

125 FR. JURETUS BENEVOLO LECTORI SALUTEM.

Ante annos viginti quatuor Ivonis Carnotensis epistolæ e tenebris erutæ in lucem prodierant auspiciis Petri Pithoei jurisconsulti, maximi viri, et propensissimi animi in rempublicam litterariam, cujus singulari beneficio plerasque integrioribus habueram. Cum autem exemplaria primæ editionis pridem desiderarentur, et de recudendis typographus urgeret, effectum est ut perquisitis atque invicem accurate collatis compluribus vetustioribus membranis, liber redderetur melior et auctior, superior quidem editio laborabat lacunis, plurimumque epistolarum ordo confusus atque præposterus erat, quando posteriores aliquot litteræ Paschali inscriptæ ante vertebant nonnullas quæ ad Urbanum emissæ sunt: cum tamen series temporum palam evincat Urbano successisse Paschalem. Alia ejusdem generis sigillatim commemorare nihil attinet, quæ mutua collatione facile clarescent, quamvis ea parte nondum plane mihi satisfecerim: illa vero perturbata series, non sine priscorum codicum ductu mutata et restituta fuit, quemadmodum etiam eorum fide lineæ et dictiones toto opere interjectæ sunt. Ægre autem ferendum ex tot antiquis membranarum nullas hactenus repertas quæ suis numeris undique absolutæ viderentur, aliæ enim plures epistolæ complectebantur, aliæ pauciores, easque mendis sæpe scatentes: præterea dissidebant in ordine, ut inde argumentum elici possit, non fuisse primitus digestas ab ipsomet auctore, sed post ejus obitum a studiosis hinc inde collectas: solum exemplar bibliothecæ Regiæ distinctum erat in decem libros, quam partitionem cæteri codices minime agnoscunt, neque valde necessaria. Adjuverunt operam manuscriptis communicatis multiplici ac recôndita eruditione celeberrimi togati Jac. Augustus Thuanus præses, Ludovicus Servinus advocatus: regis in supræma curia, et Nic. Faber: quorum claritudini nihil addit mea nimis jejuna oratio, nec defuerunt membranarum cœnobiorum S. Victoris et S. Germani, item doctissimorum ornatissimorumque Puteanorum et Car. Labbæi; quidquid autem præstitum est (quod perexiguum esse sentio) si probabitur probis et candidis viris, minus displicebit manum admovisse redintegrando, operi Gallici antistitis, ex cujus lectione multa singularia discuntur, quæ a cœtaneis scriptoribus non sunt prodita: quare illustrissimus cardinalis Baronius de Ivone merito honorifice loquitur, quem modo « lucernam occidentalis orbis, » modo « decus et ornamentum ac fulgorem Ecclesiæ Gallicanæ » nuncupat: cujus varias epistolæ postremis suis annalibus ecclesiasticis inseruit, e quorum fontibus hausit complura observatione scituque digna. Quid enim moramur iniquos rerum æstimatores, qui ob pauculas voces minus Latinas aut elegantes, temere existimant priscos scriptores explodi debere, et ab eorum lectione abstinendum prorsus? quasi vero non sit pervolandum omne genus auctorum homini qui rerum cognitione delectatur, et mavult mentem quam linguam instruere. Cæterum non licuit hoc observationum libro ea omnia complecti quæ animo conceperam, quoniam intercurrentia negotia litterali studio contraria coegerunt aures aliq̄ dividere: satius igitur fuerit alienæ diligentia potiora relinquere. Absit enim ut invidere aut calumniari velim, si quis hæc et similia quæ olim attigimus, reddiderit meliora. Argumenta vero in priori editione affixa fronti epistolarum, hic prætermissa volui, de sunt in quibusdam codicibus cœlamo exaratis, in aliis variant, cum olim uniuscujusque arbitratu componerentur, deinde superflua videntur, quia facilius repeti possunt ex indice rerum ac verborum. Bene vale et his fruire.

126 OBSERVATIONES

AD IVONIS CARNOTENSIS EPISTOLAS.

AD EPIST. I.

A Gaufrido quondam episcopo. Idem Urbanus, epist. 2 ad Richerium, dicit Carnotensem Ecclesiam multas pro isto Gaufrido molestias sustinuisse, et plures querelas inde fuisse delatas ad apostolicam sedem; quod etiam probatur verbis Gregorii septimi, ubi appellatur Gotfredus, qui in aliis codicibus Galfridus. Verba subjicere operæ pretium est historice illustrandæ causa, ex Regesti lib. v, epist. 17: « Gotfredus Carnotensis episcopus, quia non invitatus et absens judicatus fuerat episcopali officio a nobis restitutus est, hoc quidem tenore, quod causa sua ante legatum nostrum debeat retractari atque diffiniri. » Eiusdem meminit lib. ix, epist. 15 ad H. Diensem episcopum: quæ littera singularis Hugonem ibi significat, ut alii ejusdem Gregorii loci subindicant, itemque Ivo, epist. 274, et Lisiardus in Vita sancti Arnulphi Suescionensis episcopi, cap. 26, qui meminere Hugonis Diensis episcopi et legati Gregorii septimi. Illa igitur epistola 15 dicit Parisiensem episcopum cum Carnotensi episcopo Romam venisse, et clamorem fecisse quod in Carnotensem episcopum

A Hugo præjudicium fecisset, et non canonice accusatum excommunicationis ac depositionis sententiæ subdidisset. Demum jubet ut iis interim Romæ expectare jussis, ipse aut veniat, aut nuntium mittat. Idem epist. 16 ad clerum et populum Carnotensem, ait ipsum Gotfredum episcopum se purgasse Romæ suspitione Simoniacæ pravitatis, dato sacramento super corpus beati Petri. Tum monet proprio pastori obediant.

Verum mortuo Gregorio, cum postea Gaufridi crimina plane innotuissent apostolicæ sedi, et purgare se non valens virgam pastorem et anulum reddidisset: Urbanus Gregorii successor, quia nullus dissimulandi locus supererat, eundem deposuit ut Ivonis scripta probant, qui appellat hunc caprum emissarium, et affirmat damnatum fuisse propter adulteria, perjuriam et prodiones per omnera ferme Latinam Ecclesiam publicatas, in epist. 8 ad Richerium. De eodem intelligit quod ait in fine epist. 6 pædagogum ab officio pastoris et nomine procul pulsum, jam non habere unde lac et lanas ovium perditurum diripiat, nisi quod in Northmannia præposituram quamdam Ecclesiæ Carnotensis sibi usurpabat auxilio comitis.

127 *Animi vestri voluntatem praevenientes, etc.*, canonice secundum nostra monita elegistis. Idem Urbanus infra epist. 21 ad Richerium, dicit se Carnotensibus dedisse licentiam eligendi hunc Ivonem : quemadmodum etiam ipsemet Ivo scribens ad Paschalem papam epist. 104, testatur Galonem in episcopum electum fuisse a clero Belvacensi, praecedente consilio ejusdem papae. Unde colligitur tunc temporis cum eligendi essent antistites Galliae, Romanos pontifices solitos intervenire, et clero commendare quos existimarent sibi benevolos atque profuturos.

AD EPIST. III

Variat inscriptio in manuscriptis, sunt enim qui praefereunt : *Commissio Urbani papae ad Ivonem presbyterum Carnutensium Ecclesiae consecratum episcopum*. In aliis est, *edictum vel dictum, quod dat pontifex episcopo cui benedicit*. Apud Baronium tomo XI Annal. dictio sive oratio Urbani papae ad Ivonem.

Populus Carnotensis Ecclesiae. Ita melius ex non nullis veteribus schedis, quam ut antea, *populus civitatis illius*.

Absque morbo vel macula. Expressa est lectio omnium nostrorum codicum. Idem Bar. edit, *absque morbo et mancha* simulque in ora addita *varietas macula* : dubium an illud *mancha* sit ex aliquo prisco exemplari.

AD EPIST. IV.

Ex charitatis affectu. Sic constanti scriptura in vet. codd., nisi quod in paucis, *Karitatis*. Male in vulgatis aliorum auctorum editionibus inveterata sed erronea consuetudine passim cuditur cum aspirationibus nota, quod hic semel monuisse sufficit, ne quis sine causa factum putet.

Domnum Gauterium. Quidam codex *domnum* : vox est mediae aetatis, frequens scriptoribus ecclesiasticis, unde etiam domnionis nomen S. Hieronymo deformatum fuisse volunt, et domnulae Salviano Massil. in epist. Vide notata infra ad epist. 28.

AD EPIST. V.

Ex utraque una descendens, nobilitatem generis. Veteres appellabant hanc nobilitatem, aequam prosapiam, ut Cyprianus in Vita S. Caesarii. « Sanctus ac beatissimus Caesarius Arelatensis Episcopus, territorii Cabilonensis fertur fuisse indigena. Cujus parentes aequa prosapia, quod est illustre et praecipuum nobilitatis exemplum, praecunctis civibus suis fide et moribus floruerunt. » Ubi fallitur editor putans locum mendosum esse et adnotans pro *aqua*, legendum *egregia*.

AD EPIST. VI.

Sicut Lugduni. Est vetus exemplar, in quo scriptum *Lucduni*, quod nonnulli probant a Lucii Planci nomine, qui eam urbem incendio consumptam in melius restauravit. Sed alii prisca auctores a luce deductum nomen voluerunt ; qua in sententia Hericus Benedictinus monachus lib. vi De Vita S. Germani Autissiodorensis. « In Lugdunenses aequis processibus arces vexit Arar, Rodano sese sub mœnibus abdens. Lucduno celebrant Gallorum famine nomen impositum quondam, quod sit mons lucidus idem. » Contra nebulae Lugdunenses et dies matutina calligine obstructi vix meridiano fervore reserari exprobrantur Sidonio Apollinari, cui amicus gratulatur quod aliquando videat solem, quem bibitor araricus raro aspexerat, lib. 1, epist. 8.

AD EPIST. VII.

Roscelino. Ita in nostris vet. codd. scriptum a neotericis quibusdam dicitur *Rozelinus*, vel *Racelinus*. Vetusius et anonymus historicus in fragmento historico Francorum a Roberto ad mortem Philippi primi : « In dialectica quoque li po-

entes exstiterunt sophistae, Joannes qui eandem artem sophisticam vocalem esse disseruit, Robertus Parisiacensis, Roscelinus Compendiensis, Arnulfus Laudunensis. » Aventinus lib. vi Annal. Boiorum : « His quoque temporibus fuisse reperio Rucelinum Britannum, magistrum Petri Abelardi novi lycaei conditorem, qui primus scientiam vocum sive dictionum instituit, novam philosophandi viam invenit. Eo namque auctore duo Aristotelicorum, Peripateticorum genera esse coeperunt : unum illud vetus, locuples in rebus procreandis, quod scientiam rerum sibi vindicat, quamobrem reales vocantur ; alterum novum quod eam distrabit, nominales idae nuncupati, quod avari rerum, prodigi nominum atque notionum, verborum violentur esse assertores. In hisce duobus generibus discidium et bellum civile est. Illius Thomas Aquinas, Italus, et Joannes Duns Scotus, hujus Willelmus Occomensis Anglus antesignani, » etc. Ivo quidem subindicat hunc Roscelinum insanas suas sententias super quibusdam Christianae fidei articulis defendisse, sed non exprimit quales illae fuerint. Verum id illustrari potest verbis Anselmi abbatis Becci qui tunc florebat : nam scribens ad Fulconem Belvacensem episcopum (cujus verba profero ex manuscripto exemplari quia nondum edita fuerant) : « Audio, quod tamen absque dubietate credere non possum, quia Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas, aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres Deos vere posse dici, si usus admitteret, in qua sententia asserit venerabilis memoriae archiepiscopum Lanfrancum fuisse, et me esse. Quapropter dictum est concilium a venerabili Remensi archiepiscopo Rainaldo colligendum esse in proximo : quoniam ergo puto reverentiam vestram ibi praesentem futuram, volo ut instructa sit quid pro me respondere debeat, si ratio exegerit. » Et paulo post addit :

« Quicumque blasphemiam quam supra posui me audisse a Roscelino dici pro veritate asseruerit, sive homo, sive angelus, anathema est, et confirmando dicam, quandiu in hac perstiterit pertinacia, anathema sit, omnino enim Christianus non est, » etc. Quae verba faciunt ad interpretationem alterius loci ejusdem Anselmi postea facti Cantuariensis archiepiscopi, qui scribens ad Urbanum papam, refert se cum in Becci monasterio esset abbas, praesumptam fuisse a quodam clerico in Francia talem assertionem ; si in Deo tres sunt personae, una tantum res, et non sunt tres res : ergo Patrem cum Spiritu sancto cum Filio esse incarnatum. Et paulo post addit illum in concilio a venerabili Remensi archiepiscopo Rainaldo errorem suum abjurasse ; audisse tamen postea praefatae novitatis auctorem in sua perseverantem sententia dicere, se non aliud abjurasse **128** quod dicebat, nisi quia a populo interfici timebat : hoc igitur causa Anselmum scripsisse librum De Incarnatione Verbi. Ubi non exprimit concilii locum, sed ex hac Ivonis epistola palam est intelligi debere de Suessionensi.

Ethici tractatoris. Superior editio, *ethnici*, ut habent pauci codices, et ad oram adnotata *varietas ethici*, quae postrema lectio sequenda, quam plures et meliores libri manu exarati referunt. Pro *tractatoris* autem, male quidam vetus, *tractatoris* : tractatorem enim accipit pro auctore, ut aliquoties solent prisca scriptores. S. Hieronymus adversus Helvidium : « quae non solum omnes pene Graeciae tractatores in suis voluminibus reliquerunt. » S. Augustinus libro De speculo : « divinatorum librorum veterum et novorum catholici tractatores hoc intenderunt. » Cassiodorus in praefatione lib. 1 De div. lectione : « Tractatores vobis doctissimos indicasse sufficiat. » Sidonius Apollinarius lib. II epist. IX, de Origene loquens : « sermocinabamur eum a quibusdam protomystarum tanquam scævus ca-

vendusque tractator improbaretur. » Alcimus Avitus lib. De virginitate ad sororem :

*Quin et veridici quæ plurima tractatores
Exposuere suis mysteria digna libellis,
Hæc tu cuncta tenens animo sitiente bibisti.*

Nicolaus papa primus epist. 42: « Si enim ipsum decreto, cæterorum opuscula tractatorum approbantur vel reprobantur. »

Palinodiam scribas. Male vetus codex S. Germ. palidoniam, et alter, psalmodiam.

Diligi et colligi. Irreperat in prima editione, et *coli*, sed omnes manuscripti habent rectius, et *colligi*. Simili notione id verbi positum epist. 65, « Ut eum materna pietate colligatis, » et epist. 159: « Eadem frequenter colligit materna pietate, » et epist. 160. « Intra ovile a quo aberraverat colligatis. » Item epist. 253: « pios colligit mansuetudine. » Anselmus abbas Becci epist. ad Henricum: « Intra gregem in quo lactatus et nutritus est omnino recolligi cupit. » Cæterum Bar. tomo XII Annal., postquam hanc transcripsit epistolam addit huc usque Ivonis epistolam absque salutatione præmissam, vel consuetam bonam benevalendi in fine ipsius imprecationem appositam, quod ad hæreticum scriberet: sed sane in aliquot membranarum plures sunt Ivonis epistolæ ad alios scriptæ etiam non hæreticos, in quarum calce similis precatio abest, ut negligentia potius librarii fuisse videri possit, quam auctoris voluntas.

AD EPIST. VIII.

Richerio Dei gratia Senonensi archiepiscopo. Baronius tomo XI Annal. ait constanti animo redargutum fuisse Richerium ab Ivone, qui litteras istas sapientia plenas rescripserit: ex quarum tantum titulo et salutatione instrui ac respiscere si saperet, valuisset.

Prostratus quisquis Apostolicis voluerit contraire accretis. In tribus vetustis exemplaribus scriptum compendiose, *quisque*, quod valet *quisque*, ut in cold. Remensi S. Vict. et S. Germ. codex Regius habet, *quisquis*, in lib. I Serv. *quicumque*. Vetustiores dixerunt *quisque* pro *quisquis*, quod plerique non observantes, sæpe mutarunt et corruerunt in auctoribus contra fidem præscararum membranarum. Antiqua inscriptio: « *quisque* hoc monumentum sive venderit, sive donationis causa dederit, inferret. » *Æsopus* manuscriptus in Vita Alexandri: « *Quisque* te consuluerit, veridicentiæ tuæ non refragat. » S. Hilarius in fragmento De synodis: « Sed *quisque* hæc delata non damnat, necesse est eorum sese studiis socium profiteatur. » Tertullianus in carmine de Jona:

Tu quoque, quisque tibi Deus est, dic vota preceque.

Vetus et incertus poeta in epitaphio:

Quisque legis doleas devites talia fata.

Rutilius libro I Itinerarii:

Ut bonus esse velit quisque disertus erit

Paulinus quoque De Vita S. Martini lib. 1:

... Tu quisque legens tam vilia temnis

Carmina, dum verba irridens, mirabere facta.

Cumque clericis petentibus et pulsantibus nullum diem consecrationis meæ velletis præfigere. Urbanus supra epist. 2 huic Richerio pariter objicit quod licet ipsomet papa flagitante, tamen Ivoni manum imponere recusasset. In generali autem synodo sub Innocentio secundo Romæ celebrata, cap. 28 relato in cap. *obeuntibus* dist. 63, prohibitum fuerat ultra tres menses vacare Ecclesiam. Leo quoque papa in epist. 82 ad Anastasium episcopum, jussit nihil moræ aut difficultatis afferre in ordinatione episcopi rite celebranda, ne gregibus Domini diutius deesset cura pastorum, quod etiam relatam in cap. *De persona*, dist. 65. Sed et Stephanus papa olim rescripserat Gualberto Patriarchæ, ut desine-

ret cujuspiam zelo protelare Lintuardum Cumensis Ecclesiæ antistitem, qui fuerat electus a clero, et expetitus a populo, minatus si protelaret, et interim electus Romam veniret, ab ipso papa fore consecrandum: quod se facturum adjicit, quia prærogativa apostolica possit de qualibet Ecclesia clericum ordinare, quamvis nolit alicujus Ecclesiæ privilegium infringere, qui locus integer refertur ab Ivone decreti parte v, cap. 13, et decurtatur ab eodem epist. 61, et a Gratiano in cap. *nunc vero*, cau. 9, q. 3. Sed et Gregorius septimus in simili causa episcopi Carnotensis, hunc Richerium pridem admonuerat, ut caveret moras adhibere in ordinando illo qui canonicè fuerat electus in episcopum, interminatus privationem honoris. Exstant enim in Registro litteræ. lib. iv, epist. 15. Facilis igitur excusatio, si Richerio male affecto et tergiversante, ac nolente suo munere fungi. Ivo Romam profectus a papa consecratus fuerit. Favebat enim Richerius Gaufrido exauctorato et disincto ab eodem Urbano propter sua crimina, infatuus nimirum consilio Parisiensis episcopi, et duorum parilis recordiæ episcoporum, si verum est quod scribit Ivo ad Urbanum epist. 12, quem sane mentitum non arbitrator: negari autem potest quin auctor, si quis alius eo sæculo, canonicæ litteraturæ fuerit peritissimus, qui nihil tale aggressus vel passus fuisset, si vetusti canones repugnassent. Hæc obiter adnotata sunt, quia nonnulli proxime reprehenderunt factum Ivonis, et scripserunt peccasse in jura Gallicanæ Ecclesiæ quæ motus fuerit transferre in manum pontificis Romani: quemadmodum, inquit, eodem tempore Anselmus Cantuariensis archiepiscopus, papæ omnimodis addictissimus, totis viribus conabatur spoliare regem Angliæ jure regalium. Sed longe diversa ratio utriusque. Anselmus enim Angliæ excedens vel exsulans, et Romæ ut plurimum degens, tandem pertinaci studio effecit ut rex Angliæ (a quo archiepiscopatum habuerat) discederet ab inveterata consuetudine investendi episcopos sui regni: quod Ivonem tentasse nusquam legitur, qui suo regi plurimum detulit, et investituras Ecclesiarum a principibus factas maluit sustinere concordie publicæ gratia, quam schismati causam præbere et adversus regem insurgere; ut ostenditur epist. 60. Sed et levis suspicio voluisse privare suum metropolitanum Senonensem debito jure consecrandi: quia passim inculcat, sua jura singulis Ecclesiis illibata servari oportere, nec transcendendi debere patrum terminos; quemadmodum liquet ex disputatione adversus archiepiscopum Lugdunensem, papæ legatum, epist. 60 et epist. 61, qua dicit exempta episcoporum aliqua necessitate cogente a comprovincialibus non consecratorum, minime tamen debere præjudicium facere legi et consuetudini communi: quin etiam epist. 12 profitetur se nolle interesse nuptiis Philippi regis cum Bertreda, nisi Remensis archiepiscopus earum sit consecrator et auctor, quoniam id competat juri Ecclesiæ Remensis ex antiqua regni consuetudine et apostolica auctoritate. Denique epist. 83 ad episcopos Remensis diœcesis, scribit canonicæ auctoritatis ariete repellendos esse impetus metropolitani, qui in Ecclesiis comprovincialibus absque consensu episcoporum qui eis præsunt, clericos judicabat, vel ab officio suspendebat, et quidquid voluerat imperabat. Hæc si accurate observassent Ivonis reprehensores, poterant minus conqueri. Nulla autem causa est cur quis suspicetur ambitione motum fuisse, ut consecratus ab Urbano liberius episcopatu frueretur. Sæpius enim conqueritur sibi invito et reluctanti nec tale quid cogitanti delatam fuisse dignitatem a Carnotensibus et papa, epist. 25 et 289, qua quidem dicit parum abesse quæ: propterea maledictis Urbanum persequatur. Cujus quidem dignitatis oneribus se obrui passim deplorat, et ad pristinam mentis tranquillitatem postliminio redire desiderat epist. 17.

Et inde cum virga pastorali a rege mihi intrusa ad Ecclesiam Carnotensem adductus. Hujus virgæ meminit epist. 60, ubi dicit variis modis Ecclesias concedi solitas, manu, nutu, lingua, virga. Et epist. 256 ait multos reddidisse pastores virgas; et paulo post, laicum non tribuere rem sacramenti in datione atque acceptione virgæ. Alio loco pastorem baculum appellat, nempe epist. 157. Osbernus in epistola manuscripta ad Anselmum Cantuar. archiep.: « Quid aut ad affectum dulcius, aut ad innocentiam præstantius, quam te ante lectum ægotantis violenter pertractum, dextram aliorum dextris impudenter de sinu extractam, sinistram ne sororem juvaret fortiter retentam virgam cæteris digitulis pertinaciter oclulis pollicis atque indici crudeliter impactam, post hæc toto corpore e terra te elevatum episcopalibus brachiis, ad Ecclesiam deportatum, ibique adhuc te reclamante et importunis minis obsistente, te Deum laudamus esse cantatum? » Otto Frising. De gestis Friderici I, lib. II, cap. 6, scribit Episcopatum conferri ab imperatore per sceptrum, et cap. 5, regna per gladium, et provincias per vexillum. Hac autem virga significabatur potestas data pontifici. Quibus affinitate rei adjici potest quod Sugerius abbas in Vita Ludovici Crassi et post eum continuator Aimoini hist. lib. V, cap. 50, ait Ludovico Crasso regi consecrato datum fuisse sceptrum et virgam, et per hæc Ecclesiarum defensionem. Honoris etiam signum illa fuit. Inde est quod in palatio regis Gothorum, cura palatii (is erat architectus) solebat incedere cum aurea virga, quemadmodum indicant verba Cassiodori Variar. lib. VII, formula 5. Paulus quoque Diaconus De gest. Longobard., lib. VI, cap. 3, refert Felicem grammaticum adeo fuisse carum regi Heriberto, ut ab illo donaretur baculo auro argenteoque decorato. His conjungenda sunt quæ notantur ad epist. 1, 7, de baculo pastorali.

AD EPIST. XII.

Filio uteri vestri consulite. Ita restitui secutus plures et castigatioribus membranas; antea eusum, *filio vestro consulite.* Infra hac eadem epist. ut iterum in inscriptione epist. 19, appellat se filium specialem papæ Urbani, ut pariter initio epist. 44, uterinum filium Romanæ Ecclesiæ. Eo significato vocat cardinales filios uterinos papæ, epist. 53. Fridericus Imperator primus epist. ad Adrianum pontificem apud Radevicum lib. II, cap. 16: « Decentissimum est sanctam Romanam Ecclesiam, tanquam matrem omnium Ecclesiarum, filios qui sunt fructus ventris aggregare, et aggregatos ad decorem domus Dei per domos et familias distribuere; quibus etiam nostrum imperium, tanquam ab utero et gremio matris nostræ progredientibus, debeat et velit congruum honorem impendere. »

Altaria a me redimere volunt sub nomine personæ. In nullo exemplari variat ista lectio: ætate Ivonis, hac de re sæpius actum in synodis Gallicanis. Nam in canone septimi synodi Claromontensis, anno Dom. 1094, mense Decembri, apud Baronium tomo X: « Ut altaria congregationibus canonicorum vel monachorum per personas data, mortuis personis libera redeant in manus episcoporum, nisi fuerint illis per eorum scripta vel privilegia confirmata. » Sed et in can. *Quæsitum*, can. I, q. 3, referuntur verba concilii Arvernensis sub Urbano papa, in Galliis inolevisse ecclesiis vel decimas (quas vulgo altaria nuncupabant) monasteriis datas vendi ab episcopis, et redimi a monachis post mortem vel **130** mutationem clericorum; quos personas vocabant; quod ibi prohibitum: salvo episcoporum censu annuo. Urbanus papa in epistola ad Ingelium episcopum Laudunensem: « Quanto familiaris ab Ecclesia Romana diligenter, tanto charius quos ipsa diligit, fovere debueras et amplecti. Idcirco ab infestatione fratrum beati Remigii fraternitas tua cesset, et altare quod in villa quæ Corbiniacus dicitur, iidem fratres habuisse noscuntur, eis restituat. Et si enim personas remov-

mus, non tamen antiquæ possessionis jus monasteriis abstulimus. In illa siquidem personarum mutatione avaritiæ renovatio, et ecclesiasticarum rerum distractio contingebat. Porro altaria quæ per quadraginta seu triginta annos monasteria possederunt, sicut in synodo constitutum est, immota eis permanere volumus. Nulla igitur de cætero eisdem fratribus de supradicto altari molestiam inferas, salva tua episcopali justitia. » Quæ epistola exstat in codice manuscripto Ant. Loiselli, et nondum, quod sciam, ab aliis edita fuerat. Joannes Salesberiensis Policratici lib. VII, cap. 17: « Utique et insignis prudentia si quis tot quocunque modo conquirat altaria, ut quasi ritu memphitico quotidianas hostias novis possit altaribus immolare: nolunt tamen sacerdotio dominari, aut servire altario qui de altario vivunt, ne, ut populus arguit, dicam luxuriantur, sed personatus quosdam induxerunt, quorum iure ad alium onera, ad alium referantur emolumenta. » Huc etiam spectat quod scribit Goffridus Vindocinensis abbas in epistola 12 libri III, ad Andegavensem episcopum, qui se testatur interfuisse dicto Claromontensi concilio, et interpretatur quid significet altarium redemptionem (*Patrologiæ* tom. CLVI, col. 118). Idem in epist. ad G. apostolicæ sedis legatum (*Vide ibid.*, lib. I, epist. 27), qua de episcopo Andegavensi conqueritur: « Decretum illud, inquit, quod idem dominus papa Urbanus in Arvernensi concilio statuit contra simoniam, quæ sub nomine vicariorum Dei fieri solebat ab episcopis, annullare machinatur. Redemptionem etiam ecclesiarum quæ in illo magno concilio hæretica pravitas vocata est, ab apostolica sede damnata, licet in pluribus annis non nisi semel per vicarios fieret, nunc sub nomine annui census a simplicitate nostra extorquere conatur. Et quia ego et fratres nostri hoc esse scelus putamus, et ideo refutamus, divinum ecclesiis nostris interdixit officium. Ex quibus pendet interpretatio verborum Gregorii septimi, lib. IV, epist. 7 ad Hugonem Diensem episcopum: « Illud vero commune malum pene totius terræ, videlicet quod altaria venduntur, et quod iste etiam in officio sui archidiaconatus se fecisse non denegat, ne deinceps fiat, tam huic, quam cæteris omnibus interdicto. » Loquitur autem de Gerardo Cameracensi, et de congreganda synodo episcoporum Franciæ.

AD EPIST. XIII.

Nuptiis quas facere disponebat de Bertreda dicta conjugæ comitis Andegavensis. Veteres codices Ivonis Bertredam scriptum exhibent, sed in aliis auctoribus Bertrada appellari solet. Hanc Philippo nupsisse auctor indicat epist. 15, qui etiam variis locis suppresso nomine reginam dictam nuncupat, nempe epist. 66 et 68, de hac etiam agitur ad epist. 28 et 144.

Quoniam id competit juri Ecclesiæ vestræ. Post tempora auctoris, quia res pendebat a regum arbitrio hac parte sæpe variatum est. Non enim semper Remis vel a Remensi episcopo uxores regum benedicti et consecrari solebant. Chronologus Autissiodorensis ad annum Dom. 1154: « Hoc anno Ludovicus Francorum rex filiam imperatoris Hispaniæ feminam morum honestate præcipuam accepit in conjugem apud Aurelianis urbem, ibique nuptiis quam solemniter celebratis ab Hugone Senonensi archiepiscopo uncta est in reginam. Quod Sanson Remensis archiepiscopus ægre tulit, dicens sui esse juris ubicunque fuerint reges Francorum et reginæ, eos a se consecrari debere: cum hoc nec approbet ratio, nec suffragetur exemplum. Quod quidem Ivo Carnotensis, decretorum ac legum peritissimus in epistolis suis tam rationibus astruit quam exemplis, dicens, nullo unquam scripto vel exemplo probari posse, Remensem archiepiscopum, regem Francorum extra Belgicam provinciam unxisse aut coronasse. Ac proinde cum eadem potestas sit cujusque metropolitani in metropoli sua, injuriosum videtur

si unus in proprium jus ambiat vindicare, quod A multorum constat esse commune. » Idem ad annum 1160 : « Ipsaque anno mortua est regina Franciæ, filia imperatoris Hispaniæ, femina vitæ 131 laudabilis, actibus clara, moribus perornata. Rex vero Ludovicus consilio procerum suorum accepit in conjugem filiam bonæ memoriæ venerabilis comitis Theobaldi, quæ postmodum prædictus Hugo Senonensis archiepiscopus Parisius in reginam unxit, ipsamque cum domino suo Ludovico ipsa die præsentibus tribus cardinalibus Othone videlicet et Vellelmo Papiensi atque Henrico Pisano in ecclesia B. Mariæ coronavit, et in eadem ecclesia ipsis cardinalibus et multis aliis præsentibus missæ officium solemniter celebravit, quod factum valde displicuit et Remensi archiepiscopo, et ejus episcopis. » Pricus scriptor in Vita Ludovici regis VIII, loquens de Margareta filia Comitis Provinciæ, ad annum 1224 : « Hanc rex apud Senonensem urbem in uxorem ducens legitimam, ut Francorum dominam et reginam a Gualtero civitatis Senoensis archiepiscopo iungi et regali diademate fecit solemniter coronari. » Guilermus de Nangis in Gestis Philippi tertii, quem Audacem quidam cognominant, agens de Maria filia Henrici ducis Brabantiae ex filia Hugonis ducis Burgundiæ ; « Anno Domini 1275 congregatis apud Parisios fere totius regni Franciæ baronibus ac prælati Maria regina Franciæ fuit ibidem per manum Petri tunc Remensis archiepiscopi solemniter coronata et uncta, sicut mos est reginas Franciæ coronari. » Et paulo post : « Ibidem tunc Gillo Senonensis archiepiscopus coram legato Romanæ curiæ domino Simone Sanctæ Cecilie presbytero cardinali, qui præsens aderat, querimoniam detulit, dicens quod in prejudicium Ecclesiæ suæ fuerat regina in eodem loco a Remensi archiepiscopo coronata, quia sicut legitur in quadam epistola Ivonis quondam episcopi Carnotensis, ad episcopum sedis Belgicæ quæ est Remis, non pertinet extra provinciam suam inuinctio regum, vel etiam reginarum. Sed ex parte regis sic allegatum fuit, quod non erat unde posset conqueri Senonensis archiepiscopus, quoniam capella regis Parisiis exempta erat, et ideo ratione loci ad ipsum inuinctio non spectabat. » Epistola autem Ivonis cujus illi scriptores meminerunt, illa est quæ in hac editione exstat numero 189.

AD EPIST. XV.

Et uxorem vestram legitimam intervenisse divortium. Bertam appellat continuator Aimoini hist. Franc. lib. 5, cap. 50. « Rex Philippus suggestione diabolica Bertam reginam repudiavit, et ei suam præsentiam subtrahens, ad castrum quod dicitur Monasteriolum, supra mare situm, quo illam dotaverat, eam destinavit. » Vetus et anonymus auctor in fragmento historiæ a Roberto ad mortem Philippi : « Rex Philippus repudiata Berta matre Ludovici, accepit aliam conjugem Bertradam, etc. » Itaque videndum ne sit error in editione vulgata Lisiardi episcopi Suessionensis, qui cœtaneus Ivonis fuit, ubi Bertrada nuncupatur, noa vero Berta ; cujus verba proferenda sunt quia digna observatione. Ille igitur in Vita sancti Arnulphi episcopi Suessionensis, capite 48, commemorat prædictum illi fuisse ab Arnulpho ut tandem a Philippo marito extruderetur : « Eo abbate ocius instituto derepente advolat supradictus ille Pontius, vesanus monastici ordinis temerator, ducens secum reginam Bertradam, quæ auctoritate regia Geraldum expelleret, et Pontium contra fas in sancti loci administrationem intruderet : id ubi rescivit Christi servus Arnulfus, e cella egreditur, reginam furibundam blanditer appellat, submisce rogat, ut licet regina sit, memor tamen muliebri conditionis, memor divinorum iudiciorum, contra leges ecclesiasticas venire formidet, ab injuria tanti viri verecunde sibi imperet : cum autem ea præ regio fastu et tumore viri sancti monita non admitteret, prophetico spiritu dixit ei : Crede

si lubet, o regina fratri Arnulpho imo potius crede Spiritui sancto. Nam si tu fratrem Geraldum hinc ejeceris, Deo vindice, tu quoque ante obitum tuum a regno extruderis, contemtaque et ærumnosa morieris. Eam viri Dei prophetiam, luce clarius est completam esse, quando omnes norunt, reginam illam post annos aliquot regis animum adeo offensusse, ut conciliari prorsus nollet, amotamque a regni consortio, et in pagum Pontium translata, post diurnam calamitatem illic plebeio more defunctam et sepultam. » Idem scriptor cap. 27, iterum Bertradam vocat, et illi prædictum fuisse ab eodem Arnulpho narrat nasciturum ex ipsa Ludovicum qui Philippo Francorum regi succederet.

Ut Parisium cum uxore vestra veniam. Ita superior editio, quæ lectio etiam exstat in quibusdam manuscriptis libris ut Thuani, Loyselli et aliorum eamque alibi retinui : at complures libri vetusti uno consensu hoc loco habent, Parisius, quod licet videatur minus convenire regulæ grammaticorum, tamen auctoris sæculo frequens erat eo nomine uti absolute, quod infinitis prope exemplis probari potest, ut Vincentii Bellovacensis, Petri Blesensis, chronicorum, etc. Vetus scriptor in Vita S. Philiberti abbatis Gemmeticensis cap. 9 : « Inciderat quandoque discordia quædam cujus causa prope Parisium se contulit. » Sic habet v. c. Nic. Fabri, ubi editor mutavit, Lutetiam se contulit.

AD EPIST. XVI.

Opus est huic patrono. Rex enim infestus erat Ivoni, quia volebat approbare conjugium illius cum Bertreda pellice, ut indicat epist. 17.

Ut conjugium ejus quod ante factum ratione resistente non laudastis. Hinc elici volunt regem, licet non dissoluto legitimo matrimonio uxoris Bertæ, at tamen duxisse Bertredam suam concubinam : postquam scilicet audentior factus est responso Rogerii cardinalis et legati papæ, qui Sylvanectis consultus responderat posse pellicem licite nubere suo adultero : quod probabile est, nam Ivo, epist. 13, cæteros episcopos admonet ut convocati regalibus nuptiis se subtrahant. Nec futilis conjectura hunc legatum corruptum fuisse muneribus, quales illo tempore passim notantur in historiis. Nam et auctor eundem libere reprehendit, quia solverat anathematis vinculo Simonem Nielphensem, qui vivente conjugē adulteram superducebat, ut probat epist. 18.

Et iudicium comprovincialium episcoporum. Bertholdus in Rebus gestis Urbani papæ secundi, anno 1094 : « In Galliarum civitate quam vulgariter Ostionem dicunt, congregatum generale concilium a venerando Hugone Lugduensi archiepiscopo, et sedis apostolicæ legato, cum archiepiscopis, episcopis et abbatibus diversarum provinciarum xvii Kal. Novemb. in quo concilio rex Galliarum Philippus excommunicatus, 132 eo quod vivente uxore sua alteram superinduxerit. »

AD EPIST. XVII.

Caritas cleri. Antea cūsum cum aspiratione nota, charitas, sed in antiquis exemplaribus, illa plane abest : quam etiam scripturam toto hoc opere retinui, quamvis aliter vulgo invaluerit.

Quia nuptiis ejus dicto et scripto calumniam quam debui feci. In solo cod. Put, quia initiis ejus, sed perperam, quod hic debitam calumniam nuptiis facere dixit, alio loco dicit illicite conjugio contradicere epist. 19, qua quidem agitur de eisdem nuptiis Philippi regis cum Bertrada. Calumniam igitur accipit in bonam partem : quomodo canonicam calumniam appellat epist. 268. Contra, pejore significato, calumniosum conjugium nuncupat epist. 45 : sæpe autem id verbi accipit pro jurgio, sive forensi lite ut epist. 76 : « Veniat ad Ecclesiam cui calumniam facit ; » et epist. 179 : « Si quæ adversus Ecclesiam calumnia est, justitiam habeatis. » Item epist. 184 : « Laicorum adversus Belvacensem Ecclesiam ortam esse calumniam ; » et epist. 219 : « Ante metropo-

litanum calumnia eorum dilata;) rursus epist. 229 : « Si inde in parochiam nostram aliqua calumnia emerit. » Arnulfus episcopus Lexoviensis epist. 32 : « Nuntiaturo nobis te in Anglia nihil nisi lites et calumnias exercere. » In veteribus instrumentis seu chartis Ecclesiasticis innumera sunt hujusce sermonis exempla : sic calumniam pro auctore sive petitore accipit Ivo epist. 212 et 241.

AD EPIST. XVIII.

Absens vero excepto. Quidam cod. tanquam *præsens vero* ; alius, *præsens vero spiritu excepto.*

AD EPIST. XIX.

Raro etiam canonicum pensum determinatis horis solvere prævaleamus. Quod hic pensum vocat, prisci quidam scriptores cursum appellabant. Cujus nominis ignorantia fecit ut nonnulli loci depravati et interpolati fuerint, quod obiter notare non ingratum erit. Bandomina De vita Radegundis reginæ lib. II, cap. 18 : « Stabat quandoque nocte ante celulam suam, corde et ore cursum decantans. » Sic habet vetus codex Nic. Fabri. Sed qui edidit illum auctorem, de suo sensu substituit, *corde et ore preces canonicas decantans.* Idem effecit in Wandelberto diacono auctore Vitæ S. Goaris. Nam quo loco idem vetus codex præfert : « Videntes quod quotidie ab ortu lucis cum cursum suum haberet completum, et missas inde celebraus, postea cum perigrinis et pauperibus qui ad se venissent charitatem faceret : » illemet editor obtrusit, « Ab ortu lucis psalmodiæ laudes Christo persolvens et missas inde celebrans; » et mox, pro *charitatem faceret*, substituit, *pranderet.* Deinde ubi sequitur : « In Dei laudibus pernoctans, orta prima luce quod diebus agebat, cursu suo completo, missarum solemniam exorsus implevit, » idem longiore verborum circuitu cudit, « Quod diebus agebat psalmodiæ et orationum vota Deo persolvere cepit : tum demum ubi id pergit, missarum, etc. » Sane cum Vita sanctorum ex antiquis membranis in lucem ederet vir ille de ecclesiastica historia optime meritus, consultius fecisset si nihil mutasset. Sed ut ipsemet fatetur, sæpe verba et locutiones limavit et expolivit, nulla tamen mentione facta veteris scripturæ. Quod factum est ut multæ prisci sæculi dictiones ignorentur, quæ antiquariis non ingrati forent, si nonnulli religiosiores fuissent in suis editionibus. Vetus etiam auctor in Vita S. Eligii episcopi Noviomensis lib. I, cap. 10 : « Diu noctuque in ejus camera cum omni studio solemniter canonicum adimplere studebant cursum. » In cujus loci editione ad oram recte sollicitas notat, canonicus cursus nomine significari preces horarias sive canonicas. Quare proculdubio glossema est quod inculcavit contextui lib. II, cap. 21, ubi legitur : « Quadam ex causa interdixit, ne cursus, id est, preces canonicæ et sacrificium celebrarentur in basilica quadam. » Non enim ita scripsit auctor. Cæterum quod Ivo conqueritur, ob infinitas publicorum negotiorum occupationes sibi vix licere statutis horis canonicum pensum absolvere, idem facit Hildebertus Cenomanensis episcopus in quadam epist. : « Occursant inimica spiritui meo negotia quæ me sibi totum vindicant, quæ secretum furantur orationum, quæ suis temporibus ecclesiastica defraudant officia, » etc. Quo referri potest quod alii recitant ex Petro Cluniacensi in epist. ad Desiderium Casinensem abbatem de beato Severino Coloniensi episcopo celebris famæ, scilicet post mortem apparuisse clerico ardentem et dixisse, nihil in se ultione plectendum præter hoc, quia dum in aula imperialibus consiliis implicaretur, canonicæ synaxis officia per distincta horarum spatia non persolverit : mane enim omnia cocervans simul tota die negotiis ingruentibus secunda libertate vacabat. Ob hanc itaque negligentiam horarum ardoris ferre supplicium : ea narratione quæ multis fabula videtur, potuit idem metuere Rogerius epi-

scopus Saresberiensis qui fuit a secretis Henrico primo regi Anglorum cancellarius, et mox episcopus, vir prudens et integerrimæ fainæ : nam occupatus multis sæcularibus negotiis, inter hæc tamen ecclesiastica officia non negligens quotidie omnia mane honeste persolvere solebat, ut expeditius et tutius cæteris posset accedere, ut scribit Willelmus Malmesburiensis monachus De gestis reg. Angl. lib. V. Priscus auctor in Vita sancti Huberti episcopi Leodiensis : « Ipse consuetudo [f. consueto] orationum operi constanter insistebat, sacramque officium, septeno numero dicatum, antequam lux diurna fieret, Domino persolvebat. » Innocentius papa tertius in diplomate de sancto Homobono Cremonensi : « Missæ quoque officium et alias horas cum summa devotione frequentans, ita assiduis orationibus insistebat, ut in certis horis aut incessanter oraret, aut horas ipsas aliquando præveniret : nisi forte ipsum justa causa in aliis operibus misericordiæ detineret. »

Totiens hoc facere conatus est quotiens. Ea scriptura v. c. Antea *toties*, et *quoties*. Quod tamen [etiam] rectum est : in antiquis autem monumentis eadem scriptura frequens. Veteres enim sæpe *n* inter *e* et *s* posuisse ut mollius id proferrent, alii observant.

AD EPIST. XX.

Guerram se facturos. Variant hic codices. Puteani liber habet, *incendium se facturos* ; unus manuscriptus Nic. Fabri, *Werram se facturos* quæ scriptura aliis auctorum locis occurrit. Abbas Urspergensis in 133 imp. : « Si liber homo ingenuus ministerialis vel cujuscunque conditionis fuerit, incendium commiserit pro terra propria, pro amico, pro parente, » Ubi aliud exemplar habet, *pro guerra*, et in historia anglica Matthæi Paridis in Vita Willelmi secundi : « Vicinos werris et exactionibus assiduis provocabat. » Idem in Vita Henrici primi : « Werræ leges contra eum ferro simul et incendio constanter exercuit. » Vox minus Latina, sed usitatissima auctoris sæculo, infra epist. 168 : « adversum se guerram facere. »

AD EPIST. XXIV.

Qua laudabiliter functus es tempore prædecessoris tui beatæ memoriæ papæ Gregorii. Hujus nominis septimi scilicet, ut constat ex eisdem Gregorii epist. 30 et 32, lib. IX. Sigebertus quoque ad annum Dom. 1080, meminit Hugonis Lugdun. archiep. et legati sub eodem papa, et ad annum 1098, notat eadem legatione functum sub Urbano secundo, quem etiam intelligit Ivo epist. 30 et 109, licet illis locis nomen non exprimat. Willielmus Malmesburiensis lib. I De gestis pontificum Anglorum : « Lugdunensis (inquit) archiepiscopus Hugo legatus apostolicus in Gallia, magni nominis et potentæ, nec religionis egenus. » Petrus Venerabilis abbas Cluniac. lib. I Mirac., c. 22, scribit hunc Hugonem multa morum probitate et religiosa conversatione a papa Urbano cunctarum fere Galliarum constitutum legatum. Cum tamen synodo indicta Placentiæ anno 1095 vocatus non venisset, et legatum cum canonica excusatione illuc pro se non direxisset, ab officio archiepiscopi suspensus fuit a dicto Urbano, ut refert Bertoldus in Chronico. Idem ad annum 1085 notat hunc Hugonem episcopum Lugdunensem, Gregorio septimo necessarium fuisse, non mirum igitur si dictus Gregorius morti proximus hortatus fuerat episcopos, ut eligerent illum in pontificem Romanum, ut scribit Leo Marsicanus chron. Casinensis lib. III, cap. 64 : sed id frustra. Victor autem qui dicto Gregorio successit hunc valde reprehendit, quia pro fastu et ambitione sedis apostolicæ ad quam inhæbat, dolis atque injuriis adversus ipsum ageret, a quo tamen postulaverat et acceperat legationem in partibus Galliarum, itaque Victor jussu ab illius communione abstinere, ut habetur dicti Chron. lib. IV, cap. 71. Sane in hoc Hugone fastum apostolicæ legationis reprehendit Ivo epist. 60, cui

tamen legationem in Gallis deferendam scribit Paschali epist. 109.

Propter languidam caput. Subintelligit Urbanum, qui tunc temporis conflictabatur cum Guiberto seu Wigherto antipapa, utriusque enim factio potens erat, et vi armata non sine horrenda et publica strage civium Romanorum suas partes tuebatur, modo in hanc partem, modo in alteram fortuna inclinante; quod clare apparet ex Chronico Bertoldi fautoris Urbani, qui ejus historiam per singulos annos digessit.

In regno Italico alter Achab. Epist. 43, dicit regnum Italiæ jamdiu rebelle, tandem in conspectu Urbani conticuisse.

In Gallico autem altera Jezabel. Subintelligit Bertradam pellicem infestissimam Ironi, quia volebat applaudere ejus incesto adulterio seu matrimonio cum rege. Ideo dicit in curia Philippi sibi non esse plenam securitatem ob sexum infidum epist. 28, et dictæ reginæ inimicitias adversum se nulla ratione sedatas esse, epist. 50.

AD EPIST. XXV.

Specialis ejus filius. Ita restitutum est fide vet. codd. pro quo antea irrepererat. *spiritualis*, nempe errore nato ex compendio scripturæ, qui nævus etiam apud Bar. Sed jam supra epist. 42 correctum pariter, *speciali filio vestro mandate?* hoc sensu appellat se filium utri Urbani papæ epist. 42; Joannes Salesberiensis Policratice lib. vii, cap. 21, agens de hypocrisis religiosi sui sæculi: « Quo sibi plura impune liceant, a jurisdictione omnium Ecclesiarum seipsos exiununt, et efficiuntur Romanæ Ecclesiæ filii speciales, ita tamen ut pro foro rei ubique conveniant, sed tamen conveniri non possint, nisi Romæ vel Hierosolymis. » Sic enim ibi rectissime legunt primitivæ editiones in aliis perperam cuditur, *filii spirituales*, Arnulfus Lexoviensis episcopus epist. 12: « Audita sanctæ Romanæ Ecclesiæ turbatione condolui, quia dolorem matris audire sine compassione non poteram filius specialis: mihi enim dolor ille specialius incumbebat quem ipsa semper hactenus tanta charitate dilexit, tanta familiaritate dignata est, tot beneficiis et honoribus illustravit. » Attamen constat complures exstare epistolæ Joannis papæ octavi ad reges emissas, quibus eos nuncupat spirituales filios, ut in tit. epist. 172, 186, 187, 192, 197, 199; sed alio sensu.

Injuriarum adversus eum agerem. Sic castigatum fide v. c. male antea irrepererat, *injuriam*, qui error etiam incubat editioni Baronii, qui hanc epistolam refert ad annum septimum pontificatus Urbani.

De sola suspitione proscriptum. Plerique libri habent, *suspitione*. Malui tamen sequi quod exhibent optimæ membranæ Servini, *suspitione*, quia minus tritum et obvium. Eadem vox interpolata multis auctorum locis, ut apud Aquilinum Gaium Vetium Juvenum Evangeliorum lib. 1: « Nunquid ait Judam talis suspitio tangit? » Ita enim nonnullæ editiones. pro quo in aliis, *suspicio*. Sed et in Paulini Nolani versu ad Ausonium:

*Ne qua vel a tacito contractam pectore nubem,
Duceret in sanctum suspitio falsa parentem.*

Alii mutarunt, *suspicio*. Terentius in Adria act. iii, sc. 1: *Qui isthec tibi incidit suspitio?* Ennius apud Nonium.

Severiter suspitionem ferre falsum futilium est.

AD EPIST. XXVIII.

Cum manu militum vobis die quam statueratis occurrerem. Etiam tempore belli, episcopi regni Galliæ idem factitabant; quam in rem insignis locus in historia Rigordi in gestis anni 29 Philippi Augusti: « Cum omnes barones et episcopi vocati ad hunc exercitum convenissent apud Medontam, et mississent ad mandatum regis homines suos prout debebant in expeditionem illam, Aurelianensis et Altisiodorensis episcopi cum militibus suis ad propria sunt reversi, dicentes se non teneri ire vel mittere in exercitum nisi quando rex ipse personaliter pro-

asciscitur. Et cum nullo ad hoc privilegio se tueri possent, generali consuetudine contra eos faciente, petiit rex ut hoc emendaret. Ipsi autem emendare nolentibus, rex eorum regalia confiscavit, scilicet ea tantum temporalia quæ ab eo feodaliter tenebant, decimas et alia spiritualia eis in pace dimittens. Ipse enim rex Christianissimus semper timebat offendere Ecclesiam Dei, et ejus ministros. Ipsi ergo terram et homines regis interdicentibus, et ad Romanam curiam mittentibus, et in propriis personis accedentibus, domino papa Innocentio tertio consuetudines et jura regni nolente infringere, aut in aliquo revocare, emenda tandem facta, et regi soluta, post duos annos recuperaverunt omnia quæ a rege fuerant confiscata. »

Domnus papa Urbanus. Unus v. c. *dominus*. Observari potest in istis manuscriptis fere semper domnum scribi cum agit de ecclesiasticis, cum de sæcularibus dominum: quod etsi leve, sileri tamen non debuit. Posterioribus enim sæculis vox domini visa est solius Dei propria, quam Tertulianus notebat tribui imperatoribus: et ex numero Caesarum paganorum sacrum qui talem appellationem aversarentur, ut ab aliis pridem notatum. Itaque non recte fecerunt nonnulli neoterici, qui domni vocem tanquam barbaram rejecerunt, ut illius nullum vestigium restaret. Exemplum est in editione Wandelberti diaconi in Vita S. Goaris: « Ut legati domni episcopi nobiscum charitatem faciant: sunt enim in itinere. » Sic habent veteres membranæ. Sed dicto tomo IV, alius de suo capite substituit: « ut nobiscum legati nostri pontificis epulentur. » Et in lib. II Bandominæ de Vita S. Radegundis reginæ, cap. 5: « obtemperat regi domnus Germanus, venit Pictavium, intrat in monasterium, in oratorio domnæ Mariæ. » Ille substituit: « Obtemperat regi vir apostolicus Germanus; » et mox, « in oratorio beate Mariæ, » Et cap. 14: « Ad oratorium domnæ Mariæ se contulit. » Idem edidit: « Ad oratorium beatissimæ Mariæ Virginis se contulit. »

Torum mulieris quam pro uxore habetis. Addendus locus epist. 15; hac autem de re vetustus et anonymus auctor in fragmento historiae Francorum a Roberto ad mortem Philippi regis: « Rex Philippus repudiata Berta matre Ludovici accepit aliam conjugem Bertradam, filiam Simonis de Monteforti, quæ Fulconi Andegavensi comiti nupsit, cui idem rex eam abstulit, unde multoties a beata memoratæ papa Urbano admonitus, nequaquam consensit. » Vincentius Bellovacus Speculi lib. xvi, cap. 88: « Hic Fulco habuit uxorem quæ, relicto eo, Philippo nupsit regi Francorum; qui amore ejus ita captus est ut illa sibi in omnibus imperaret, cum ipse omnibus imperare cuperet, denique omnium digitis se notari, et ab omni orbe Christiano se excommunicari propter hujus libidinem aliquoties annis passus est. » Sugerius abbas in Vita Ludovici regis: « Deinceps (ait) in diem deficiebat filio, pater ejus rex Philippus in diem deficiebat. Neque enim post superductam Andegavensem comitissam quidquam regia majestate dignum agebat; sed raptæ conjugis raptus concupiscentia, voluptati suæ satisfacere operam dabat. Unde nec republicæ providebat, nec proceri et elegantis corporis sanitati plus æquo remissum parcebat. Hoc unum supererat, quod timore et amore successoris filii regni status vigeat. » Sic enim obiter ille locus suæ integritati restituendus est fide vet. cod. quia fede depravata est scriptura in libro typis nuper excuso, cum Glabro, Helgaudo et nonnullis aliis. Hanc Bertradam postea rejecit. Adde notas ad epist. 144.

A participatione dominici corporis et sanguinis. Hinc colligi volunt, tempore Ironis laicos adhuc communicasse sub utraque specie quo etiam sperant verba epist. 63, cum ait corpus et sanguinem Domini fidelibus populis salubriter administrari. Sugerius de Ludovico Crasso: « Cum autem cunctis

admirantibus facta primum peccatorum confessione devotissime corpori et sanguini Jesu Christo communicasset. Sane apud Baronium tomo X Annal. refertur diploma Urbani papæ secundi ad canonicos beati Martini Turonensis: « Si ecclesiastica quælibet sæcularisve persona contra temere venire tentaverit, a sacratissimo corpore ac sanguine Dei et Domini Redemptoris nostri alienus fiat. » Idem ad annum Christi 1095 refert canonem 28 concilii Claromontani sub eod. Urbano: « Ne quis communicet de altari, nisi corpus separatim, et sanguinem similiter sumat, nisi per necessitatem et cautelam. » Post quæ verba addit Baronius, id statutum ob recentem damnatam hæresim Berengarianam, quæ per unam tantum speciem satis esse impleri figuram decebat.

Præterea casati Ecclesiæ. Constans scriptura in melioribus archetypis, solus enim codex Put. depravata prisca dictione obrudit *præterea et causa Ecclesiæ*; quod in alio est, *quassati*, proprius ad verum accedit. Casatos Ecclesiæ hic accipit pro specie vassallorum. Mentio fit in vetusto lapide Aurelianensi qui adhuc visitur discisus et insertus parieti templi sanctæ Crucis: **EX BENEFICIO S. † PER JOANNEM EPISCOPUM, ET PER ALBERTUM S. † CASATUM FACTUS EST LIBER LEMBERTUS TESTE HAC SANCTA ECCLESIA.** In legibus Francicis collectis olim ab Ansegisa abbate, et editis Basileæ anno 1557 (quæ capitularia in secundis editionibus vocantur), lib. 1, cap. 68: « Describere faciant quot mansos unusquisque de beneficio habeat, vel quot homines casatos in ipso beneficio; » et lib. iv, cap. 75: « De vassis dominicis qui adhuc intra casam serviunt, et tandiu habere beneficia noscuntur, statutum est ut quicumque ex eis cum domino imperatore domi remanserit vassalos suos casatos secum non retineat, sed cum comite, cujus pagensis est, ire permittat. » Nomen habuisse videntur a casis. Paulinus Nol. epist. 2 ad Amanandum: « Ut in casa Ecclesiæ terrulam qua victum suum procurat, accipiat. » Apud ipsum Ivonem casamenta potentum hominum dici legitur, epist. 173, casales etiam alibi memorantur.

Pro pace violata excommunicati sunt. Hujus rei exempla habes infra epist. 61, de sceleratis viarum observatoribus, qualis erat Puteacensis dominus, epist. 211, et de Theobaldi comitis militibus, epist. 255, et Gervasio epist. 266.

In hostem mittere. Id est in exercitum militarem, cujus significationis varia exempla in Gallicis scriptoribus. Sugerius in Vita Ludovici: « Collecto mirabili triginta millia militum hoste. » Et eodem lib. « Rogatus vero, non cum hoste, sed domesticorum militari manu fines illorum ingressus; » addantur loci ex historia Aimoini monachi lib. v, cap. 22 et 27. Vernacula Gallorum lingua vetus Proverbum est: *Si hostis scavoit que fait host, host souvent desfairoit.* Idem Sugerius alibi appellat hostium: « His et talibus rex nusquam securus, nativæ magnanimitatis strenuitate conspicuus, in arcto providus, etiam in hostio gladio cingebatur. »

135 AD EPIST. XXX.

Fulconi Dei gratia Belvacensium Episcopo, in adversis fortitudinem. Ad eundem scribens epistola proxime consequente, in titulo monet vel optat, ut gravitatis anchora se retineat in sancto proposito quia vero auctores ejus sæculi (quod ipsemet Ivo sæpe facit) solebant suis litteris ejusmodi titulos præfigere rebus aptos et convenientes: hinc duci potest argumentum, Fulconem variis motibus exagitatam fuisse in episcopatu Belvacensi. Cui rei illustrandæ subjiciendi sunt loci ex epistolis Anselmi Beccensis abbatis. Consilium petierat an oblatam dignitatem subiret, respondit Anselmus, tutius esse homini suam infirmitatem semper timentis magnum onus refugere, quam de viribus confidendo humeros facile submittere. Onus igitur recusandum; quod si, nisi per peccatum declinare non possit, obediens subeat et sollicitate portet. Ea quidem epistola non exprimit

quod sit onus. Sed ex consequentibus litteris, de episcopali dignitate utrosque loqui eruitur: nam Urbanus secundus epistola ad Anselmum abbatem, dicit se Belvacensi episcopo indulgisse quæ in ejus ordinatione injusta videbantur, et curam episcopatus ei invito renitentique injunxisse: demum monet ut episcopo tanquam suo filio adjutor, corrector et consultor assistat. Urbano respondet Anselmus se quidem antea suasisse amico ut curam subiret, et satisfaceret desideriiis petentium: sed jam ipsum cogi papam adire, ut ejus auctoritate adversarius possit resistere. Verba hæc sunt: « De dilectissimo nostro episcopo Belvacensi, etc. » *Est tricesima quarta libri in inter epistolassancti Anselmi. Vide Patrologiæ tom. CLVIII.* Sed postea transactis aliquot mensium curriculis, cum idem episcopus multis insidiis appetitus videret se nihil proficere, et in vitæ periculo versari, valde conatus est episcopatu abdicari, Romamque ea causa profectus fuit, ut testatur epistola dicti Anselmi ad Urbanum (vide ubi supra).

Sed Romanus pontifex non acquievit petitioni Fulconis, quem ut sibi utilem noluit abire episcopatu, cujus rei indicium est quia in corpore manuscriptarum epistolarum Anselmi, reperiuntur aliquot litteræ ipsius Anselmi ad Fulconem **136** Belvacensem episcopum, quibus refert se a Beccensi monasterio invitum et nolentem tractum fuisse ad episcopatum Cantuariensem. Ex superiorum autem locorum collatione colligi potest de eodem Fulcone accipi debere quod scribitur in vetusto Chronico Beccensi, et notatu dignum videtur: « Quidam monachus Becci petebatur ad episcopatum Ecclesiæ Belvacensis. Cumque sanctus Anselmus abbas huic electioni assensum præbere nollet, et monachum suum petentibus non concederet, dixerunt petitores: Domne, nos eligimus eum: non se ingerit: quare non vultis concedere quem petimus? — At ille: Si, inquit, ipse Deus me eligeret, adhuc timerem: quia ipse per prophetam elegit Saulem, et per semetipsum Judam traditorem, qui ambo reprobati sunt. » Cæterum superiora valere possunt ad interpretationem epistolæ nonæ Ivonis (quam invenies in fine harum epistolarum num. 289) ad Urbanum Papam: qua quidem dicit episcopum Belvacensem simplicitatis rectæ et laudabilis virum, accusatum fuisse ab invidis, absolutum tamen ab Urbano.

Officii vestri memor mundanam superbiam non armis mundanæ malitiæ. Aliis locis pariter reprehendit episcopos qui sui ordinis immemores, solebant usurpare usum materialis gladii, cum ab Ecclesia vetetur alienum sanguinem fundere, ut ostendit epist. 247. Ipsemet etiam cum esset captivus, noluit armis bellicis liberari, et reddi episcopatu, ut constat epist. 20: notum est quod ait S. Bernardus de consid. ad Eugenium papam lib. iv, cap. 3, duplicem esse gladium, sed materialem manu militis exerendum, ad nutum sacerdotis et jussum imperatoris. Huc referenda verba prisca historici in lib. D. De vita et moribus et actis omnium principum, qui exstat manuscriptus in bibliotheca Regia. Loquens enim de exercitu Leonis noni papæ adversus Northmannos qui étant in Apulia, hæc notat ad annum 1053: « Iste primus Romanorum pontificum a beato Petro ad se usque, cum manu armata in bellum processit. Qui quamvis sanctus fuerit, et pio hoc animo egerit, tamen quia id ejus non erat officii, neque hoc illi permissum fuerat a domino qui pati volebat, suosque ut ab aliis magis paterentur quam ut alios persequerentur præmonuerat, ideo exercitus sui multitudo cæsa est ipso prospiciente: non enim Dominus discipulis suis, neque iidem apostoli suis successoribus præceperunt, ut curis secularibus velut principes sæculi, materiali gladio Dei populum tuerentur, sed verbo doctrinæ monerent, et piæ conversationis exemplo instruerent. »

AD EPIST. XXXIII.

Nobis convicinitas locorum. In aliis libris, notis

vicinitas. Sed cum in v. c. Put. offendissem scriptum *A* licet mendose, *nobiscum vicinitas*; non difficile fuit insculpere veram lectionem.

AD EPIST. XXXV.

Videte si fidelitatem quam debetis, pleniter exhibitis, si officii vestri munus expletis. Infra epist. 190, pariter meminit fidelitatis quam omnes episcopi Galliarum regi promittebant per manum et sacramentum. Idem epist. 15 prodicitur se ex summa fidelitate scribere, non posse nec debere interesse illicitis regis nuptiis. Et epist. 255 ait se ex jure fidelitatis Ludovicum regem rogare, ut Ambianensis episcopi angustiis opituletur adversus pacis violatores. Item in epist. 209 dicit in fidelitate regi facta, præcipue observandum esse utile et honestum, neque præsumendum esse regi dare consilium, quod sit contra fidelitatem, et regni majestatem minuat. Jam autem monuerat episcopos Franciæ, ut in hac causa Philippi regis super incesto conjungio, haberent spiritum fortitudinis cum spiritu consilii, epist. 14. Sed cum tepidi et trepidi essent, objecit illis silentium, et reprehendit quia tanquam canes muti non valebant latrare; in calce epist. 25. Parilem culpam paulo ante eisdem imputarat Gregorius VII papa, regesti lib. II epist. 5 ad Manassem Remensem, Richierum Senonensem, Richardum Bituricensem archiepiscopos, et Adraldum episcopum Carnotensem, cæterosque episcopos Franciæ, qua quidem narrat ejusdem Philippi regis varia et nefanda scelera.

137 AD EPIST. XXXVI.

Litteræ domni papæ quibus dictandis a latere interfuimus. Hic locus depravatus fuerat in plerisque libris. Superior enim editio habuit, *alacri interfuimus*. In membranarum Puteani, *alacres interfuimus*; et de superaddita varietate, *vel alacri mente interf.* In v. c. S. Ger., et altero Thuani, *alatri interf.* In libro Regio, *alati*. Sed ex codicibus Fabri et Servini restitui, *a latere*, qua scriptura nil melius ac verius. Ivo enim Romæ non semel moratus fuerat, ut etiam subindicat epist. 27 et 65, fueratque familiaris Urbano papæ, quem hic voluit subintelligi, et in ejus curia versatus, ut ait epist. 211. Simili autem locutione dixit, a latere papæ mitti cardinales, epist. 409, in qua etiam laterales sedis apostolicæ appellat.

Hilarios. Ita plerique v. c. Antea, *Hilariones*; sed illud prius magis respondet et quadrat cæteris nominibus.

AD EPIST. XXXVIII.

Guacelino. Variant manuscripti: « Guacelino, Gualcelcino, Laucelino, Gualcherino. » Prior editio *Guacelmo*. Willelmo Malbesb. lib. II, de gest. Pontif. Anglor. cap. de episcopis Wintoniensib.: « Stigando deposito successit Walkelmus a Willielmo rege datus, cujus bona opera famam vincentia senium a se vetustatis repellent, quandiu inibi sedes episcopalis durabit, » etc. quæ verba etiam habentur dicti historici lib. III De gest. reg. Angl. ubi tamen legitur Walkelinus. In Annalibus Rogeri Houedini parte prima dicitur *Walcelmus*. « Anno (ait) 1098 Walcelmus Wintoniensis 5 Non. Januarii die Dominica obiit. » Sed ibi cudi debuit, *Walcellinus*. Nam Mattheus Paris sub anno 1095: « Cum ante ordinandi pontificis examinationem Walkelinus Wintoniensis episcopus ecclesiastico more electionem scriptam legeret, Thomas Archiepiscopus Eboracensis quæstus est scriptum rite non esse factam. » Idem sub anno Dominicæ Nativitatis 1098: « eodem tempore obiit Walkelinus Episcopus Wintoniensis. »

Wentonensium Episcopo. Quidam, *Wintorienium*, alias, *Guittorienium*.

Ut orationum manus desideranti mihi porrigas. Sic plane vett. codd. Antea cusum, *manus*, quod etiam defendi potest quomodo dixit epist. 168, *manus auxilii*, vel *manus consilii porrigere*. Sed placuit

alteram lectionem retinere tot codicibus confirmatam. Ita enim epist. 19 dicit orationis manus extendere, et epist. 207 et 215, mutuas orationum manus porrigere. Item epist. 70 mutuas exhortationum manus invicem porrigere. Paschalis papa secundus in epist. ad Anselmum Cantuariensem archiep., « ut quanto proprius ad Deum passibus virtutum accedis, nobis orationum tuarum manus extendas. » Paulinus Nolan. epist. ad Sebastianum, « orate pro nobis, conscribite validas orationum manus, ut superet multitudinem peccatorum nostrorum. » Ea figura dixit S. Augustinus initio lib. V Confession. : « Accipe sacrificium confessionum mearum de manu linguæ meæ quam formasti et excitasti; » quod a vetusto interprete sumptum Proverb. cap. XVIII: « Mors et vita in manibus linguæ. » Ubi S. Salonus Episcopus ait metaphorice dictum linguæ manum, ut pennas venti, manus enim linguæ, ipsa verba esse.

AD EPIST. XXXIX.

Pro multa in te benevolentia in monachis Beccensibus. De Abbatia Becci, et primo Abbate Herluino et successore ejus Anselmo videndus Willhelmus Gemeticensis lib. V De ducibus Northmannis, cap. 9. Anselmus enim monasticum amplexus fuerat institutum in Beccensi cœnobio Northmanniæ anno ætatis suæ 27, in quo Lanfrancus prioris munere fungebatur, cui in præfectura eadem Anselmus successerat, ut refert Eddinerus Anglus in ejus Vita.

AD EPIST. XL.

Manegaldo. In priscis schedis Ant. Loiseilli hæc epistola inscribitur *Manegaldo magistro*. Ivo indicat philosophandi studio inhæsisse antequam clericali ordini nomen dedisset Puto eundem esse qui Manigaudus Teutonicus alibi appellatur; vetus et anonymus auctor in fragmento historiæ Francorum a Roberto ad mortem usque Philippi: « Hoc tempore tam in divina quam in humana philosophia floruerunt Lanfrandus Cantuariorum episcopus, Guido Langobardus, Manigaudus Teutonicus, Bruno Remensis qui postea vitam duxit eremiticam. » Nonnullis videtur idem esse cujus mentio fit a Bertoldo coævo Ivonis scriptore in chronico ad annum Dom. 1095, ubi dicitur in Alsatia magistrum Manegoldum de Lutembach mirabiliter reaccendisse religionem ecclesiasticam, jamdudum in illis partibus extinctam, et apud annum 1093: « Manegldus venerabilis præpositus canonicorum apud Marbach degentium ab Henrico rege diu in captione detentus est, quod Urbano faveret, nec schismaticis obediret. » Denique ad annum 1100 in Alemannia venerabilis abbas Manegoldus de monasterio S. Georgii a monacho suo occisus refertur.

Et iterum et iterum vacare. In duobus vett. codd. hæc verba non geminantur, contra consensum aliorum codicum. Et sane alii loci id firmant, ut epist. 152, « Iterum et iterum rogamus; » et epist. 275: « Unde iterum et iterum supplicamus. » Pædo elegia de morte Drusi Neronis:

Te clamore vocant iterumque iterumque supremo.

Paulinus Nolanus in carmine ad Licentium,

Hoc tamen et repetens iterumque iterumque mo- Ut fugias duræ Lubrica militiæ. [nebo.

VIRGIL. Æneid. 5:

Et repetens iterumque iterumque monebo.

Idem in VIII:

...Iterum atque iterum fragor intonat ingens.

AD EPIST. XLII.

Dicerem plurima in aure tua. In v. c. Ser. 138 in aure tua quam lectionem pariter exhibet codex Put., in quo restat vestigium litteræ extritæ, ut indicio sit primitus ibi scriptum, *tuta*, quæ lectio melior est et confirmatur consensu cæterorum. Hora- tius lib. I, ad. 28:

Quidquid habes age, depone tutis auribus.

AD EPIST. XLIII.

Ut novus rex. De Conrado filio Henrici tertii imperat. qui ad papam Urbanum venit, a quo solutus excommunicatione fuit, hæc verba accipit Baronius tomo XI Annal. et refert ad annum sextum pontificatus Urbani, Gull. Malmesburiensis : « Sed æquiori (ut videbatur) causæ affuit malitia Mathildis, quæ obliata sexus, nec dispar antiquis amazonibus, ferrata virorum agmina in bellum agebat [femina, ejus suffragio Urbanus thronum indeptus apostolicum, securum per undecim annos actitavit ocium. »

Conterat dominus Sathanam, oro, sub pedibus vestris. Solus codex S. Ger. legit : *Convertat dominus* : sed prior lectio aptior, firmaturque loco S. Pauli in Epist. ad Rom. cap. ult. itemque verbis Ivonis Epist. 236. « Salva (ait) reverentia Romanæ Ecclesiæ celebrare : quæ si ad præsens non potest Sathanam sternere sub pedibus suis : « Arnulphus Lexoviensis in epist. 19 ad Alexandrum papam. » Porro schismata hæc in Ecclesia Romana frequentius accidisse etiam Lateranensis palatii picturæ demonstrant : ubi catholicorum Patrum pedibus, pro scabello schismatici præsumptores adscripti sunt ; ubi superborum et sublimium colla sapientia propria virtute conterit et conculcat : quod sane ea ratione factum, ut sanctis Patribus cedat ad gloriam victoriæ testis ascriptio, in qua præsumptores illi vel compressionis pœnam sustinent, vel præsumptionis veniam deprecantur. Unde et sancti Apostolatus vestri cathedra sine scabello esse non debuit : sed nobiliore scabello debuit illustrari. » Sugerius abbas lib. De Vita Ludovici Crassi regis, agens de Burdino antipapa schismatico, qui Romæ jussu Calixti papæ transversus impositus fuit camelo, et caprinis pellibus amictus per forum traductus ; « Ad tantæ ultionis (ait) memoriæ conservationem, in camera palatii sub pedibus domini papæ conculcatum depixerunt. »

AD EPIST. XLIV.

Cum lassus foris, lædens intus pereat. Præclara castigatio ope vet. codd. cujus loco irrepserat antea cum *Jesus foris, Jesus intus pereat.*

Sit anathema maranatha. Posterior hæc vox deerrat in quibusdam libris, quod fortasse factum errore librarii, cui nova et insolens videbatur. Adjecta est fide aliorum codicum. Exstat in epist. Pauli I ad Corinth. cap. 16, et in ca. *Gulissarius*. cau. 23, q. 4. In prisco carmine Theodorici abbatis S. Trudonis :

Dic sint maranatha, Deus, hi dic sint anathema.

In concilio Toletano relato in prisca synodo Remensi habita Durocortori : « Qui contra hanc vestram definitionem præsumpserint, anathema maranatha, hoc est perditio in adventu Domini sint, et cum Juda Iscarioth partem habeant. » Hac de voce S. Hieronymus epist. 137, ad Marcellam. Baronius etiam Annal. tom. I sub anno Christi 57, rationem reddidit cur anathemati adjiceretur.

AD EPIST. XLVI.

Baronius tomo II Annal. hanc refert ad synodum indictam Claromonti apud Arvernos sub anno septimo pontificatus Urbani secundi.

Confidentes. Addita vox ex codice manuscripto. *Calliditate ingeniosi sui.* Solus cod. S. Ger. *ingenii.*

Et venustate lingue suæ cod. Put., et volubilitate. sed præferenda est altera lectio quæ exstat in cæteris exemplaribus. Nempe auctoris sæculo quamvis minus polito, adhuc supererant plerique in Galliis disertæ lingue viri, qua laude Gallia nunquam caruit etiam testimonio exterarum gentium. Cato apud Sosipatrum Charisium dicit Galliam duas res semper studiosissime persecutam, rem militarem et argute loqui, et S. Hieronymus lib. adv. Vigil. ait Galliam semper abundasse fortissimis et eloquentissimis viris. Fortunatianus quoque in libris artis scholice adnotavit genti Gallorum vocabulo face-

A tos dici solitos pro facundis : quo etiam sensu apud Sugesium abbatem in Vita Ludovici regis Crassi : « Singulariter, inquit, et solus Treverensis archiepiscopus, vir elegans et jucundus, eloquentiæ et sapientia copiosus, Gallicano cothurno exercitatus facete peroravit. »

Regem cum regno ab obedientia vestra discessurum. Hinc in aperto est Francos favisse Papæ Urbano, non autem Guiberto antipapæ, quo spectant verba Bertholdi in Chronico ad annum Dom. 1089, papam litteras Philippi regis Francorum debitam ei subjectionem promittentis suscepisse. Et rursus ad annum 1091 papam in partibus Campaniæ demorantem ab omnibus catholicis debita reverentia cultum fuisse, et a Philippo Francorum rege. Denique ad annum 1094 refert in Galliarum civitate Ostione, generali concilio ab Hugone Lugdunensi archiepiscopo et sedis apostolicæ legato, renovatam esse excommunicationem in regem Henricum quartum, **B** et in Guibertum sedis apostolicæ invasorem, inque omnes eorum complices.

Nisi coronam restitueris, nisi Regem ab anathemate absolvas. Hic locus eorum adjuvat sententiam, qui asserunt Philippo excommunicato a papa Urbano secundo, interdictum simul regnum Franciæ : quod alii loci firmare possunt, ut epist. 66 ad Hugonem Romanæ Ecclesiæ legatum, qua dicit archiepiscopum Turonensem contra interdictum illius imposuisse coronam regi, et hac arte obtinuisse a rege, ut quidam malæ famæ fieret episcopus Aurelianensis. Quod iterum repetit in calce epist. 67 ad Urbanum ; sed et epist. 84 laudat Joannem cardinalem legatum, qui a communionem regis abstinerat, licet quidam Belgicæ provinciæ episcopi contra interdictum papæ Urbani coram regi imposuissent, tanquam mortuo præcone justitiam mortuam esse credidissent. Item epist. 144 ad Paschalem papam scribens, ubi agit de reconciliando Ecclesiæ

C Philippo, dicit terram quæ periclitabatur ejus anathemate, a periculo eruendam. Certe jam antea scribens ad ipsum Philippum epist. 15 aperte profertur summum periculum fore coronæ regni illius, si duxerit pellicem priusquam generali concilio causa ventiletur. Et paulo post addit, caveat ne cum diminutione regni terreni æternum amittat. Præterea ad dapiferum regis emissa ep. 23 dicit se litteras Urbani retinuisse, quia nolebat regnum adversus **139** ipsum aliqua ratione commoveri. Astipulantur verba continuatoris Aimoini monachi hist. lib. v, c. 1, scribentis regem et totam ipsius terram anathematis vinculo obligatam fuisse a domno papa, cum rex nefandissimo more vitam suam duceret, et nullius admonitione ab eo desistere vellet. Willelmus Malmesburiensis lib. iv De gest. reg. Anglor. cap. 2, agens de concilio Claromontensi sub Urbano secundo : « In eo concilio, ait, excommunicavit dominus papa Philippum regem Francorum, et omnes qui eum vel regem, vel dominum suum vocaverint, et ei obedierint, et ei locuti fuerint, nisi quod pertinet ad eum corrigendum ; similiter et illam maledictam conjugem ejus, et omnes qui eam reginam vel dominam vocaverint, quousque ad emendationem venerint, ita ut alter ab altero discedat. » Idem lib. v, in Vita Henrici primi, dicit eundem Philippum « accedente senio libidine gravem comitisæque Andegavensis specie lusus, illicitis ardoribus defeneratum : quocirca fuisse ab apostolico excommunicatum, cum in villa qua mansitabat, nihil divini servitii fieret ; sed discedente eo tinnitus signorum undique concrepant, insulsam fatuitatem cachinnis exprimebat : « Audis, inquit, bella quomodo uno effugant, » adeo erat omnibus episcopis provinciæ suæ derisui, ut nullus eos desponsaret præter Willelmum archiepiscopum Rothomagensem : cujus facti temeritatem luit multis annis interdictus et vix tandem per Anselmum archiepiscopum apostolicæ communioni redditus. » Vetus quoque auctor frag-

D

menti historię Francorum a Roberto ad mortem Philippi, postquam dixit Philippum multoties a papa Urbano admonitum nequaquam consensisse, addit a successore Paschali in Gallias missos duos cardinales, qui regem convenientes et obstinatum reperientes, Pictavis adunato concilio totam Franciam pro hac re anathemati subdiderunt. Citatur etiam auctor prisce Chronicæ cœnobii Sancti Dionysii, adnotantis toto tempore illius excommunicationis in ecclesiasticis actis publicis solitum subscribi, *Regnante Christo*, non autem, *regnante Philippo*. Quod tamen hodie nonnullis commentum monachale videtur: suamque opinionem inde stabilium, quia subditi libenter suo parebant regi, et ipsemet Ivo litteris ad eundem emissis, licet excommunicatum, nuncupat magnificentem Francorum regem suumque dominum. Ab hoc in tit. ep. 22 optat sic gubernet temporale regnum, ut non amittat æternum. A quibus titulis (ut inquirunt) prorsus abstinuisset si pontifex Romanus vetuisset obediri Philippo, et desiisset gubernare regnum.

Sed minime novum aut inauditum videri debet si Urbanus et deinde Paschalis excommunicato a se Philippo, regnum interdixisse ferantur. Nam paulo antea Gregorius papa septimus (cui Urbanus successit) jam palam sæpe minatus fuerat se abdicaturum regno eundem regem propter alia varia flagitia. Verba subiicere visum est c. lib. 1 regest. epist. 35 ad Roderium Cabilonensem episcopum, qua invehitur in ipsum Philippum ecclesiarum venditorem et destructorem. « Noverit (ait) nos duram inobedientiam contumaciam canonica austeritate coercituros. Nam aut rex ipse repudiato turpi Simoniacæ hæresis mercimonio idoneas ad sacrum regimen personas promovendi permittet: aut Franco pro certo, nisi fidem Christianam abjicere maluerint, generalis anathematis mucrone percussis, illi ulterius obtemperare recusabunt. » Idem lib. 11, epist. 5 ad Manassem Remensem archiepiscopum, Richerium Senonensem, Richardum Bituricensem, cæterosque episcopos Franciæ scribens, de sceleribus dicti Philippi: « Apostolica auctoritate communiti atque constricti, matrem vestram sanctam Romanam et apostolicam Ecclesiam debita fide et obedientia imitami, et ab ejus vos obsequio atque communionem penitus separantes, per universam Franciam omne divinum officium publice celebrari interdicit. Quod si nec hujusmodi districtione voluerit respicere, nulli clam aut dubium esse volumus, quin modis omnibus regnum Franciæ de ejus occupatione adjuvante Deo tentemus eripere. » Idem epist. 18 ad Guillelmum comitem Pictavensem: « Si in perversitate studiorum suorum perduraverit, et secundum duritiam impudentis cor [dis] iram Dei et sancti Petri sibi thesaurizaverit, nos Deo auxiliante et nequitia sua promerente, in Romana synodo a corpore [et] communione sanctæ Ecclesiæ ipsum et quicumque sibi regalem honorem vel obedientiam exhiberit, sine dubio sequestrabimus, et ejus quotidie supra altare sancti Petri excommunicatio confirmabitur. » Hæc Gregorius. Ex quibus constare videtur, Philippo excommunicato ab Urbano et Paschali, interdictum simul fuisse regnum. Quid enim aliud sonant superiora verba Ivoonis epist. 66 et 67 de imposita corona regi contra interdictum, et hæc epist. 46 de restituenda corona, itemque epist. 144 terram periclitari anathemate? Probabile est etiam excommunicato principe, nonnullos et subditis recusasse honorem ac obedientiam, alios coluisse et obtemperasse: quemadmodum recente bello civili discissis Gallorum stadiis factum vidimus in Henricis tertio et quarto. Sic componi potest opinio diversitas. Certe jam ante excommunicatum Philippum, alii reges Francorum cum toto regno censura papali affecti fuerant, ut Robertus filius Hugonis, de quo supra dictus auctor in fragmento historię Francorum a Roberto ad mortem Philippi: « Idem vero rex (ait)

A in uxorem sibi assumpsit matrem Odonis comitis, Bertam nomine, qui eodem tempore puerulus fuerat: illa autem commater ejusdem fuerat regis. Idem namque rex ipsius filium de sacro susceperat lavacro. Quod agnoscens papa Gregorius, totam Franciam anathemate percussit. Porro rex amore ejusdem mulieris plus justo detentus, nequaquam eam dimittere voluit, donec Omnipotens per se corrigere eundem regem studuit. Dum enim de eodem rege eadem mulier concepisset, credens se parituram filium, peperit monstrum. Quæ res regem perterruit, et librum repudii eidem mulieri dare compulit. Quo facto absolvi cum toto suo meruit regno. » Sed et Aimoinus lib. De Vita S. Abbonis abbatis Floriacensis cap. 41 refert Abbonem rogatu regis Roberti Romam profectum, quia Gregorius anathema inventurum, quod Arnulfus Remorum archiepiscopus, absque justa audientia sede sua privatus, custodiaque mancipatus fuisset. An vero Romanus pontifex debuerit aut potuerit excommunicare reges Francorum, et simul regnum interdicit, a doctoribus disputatum est. Illud tantum addatur quod Rigordus narrat in Gestis Philippi Augusti, cum anno Dom. 1199 Petrus cardinalis convocato concilio apud Divionem, regnum regis Franciæ sub interdicto posuisset, neque detulisset appellationi nuntiorum regis ad sedem Romanam: regem vehementer iratum fuisse, quia episcopi sui regni qui huic concilio interfuerant, interdicto consenserant. Itaque ipsos episcopos a propriis sedibus expulit rebusque suis expoliavit.

140 *Relinquatur, non est meum.* Quidam codex distinguit, hoc modo: *Relinquatur? Non est meum. Ab unitate matris suæ.* Additur in nonnullis, ecclesiæ, sed ex glossa ut apparet. Similis locus epist. 98 et 124.

AD EPIST. XLVII.

C *Widonis regis dapifero.* Vox regis nunc primum addita est fide vet. codd. quorum etiam nonnulli habent *regio*; male in prima editione deerat. Videtur autem intelligi de dapifero regis Franciæ, quia hæc epistola agitur de causa Philippi et pellicis. Alius autem fuit dapifer Normanniæ, ut indicat titulus epist. 27. In eo dignitatis nomine aliusit Hildebertus episcopus cum dicit in quadam epist. ex dapifero regis factum esse dapem diaboli. Elegans autem est reprehensio S. Bernardi Clar. in epist. 78, ad Sugerium abbatem S. Dionysii, de quodam clerico diacono, sic sublimato honoribus ecclesiasticis ut nec episcopi inferior videretur: sic implicato militaribus officiis, ut præferretur ducibus. Ex cujus verbis quia notio illius dignitatis aulicæ colligi potest, nonnulla defflorare juvat. « Par satis utrobique abusus, sine quod diaconus mensæ regis deputetur ministerio, sine quod regis dapifer mysteriis altaris inserviat. Quis sane non miretur, imo et detestetur, unus esse personæ et armatum ducere militiam, et alia stolaque indutum in medio ecclesiæ pronuntiare Evangelium, tuba indicere bellum militibus, et jussa episcopi populis intinquare? » Et paulo post: « Cum sis archidiaconus, decanus præpositusque in diversis ecclesiis, nihil horum tamen tam eum, quam regis delectat vocitari dapiferum. » Et deinde subjicit: « Ipsum certe quod gestat in capite signum, plus regius decet fastus quam famulatus, itemque regale fastigium magis armis quam psalmis innititur. » etc.

AD EPIST. XLVII.

Quiesce. Abest uno v. c.

Legatur ex quo. Variat lectio apud Gratianum in ca. Legatur, cau. 23, q. 2. In nonnullis membranis habetur, « nec legitur ex quo est religio Christiana, vel certum datur exemplum; » in aliis, « nusquam legitur ex quo est rel. Chr. » etc.

AD EPIST. XLVII.

Perturbatione cassare. Ita quatuor antiqui codices,

cui lectioni accedit mendosa scriptura cod. S. Germ. *A* cuius ob noxam publicæ religionis munera prohibebantur a summis pontificibus. Gregorius septimus lib. III, epist. 5, ad episcopos Franciæ, ubi agi de sceleribus Philippi primi regis : « Et ab ejus vos communionem penitus separantes, per universam Franciam omne divinum officium publice celebrari interdicit. » Willelmus quidem Malmesburiensis De gestis regum Anglorum, lib. IV, testatur, excommunicato eodem Philippo, cessasse divinum servitium in villa qua mansabat cum sua pellice Bertreda, cujus verba latius relata sunt ad epist. 46. Aymoinus, lib. De vita sancti Abbonis Floriacensis abbatis, cap. 12 : « In eo sane privilegio et inter alia continetur, ut episcopus Aurelianensis, nisi invitatus, Floriacum nequaquam adeat cœnobium, neve unquam quilibet pontificum eidem monasterio divinum interdicit officium, etiamsi tota Gallia ob populi peccata anathematis feriat vindicta. » Auctor chronologiæ Altissiodorensis : « Anno Domini 1200 erat in toto regno lugubris Ecclesiæ facies, quia nulla celebrabantur in ecclesiis sacramenta vel divina officia præter viaticum et baptismum. Nec modo in ecclesiis, sed et monasteriis cessatum est a divinis. Negabatur mortuorum sepultura, Erat igitur ubique per regnum mœstitia circumfusa, cum hic Ecclesiæ silerent organa et ora canentium Dominum clauderentur. Octavianus Ostiensis episcopus a domino papa legatus in Franciam, regnum absolvi, regem ad hoc inducit ut reginam quam expulerat in regnum reducat; non tamen cum debito honore susceptam, nec thoro redditam maritali. » Intelligit autem de Philippo Augusto qui reginam Ingeburgen uxorem abdicaverat, et Mariam pellicem superdixerat. Idem, paulo post : « Tota Anglia gravissimo subjicitur interdicto, et tam in monasteriis quam in ecclesiis cessantibus quibuslibet privilegiis organa lætitiæ divino sunt suspensa silentio. »

AD EPIST. XLIX.

Gaufridi exepiscopi. Antea eusum, *episcopi*, quomodo legitur in nonnullis membranis. In aliis compendiose *episcopi*. Codex Regius perperam obtrudit, *exempli*. Sed in manuscripto Nicolai Fabri, et altero S. Victoris *exepiscopi*. Hunc enim dicit exepiscopum, quia depositus fuerat ab Urbano papa, ut indicant epist. 1 et 2 : supra ea forma olim dictos exconsules, expræfectos, et exquæstores, et alia complura notius est quam ut exemplis probari debeat.

Mellis facerem. Ita tres manuscripti; in duobus aliis, *Meldis* : Male solus codex Put., *melius facerem*.

AD EPIST. L.

Aplicueris. Variant lectiones : Antea eusum a *Picu*eris, ut habent nonnulli scripti codices. In aliis a *Pitu*eris, in ora alterius a *Jemeris*, in quibusdam a *Plicueris* : et simul adjecta glossa sequens : « Villa in Beotia quæ Gallice dicitur *Puviers*, vel *Bluviers*. »

De veteri querela quam habet adversus Senonensem Ecclesiam Lugdunensis Ecclesia. Infra, epist. 54, dicit primatum Ecclesiæ Lugdunensis irrationabiliter refutari a sede Senonensi. Sunt testimonia quibus constat Senonensem archiepiscopum fuisse olim primatum Galliæ. Chronologia Autissiodorensis ad annum 1002 : « His diebus dominus Sevinus Senonensis archiepiscopus obit. Hic Romæ per manum Joannis papæ archiepiscopale pallium quo antecessores ejus insulati sunt, et primatum Galliæ suscepit. » Gregorius autem papa septimus confirmavit primatum Ecclesiæ Lugdunensis epist. 34 lib. VI.

141 Huic epistolæ subjicitur alia ejusdem Gregorii directæ coepiscopis Rothomagensi, Turonensi et Senonensi, in eandem sententiam ut archiepiscopo Lugdunensi ex antiqua Patrum auctoritate primati a se confirmato obedientiam præstent : ubi etiam rationem et originem diversorum in Ecclesia graduum declarat. Sed hanc exscribere nil attinet. Repetatur e tomo tertio Epistolarum summorum pontificum, libro sexto Registri Gregorii papæ septimi, epist. 35. Guillelmus Brito Armoricus Philippidos lib. XII, de hoc primatu agit his versibus :

*Et Lugdunensis, quo Gallia tota solebat,
Ut fama est, primatè regi, causasque referre
Difficiles, ut ibi lis ultima litibus esset.
Nec mittebatur Romam lis ulla, nisi quam
Lugdunense forum per se finire nequisset.
Cujus honoris adhuc memor est epigramma sigilli,
Quique monetatus datur ad commercia census,
Sacratique patres quos suffraganeus illi
Ordo lege dedit subici metropolitana.*

Itaque non immerito dicit S. Bernardus Clarævall. epist. 174 ad canonicos Lugdunenses, inter Ecclesias Galliæ constare Lugdunensem hactenus præminuisse sicut dignitate sedis, sic honestis studiis et laudabilibus institutis.

Locus quibus morantur divinum officium interdicit. Hic observandus est mos illius sæculi, quo divinum officium solebat interdici locis illorum qui pacem publicam violabant; cujus etiam rei testimonium habetur epist. 263, ubi Belvaci suborto clericorum tumultu adversus regis Ludovici ministros, cessatum a divinis. Et epist. 264 dicit hunc rigorem minime servari debere, nisi ubi culpa sacrilegii et violatæ pacis aliter vindicari nequit. Idem, epist. 94, postulat a Paschali papa ut jubeat ecclesias tam civiles quam suburbanas claudi, si quis privilegium et libertatem concessam Carnotensi Ecclesiæ infregerit. Item epist. 121 dicit a clericis Carnotensibus instanter peti ut in civitate Carnotensi, et per totum episcopatum interdicit divinum officium donec illis res ablata restituantur. Sed plerisque visa est stupenda magis facti atrocitas, cum toto passim regio

B 1200 erat in toto regno lugubris Ecclesiæ facies, quia nulla celebrabantur in ecclesiis sacramenta vel divina officia præter viaticum et baptismum. Nec modo in ecclesiis, sed et monasteriis cessatum est a divinis. Negabatur mortuorum sepultura, Erat igitur ubique per regnum mœstitia circumfusa, cum hic Ecclesiæ silerent organa et ora canentium Dominum clauderentur. Octavianus Ostiensis episcopus a domino papa legatus in Franciam, regnum absolvi, regem ad hoc inducit ut reginam quam expulerat in regnum reducat; non tamen cum debito honore susceptam, nec thoro redditam maritali. » Intelligit autem de Philippo Augusto qui reginam Ingeburgen uxorem abdicaverat, et Mariam pellicem superdixerat. Idem, paulo post : « Tota Anglia gravissimo subjicitur interdicto, et tam in monasteriis quam in ecclesiis cessantibus quibuslibet privilegiis organa lætitiæ divino sunt suspensa silentio. »

AD EPIST. LIII.

C Quod clericum illum quem in die vestri introitus secundum morem vestræ civitatis nostra exhortatione de carcere liberastis. Pro vestræ, quod habent vet. codd., male ante irreperat nostræ. Hic autem locus observatione dignus. Nam etiam hodie episcopi Aurelianensis civitatis illum morem retinent, quem ferunt fuisse confirmationis placito Burdigalensis curiæ anno 1522. Sed unde manarit origo subobscurum est. Videtur fluxisse ab antiquissima illa consuetudine qua episcopi frequenter apud sæculares iudices intercedebant pro reis et carcere detentis, ut vel mitius punirentur, vel liberarentur : qua de re alibi fuse dictum est. Priscus auctor in Vita S. Aniani episcopi Aurelianensis ita scribit apud Serrium tomo sexto sub die 17 Novemb. : « Cum jam communibus omnium suffragiis episcopus electus esset, ab Agrippino viro illustri et militum magistro petiit ut eos omnes quos carceres victos detinerent liberos abire pateretur. Recusabat ille, nescio quid causæ prætexens; sed cum vellet in templum precandi causa ingredi, ab alto decidit lapis in caput ejus, diramque ei plagam imponens, multum ex eo sanguinem expressit. Sensit illico ea causa id accidisse, quod sancti episcopi preces rejecisset. Miuit ergo, jam a famulis reportatus in domum suam, qui episcopum vocent; mors enim propter nimiam sanguinis fluxionem impendere videbatur. Venit episcopus, manu sua vulneri crucis signum imprimit, sanguis sistitur, redeunt vires prope jam deplorato; aperiantur carceres, et exeunt miseri, beati episcopi Aniani intercessionem in libertatem vindicandi. » Legitur etiam regem Angliæ voluisse vinculis nexos liberari in favorem Anselmi, postquam electus fuit in archiepiscopum Cantuariensem. Qua de re Osbernus in quadam epist. ad eundem Anselmum, cujus particulam profero ex antiquo exemplari, quia non hactenus evulgata : « Quid namque insignius ad te eligendum ostenderet Deus, quam ut tu promovereris, regem triumphis nobilem,

severitate cunctis formidabilem lecto decubuisse, ad mortem usque agrotavisse: te autem promotum statim eundem respiravisse, convaluisse, atque ex fero et mitissimum pariter ac mansuetissimum redditum fuisse? Quid, inquam, aut ad divinas laudes magnificentius, vel ad humana spectacula gaudentius, quam quod in tua electione, exclusis omnibus transactæ tempestatis afflictionibus, omnia ad proprii juris possessionem, veluti jubileo termino currerunt, dum vincti ad expeditionem, carcerati ad lucem, captivi ad libertatem, oppressi dirissimis exactorum furoribus redierunt ad erectionem? Omnia hæc te loquuntur, tibi famulantur, tuis meritis adscribuntur. » Priscus auctor in Vita sancti **142** Eligii Noviomensis episcopi, lib. II, cap. 15, narrat Eligium venisse in civitatem Biturigum, ubi complures ob fiscalem judicem interfectum vincti tenebantur: appropinquante autem sancto viro januas carceris divino nutu contractas fuisse, seras dissipatas, omniaque compeditorum soluta vincula. Tum illum dedisse consilium reis ut ad basilicam sancti Sulpitii confugerent. Ubi cum omnia ostia sibi obserata viderent, repente ostium patefactum fuisse: cumque milites persequerentur fugitivos, et manu injecta ferro iterum alligerent coram altari, orationibus Eligii contractas catenas in terram cecidisse, militibus magno metu percussis, et veniam facti deprecantibus. Similia exempla repeti possunt ex historiis sanctorum. Ac probabile est religiosos et faciles principes honori atque sanctitati veterum antistitem aliquoties indulgisse privilegia solvendorum reorum, levioris tamen culpæ. Verum ut longissima ætate omnia depravari solent, verendum est ne nonnulli postea plausibiles indoctæ et nimium credulæ plebeculæ narrationes commenti fuerint, quibus innixi personale beneficium latius extenderent, et gratia licentius abuterentur, impunitate trifurciferis præstita. Cujus generis multi hodie censeri volunt privilegium seu privilegium quod vulgo appellant S. Romani Rot. super quo gravissima suborta contentio, et agitata in concilio regis. Nullum enim popularis fabulæ de dragone et reo indicium subest in Vita sancti illius episcopi ab antiquo et fideli auctore scripta, et novissime divulgata a doctissimo politissimoque jurisconsulto Rigaltio, quem veri et justi amor ad id impulit.

Curia traditum. Infra, epist. 66, objicit archiepiscopo Turonensi quod clericos sibi adversantes tradi curiæ faceret clandestinis delationibus. Quibus locis videtur accipere curiam pro foro seculari; ut clerici ibi pœnam subirent judicio laicorum. Sic enim curiam distinguit ab Ecclesia epist. 25, ubi dicit se responsurum in Ecclesia pro negotiis ecclesiasticis, et in curia pro curialibus. Item in epist. 157 curiam vitandam esse in causis clericorum: quemadmodum etiam Hildebertus episcopus Cenom. ait in epistola quadam, reos tormentis afflicere, censuram esse curiæ, non Ecclesiæ. Et in eundem sensum posteriore sæculo canonistæ id verbi detorserunt in cap. Novimus, extra de verbor. signif. quod brachio sæculari tradi vulgo dicitur. Cum autem ætate Ivonis mutata reipublicæ forma jampridem in Galliis desissent esse antiqui decurionum ordines, non potuit dicere clericos tradi curiæ illo significatu et sensu quo vetustiores pontifices Romani, quorum tempore curialium ordines adhuc in usu erant. Etenim Fabianus papa in ca. 28, cau. 11, q. 1, « submotus a clero curiæ tradatur, cui vitæ suæ omnibus diebus serviat. » Et Stephanus papa in ca. 8, cau. 3, q. 4, « clericus qui infamis effectus est, a gradu debet recedere, ac curiæ tradi serviturus. » Nempe olim clerici indigni suo officio, et ab Ecclesiæ ministerio segregati, solebant adscribi curiis, ut indicant verba imp. Arcadii, Honorii et Theodosii in l. 39, de episcop. Eccl. et cler. Cod. Theod. Narrat etiam Epiphanius hist. trip. lib. 1, cap. 9, a persecutoribus Christianos complures datos curiis, cum tamen

curiales origine non fuissent: quod tandem ab imperatore Constantino Magno vetitum fuit. Postea Julianus odio religionis orthodoxæ subtraxit privilegia clericorum, et iterum eos curiæ tradidit, ut refert idem Epiphanius hist. trip. lib. vi, cap. 7, a quo pariter proditum est multos episcopos sub Valente traditos curiæ. Nam loco supplicii, deputabantur curiis, quandoquidem prohibitum sanctione Gratiani, Valentiniani, et Theodosii in l. 108 de Decurionib. C. Theodos., ubi dicunt dignitatem non debere comitari criminosos; sed pœnam. Ejusmodi autem curiales multis gravibus reipublicæ muneribus erant obnoxii, quorum pondere obruebantur: unde plerique talia onera detrectabant. Quo factum est ut quibusdam privilegiis oportuerit munire decuriones ne Curia vacuæ relinquereantur magno civitatum damno, quemadmodum liquet ex variis constitutionibus sub tit. de Decurionib. in Codice Theodosiano et Justiniano.

Ad Epist. LIV.

Cognomine Pejor lupu. Ita omnes nostri manuscripti. In ora libri sui Cujacius addiderat, *lupu pejor lupu*, fortasse fide alicujus veteris codicis. Simile cognomen in notis ad tit. epist. 151.

Districta sacramenta usque ad septem. Antea cum, *distincta*, sed minus recte ut meliores codices evincunt, et similes loci auctoris epist. 170, « nisi prius districta examinatione probarentur; » et epist. 225, « districtis sacramentis, et per probatas sex personas; » et epist. 252, « consuluit tamen diligentissimis et districtissimis examinationibus esse perquirendum. » Constantius, de Vita S. Germani episcopi Autissiod. lib. 1, cap. 13, « quem cum districta examinatione discuteret. » S. Gregorius papa in ca. Habet, cau. 2, q. 5, « ad beati Petri sacramentissimum corpus districta eorum ex abundantia fecimus sacramenta præbere. » Purgatoria autem sacramenta exigi a presbyteris infamatis, cum tribus, aut quinque, aut septem collegis dicit Ivo epist. 206. Erant illi qui *sacramentales* vocabantur, ut in prisca lege Alemannorum tit. 6, 7, 57, 90, 91 et in lege Bajoriorum tit. 4 et 5, qui etiam *conjuratores* in dicta lege Alemannorum tit. 6, et *compurgatores* in ca. Quoties, et can. Accepimus. tit. de purgatione canonica: male igitur in uno veteri exemplari hac epist. 54 verba illa, *usque ad septem*, prorsus aberant, qua quidem in reliquis exstant. Tale enim istud est ejusdem Ivonis epist. 229, « quinta manu mulieris vel septima purgationem ejus accipiat. » Hildebertus Cenomanensis episcopus epist. 69 ad Honorium: « Judicatum est decanum si non pro Nicolao, quibusdam moratoris causis quærente judicium differri: pro Ecclesia tamen quæ eum habebat suspectum debere purgari, atque in septima manu ordinis sui suam jurejurando declarare innocentiam. » Arnulfus Lexoviensis episcopus epist. 95 ad papam Adrianum IV: « Abbatibus est a nobis adjudicata purgatio, septima quidem manu, trium scilicet abbatum, et trium monachorum sacerdotum votæ opinionis et nominis, quorum juramentis vulneratæ famæ necessarium posset remedium comparare. » In Alemannorum lege tit. 6 legitur « sexta manu iurare. » Et in lege Ripuaria tit. 35 « septima manu iudicium facere. » In Frisionum lege tit. 14, « sua duodecima manu objectu criminis se purificare sacramento. » Et paulo post, « duodecima manu perfectorio sacramento se excusare. » Etiam in jure canonico hujusce sermonis plura exempla, ut in tit. de purgatione canonica, cap. 5, dicitur « purgari quarta et quinta manu. » Item in ca. Quoties, cau. 2, q. 5, « tertia manu sui ordinis, et quarta **143** manu abbatum et religiosorum sacerdotum se expurgare. » Ita enim ibi legitur aliquot exemplaria, pro quo in aliis est, « et quatuor abbatum. » Et in can. Requisisti, cau. 23, q. 1, « septima manu propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis jurejurando dicere, » ut etiam in cap. Laudabilem et cap.

Litteræ, De frigid. et malefic. Alibi legitur clericum mala fama pulsatum, « sola se manu purgare posse, » apud Ivonem epist. 206. Hoc de more jurandi locus est singularis in prisca lege Alemannorum tit. 6 de juratoribus, ubi forma rei præscribitur: « Ita vero sacramenta, inquit, sic fieri debent, ut illi juratores manus suas supra capsam ponant, et ille solus cui causa requiritur, verba tantum dicat, et super omnium manus manum suam ponat, ut sic eum Deus adjuvet vel illæ reliquæ, et illi manus quas comprehensas habet, ut de illa causa unde interpellatus est, culpabilis non sit. » Manum autem symbolum fidei fuisse veteribus constat. Ideo in concilio Triburiensi, cujus verba relata ca. Si quis, cau. 2, q. 5, ubi agitur de presbyterorum juramento, dicitur: « Manus enim per quam corpus et sanguis Christi conficitur, juramento polluetur? absit! » Itaque in Capitularibus Caroli Magni, lib. III, cap. 4 et 10; itemque lib. V, cap. 125, perjurus jubetur manum perdere.

Hermoldus in Hist. Slavorum lib. I, cap. 29: « Rudolphus vulneratus in manu dextra fugit Marcipolim, mortique jam proximus dixit ad familiares suos: « Videtis manum dexteram meam de vulnere sauciam. Hac ego juravi domino Henrico ut non nocerem ei, nec insidiarer gloriæ ejus. Sed jussio apostolica, pontificumque petitio me ad id deduxit, ut juramenti transgressor, honorem mihi indebitum usurparem. Quis igitur finis nos exceperit, videtis, quia in manu unde juramenta violavi, mortale hoc vulnus accepi. » Quibus verbis conjungi debet quod scribit vetus c., etc.

Vetus et anonymus auctor in Vita Henrici quarti Imperatoris loquens de Rudolfo regni invasore: « Magnum mundo documentum datum est, ut nemo contra dominum suum consurgat. Nam abscissa Rudolphi dextera dignissimam perjurii vindictam demonstravit, qui fidem domino suo regi juratam violare non timuit: et tanquam alia vulnera non sufficerent ad mortem, accessit etiam hujus membri poena ut per poenam agnosceretur et culpa. »

AD EPIST. LV.

Hugoni. Baron., tom. XI Annal., reprehendit hunc Hugonem, quia imperium nimis importune exerceret adversus Bellovacensem electum, et in hanc rem trahit epist. 50, ad Fulconem.

Districte judicasse. Quidam cod. vindicasse, et epist. 60, « in quibusdam districte judicarent. »

AD EPIST. LVI.

Philippo. Baronius; tom. XI Annal., refert hanc epistolam ad annum octavum pontificatus Urbani secundi: demum transcripta epistola subjicit multum obesse Ecclesiæ indiscretos ministros, cum precipiant interdum absque consilio dura quæ præstari vix possunt.

AD EPIST. LX.

Hugoni Lugdunensi archiepiscopo. Baronius, t. XI Annal., sub. anno Christi 1099, pontificatus autem Urbani duodecimo, adnotat hunc legatum apostolicum in culpa fuisse, qui rem exigeret nimis audacter et importune magno cum imperio, et addit, ministrum improvidum conjecisse statum Gallicanæ Ecclesiæ in magna discrimina. Demum libere fatetur Urbanum papam hujus sui legati verbis stimulatam, vehementer in ipsum Ivonem fuisse commotum quia scilicet prudentia carnis et non spiritus quæ peperam facta sunt a ministris, defendi solent.

Sed si his exactionibus cederet. Ita correctum ex v. c. Antea mendose cusum, actionibus. Cæterum idem Bar., offensus quod hic dicitur, investituram episcopatus a rege Calliæ factam nihil officere religioni, scribit reliqua hujus epistolæ verba scabrosiora plane esse, cum de investituris vetitis Ivo nimium abjecte loquatur, imo despecte multa ingerat, quæ nisi corrigerentur ab aliis ejusdem auctoris epistolis, in maximum discrimen adduxisset famam

A suam et gloriosum nomen, quod ex defensione apostolicæ veritatis sibi dignissime comparaverat.

Investituram de manu regis accepisse. Reperitur capitulum Silvestri Romanæ Ecclesiæ pontificis ex illius epistola ad Nicolaum Ecclesiæ Sanctæ Rufinæ episcopum: « Nulli clericorum præbendas vel ecclesiastica officia nisi manu episcopoli, vel manu abbatis, vel regia manu in sancta accipiant Ecclesia: quod si aliter fecerint, sciant stare non posse acceptionem hujusmodi. » Sed posteriores pontifices ne quidem ipsis regibus id licere voluerunt, ut notatum ad epist. 235. Quo etiam spectant verba Paschalis papæ in epist. ad Anselmum, de legatis regis Anglorum loquentis: « Audivimus eos dixisse, quia si rex in aliis bene ageret, nos investituras ecclesiarum non prohibere, nec factas excommunicare: et quod ideo nolebamus cartæ committere, ne sub occasione et cæteri principes in nos inclamarent. Unde Jesum qui renes et corda scrutatur, in animam nostram testem inducimus, si ex quo hujus sanctæ sedis curam crepimus gerere, hoc immane scelus vel descendit in mentem. » Et paulo post: « Si vero nostro silentio pateremur Ecclesiam felle amaritudinis et impietatis radice pollui, qua ratione possemus apud eternum iudicem excusari? Non est laicorum Ecclesiam tradere, nec filiorum matrem adulterio maculare. Jure igitur privandum est patrimonio qui matrem pollutit adulterio, nec meretur ecclesiasticæ benedictionis consortium qui eam impia infestatione insequitur. Laicorum est Ecclesiam tueri, non tradere. » Et paulo post: « A sacris canonibus inhibuit, ne principes et sæculares viri investuras non solum non dare, sed nec electioni episcoporum se audeant violenter inserere. » His conjunge quæ notantur ad epist. 190.

Quæ de munificentia regum obtinent Ecclesiæ. Hinc multorum querelæ subortæ, qui ingrati animi notam clero inusserunt. Walkiramus episcopus Nurembergensis in tractatu De investituris episcop.: « Romani pontifices, alique presules de rebus et fundis per devotos laicos et laicas acquisitis, et a sæculari potestate confirmatis, struxerunt et ornaverunt ecclesias, et a quibus acceperunt gratiam, non debent eis inferre contumeliam: et si de investituris peccaverunt, exemplo primi Gregorii exhibentur: quod Paulus dicit: *Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina* (II Tim. IV). » Otto Frisingensis episcopus in præfatione lib. VII Chronici: « Non desunt tamen qui dicant Deum ab hoc regnum imminui voluisse, ut Ecclesiam exaltaret. Regni quippe viribus ac beneficentia regum exaltatam et ditatam nemo ambigit Ecclesiam: constatque eam non prius in tantum regnum humiliare potuisse, quam ipso ob amorem sacerdotum eviscerato ac viribus exhausto, non ejus tantum, id est spirituali, sed suo proprio materiali scilicet gladio percussum destruetur, quod judicare vel discutere, supra nostras vires est. Videntur tamen culpandi sacerdotes per omnia, qui regnum suo gladio, quem 144 ipsi ex Regum habent gratia, ferire conantur. »

Leodienses, in epistola adversus Paschalem papam secundum: « Igitur ex verbis istorum et sanctorum Patrum, consulat sibi episcopi regibus et imperatoribus obnoxii ex eorum regalibus acceptis, ne proprio gladio, id est eorum beneficiis, eos interficiant. » Eodem spectant verba Goffridi Vindocinensis abbatis, qui postquam multa disputavit de investituris Ecclesiarum a regibus fieri solitis, concludit Ecclesiam debere cavere in sua libertate asserenda, ne dum nimis emunerit, eliciat sanguinem, et vas ipsum frangat, dum rubiginem de vase conatur eradere: locus prolatus est infra ad epist. 190.

In manu præsentium, ut ea in quibusdam districte judicarent. Solus cod. Pat. in manu possidentium; sed depravato sensu. Nam statim appellat præsentibus, quemadmodum epist. 190 et 191, et 235, quo nomine subintelligit pontifices Romanos, eodem

spectat quod dicitur epist. 236, in partibus Germaniarum et Galliarum multos pastorales virgas reddidisse, et per manum apostolicam refutatas investituras recepisse: quod summi pontifices minime fecissent, si in tali investitura hæresim et peccatum in Spiritum sanctum latere cognovissent. Ad hunc autem locum illustrandum, juvabit aliquot exempla colligere ex scriptoribus illius sæculi. Vetus auctor in Vita sancti Ottonis, narrat anno millesimo centesimo secundo, post obitum Ruperti, allatis episcopatus insignibus ad aulam imperatoris Henrici quarti, collatum fuisse episcopatum Baberburgensem Ottoni: qui licet investitus fuisset ab imperatore, tamen actus scrupulo voti Romam proficisci, ut a papa denuo investiretur, et consecraretur. Verba auctoris digna sunt quæ transcribantur: « Hac ratione atque hoc ordine pontificatus cathedram scandere coactus, ægre quidem et cum multa hæsitatione consensit, propter contentionem illam quæ erat inter regnum et sacerdotium causa investituræ et electionum Ecclesiarum, quas evacuare sibi que vendicare plus æquo nitebatur imperiali auctoritas. Rursus autem verebatur, non sine Divinitatis nutu jam tertio sibi offerri episcopatum, eumque si tertio repudiaret, posse in ipsum competere illam sententiam: *Noluit benedictionem et elongabitur ab eo* (Psal. CVIII). Inter has ergo angustias positus, quod unum salutare existimabat, ad sanctæ et apostolicæ sedis et catholicæ matris auxilium confugere decrevit. In ipso igitur articulo, cum adhuc in aula imperatoris esset, votum nuncupavit Domino, nunquam se in episcopatu permansurum, nisi consentiente et postulante Ecclesia sua, ipsius pontificis maximi manu et consecrari et investituram consequi mereretur. » Et paulo post sequitur: « Memor autem voti sui, post paucos dies ab ingressu suo in oppidum, priusquam de rebus cæteris quidquam constituerent, nuntios Romam mittit cum literis ad dominum Paschalem pontificem ejus nominis secundum; a quo per litteras evocatus, Romam profectus est: quo cum in ipsis Ascensionis Christi feriis pervenisset, nec ibi pontificem invenisset, in Campaniam abiit, et Anagninæ eum reperit. Qui autem cum illo venerant viri honorati, data et accepta salute, pontificem etiam Ecclesiæ Bambergensis nomine salutant, suasque preces et vota pro electo antistite suo subjungunt. Otto vero nihil cunctatus ordinem et modum suæ ad episcopatum evocationis exponit, nihil legit silentio, pedum et annulum ad pontificis pedes deponit, temeritatis et errati veniam petit, addens tamen non sua voluntate, sed aliena potestate ita factum: postulat adversus seipsum canonicæ censuræ ultionem. Tum pontifex Paschalis admiratus viri summani imprudentiam et constantiam, levare eum jubet insignia: ille vero negat, indignumque se protestatur. » Et deinde: « Moxque vale dicens pontifici et ejus curiæ, domum abire coepit. Ecquid vero faceret? obedientiæ præcepto retrahitur, a comitibus impellitur, atque ita cum tremore et reverentia reversus ad pontificem, in ipsa sacratissima Pentecoste, petentibus Babenbergensis Ecclesiæ legatis, ab ipso pontifice Romano accipit investituram, et cum multo decore et exultatione totius curiæ, invocato Spiritu sancto, inter missarum solemniam episcopus consecratur. » Hæc ille ut sunt verba concepta in editione Surii. Matthæus Patis: « Anselmus Cantuariensis, ait, quæ Romæ decreta in concilio generali acceperat de investituris Ecclesiarum plano sermone descripsit: quod videlicet nullus Ecclesiarum prælatus, episcopus, vel abbas, vel clericus investituris alicujus ecclesiasticæ dignitatis de manu suscipiat laicorum, unde idem archiepiscopus degradavit abbates quosdam, qui de manu laicorum et data pecunia abbatias obtinuerant. Et quoniam ad jussionem regis quosdam episcopos qui institutiones a rege susceperant consecrare noluit, vel eis communicare, rex vehementer iratus præcepit Gi-

A rardo Eboracensi archiepiscopo ut eos consecraret. Sed Vuillelmus Giffardus Vintoniensis electus qui consecrari debuit, Girardi sprevit consecrationem: quare regis judicio eliminatur a regno. Reinelmus vero Herefordensis antistes, eo quod a rege institutionem acceperat, ei suum reddidit præsulatum. » Sed in consequente narratione non dissimulat veniam degradatis antistibus factam, media pecuniarum oblatione.

« Anno Domini 1103 Anselmus Cantuariensis archiepiscopus, post multas tribulationes et injurias quas a rege perpessus fuerat, Romam perrexit sicut inter ipsum et regem convenerat, ducens secum degradatos abbates, et Vuillelmum Wintoniensem electum, qui Romam veniens a papa Paschali susceptus est reverenter. Dehinc die pro regis constituto negotiis, Vuillelmus de Vuarenast clericus et procurator regis Anglorum, causam ipsius in medium tulit; ac inter alia constanter allegavit, quod nec ipse pro regni amissione investituræ Ecclesiæ amittere velit, et hoc verbis minacibus affirmavit. Ad hæc papa: « Si quemadmodum dicis rex tuus, nec pro regni amissione donationes ecclesiarum amittere pateretur; scias præcise, coram Deo dico, quia nec pro mei capitis redemptione eas illi impune permitterem obtinere. In his ergo regis negotio terminato, Anselmus archiepiscopus pro episcopis et abbatibus degradatis multa precum instantia dominum papam rogare coepit ut cum illis misericorditer dispensaret, ut possent amissas recipere dignitates. Tunc sedes clementissima quæ nulli deesse consuevit (dummodo aliquid albi vel rubei intercedat), præscriptos pontifices et abbates ad pristinas dignitates revocavit, et cum gaudio ad proprias sedes remisit. » Hæc ille monachus Albanensis. Vuillelmus quoque Malmesburiensis in Vita Willelmi secundi loquens de Herberto, qui magnus Symoniæ in Anglia fomes abbatiam episcopatumque nummis fuerat aucupatus a rege: « Verumtamen, ait, erroneum impetum juvenutis abolevit poenitentia, Romam profectus superioribus annis: ubi loci Simoniacum et baculum et annulum deponens, indulgentia clementissimæ sedis iterum recipere meruit: quod Romani sanctius et ordinatius censeant ut Ecclesiarum omnium sumptus suis potius marsupiiis serviant, quam quorumlibet regum usibus militent. » Sed et ex epistolis Anselmi et Paschalis papæ secundi liquet multos episcopos ob investituras et hominia facta regi Anglorum fuisse solutos vinculis censuræ papalis. 145 Idem historicus, De gestis pontif. Angl. lib. II: « Venit igitur rex sublimi tropæo splendidus, et triumphali gloria Angliam invectionis, investituræque Ecclesiarum Anselmo in perpetuum in manum remisit: eodem cedente ut propter hominum regi factum nullus arceretur a benedictione, consecrati sunt ergo Cantuariæ quinque episcopi ab Anselmo. » Sed et ipsimet Anselmo cum fuisset antea consecratus archiepiscopus Cantuariæ, et hominum fecisset Angliæ regi, papa Urbanus aut culpam remisit, aut dissimulaverat, quemadmodum constat ex ejusdem Anselmi epistola ad Walterum episcopum Albanensem et cardinalem, cujus super eo facto calumnias diluit

Nec ista dico tanquam velim adversus apostolicam sedem caput erigere. Baronius hic adnotat, antidotum sequens ab auctore appositum fuisse, quia in deteriorem partem superiora de investituris accepta videri poterant virus habere. Sed æquis rerum æstimatoribus auctoris sententia reprehendi vix potest. Nam et aliis locis ita se adherere Romani pontificis decreto profistetur, si modo, salva reipublicæ Christianæ concordia, investituræ a laicis fieri solitæ tolli possunt; nimirum illud vetus oraculum semper fixum esse oportet: *salus populi suprema lex esto.*

Me nesciente communioni reddidistis. Hac de re pariter reprehendit Fulconem diaconum Paris. epist. 112. Ex concilii enim Antiocheni canon. sexto,

a proprio episcopo excommunicatus, non prius suscipi ab aliis debuit, nisi a suo receptus episcopo: quod refertur ca. 2 Si quis, cau. 11, q. 3. Imo ab uno excommunicatus, a vicinis quoque excommunicandus erat, ut scribit auctor epist. 765 et 194.

Similis autem conquestio Gofridi Vindoc. Abbat-
tis in epist. ad Radulfum Turon. archiep.: « Super Herduino de Malliaco apud vos sæpissime conquesti sumus, et propter multa gravamina quæ monasterio nostro injuste et violenter fecerat, eum a vobis juste et rationabiliter cognovimus esse excommunicatum: sed absque præcedente satisfactione illum impœnitentem audivimus absolutum. Quod si ita absolvi potuisset creditur, quid peccatum noceat, et quid poenitentia prosit, non videtur. Nam si vera miseria impœnitentibus negatur, profecto eis qui de peccatis suis poenitent, falsa beatitudo promittitur. »

Idem epist. ad Hildebertum Genom. episc.: « Excommunicatus vel interdictus, eo reclamante qui ejus injuriam sustinuit, consequi non debet remedium absolutionis. Quæ cum ita sint, miramur vehementer, 146 qua ratione H. absolutus dicitur, contra quem injuriæ nostræ adhuc clamant, et adhuc queruntur. » Denique hujus rei suspicione purgat suos monachos epist. ad Gofridum Carnotens. episcop. « Quod a fratribus nostris excommunicati vestri suscipiebantur, ei opposuistis. Hoc non a vobis sed ab alio inventum credimus, qui quasi Susannam criminatus testimonium protulit falsitatis. Absit enim a sinceritate fratrum nostrorum tantæ Christi injuria, et ecclesiasticæ injuriæ tam detestabilis sepultura. Ipsi enim Dei justitiam sepelire non noverunt. Sed ubi mortuam agnoscunt, suis orationibus conantur suscitare. »

Ad hæc saltem duo. Ita v. c. Put., alii saltem. In v. c. S. Germ. tantum legitur, ad hæc duo. Semel monitum velim, ubi offendi saltem in priscis membranibus, me retinuisse, alibi non mutasse. Ea de vocula, quæ olim notata, nil opus est repeti.

AD EPIST. LXI.

Hugoni. Baronius, tomo XII Annal., dicit hanc epistolam esse plane egregiam, de comprimendo fastu apostolicæ legationis.

Augustiduni. Quidam libri, Augustiduni; sed in quinque manuscriptis clare, Augustiduni, quæ scriptura etiam habetur in plerisque aliorum auctorum membranibus. Hericus Benedictinus lib. 1 Vitæ S. Germani Autissiod. in descriptione Heduæ urbis: « Urbs quoque provectum meritisque et nomine sumpsit. Augustidunum demum cum cepta vocari, Augusti nomen transfert quod Celtica lingua. » Guillelmus Brito Philippidos lib. 1 notat hanc ab Arturo Romanis subductam, et postea a Rollone Norwego eversam, redactam in nihilum prorsus vix ut vestigia restent.

Rei fieri sponsionis quam metropolitano. Vide notata ad epist. 237.

AD EPIST. LXII.

Secundum rigorem canonicum. Sic plerique veteres codd. Antea canonum. Ita dixit canonicas sententias epist. 15, canonicam severitatem epist. 51, et canonicam judicium epist. 101, ut canonicam censuram epist. 162, et canonicam calumniam, atque clamorem canonicum epist. 268.

Legis in qua legitur: Si quos culpatorum regia potestas. Iisdem verbis hanc eandem refert infra epist. 171, ad Daimbertum. Sed et in suo decreto, parte sexta decima, cap. 344, profert ex libro septimo Capitularium cap. 383, cum tamen in excusis exemplaribus non putem hodie reperiri; ut indicio sit Ivonem usum fuisse codicibus amplioribus: habetur autem in concilio Toletano, duodecimo, cap. 3, quod quidem celebratum fuit sub Ervigio rege; verba subjicere opera pretium est: « Vidimus quosdam, et flevimus ex numero culpatorum receptos in gratiam principum, extorres exstitisse a collegio

A sacerdotum. Quod denotabile malum illa res agit, quia licentia principalis in quo se solvi [al. volvi] licentius curat, ibi alios alligat, et quos in suam communionem videtur suscipere, a communione et pace Ecclesiæ eligit separare; ut qui cum illo convalescent sola sacerdotum communionem preventur. Et ideo quia remissio talium qui contra regem, gentem vel patriam agunt, per definitiones canonum antiquorum in potestate solum regia ponitur, cui et peccasse noscuntur; adeo nulla se deinceps a talibus abstinere sacerdotum communicatio: sed quos regia potestas aut in gratiam benignitatis receperit, aut participes mensæ suæ effecerit, hos etiam sacerdotum et populorum conventus suscipere in ecclesiasticam communionem debet, ut quod jam principalis pietas habet acceptum, neque a sacerdotibus Dei habeatur extraneum. » Hic autem culpatorum nomine verum est intelligi excommunicatos, ubi observandum, majoribus visum fuisse nihil officere securitati conscientiæ, si quis communicaret excommunicato cui rex communicaret. Quam in sententiam pariter notanda verba Anselmi Cantuariensis archiepiscopi: qui cum pertinaciter repugnaret Henrico Anglorum regi ob jura investituræ, et veteratur a Paschali papa ne communicaret cum illis qui de manu regis acceperant ecclesiarum investituræ; at tamen fatabatur cæteros posse inipune communicare illis quibus rex communicabat, locus est in epist. ad Ernulphum priorem.

AD EPIST. LXIV.

Lugdunensis archiepiscopi institutum. Hujus etiam tacito nomine meminit epist. 50: fortasse Hugo est, cujus crebra mentio his epistolis, de cujus legatione sæpius repetita in Galliis sub Gregorio septimo, Urbano secundo et Paschali secundo, dictum est ad epist. 24.

AD EPIST. LXV.

Et alia juvenilia desideria. Solus cod. S. Victoris, juvenilia, fortasse pro juvenalia, quæ postrema C scriptura frequens in membranibus veterum auctorum.

Subjectionem Parisiensi Ecclesiæ debitam. Illo sæculo monachi omnem lapidem moverunt ut Eberi plane essent a jurisdictione et censura episcoporum: quam in rem propensi et faciles fuere pontifices Romani. Id Ivoni minime gratum, aut legitimum visum, ut hic locus ostendit, et alter epist. 195, ubi refellit exceptiones abbatis Vindocinensis, qui sub prætextu obedientiæ Romanæ, volebat edere professionem debitam episcopo Carnotensi. S. Bernard. Clar. abbas ad 147 Innocentium papam scribens de Treverensis archiepiscopo, qui monasterium Sancti Maximini recuperare volebat sedi episcopali, repugnantibus licet monachis, dicit illos non tam (ut simulabant) appetuisse libertatem quam fugitasse disciplinam, epist. 179 et 180. Idem in epist. 42 ad Henricum Senonensem archiepiscopum miratur quosdam abbates sub humili habitu et tonsura tam superbe sapuisse, ut cum ne unum quidem verbum de suis imperiis subditos prætergredi paterentur, ipsi propriis episcopis obedire contemnerent, et spoliarent ecclesias ut emanciparentur, et redimerent se ne obedirent. Et paulo post adjicit, libertatem Ecclesiæ quam se querere dicebant, libertatem esse omni servitute serviliorem, quæ ad dicebat illos pessimæ superbæ servituti. Exstat insignis et memoratu digna historia super contentione monachorum Beati Walerici, qui commentitia fluxerunt privilegia ejusdem Romani pontificis, quæ non pudit illos palam exhibere, et jactare in celebri conventu Remensi, ut scilicet comprobarent nulli se subiectos nisi Romano pontifici. Quorum fraudem detexit Godefridus episcopus Ambianensis, cum veste abtersisset atramentum scripturæ recentis. Monachi tamen Romam profecti, largitione munerum quod volebant impetrarunt a Paschali secundo, ut narrat Nicolaus monachus Suession. in Vita dicti.

Godefridi lib. II, c. 11 et 14, et 15, qui tamen testatur Paschalem suum postea retractasse iudicium, cap. 21, a quo tempore abbatia Sancti Walerici paruit episcopo Ambianensi, ut inquit cap. 24. Junge notata ad epist. 108.

De pace sanctæ Romanæ Ecclesiæ et vestra prosperitate. Hæc dicit propter factionem antipapæ quæ tunc Romæ adhuc vigeat, ut notatum supra ad epist. 24.

AD EPIST. LXVI.

Vanizando dicunt. S. Bernardus Claræv., in epist. 42 ad Henricum Senonensem archiepiscopum : « Nostris necessitatibus detrahatur quidquid accedit vanitatibus vestris; duo denique mala de una procedunt radice cupiditatis, dum et vos vanizando peritis, et nos spoliando perimitis. » Sic enim puto castigari debere quod vulgo cuditur *vanizando*.

Abbas Burguliensis. Quidam, *Burgoilensis*, vel : « Burgoliensis ad curiam in Natale venisset. » Quidam lib. in *Natali*, curiam hoc loco accipit de regis, quemadmodum epist. 28, et epist. 158, « ad curiam quæ habenda est in Natale Domini, Suesionis, » et epist. 190, « ad curiam suam, quæ Aurelianis in Natale Domini congreganda erat. » Alibi meminit curiæ habitæ Paschali festo epist. 62, nempe solemnes erant conventus a Francorum regibus indici consueti. Turpinus archiepiscopus Rem. lib. De vita Caroli Magni cap. 20 : « In quatuor solemnitatibus per circulum anni, præcipue in Hispania, curiam suam tenens coronam regiam et sceptrum gestabat; die scilicet Natalis Domini, et die Paschæ, et die Pentecostes, et die sancti Jacobi. » De ejusmodi Gallorum veterum regiis conventibus seu curiis multi historicorum loci collecti sunt ab Hotomano lib. I De antiquo jure regni Gallici, cap. 43 et 44; id etiam in usu fuit aliis regibus. Vetus auctor lib. De Vita Henrici quarti Cæs. rex « curiam Moguntinam ad Natalem Domini indixit, invitavit proceres, accesserunt multos. » Et paulo post : « Ut causa patris tui Paschalem curiam alibi disponas. » Et mox : « Ubi nobis curia Paschalis habenda fuerat. » Matthæus Paris in vita Willielmi regis Anglor.

Plures et pleniores sacculi nummorum. Glaber Rodolphus Histor. Francor. lib. II, cap. 6, de prælationibus turpi lucro arreptis, graviter illius sæculi Simoniacam labem deplorat. « Jamdudum, inquit, muneribus excæcatis ineptis pene universis principibus, desavit hæc pestis, longe lateque, in ecclesiarum quibuscunque prælatiis toto terrarum orbe diffusis, denique omnipotentis Christi Domini gratuito ac venerabile donum, ad propriæ damnationis cumulum converterunt in avaritiæ lucrum : ideoque hujusmodi videlicet prælati tanto minus ad divinum peragendum opus idonei, quanto constat quia non ad illud accesserunt per aditum principalis ostii. Et licet adversus talium personarum procacitatem multipliciter clamet sacrarum Scripturarum canon, nunc tamen solito multiplicius comperitur fieri in diversis Ecclesiarum ordinibus. Nam ipsi reges qui sacræ religionis idonearum decretores personarum esse debuerunt, munus largitione corrupti, potiozem quempiam ad regimen ecclesiarum vel animarum dijudicant illum a quo ampliora munera suscipere sperant; atque idcirco permaxime quique procaces ac turgore superbæ inflati, sese ultro cuique prælationi ingerunt, minus formidantes incurrere lapsum neglecta pastoralis curæ, quoniam tota solummodo pendet fiducia ex locum collectæ pecuniæ, non ex perceptæ donis sapientiæ : tantoque amplius adepto regimine student avaritiæ, quanto constat propriam ex illa ambitionem implere : ac velut idolo sibi pro Deo constituto illi serviunt, per quam scilicet informati ad tale nomen absque merito vel opere proruperunt :

PATROL. CLXII.

Atque minus cautis deceptorum imitandi forma; ac perinde vicissim contumax invidentia. » Et paulo post : « Hinc etiam procedunt litigiorum tumultus assidui, oriunturque frequentia scandala ac diversorum transgrediendo convellitur (sic legendum est) tenor ordinum. » Idem historicus lib. V, cap. ult., laudat Henricum regem, qui proposito edicto veterat ministerium ecclesiasticum aliquo pretio conquiri, datori atque acceptori cum jactura honoris minatus anatheina. Tum refert illum dixisse Gallicanis episcopis Simoniacæ philargyriæ nequitia corruptis : « Sicut mihi Dominus coronam imperii sola miseratione sua gratis dedit : ita et ego quod ad religionem ipsius pertinet, gratis impendam. Volo, si placet, ut et vos similiter faciatis. »

Sustinete interim, donec de isto faciam proficuum meum. Sicut habent omnia exemplaria, ne quis de mendo suspicetur. Eadem voce illius ævi scriptores usi, ut Gregorius septimus lib. VI, epist. 2, Manassæ : « Ne debeat graviter ferre si studeamus ad tempus pro communi honestate atque proficuo, petita contra utilitatem denegare. » Anselmus Cantuariensis archiepiscopus, epist. ad monachos Becenses : « Regis gratiam quæ vobis necessaria est, sine omni proficuo, imo cum damno maximo non perdat. » Illic autem deprehendi potest Philippi regis inexplebilis auri fames, qui solebat venundare ecclesias, nec sinebat liberas esse electiones, aut electos suffragiis cleri et populi adipisci episcopatum et abbatiam, nisi pecunias conferrent. Lisiardus episcopus Suesionensis in Vita sancti Arnulphi, cap. 9 : « Instigante ambitionis spiritu, Pontius quidam pseudo-monachus gradu comparativo non secundum grammaticam, sed juxta Simoniam, 148 a rege Francorum Philippo nomen et sedem abbatis adipiscitur, » ut non immerito Matthæus Paris in Willielmo secundo, dixerit hunc Philippum pecuniæ tenebris excæcatum fuisse. Hanc sordidam avaritiam variis locis graviter reprehendit itidem Gregorius. Vide Registri, lib. I, epist. 35, ad Rodericum Cabilonensem episcopum; lib. II, epist. 5, ad Manassem Remensem, Richerium Senonensem, Richardum Bituricensem archiepiscopum, Adraldum episcopum Carnotensem, cæterosque episcopos Franciæ.

Idem dicto lib. epist. 32, ad Manassem Bemensem archiepisc. inter alia : « Nunc igitur caute et diligenter, ut debes, accipias malum inauditum, scelus detestabile, quod Philippus rex Franciæ, ino lupus rapax, tyrannus iniquus, Dei et religionis sanctæ Ecclesiæ inimicus, Italis et aliarum provinciarum mercatoribus contra Deum et regni sui honorem fecit, et alia quorum ad aures nostras (larmores frequentissime venerunt, » etc. Denique lib. VIII, epist. 20, ad eundem Philippum scribens, illum adhortatur ut justitiæ sit amator, et Ecclesiæ defendat, pravo um consilia spernat, et electionem quam Ecclesiæ Remensis clerus et populus tunc facturi erant deposito Manasse archiepiscopo, non impediatur, quominus canonice fiat; et concludit his verbis : « Age igitur, et jam ætate vir factus, in hac re procura, ut non frustra tuæ juventutis culpis pepercisse, nec in vanum te ad emendationem expectasse videamur. »

AD EPIST. LXVII.

Quædam ibi verba adversa secus quam vellet, sonuerunt. Veteres libri habent etiam, *quædam sibi verba durius quam : omnia voce adversa.* Ubi dictio *secus* videtur degenerasse, et altera, *durius*, e scholio rrepsisse, ut fortasse scripserit auctor, *sequius quam vellet.* Sic enim id verbi non semel depravatam fuisse in aliis auctoribus suo loco notatum est exemplis. Huc autem referenda quæ Goffridus scribit Ivoni super causa ejusdem Senonensis electi Daimberti ad Hugonem archiepiscopum Lugdunensem (epist. 18, lib. II); ex quibus colligi pot-

est Daimbertum non retulisse parem gratiam Ivoni, simulque offensum fuisse Urbanum papam, quod Ivo libere locutus fuisset.

149 *Non aures ei præbeatis.* Fortasse Ivo metuebat Urbanum cum suis palatinis cblatione munerum corruptus, a recto deflenderet. Plerique enim qui in Galliis ambitu vel pecunia intrudebantur Ecclesiis, solebant Romam proficisci ut iisdem artibus favorem sibi conciliarent, quemadmodum indicant verba ipsius Ivonis epist. 87, scripta ad cardinales. Urbanum autem avaritiæ nota minime caruisse, imo venalem fuisse potest confirmari verbis Willalmi Malmesburiensis De gestis pontif. Anglor. lib. 1, quo loco agit de legato regis Anglorum Romanam misso adversus Anselmum Cantuariensem archiep. « Ardebat, inquit, aliquid efficere, ut amplioem locaret apud regem amicitiam: itaque arte, qua peritus erat, negotium conficiens, singulos ambiendo muneribus et pollicitationibus, regi terminum ad festum sancti Michaelis obtinuit. Cunctatus est multum ad id concedendum Urbanus, quod luctarentur in ejus animo Anselmi religio, et munerum oblatio; sed prevaluit tandem pecunia. Itane omnia superat, omnia deprimit nummus? Indignum factum, ut pectori tantum viri, Urbani dico, vilesceret famæ cura, Dei respectus cederet, et pecunia justitiam præverteret! Visum ergo est Anselmo, circa tam venalem hominem expectationem non perdere, sed Lugdunum remeare, sed enim licentiam impetrare non potuit, retinente papa, ut invidiam facti aliquo levaret solatio. Fecit igitur eum manere secum usque ad concilium in patriarchio, deditque ei domum jure hospitii perpetuo. »

Et de inhonesta familiaritate Turonensis archiepiscopi. Hunc solet reprehendere et infamare, ut epist. 66. Sed nomen non exprimit. Suspiciari licet fuisse Radulfum, cujus etiam meminit Goffridus Vindocinensis abbas, a quo multa inhonesta et perversa patriari conquiritur in epistola scripta ad Richardum (lib. 1, epist. 17), ubi verba, *Turonensem dictum archiepiscopum*, apte conveniunt verbis Ivonis, qui epist. 66 dicit illum irrepsisse in Ecclesiam contra canonicas et apostolicas sanctiones, et in eadem tolerari.

Ut sciatis puerilem fuisse electionem. Hunc paulo ante vocat puerum, et epist. 66, *juvenem*. Ejusdem generis est quod epist. 157 reprehendit Dunelmensem episcopum qui duos filios suos vix duodennes episcopatu Luxoviensi intrudi fecerat. S. Bernardus Clar. epist. 42 ad Henricum Senonensem: « Scholares pueri et impuberes adolescentuli ob sanguinis dignitatem promoventur ad ecclesiasticas dignitates, et de sub ferula transferuntur ad principandum pueris, » etc. Idem Bernardus in epist. 290 ad dominum Hostiensem, de Jordane cardinale loquens, qui fœda et horrenda Galliis vestigia reliquerat: « Turpia fertur ubique commisisse, spolia ecclesiarum asportasse, formosulos pueros in ecclesiasticis honoribus, ubi potuit, promovisse, ubi non potuit, voluisse. » Similes abusus deplorat Glaber hist. lib. iv, cap. 5: « Tunc in sæculari potestate, tum etiam in ecclesiastica religione totius regiminis personæ constiterant in puerili ætate. Propter peccata enim populi contigit tunc illud Salamonicum, quod ait: *Væ tibi terræ, cujus rex est puer* (Eccle. x). Nam et ipse universalis papa Romanus nepos scilicet duorum Benedicti atque Joannis qui ei præcesserunt, puer ferre decennis, intercedente thesaurorum pecunia, electus extitit a Romanis, a quibus exinde frequenter ejectus ac inhoneste receptus nulla potestate viguit. Et ut jam superius taxavimus cæteros tunc temporis Ecclesiarum prælatos, aïrum potius vel argentum exaltabat quam meritum. Proh pudor! » Eadem repetit in fine cap. 5 lib. v.

Ad Epist. LXXIX.

Interdixit omnibus sæcularibus clericis. Berthol-

aus in Chron. ad annum Domini 1095 ait concilium generale congregatum in Galliarum civitate Ostione ab Hugone archiepiscopo Lugdunensi et sedis apostolicæ legato, in quo monachis interdictum ne parochialium sacerdotum officia in parochiis usurperent. sed et in antiquo exemplari Aug. Thuani præsidis, quod sequitur scriptum reperi. Ex synodo Septimana habita apud Arvernam, ita: « In Ecclesiis ubi monachi habitant, populus per monachum non regatur, sed capellanus qui populum regat, ab episcopo constituatur, ita ut ex solius episcopi arbitrio tam ejus ordinatio quam et dispositio, et totius vitæ suæ conversatio pendeat. »

150 Ad Epist. LXX.

Mulierum dæmonialium. Hæc duo verba addita sunt fide veterum codicum, quæ deerant in prima editione.

Religiosis monachis locum illum cum suis possessionibus committere studeatis. Ætate Ivonis plura ejusdem generis exempla in Galliis. Ob similem enim morum turpitudinem, anno Domini 1107, Philippus primus Francorum rex ejecit sanctimoniales monasterii Sancti Eligii Parisiorum, monachosque Fosatenses introduxit; litteræ his verbis conceptæ feruntur: « In nomine sanctæ et individue Trinitatis Philippus, Dei gratia Francorum rex. Notum fieri volumus universis sanctæ Dei Ecclesiæ cultoribus tam futuris quam presentibus, quia divina providentiæ clementia et assensu domni papæ Paschalis, monitione quoque et consilio canonicorum sanctæ Parisiensis Ecclesiæ, necnon et consensu nostro, et Ludovici filii nostri, Gualo Parisiensis episcopus ab ecclesia beati Eligii, membro videlicet episcopatus sui, propter interperantem quam impru lenter agebant fornicationem, moniales (quamvis canonicæ sæpissime correptas) templum Domini aperte pravo usu violantes, ac correptionis pastoris penitus negligentes, spe melius agendi a præfata domo dejecit. Acceptis itaque domni papæ litteris tunc temporis Parisius venientis, dataque licentia ordinem religionis inibi ponendi, nostra licentia et ordinatione cum filii nostri Ludovici obsecratione, beato Petro Fosatensi, ejusdemque loci Theobaldo abbati præfatum ecclesiam beati Eligii in cellam duodecim monachorum cum priore suo perpetualiter possidendam concessi et habendam, salvo quidem jure suæ potestatis, et Ecclesiæ Parisiensis, quemadmodum et in ipsius charta determinatum est. Et ut hæc charta firma et inconvulsa permaneat, memoriale istud inde fieri, nostri nominis caractere, et signo Philippi signari et corroborari præcipimus, astantibus de palatio nostro quorum nomina intitulata sunt et signa. »

Signum Hugonis de Creceio tunc temporis dapiferi nostri.

S. Wastonis de Pissiac, tunc temporis constabularii nostri.

S. Pagni Aurelian. tunc temporis baticularii nostri.

S. Widonis tunc temporis camerarii nostri.

« Actum Parisius, in capitulo Sanctæ Mariæ, a 7.ºº ab Incarnatione Domini millesimo centesimo. Anno regni nostri quadragesimo septimo. Stephanus cancellarius relegendo subscripsit. »

De monialibus Argentolii pariter scribit Gulielmus de Nangiago in Chronologia, circa annum Domini millesimum centesimum vigesimum nonum: « Moniales, inquit, quædam infames, quæ ecclesiam Beatæ Mariæ de Argentolio diu potentia cujusdam sororis Caroli Magni regis Francorum occupaverant, industria Sugerii abbatis Sancti Dionysii in Francia inde expelluntur, et monachis ejusdem loci quorum prius fuerat, restituitur. » Qua de re latius idem Sugerius in Vita Ludovici regis: qui judicio papæ Honorii restitutum fuisse refert.

Idem factum eodem anno de monialibus Sancti Joannis Laudunensis prodit continuator Sigeberti Robertus de Monte: « Lauduni, ait, in ecclesia

Sancti Joannis consilio regis et principum, monialibus quæ male infames erant ejectis, et monachis in eorum locum substitutis, Drogo religione et facundia venerabilis a Bartholomeo episcopo primus abbas ordinatur. » Ejus rei historia latior exstat in prisco exemplari, cujus copiam benigne fecit Marc. Scarbotus advocatus, ex cujus narratione constat fuisse tunc temporis nonnullos insulsi iudicii qui Bartholomeum arguerent quod moniales impudicissimas expelleret. Locum ascribere non intulit fuerit :

« Post hæc monasteria, etiam Sancti Joannis Baptistæ, corrigere studuit præfatus episcopus Bartholomeus. Abbatiam, quæ cunctis aliis supra memoratis Laudunensis diocesis cœnobiis fertur antiquior et editior, atque nobilior fuisse : hanc siquidem beata Sallaberga sicut legitur in ejus Vita construxit, et sanctimoniales ibi ponens, earum ipsa prima fuit abbatisa. » Et paulo post : « Tantæ vero dignitatis erat eadem abbatia, ut quandocunque rex Francorum in diebus solemnibus Lauduni coronandus esset, in ipsa præcipue coronam auream portaret, nullam etiam quadrupes animal intra murum seu portam abbatie intrare poterat, quod non statim in rabiem et insaniam verteretur. Unde etiam si quando rex vel episcopus aut alii principes ad ipsam abbatiam veniebant, omnes equos eorum extra portam oportebat dimitti, et ipsi pedites ad ecclesiam procedebant. Beatæ Sallabergæ morienti successit abbatisa filia ejus, sancta videlicet Anstrudis, et ita per trecentos fere et eo amplius annos sanctimoniales ibi fuerunt, plurimasque possessiones de donariis regum et principum longo tempore possederunt.

« In diebus vero præfati domni Bartholomei episcopi antiqua religio non parum in eodem monasterio refrigerat : exteriores quoque possessiones paulatim diminutæ erant : sed et nonnulla sinistra fama de eisdem virginibus dicebatur. Unde multum contristatus idem pontifex (videbat enim eas frequenter a se communis emendationem quidem verbo promittere, sed factis non implere), consilio et auctoritate domni papæ Innocentii, domnique Rainaldi Remorum archiepiscopi, Ludovici quoque regis Francorum ad quem eadem ecclesia proprie pertinere dicebatur, omnes pariter illas sanctimoniales ex illa ejecit.

« Assumens quoque virum religiosum domnum Drogonem cœnobia Sancti Nichasii Remensis priorem, eum ibidem primum abbatem ordinavit, et monachos illic sufficienter ex diversis monasteriis posuit. » Et aliquando post adjicit : « Sed quia quosdam minus peritos, et super hæc detrahentes adivi, et dicentes non debuissis tantam mutationem fieri, nec propter peccata quarumdam sanctimonialium etiam inculpabiles expelli, totamque ecclesiam monachis tradi : maxime cum prædicta nobilis matrona sancta Sallaberga cum filia sua sancta Anstrude de patrimonio sui possessionibus eam construxerint, et sanctimoniales in ea posuerint plurimorumque signorum ostensionibus eam splendificaverint : ad compescendam et reprimendam insipientiam vel simplicitatem eorum, libet pauca divinæ paginæ super simili vel etiam majori mutatione exempla recollere. Nonne plantatio Dei major est plantatione hominis ? Et certe de Judæis per David regem et prophetam dicitur : *Vineam de Ægypto transtulisti, ejecisti gentes et plantasti eam. Dux itineris fuisti in conspectu ejus, et plantasti radices ejus, et implevit terram* (Psal. LXXIX), et cætera quæ de ejus confirmatione subjunguntur. Cum ergo lex per Moysen eis data sit, terram promissionis acceperint, reges et prophetas genuerint qui multa miracula fecerunt, perpetuamque **151** eis mansionem ejusdem terræ Dominus promiserit : tamen quia ventientem patris familias filium extra vineam ejecerunt et occiderunt dicentes : *Hic est hæres, venite,*

et occidamus eum, et nostra erit hæreditas : illico Domino proponenti contra se iudicium pertulerunt, quod veniens malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, statimque ipsum subjugentem audierunt, *quiu auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* (Math. XXI). Alio etiam loco Dominus parabolam proponit de arbore fici, ad quam tribus annis continuus veniens et fructum non inveniens jussit eam succidi. Sed intercedente cultore vineæ quarti etiam anni dilationem concessit (Luc. XIII). Simili modo dominus Bartholomeus episcopus sanctimoniales illas et per semetipsum et per religiosos viros primo et secundo, tertio quoque et quarto, necnon quinto et sexto anno de correctione admonens, et nil se proficere videns, secundum præceptum Dominicum utique debuit infructuosam arborem succidere, et vineam Dominicam aliis agricolis committere, qui reddant eis fructum temporibus suis. Quod ipsum dum non solo sensu suo, sed consilio papæ et religiosorum virorum fecit, utique non reprehensione sed laude dignum fuit.

« Nec timendum est eum propter hoc sanctarum feminarum Sallabergæ et Anstrudis quæ eandem ecclesiam construentes sanctimonialium ordini deputaverunt, iram incurrisse : imo potius credendum est earum precibus talem voluntatem ei divinitus advenisse : talesque abbates a Deo fore destinatos, qui et ejus servitio, et ipsius ecclesiæ relevationi jugiter insistere studeant. In nullo siquidem regni Francorum cœnobia quod ejus duntaxat sit institutionis, majorem religionem vel charitativam hospitalitatem quam in ipso videmus hodie servare, nisi quod ipse abbas Balduinus in requirendis et retrahendis Ecclesiæ possessionibus, quas sanctimoniales negligenter distrahi permisserant, valde occupatus et quotidiano labore fatigatus nihil magis conqueritur quam se non posse jugiter conventui fratrum interesse, vel ipsis hospitibus humanitatis officium prout vellet impendere.

« Dum ergo ipsæ sanctæ quarum corpora servantur in eadem ecclesia, jugiter die ac nocte vident ibi tam devote divinum officium fieri, silentium et religionem ferventer servari, sacrificium corporis et sanguinis Domini non sicut prius, sed centuplo devotius et frequentius celebrari, religiosos hospites quotidie supervenientes cum charitatis dulcedine suscipi : nonne credendum est eas tam dulci Dei servitio delectari : et dum monachos coram altari transeuntes, et feretris suis submisso capite suppliciter cernunt inclinantes, frequenter eis dicere : *Benedictio Domini super vos* (Psal. CXXVIII) ; et : *Benedicti vos a Domino qui fecit cælum et terram* ? (Psal. CXIII.) Quid alii sentiant, ignoro : ego credo et credens ore fidenter pronuntio, sanctas easdem magis talium monachorum quam sanctimonialium quæ ibi tempore domni Bartholomei manebant, divinis officiis delectari : et tam pro illorum quam pro ejusdem episcopi salute Domini misericordiam deprecari. Et sicut David rex psalmos componens dicebat : *Scribantur hæc in generatione altera, et populus qui creabitur laudabit Dominum* (Psal. CI) ; ubi patenter ostendit se non pro Judæis sed pro Christianis eos composuisse : sic et ipsas sanctas credo gaudere, quod ad hujusmodi monachos ecclesia quam construxerunt pervenerit, et ad sustentationem eorum possessiones earum Dominus pervenire concesserit.

« Cum vero superius dictum sit novem abbatias a domno Bartholomeo episcopo constructas esse, quarum nullam invenit : si quis diligenter consideret, hanc vere decimam fore pronuntiabit, quæ ante tempus suum plus quam trecentis annis constructa, sed tempore suo a religionis calore reproducta, rursus per se divina præstante gratia intromissis monachis noscitur esse restructa et renovata.

Quæ renovatio facta est anno Dominicæ Incarnationis millesimo centesimo vicesimo septimo. » Hactenus illud vetus exemplar. Cæterum Nic. Cusanus De concord. cath. lib. III, cap. 8 : « De monialibus et earum custodia cura adhiberi deberet. Nam ille sanctus Bonifacius scribit Ethebaldo Anglorum regi, quod apud Græcos et Romanos quasi blasphemiam Deo irrogasset, qui de hoc reus foret, ut cum moniali concubisset. » Qui locus, ut id obiter addatur, sumptus est ex Ivone decreti parte VII, cap. 129, qui profert verba Bonifacii martyris Hyltribaldo, sive Hiltribaldo regi Anglorum : « Apud Græcos, ait, et Romanos quasi blasphemiam Deo irrogasset, qui in hoc reus sit, ut proprie de hoc peccato ante ordinationem interrogatus, si reus inventus fuerit, ut cum velata et consecrata nonna concubisset, ab omni gradu sacerdotum Dei prohiberetur. »

AD EPIST. LXXI.

Naturalibus et legitimis dominis suis de quorum manibus susceperat hæreditaria sua beneficia. Locus observatione dignus, et ad quæstionem feudalem pertinet, ut et alter, epist. 248, qua consulit militi, semper superiori suo domino deferre honorem jure fidelitatis promissæ, quamvis inter illos suborta sit gravis controversia. Nec enim vinculum fidei et honoris dissolvi posse. Quam in sententiam pulchre Anselmus in epistola ad episcopum Wentoniæ (epist. 98 libri III, *Patrol.* t. CLIX).

152 *Ex his unum temperare compulerit.* Ita quidem omnes hic vet. codd., sed in Decreto Ivonis parte XII, cap. 15, ubi idem locus citatur, uolatur ab aliis variare exemplaria, habentia etiam, *unum temerare, vel unum tentare*: fortasse legendum *unum temere*, nam ibi sequitur de contemptu. « Cum vero, inquit, noxia promissa complemus, et Dei jussa superbe contemnimus, et proximis impia crudelitate nocemus, et nos ipsos crudeliori mortis gladio trucidamus. » Cæterum in omnibus Ivonis codicibus citatur hic locus ex concilio Toletano nono, capitulo quarto. Sed in ora editi Decreti notatur aliter, nempe ex concilio octavo, cap. 2.

Tharadius patriarcha. Citat ibidem Ivo ex actione quarta septimæ synodi.

Ariobaldo. Apud Ivonem dicta parte XII, cap. 25, auditur aliter, nempe *Ariopalto*. Sed præstat integrum locum exscribere, quia minime obivus, et rem magis illustrat : « Honorius papa Hysiacò, patrio exarcho Italiæ. Quorundam scriptis didicimus quosdam episcopos in transpadanis partibus quædam verba episcopali actui inimica, Petro Pauli filio edixisse, atque monita impiæ suasionis innuere, asserentes in se perjuri reatum suscipere, non ut Adulubaldo regi, sed potius Ariopalto tyranno consentiret : et quoniam præfatus gloriosus Petrus pravis eorum (si fas est dicere!) sacerdotum respuit suasionibus inclinari, sed magis sacramenta quæ Acono regi, patri prædicti Adulubaldi præstiterat, firmiter custodire ; et quia tantum facinus Deo et piis mentibus est inimicum, ut hi qui hoc ab aliis prohibere debuerant ne fuisset commissum, ipsi potius ut fieret hortati sunt : cum nutu supernæ virtutis vobis laborantibus præfatus Adulubaldus in suum regnum fuerit restitutus, præfatos episcopos in has Romanas partes adjuvante vos Deo destinare dignamini : quia hujusmodi scelus nulla patienter ratione inultum. » Quæ verba apud unum Ivonem servata Carolus Sigonius inseruit etiam lib. II Historiæ suæ de regno Italiæ, sed non exprimit quo loco vel libro Ivo retulerit. Ubi quoque variat in nomenclatura. Verum nolui recedere ab illa scriptura quam offendi in exemplaribus antiquis. Præstat autem apponere verba ipsius Sigonii, ut historia clarior fiat. Sic ergo ad annum Dom. 623 : « Eusebius ad regem Adavaldum magnis de rebus ab Heraclio venit legatus : is cum apud regem fa-

miliariter ageret, sive jussum imperatoris, sive consilium suum secutus, Adavaldo e balneo exeuntis poculum specie salutiferum dedit, quo epoto rex desipere ac plane mentis inops esse instituit : alii unguentis delibutum scripserunt. Quod ubi sensit Eusebius, ipsum et juvenem et amentem impulit, ut propriæ securitatis causa principes Longobardorum e medio tolleret. Cœpta inde eadè, ac jam duodecim e primoribus interceptis, ne malum longius serperet, et quasi lentæ tabis contagione sensim ad singulos perveniret veriti Longobardi, ipsum tyrannum non regem agere criminati sunt, ac postero anno tumultu excito regno cum regina matre Theodelinda exegerunt, atque in ejus locum Ariwaldum duceem Taurinatium suffecerunt, cui Gundeburga Adavaldi regis soror erat matrimonio copulata. Quo facto ingens subito in regno est coorta seditio, universis sive sacris sive profanis precibus in duas partes distractis, atque aut huic aut illi adjunctis. Quippe Ariwaldum episcopi transpadani complexi, alios etiam in suas partes traducere contenderunt. Honorius autem pontifex atque ejus hortatu Isaacius archidux sive Theodelindæ studio incitati, sive Ariwaldum, ut Ariana labe infectum aversati, Adavaldum sibi susceperunt defendendum, Isaacius autem ipsum exercitu in regnum reducere est conatus. Honorius autem cum episcopos transpadanos audisset nobilibus magnopere suadere, ut deserto contra jusjurandum Adavaldo se ad Ariwaldum conferrent, postero anno ad Isaacium scripsit, ut Adavaldo restituto adversæ factionis episcopos Romam ad dicendam causam mitteret. Ex litteræ servantur adhuc apud Ivonem. » Hactenus Sigonius.

AD EPIST. LXXIII.

Bernardo Majoris Monasterii abbati. Vetus scriptor in libello De tribulationibus Majoris Monasterii injuste illatis ab archiepiscopo et clericis Sancti Mauricii Turonensis, meminit hujus Bernardi : « Brivatis, ait, quodam assidente concilio fratribus nostris illuc delegatis, domno Bernardo priore, Hilgodo Suessorum episcopo, et Andrea fratre ejus, et Jacobo medico, causa nostra secundum superiores excursus ventilata est : » qui locus latior existat in not. ad epist. 108, ubi paulo post vocatur *abbas*. Idem aperte confirmat alius vetus scriptor in libello manuscripto, quo quidem agit de restaurato Majore Monasterio post tempora depopulationum Astigni et Rollonis : « Lapsis postmodum annis 90, ab Incarnatione videlicet Domini 1095, anno Philippi regis Francorum 37, et Bernardi hujus monasterii abbatis anno ordinationis tertio decimo, Urbanus secundus papa gloriosus ab urbe Roma veniens, et sola charitatis gratia Gallias invisens, cum in Claromontano concilio in præsentia quingentorum ferme patrum, archiepiscoporum scilicet, pontificum et abbatum, ipsis universis una cum Radulfo [ul. Rodulfo, ut in notis ad epist. 108] Turonensi archiepiscopo acclamantibus et auctorizantibus privilegia libertatis et immunitatis, quæ ipse papa nobis et cœnobio nostro per manus reverendorum fratrum nostrorum, domni Bernardi Remensis, cognomento Pontii, tunc prioris nostri, domnique Rangerii qui postea presbyter card. S. Rom. Ecclesiæ, ac deinde Regiensis archiepiscopus fuit, et in præfato concilio ut archiepiscopus cardinalis sedit, ab urbe Roma miserat, anno apostolatus sui octavo, idque in octavis festi hyemalis beati Martini, tandem pacis et concordiæ gratia inter nos et Turonensis Beati Mauricii canonicos jam tunc decennio nos persequi non cessantes, faciendæ. » Et multis interpositis sequitur in eodem libro, in 153 catalogo abbatum : « Sextus abbas Bernardus hic requiescit in dextro porticu ecclesiæ a parte inferiori. Hic pro libertate hujus Ecclesiæ multum laboravit, et ab omni archiepiscopali subjectione, apostolica auctoritate, Deo et

beato Martino auxiliante, liberavit. » Et paulo post : A
 « Hic rexit Ecclesiam istam usque ad annum 1136,
 13 videlicet annis, et obiit viii Idus Maii. »

Ab eo qui dicebatur excommunicatus, benedictionem accepertis. Videtur intelligere Rodulfum archiepiscopum Turonensem, qui fuerat excommunicatus ab Amato, legato papæ : qua de re infra in notis ad epist. 108.

Et subjectionem debitam metropolitanæ sedi ante benedictionem promiseritis. De Turonensi archiepiscopo intelligit : quo etiam pertinent verba epist. 134 et 135. Gregorius autem papa veterat episcopos ullam exigere professionem a majoris monasterii abbatibus : tantum permisit ordinationes et sacrationes accipi a Turonensi archiepiscopo, si tamen catholico, quemadmodum indicant verba prisci auctoris relata infra in notis ad epist. 108. Hic vero observandum Ivonem existimasse fuitiles et vanas esse illorum opiniones, qui censebant abbates consecrandos nullam debere jurare obedientiam episcopis : qua de re altercatu fuit cum Vindocinensi abbate, ut late tractatur in observationibus ad epist. 195.

Scrutiniis suis et vans susurriis. Detracta littera typographus in prima editioe exhibuerat, susurris. Sed omnes veteres membranæ habent susurriis, qua dictione coævi scriptores uti sunt. Petrus Blesensis epist. 56 ad Richardum Cantuariensem archiepiscopum : « Studiumque omnium fere commune est linguas procaces laxare contra vos in detestandum susurrium. » Idem epist. 40 ad prælatum detractorem regis, « labia incircumcisæ in susurrium et detractionem illicite relaxatis. » S. Bernardus abbas Clar. in Cantica sermone 24 : « Videas ambulare seorsum, moxque laxare procaces linguas in detestandum susurrium. » Idem epist. 78 ad Sugerium : « Solamque in personam tuam, non etiam in abbatiam, fratrum susurrium immurmurabant. » Sic enim veteres editiones ; in recentioribus mutarunt, susurrum. Nempe falso putarunt vocem esse mendosam. Denique apud ipsum Ivonem Decret. 10, parte xi, cap. 26, nonnulli libri habent : « Venefici capite damnentur, qui artibus odiosis venenis vel susurriis magicis homines occiderint. »

AD EPIST. LXXIV.

Ad suggestionem æmulorum tuorum de prodicione Cenomannicæ urbis nuper facta. Ipsemet Hildebertus in quadam epistola qua conqueritur de tyrannide consulum Cenomannensium, deque incendio et expilatione urbis, refert se citatum fuisse ad subeundum in Anglia iudicium, quia turres Ecclesiæ jubente rege dejicere noluisse : « Longum est, ait, enarrare, quam constanti tyrannide rex Anglicus in nos sævierit : qui (temperantia regis abjecta) decreverit non prius pontifici parendum, quam ponticem compelleret in sacrilegium. Quia etenim turres ecclesiæ nostræ dejicere nolumus, transmarinis subijcendi iudiciis coacti sumus injurias pelagi sustinere : singularem scilicet molestiam itineris, atque unicam totius humanæ compaginis dissolutionem. Tantis igitur hic agitati turbinibus, ad apostolorum limina decrevimus proficisci, magnum novæ tribulationis arbitrati remedium, si Romanus pontifex nobis et consilio subvenerit et auxilio. » Verum ut tota res apertius explicetur, opus est subscribere narrationem facti e veteri scheda quam studiosus vir communicavit, pertinet enim ad illustrationem hujus epistolæ. Agens igitur de episcopo Hildeberto : « Bellum gravissimum exortum est inter Henricum primum Anglorum regem, et Heliam comitem Cenomanensem, eo quod idem rex episcopatum calumniabatur, ideoque ordinationi episcopi moliebatur obsistere. Cum autem audisset ordinatum esse, manifestis bellorum incursum patefecit : cujus incæptis comès Helias cœpit resistere. Quo comperto Fulco comes Andegavensis in civitatem advenit, et

consensu civium in munitionibus civitatis custodiam posuit : ibique relicto filio suo ad alia properavit. Interea rex Anglorum videns civitatem sui principis præsidio destitutam, huc accessit : ad colonias accedit, consedit urbem exercitu magno : postea cre-mavit coloniam. Rex autem videns se esse illum, cum exercitu suo discessit. Cum autem ad pugnam se præparassent, comperta regis fuga ad urbem sunt reversi. Quo audito comes Helias timens ne Fulco comes Andegavensis proscriptioni ejus intenderet, mandavit ad se episcopum Hildebertum et quosdam ex primoribus civitatis, et cum eis cœpit excogitare quibus modis civitatem regis traderent, ipsunque a vinculis liberaret. Erat enim ipse comes Helias in vinculis regis Anglorum. Timelbat enim ne comes Fulco regis muneribus deceptus cum eo pacem faceret, et tradita civitate ipse perpetuo damnaretur exsilio. Episcopus autem ejus angustiis miseratus, cum eo de ejus liberatione est collocutus. Ipse vero rex paulo post liberum et quietum abire permisit. Rex autem capta civitate et munitionibus impositis in Angliam transfretavit. Quia autem ex clericis invidentes promotioni episcopi, et dolos insidiantes accusaverunt cum apud regem Angliæ, dicentes eum fuisse conscium prodicionis, quando comes Helias occupavit civitatem consentientibus omnibus. Unde rex suspectum habens Hildebertum, instanter ab eo exigebat ut turres ecclesiæ dirui præciperet (quibus dicebat sibi damnum illatum fuisse) antequam in Angliam transfretaret. Et ut turres dirueret obtulit pontifici maximum pondus auri et argenti ad ædificationem sepulcri beati Juliani, ut dicebat. Quod ad ignominiam fieri videns episcopus, consilio accepto ad suam reversus est Ecclesiam. Primum detulit plane duo cimballa pretiosa et optimam cappam de pallio, et duas pelves argenteas cum aliis multis ornamentis. Interea præcepto regis valde anxius, de urbis incendio, de domorum suorum destructione, de civium expulsionem, de clericorum dispersione moestissimus, Dei omnipotentis clementiam jugiter precabatur, ut ab Ecclesia et populo iram indignationis dignaretur avertere. Misertus autem Dominus afflictionis illius, indignationem suam ultra quam sperari poterat, mitigavit, et facies inimicorum ejus confusione et ignominia replevit, ut canticum eorum verteretur in luctum, et organum eorum in vocem sientium. Nam cum quadam die in silvam rex a venandi gratia perrexisset, ab uno ex suis militibus (qui secum erant) sagitta percussus interit. Pacata civitate et hostibus fugatis Hildebertus Romam profiscicitur, quem Paschalis secundus papa recipit attentius, deinde illi in Apuliam Siciliamque progresso universi quasi angelo Dei honorem exhibebant et reverentiam. Rogerius autem dux Siciliæ, audita fama et scientia præsulis, illum in maximo honore et reverentia suscepit, et dedit ei idem Rogerius centum uncias auri ad faciendum opus beati Juliani et ad victum canonicorum decem libras monetæ dedit. Postea vero idem episcopus ad Cenomanicam rediit provinciam. »

Et cum paratus sis ad perficiendam purgationem legitimam, non aliter vult. De qua ad epist. 54 et 229.

Ut non recedas ab ordine. Hoc sæpe consulti 154 viris ecclesiasticis, ut Daimberto Senonensi archiepiscopo, epist. 241, et Joanni episcopo Aurelianiensi epist. 247. Ipsemet etiam dicit se nolle cæteris exemplum esse recedendi ab ordine, epist. 55.

Consulens ut non transgrediatis. Hanc etiam ferri igniti examinationem spontaneam reprehendit in causa uxoris suspectæ pudicitia epist. 205 et 252, et 280. Attamen videtur approbasse si fieret non incaute, sed præcedente legitima accusatione, et judiciali sententia, dicta epist. 205 et 252. Scilicet propter incredulitatem humanam, si omnino desint alia testimonia, eadem epist. 252. Ideo appellat divi-

* I. oquitur de Guillelmo angl. rege, qui mortuus iv Nonas. Aug. 1100.

num testimonium, epist. 232. Quomodo Arnulfus accusatus in synodo Remensi, cap. 30, « meumque vernaculum episcopis tradam, qui per ignitos vomeres incedens, Deum de te judicare manifestis declaret iudiciis. » Sæpe autem desinebatur numerus examinationis. Nam mentio sit novem vomerum ignitorum in prisca lege Anglorum et Werinorum seu Thuringorum tit. 15, de beneficiis, et in Capitularibus Caroli imp. apud Ansegisum legis Francicæ lib. iv, tit. 3. Cæterum Franc. Hotomanus in Disput. de feudis, cap. 41, multa collegit exempla auctorum qui meminerunt hujusce examinationis seu probationis ferri candentis, quæ studiosus inde repetat. Cujus consecrandi formula longe cæteris auctior novissime edita est a Fr. Pithæo veteris doctrinæ callentissimo in suo Glossario ad capitularia Caroli Magni, secundæ editionis, ex Ordine manuscripto Dunstani archiepiscopi Dorobernensis.

Ferventis scilicet seu frigida aquæ. Hujus examinationis mentio sit in legibus Wisigothorum lib. vi, tit. 4, capitulo 3, quomodo iudex per examen caldarie ferventis causam perquirat; et in legibus Frisionum, tit. 3 de Thiubda, § 6 et 8, et rursus tit. 14 de homine in turba occiso, § 3, quibus locis appellatur iudicium Dei, ut etiam in legibus Francicis lib. iv, cap. de honore Ecclesiæ, quem locum citat Ivo decreti parte sexta decima, cap. 238, ex capitularium lib. iv, cap. 13. Eodem Francicarum legum lib. iv, inter capitula mundana ejusdem Caroli, refertur aliud capitulum 33, quo servus ad aquam ferventem se idoneare dicitur. Adalgerus in synodo Remensi cap. 11: « Hæc si quisquam vestrum aliter esse putat, meque indignum qui credatur, credat igni, ferventi aquæ, candenti ferro: faciant fidem tormenta quibus non sufficiunt mea verba. » Hinc natus Remorum archiepiscopus in libro quem scripsit contra Hincmarum Laudunensem episcopum nepotem suum, cap. 43, quo loco agit de Nivino qui in sua parochia sanctimonialiam corruerat, et de monasterio noctu eduxerat. « De eo vero, inquit, quod dicis me ab illo quasisse, qualiter famam suam purgaret, non ideo ab eo quasivi, ut non scirem quia hoc agere non poterat, sed ut vel ita eum ad confessionem et poenitentiam atque post ad indulgentiam possem compellere, quem voluntarium ad ea non poteram provocare: et quousque illum perduxit, ut si præfati sui homines, quia non liberæ conditionis sunt, aut cum aqua calida, aut cum aqua frigida inde ad iudicium Dei exirent; quod inde Deus ostenderet mihi sufficeret; et cum se a ratione convictum atque constrictum viderit, in contumaciam et contumelias prosiluit. » Sic illi, qui vixit sub rege Francorum Carolo Calvo, cujus verba prolata sunt ex prisco exemplari calamo exarato; ex quibus illud etiam exculpi potest, non alios fere quam servilis conditionis homines ejusmodi examini offerri solitos: et firmatur verbis ejusdem concilii Tricurienensis relatis a Gratiano in cap. *Nobilis*, caus. 2, q. 5. Sed et exstat liber manuscriptus ejusdem Hincmari Remensis in causa Lotharii regis (nempe Lotharii primi imperatoris filii, circa annum Christi 855), et Thertæ reginæ uxoris, quæ cum vicarium suum ad iudicium aquæ ferventis exhibuisset, et incoctus exiisset, restituta fuit thoro eodem decreto quo suspensa fuerat: ubi latissime de hoc purgationis genere tractat. Sed quia longo verborum circuitu tota ea disputatio innotuit, nil potuit facile et commode excerpti. Si quis autem curiosior fuerit, legat lib. de Antiq. Britan. Eccl. non ita pridem editum, in Roberto 31 Dorobernensi seu Cantuariensi archiep., ubi auctor scribit probationem illam per aquam ferventem vel gelidam, aut per candens et ignitum ferrum, a veteribus Anglis et Saxonibus appellatam fuisse *ordaleum*; cujus varias species commemorat, et multa in hæc rem colligit quæ transcribere non est propositi. Ejusdem commemorat nit prisca lex Salica tit. 56 de manu ab æneo redi-

num menda, et tit. 76 de antrusione § 1, ubi mentio fit anei calefacti, et manus in æneum missæ, in pacto pacis Childeberti et Clotarii regum: « Si homo ingenuus in furto inculpatus ad æneum provocatus manum incenderit, quantum inculpatur furtum componat. » Quamvis autem in usu forent ejusmodi examina, tamen canones ecclesiastici reclamant, ut arguit Stephanus papa quintus in cap. *Consulvisti* cau. 2, q. 5, et concilio Lateranensi cap. 10, sub Innocentio tertio, diserte prohibitum ne quis clericus ritum cujuslibet benedictionis aut consecrationis impenderet purgationi aquæ ferventis vel frigida, seu ferri candentis: cujus etiam verba relata sunt in cap. *Sententiam*, tit. Ne cler. vel mon. sæc. neg. se immisc. In quarta etiam additione prisca legum Caroli cap. 81, interdicitur ne ulterius examen aquæ frigida fiat.

In antiquo exemplari Laudunensi refertur exemplum cujusdam Anselmi religiosi, qui thesaurum Ecclesiæ Laudunensis furatus, attamen iudicium aquæ subire voluit, ut se innoxium esse probaret. Quæ historia quia nondum (quod sciam) in lucem prodit, atque conscripta est a canonico Laudunensi cœtaneo hujusce Ivonis, videtur non otiosum esse si subjiciantur verba quæ ad rem faciunt: « Generalis, ait, conventus canonicorum et civium convocatur, quid opus sit facto discutitur, et præ omnibus magister Anselmus tunc temporis totius urbis lucerna consulitur. Ille ut divinæ legis peritissimus, continuo Josue replicat historiam, quomodo scilicet furtum in Jericho nullo sciente factum Dominus jussit sorte perquiri, primo per tribus; deinde per familias ac domos, ad ultimum sigillatim per viros (Jos. vii).

« Instar hujus tam subtilis perquisitionis consulit magister Anselmus, ut tanti facinoris auctor iudicio aquæ perquireretur, ac de singulis urbis parochiis unus infans innocens in vase aqua benedicta repleto poneretur, et quæcunque parochia forte culpabilis inveniretur, de singulis domibus ejusdem parochiæ unus infans in aqua poneretur et quæcunque domus deprehensa fuisset, omnes viri vel feminae ad eam pertinentes, iudicio aquæ se purgare cogentur. Hoc consilio magistri Anselmi, germanique ejus magistri Radulfi comperto, perterriti cives licet innocentia suæ conscii, ad episcopum confluunt, et non longe remotos, sed potius ecclesiæ custodes, et prope templum 155 manentes ad iudicium primo debere vocari conclamant. Annuat episcopus, et sex viros de quibus major erat suspicio ad faciendum examen vocat, inter quos etiam ipse solus præfatum Anselmum nominatim compellat, dicens se contra eum exinde moveri suspicione. » Et post pauca subjicit: « Ubi dum servaretur, quadam nocte vas maximum aqua impleri, seque in eo ligatum fecit deponi; tentare scilicet volens utrum in aqua totus mergeretur, an supernataret. Cum vero se sine ulla dilatione vidisset ab aqua receptum fuisse, et ad vasis fundum pervenisse, exhilaratus dixit se nihil ultra timere, sed sponte in aquam ingressurum fore. Quid longius morer? Venit dies constituta, confluit ad ecclesiam innumera multitudo clericorum, militum et rusticorum diversi sexus et ætatis, juvenes et virgines, senes cum junioribus invocant nomen Domini, ejusque gloriosissimæ Genitricis. Qui ergo primus in aqua positus est, salvus et gaudens exiit; secundus autem corruit, tertius salvus, quartus inventus est reus, quintus liberatus, sextus idem Anselmus culpabilis inventus, sicque probavit nihil profuisse quod prius Deum tentaverat; sed plurimum hanc aquam distare ab ea in qua prius, dum in custodia esset, se deponi fecerat. Mox ergo vinculis religatus, usque thesaurum furatum redderet ab episcopo communitus, statim publice imprecatus est, ut sic suspendi mereretur sicut Judas qui Deum tradidit, si aliquid ex eo haberet vel furatus fuisset. Videns pontifex quod nihil exhortando posset proficere, Ni-

colao castellano eum tradidit, præcipiens ei ut torquendo thesaurum reddi cogeret. Ille nudatum terræque prostratum atque ligatum lardo calido fecit perfundi, sed nihil extorquere potuit, » etc. Videtur autem aquæ frigidæ examen fuisse cujus mentio hac historia. Ex fragmento vero epistolæ prisci cujusdam præsulis (nam nomen ibi desideratur) colligi potest examen istud levioris ponderis existisse, quia loquens de causis Simoniacorum : « Judicium, inquit, aquæ frigidæ non recipimus, nec eorum testimonium qui eidem morbo consentiunt, sed religionis fratrum, qui eidem sceleri studio et voluntate resistunt. Qui tamen testes non per aquam frigidam, sed per ignitum ferrum, vel ferventem aquam sunt acquirendi [fort. conquirendi]. Simoniaci non admittuntur ad judicium, si probabiles personæ etiam laicorum, vel teminarum, pretium se ab eis recepisse testantur : nec aliud est pro manifestis venire ad judicium, nisi tentare Dominum. Unde et fallimur quoties in talibus : quia Deus longe est ab his qui tentant illum. »

Cæterum formulam consecrandæ aquæ calidæ seu frigidæ a me dudum repertam in vetere codice S. Ben. Divion. et typis evulgatam, hic iterum subjicere præcavit, ut eorum desiderio satisfiat qui ejusmodi rerum curiositate delectantur. Nam ea facta pro diversitate temporum nunc pietati, nunc errori scripta sunt.

Benedictio vel exorcismus aquæ calidæ in qua manus ad judicium mittitur.

« Exorcizo te, creatura aquæ, in nomine Dei Patris omnipotentis, et in nomine Jesu Christi Filii ejus Domini nostri, ut fias aqua exorcizata ad effugandam omnem potestatem inimici, et omne fantasma diaboli, ut si hic homo manum suam in te miserus est innocens unde reputatur, pietas Dei omnipotentis liberet eum : et si, quod absit, culpabilis est, et præsumptuose in te manum mittere ausus fuerit, ejusdem omnipotentis virtus super eum hoc declarare dignetur : ut omnis homo timeat et contremisecat nomen sanctum gloriæ Domini nostri, qui vivit et regnat Deus per, » etc.

« Domine Jesu Christe, qui es iudex justus, fortis et patiens, et multum misericors, per quem facta sunt omnia, Deus deorum et Dominus dominantium, qui propter nos homines, et propter nostram salutem de sinu Patris descendisti, et ex Virgine Maria carnem assumere dignatus es, et per passionem tuam mundum in cruce redemisti, et ad inferos descendisti, et diabolum in tenebris exterioribus colligasti, et omnes justos, qui originali peccato ibidem detinebantur, magna potentia exinde liberasti : tu, Domine, quasumus, mittere digneris Spiritum tuum sanctum ex summa cæli arce super hanc creaturam aquæ, quæ ab igne fervescere atque calescere videtur, quæ rectum per eam judicium super hunc hominem nomine illo comprobet ac manifestet. Te, Domine Deus, supplices deprecamur qui in Cana Galilee signo admirabili tua virtute ex aqua vinum fecisti, et tres pueros Sydrac, Misac et Abdenago de camino ignis ardentis illesos eduxisti, et Susannam de falso crimine liberasti, cæco nato oculos aperuisti, Lazarum quatuoriduanum a monumento suscitasti, et Petro mergenti manum porrexisti. Ne respicias peccata nostra in hac oratione, sed tuum verum et sanctum judicium coram hominibus in hoc manifestare digneris, ut si hic homo pro hac reputationis causa, furto videlicet vel homicidio, aut adulterio vel luxuria, aut pro qualibet causa culpæ modo ad præsens manum suam in hanc aquam igne ferventem miserit, et culpabilis ex hac causa non est, hoc ei præstare digneris, ut nulla lesio vel macula in eadem manu appareat, per quam sine culpa calumniam incurrat.

« Iterum te, Deus omnipotens, nos indigni et peccatores famuli tui suppliciter exoramus, ut san-

ctum, verum et rectum judicium nobis in hoc etiam manifestare digneris, quatenus hic homo ex hac reputatus causa, si per aliquod maleficium diabolo instigante aut cupiditate, vel superbia culpabilis est, in factu vel consensu, et hoc comprobationis judicium subvertere aut violare volens malo confusus ingenio, manum suam in hanc aquam præsumptuose mittere ausus fuerit, tua pietas taliter hoc declarare dignetur, ut in ejus manu dignosci queat quod injuste egit, ut et ipse deinceps per veram confessionem prænitentiam agens ad emendationem perveniat, et judicium tuum sanctum et verum in omnibus declaretur gentibus, per te, Redemptor mundi, qui venturus es. »

Judicium aquæ frigidæ.

« Cum homines vis mittere ad judicium aquæ frigidæ ob comprobationem, ita facere debes. Accipe illos homines quos vis mittere in aquam, et deduc eos in ecclesiam, et coram omnibus illis cantet presbyter missam, et fac eos ad ipsam missam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos sacerdos cum adjuratione et dicat : Adjuro vos homines per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per vestram Christianitatem quam suscepistis, et per unigenitum Dei Filium et per sanctam Trinitatem, et per sanctum Evangelium, et per istas sanctas reliquias, quæ in ista ecclesia sunt, ut non præsumatis ullo modo communicare, neque accedere ad altare, si hoc fecistis, aut consensistis aut scitis [al., scistis] qui hoc egerit. Si autem omnes tacuerint, et nullus confessus fuerit [al., et nullus hoc dixerit], accedat sacerdos ad altare, et communicet, separatim illis qui examinandi sunt. Postea vero communicet illos quos vult in aquam mittere. Cum autem communicant, dicat sacerdos per singulos ante altare : Corpus hoc et sanguis Domini nostri Jesu Christi sit **156** tibi ad probationem hodie, ad laudem et gloriam nominis sui, et ad Ecclesiæ suæ utilitatem. Expiata missa faciat sacerdos aquam benedictam, et deferat eam ad locum examinis [al., et vadat ad illum locum ubi omnes probantur; al., et pergat ad locum. *Hæc autem ex aliis schedis restituta sunt*] : cum autem venerit ad ipsum locum, litaniam faciens, omnibus pro eadem causa Dominum deprecantibus, de examinandis bibere de aqua illa benedicta. Cum autem dederit unicuique, dicat : Hæc aqua Domini fiat tibi ad probationem hodie per Dominum nostrum Jesum Christum qui est verus iudex et justus. Deinde conjuret aquam ubi mittendi sunt. Post conjurationem autem aquæ exuat illos vestimentis suis, et faciat illos per singulos osculari sanctum Evangelium, et crucem Christi. Et post hæc de ipsa aqua benedicta aspergat super unumquemque hominem, et projiciat eos statim per singulos in aqua. Hæc autem omnia facere debet jejunos : neque illi antea comedant qui ipsos mittant in aqua. »

Conjuratio aquæ.

« Adjuro te, aqua, in nomine Dei Patris omnipotentis qui te in principio creavit, qui te segregavit ab aquis superioribus, et jussit deservire humanis necessitatibus. Adjuro te etiam per invisibile et ineffabile nomen Christi Filii Dei vivi omnipotentis sub cujus pedibus te calcabilem præbuiti, qui etiam in te baptizari dignatus est, et suo baptisate consecravit. Adjuro etiam te per Spiritum sanctum, qui super Dominum in te baptizatum descendit, qui te invisibili sanctificatione sacramentum : per quam olim et populus Israeliticus siccis pedibus transivit, et ex aqua ferrum quod casu ceciderat, Eliseus divina virtute contra naturam natans, in suo manubrio redire fecit, ut nullo modo suscipias hunc hominem si in aliquo culpabilis est ex hoc quod illi objicitur, scilicet aut opere, aut consensu, seu conscientia, vel quolibet ingenio,

sed per virtutem Domini nostri Jesu Christi rejice A
ex te, et fac illum natare super te, quatenus cognoscant fideles Christi nullum maleficium, nullum præstigium divinæ virtuti posse resistere quod non detectum fiat, et omnibus manifestum. Adjuro etiam te per virtutem ejusdem Domini nostri Jesu Christi, ut ad laudem illius cui omnis creatura servit, et cui cœlestis exercitus famulatur clamans, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum, ut nobis adjurantibus et ejus misericordiam obsecrantibus obedias, qui regnat et dominatur per infinita sæcula sæculorum. Amen. »

Hominis conjuratio.

« Adjuro te, homo, et contestor per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per sanctam et individuum Trinitatem, et per omnes angelos et archangelos, et per omnes principatus et potestates, dominationes quoque et virtutes, et per Dei sedilia, cherubin et seraphin, et per diem tremendum judicii Dei, necnon et viginti quatuor seniores qui quotidie laudant Deum, et per quatuor evangelistas et per sanctos quoque apostolos, martyres et confessores necnon et per sanctam genitricem Dei Mariam, omnesque virgines, et per cunctum populum sanctum Dei, vel per sanctum baptismum in quo renatus es, si tu hoc malum fecisti, ex quo culparis, vel assentum præbuiti, aut bajulasti, aut in domum tuam recepisti, aut inde conscius, aut consentaneus exististi, coram omnibus dicitur. Quod si diabolo suadente celare disposueris et culpabilis exinde es, evanescat cor tuum incrassatum et induratum, et non suscipiat te aqua incredulum et seductum, ut dicat populus, quia Deus noster iudex est, cujus potestas in sæcula sæculorum. Amen. »

« Post conjurationem aquæ exuat illos vestimentis illorum, et osculari sanctum Evangelium et sanctam crucem faciat, et sanctificatis omnibus aqua benedicta cum timore et reverentia Dei Filii de ejus clementia projiciat in aquam. »

« Hoc iudicium autem petentel domino Ludovico imperatore constituit beatus Eugenius, præcipiens ut omnes episcopi, comites, abbates, omnisque populus Christianus qui infra ejus imperium est, hoc iudicium defendat innocentes, et examinentur nocentes, neque perjuri super reliquias sanctorum periant suas animas malum consentientes. »

Hactenus vetus exemplar.

Verum quia v. c. Pet. variat in nonnullis a superiore textu, visum est illius scripturam subjungere, ut conferri possit.

Conjuratio aquæ.

« Adjuro te, aqua, in nomine Dei Patris omnipotentis, qui te in principio creavit, et te jussit ministrare humanis necessitatibus, qui etiam te jussit segregari ab aquis superioribus. Adjuro te etiam per ineffabile nomen Christi Jesu Filii Dei vivi omnipotentis, sub cujus pedibus mare elementum aquarum se calcabile præbuit: qui etiam baptizari in aquarum elemento voluit. Adjuro etiam te per Spiritum sanctum qui super Domino baptizato descendit, adjuro te etiam per nomen et sanctum individuum Trinitatis, per cuius voluntatem aquarum elementum divisum est, et populus Israel super illum siccis pedibus transivit. Ad cuius etiam vestigiis invocationem Etias ferrum quod de manubrio exierat super aquam natare fecit, ut nullo modo suscipias hunc hominem, N. ille, si in aliquo culpabilis est ex hoc quod illi objicitur, scilicet, aut opera, aut consensu, seu scientia, vel quolibet ingenio: sed fac illum natare super te, et nulla possit esse contra te causa aliqua facta, aut nulla præstigiatio quæ illud non possit manifestare. Adjurata autem per nomen Christi, præcipimus tibi, ut nobis per nomen ejus obedias, cui omnes creatura servit, quem cherubin et seraphin collaudant dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum, qui etiam regnat et dominatur per infinita sæcula sæculorum. Amen. »

Hominis conjuratio.

« Adjuro te, homo ille, per evocationem Domini nostri Jesu Christi, et per iudicium aquæ frigidæ, adjuro te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per Jesum Christum et per omnes angelos et archangelos, et per omnes sanctos Dei, et per diem tremendum judicii, necnon et viginti quatuor seniores qui quotidie laudant Deum, et per quatuor evangelistas Matthæum, Marcum; Lucam et Joannem, et per duodecim apostolos, et per duodecim prophetas, et per omnes sanctos Dei et per martyres et confessores atque virgines, per principatus et potestates, per thrones et dominationes et virtutes, cherubin et seraphin, et per omnia secreta cœlestia te adjuro, et per tres pueros qui Deum quotidie laudant, Sydrac, Mysac, et Abdenago, et per cXLVII millia qui pro Christi nomine passi sunt, et per Mariam matrem Domini nostri Jesu Christi, et per cunctum 157 populum sanctum Dei, et per illud baptismum quod sacerdos super te regeneravit te adjuro, ut si tu de hac re scisti aut vidisti aut bajulasti, aut in domum tuam recepisti, aut consentiens aut consentaneus exinde fuisti aut si habes cor incrassatum et cor induratum, aut si culpabilis inde es, evanescat cor tuum, et non suscipiat te aqua, neque ullum maleficium contra hoc prævaleat; propterea obnixe te deprecamur, Domine, fac signum tale ut si culpabilis est hic homo nullatenus recipiatur ab aqua. Hoc autem, Domine Jesu Christe, fac ad laudem et gloriam, et invocationem nominis tui, ut omnes cognoscant quia tu es Deus noster benedictus qui vivis, etc. »

« Hoc iudicium creavit omnipotens Deus, quia verum est, et beatus papa Eugenius et dominus H. Ludovicus imperator constituerunt, ut istud faciant omnes homines, episcopi, abbates, comites in omnem regionem et probatum est apud nos, et certum et verum est utique; in hoc autem inventum est ut non liceat homines perjurare in sancta sanctorum. Amen. »

Huc usque priscus ille codex; aliam consecrationis aquæ calidæ formulam pridem protulit Aventianus lib. iv Annal. Bajoariorum. Fr. quoque Pithœus, vir clariss., in suo Glossario ad capitularia Caroli Magni secundæ editionis anni 1603, edidit aliam diversam ejusdem generis, cæterisque longe ampliorem ex Ordine Dunstani Dorobornensis Ecclesiæ archiepiscopi, ex quorum omnium collatione facile colligi potest nullam certam illius rei formulam olim præscriptam fuisse, sed præules singularum Ecclesiarum pro libitu composuisse.

Ignitique ferri contactum. Solæ membranæ Loiseili, contractum, sed perperam. Hildebertus Cenom. episc., in epist. 47: « Ex abundantia itaque fuit ad contactum calidi ferri præfatam deducere puellam, tanquam tali probaturam examine cum proprio viro nulla se coeundi miscuisse consortia. Etenim frustra lex adducitur, quæ ad urgentis causæ decisionem minime suffragatur. » Ivo autem epist. 205, dicit cauterio igniti ferri nullum certum præberi argumentum, quia occulto Dei iudicio multi nocentes videbantur liberari, et innocentes damnari. Merito igitur ejusmodi probatio tandem prohibita fuit, ut a Stephano papa quinto, in cap. *Consuisti*, caus. 2, q. 2, et ab Innocentio tertio, in cap. *Ex litteris*, de excessib. prælator. et Honorio tertio, in cap. *Dilecti*, de purgat. vulg. Quidni autem præstigiis locus hic esse potuit, cum Strabo referat, Geogr. lib. v, in monte Soracte fuisse olim paganus cultam deam Feroniam mirifico sacri genere, cum scilicet afflati ejus numine, nudis pedibus prunas inambulabant nulla tamen læsione?

Aut *cujuslibet popularis inventionis*. Paulo post appellat superstitiones inventiones. Quarum appellatione possunt comprehendi probationes ea tempore usitatæ in rebus occultis et incertis, nempe iudicium per crucem, de quo in legibus Frisionum, Capitula-

ribus Caroli Magni, et Formulæ Marculfi. Item iudicium per corpus ac sanguinem Christi, cujus rei exemplis ab aliis pridem collectis addi potest locus Glabri, Hist. l. v, cap. 1, et Helgaudi, referentis Leotericum archiepiscopum Senonensem hac causa severe fuisse reprehensum a rege Roberto, cum jam tale perversum dogma cresceret. Sane Theod. Balsamo, ad can. 61 synodi sextæ in Trulla, testatur sacerdotem quemdam suo tempore accusatum et depositum, quod magna quinta feria panem dedisset multis ut hoc examine rei furti convincerentur. Quemadmodum Acron in istud Horatii, lib. i, epist. 10:

Utque sacerdotis fugitivus liba recuso,

scribit in furti suspicione reos ductos ad sacerdotes paganorum, qui crustum panis carmine infectum darent singulis. Ejusdem delirii sunt formulæ in codicibus monasteriorum, quibus ad detegenda furta jubebatur oratio Dominica scribi in pane et caseo, postea fieri cruces de tremulo, quarum una sub dextro pede, alia super caput suspecti viri poneretur; deinde post varias numinis invocationes imprecarî, ut lingua et guttur rei alligaretur, ne transglutire posset, sed eorum omnibus tremeret, nec haberet quo requiesceret. Cui rei affinis formula Dunstani archiepiscopi Cantuar. edita recenter a Pithæo in Glossario capitulariorum.

Quia fabricatis hæc sunt omnino ficta invidia. Sic habent omnes membranæ, ut etiam Grat. in ca. super caus. 2, q. 4, male in prima editione cusum, facta.

Stephanus V papa. Superior editio habuit, *Silvester II papa*, quomodo nonnulli veteres libri, sed Ivo ascribit Stephano epist. 205 et 252. Vixit autem hic Stephanus quintus ante Sylvestrum secundum; ad hoc in castigato Gratiani decreto eadem verba tribuuntur Stephano quinto. Error natus e singularibus litteris. S. V.

Lamberto. Variant codices, *Luitberto*, *Liberto*, *Liutberto*, *Vimparto*.

AD EPIST. LXXXVI.

Propter tyrannidem quam in nos exercent. In nos, additum est fide vet. cod., dearent enim in prima editione, imperfecto sensu. Jam autem epist. 75 dicit se licentiam a papa postulasse excommunicandi Puteacensem dominam, et ejus milites pro interminatis injuriis Carnotensi Ecclesie illatis. Quod vero hac epist. meminit Hugonis filii, cujus tyrannidem perstringit, conjungi debet cum loco epist. 111, ubi dicit, illum more suorum semper rependere mala pro bonis, nec pudore nec fide detineri a rapinis. Sed et appellatur, *cerastes in semita, et coluber in via*, epist. 211. Aymoinus lib. iv, De mirac. S. Benedicti, cap. 24, meminit hujus Hugonis, loquens de Ludovico, rege filio Philippi: « Rebellaverunt autem contra cum, quidam Francorum proceres opibus et viribus Guillelmi regis Anglorum fidentes. Ex quibus Hugo de Puteolo, adversus eum arma corripuit; plures sibi asciscens auxiliares. Rex vero ejus audaciam comperere cupiens, undequaque militum contrahit manum. » Sugerius abbas S. Dionysii in lib. De vita Ludovici Crassi regis, ejusdem facta scelerata describit, graviterque afflixisse Carnotenses testatur. Verba proponam, sed correctâ variis locis ope duorum manuscriptorum codicum, quos benigne communicarant viri clari Paulus Petavius et Antonius Loisellus, quia valde illustrant hanc epistolam, et simul meminerunt Ivonis quem Hugo carcere destituerat:

« Sicut bene fructificantis arboris gratissimus fructus, aut stiptis transplantatione, aut ramorum insertionem odoriferum saporem restaurat: sic et iniquitatis et nequitie existipanda propagatio de traduce mukorum nequam in uno conglutinata tanquam anguis angui inter anguillas stimulans, nativa amaritudine tanquam absintho potat. Cujus instar Hugo Puteolensis vir nequam, et propria et antecessorum

A tyrannide sola opulentus, cum successisset in honore Puteoli avunculo Guidoni (pater enim ejus mira superbia in 158 primordio Jerosolimitanæ viæ arma assumpserat) omni malitia patrissem semen nequam non desistebat; sed quos pater flagellis, patre nequior scorpionibus cedebat. Intumescens quippe quod impune pauperes Ecclesias, monasteria crudelissime opprimerat, eo usque pedem movit unde ceciderunt qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec potuerunt stare. Cum igitur nec Regem omnium nec regem Francorum magni duceret, nobilissimam Carnotensem comitissam cum filio Theobaldo pulcherrimo juvene et armis strenuo agressus, terram eorum usque Carnotum depopulans, rapinis et incendiis exponebat. Nobilis vero comitissa cum filio aliquando, licet tarde et insufficienter, prout poterat, ulcisci nitentur. Nunquam tamen aut vix Puteolo a miliaribus octo seu decem appropinquabant; tanta erat Hugonis audacia, tanta potestativæ superbie suppetebat facultas, ut cum pauci diligenter, multi servirent, cum multi ad defensionem, quam plures ipsi etiam ad destructionem, anhelerent. Magis enim timebatur quam amabatur. Cum autem comes præfatus Theobaldus per se parum, per regem multum proficere in Hugonem perpenderet; cum nobilissima matre quæ semper nobiliter regi servire consueverat, ad eum accelerat, ut optuletur multis precibus pulsat, multo servitio ejus opem meruisse repræsentat: Hugonis quædam, patris, avi et atavorum opprobria reportat. Memorare, inquit, domine rex, sicut decet regiam majestatem, opprobrii et dedecoris quod avus Hugonis patri tuo Philippo fœdus perjurio intulit, cum eum multas illatas injurias ulcisci innitentem a Puteolo turpiter repulit, fastu nequissimæ consanguinitatis factiosæ conspirationis exercitum ejus usque Aurelianum fugavit, captum comitem Nivernensem, Lancelinum Baugenciacensem, milites pene centum (*hujus meminit Ivo*, epist. 172), et quod hactenus inauditum erat, episcopos quosdam carcere suo dehonestavit. Addebat etiam improperando, qua causa, qua origine in medio terræ sanctorum constructum ad tuitionem ejus a venerabili regina Constantia castrum non ab antiquo fuerat: quo modo etiam post totum sibi, nihil regi reliquum præter injurias fecerat. Modo si placeret, quia Carnotensis, Blesensis et Dunensis exercitus copia, qua fretus resistere consueverat, non solum deficeret sed et ei offerret, castrum subversione, et Pugonis exheredatione, et paternas et suas ulcisci facile posset injurias. Quod si nec suas nec benemeritorum punire vellet injurias: Ecclesiarum oppressiones, pauperum deprædationes, viduarum et pupillorum impiissimas vexationes quibus et terram sanctorum et terræ accolæ dilapidabat, aut suas faceret, aut removeret. Cum igitur talibus et pluribus pulsatus rex, his consulendis diem dedisset, Milidunum convenimus; ubi multi archiepiscopi, episcopi, clerici et monachi confluentes, quia eorum terras lupo rapacior devorabat, clamabant; pedibus ejus etiam nolentis accubabant, ut rapacissimum, prædonem Hugonem comperceret; præbendas suas munificentia regum in Belsa quæ ferax est frumenti, servitoribus Dei constitutas, de fauce draconis eripiat; terras sacerdotum, non minus sub savitia Pharaonis solas emancipatas, emancipare satagat; partem Dei cujus ad vivificandum portat rex imaginem, vicarius ejus liberam restituat, suppliciter implorant. Quorum prece bono animo suscepta, nihil inconvenienter suscipiens, recedentibus prælati Ecclesie, archiepiscopo Senonensi, episcopo Aurelianensi, Carnotensi venerabili Ivone qui tentus fuerat carcere, quem coactus fecerat pingi in eodem castello, multis diebus, consensu bonæ memoriæ abbatis Ade antecessoris nostri remisit, me Tauriacum cui præeram in Belsa, villam beati Dionysii utilem et annonæ fertilem sed nullo modo munitam, præcipiens ut dum ipse eum adhuc ad causam super

his vocaret, villæ providerem, hominum suorum et nostrorum manu militari pro posse fulcitam, ne eam incendio dissolveret, operam darem. Eam enim muniret, et sicut pater fecerat, castrum inde impugnaret. » Sequitur ibi longa narratio obsessi castrum, in cuius fine addidit : « Rex vero non tantum Hugonem Puteolensem exheredavit, quam etiam castrum Puteoli dirutis mœniis, et effossis puteis tanquam locum divinæ maledictioni patulum subvertens deplanavit. Sed et alia vice longo post tempore cum in gratiam regis, multis obsidibus, multis sacramentis reductus esset; iterata fraude recalcitrans, et docilis Sillam scelerum vicisse magistrum, iterato a rege obsessus, iterato exheredatus, cum dapiferum ejus Ansellum Garlandensem, baronem strenuum propria lancea perforasset, nativam et assuetam dediscere proditorem non valuit; donec via Jerosolimitana, sicut et multorum nequam aliorum, ejus omni veneno inflammata nequitiam vitæ ereptione extinxit. » Hæc Sugerius. Cæterum continuator Aymoini lib. v, cap. 52, etiam refert a Ludovico Hugonem de Puteleo qui contra eum insurrexerat, debellatum fuisse, et Puteolum subversum ne successione temporum sibi vel hæredibus suis dominus de Puteolo posset resistere.

AD EPIST. LXXXVII.

Joanni Messaliæ. Sic etiam cuditur in editione Gratiani recognita in inscriptione can. *Decessorum*, can. 25, q. 2. Sed variat nomen in aliis codicibus habentibus, *Massaliæ*, *Massiliæ*, *Massalæ*.

Sive a divæ recordationis imperatoribus. In uno v. c. truncatis verbis tantum legitur, *sive ab imperatoribus*. Sed in aliis exemplaribus altera lectio sibi constat, quæ etiam confirmatur castigata editione Gratiani in can. *Placuit*, caus. 24, q. 4. Quare jam hoc loco mutatum est quod exhibuit superior editio, *sive a divinæ record.* non quod vitium alat ea scriptura; sed quia illud, *divæ*, plures habeat libros astipulatores, et magis redoleat sermonem antiquorum temporum : quemadmodum in titulo epist. 87 Joannis papæ octavi : « Ludovico glorioso regi filio divæ memoriæ Caroli II imperatoris Augusti. » Idem tit. epist. 91 : « Dilectæ filiæ Angelbergæ imperatrici, divæ memoriæ quondam domni Ludovici piissimi imperatoris conjugii. » Cujus generis multa exempla in libris constitutionum imp. ut, *sub divæ memoriæ Constantio*. In l. 1 de collat. Donat. vel relevat. possess. Cod. Theod., et *ab exordio imperii divæ memoriæ patris nri*. In l. ult. eodem. tit. Item *secundum legem divæ memoriæ Gratiani*, in l. xxxv, De episc. eccl. et cler., eod. C. Theod. Alexander papa tertius in rescripto ad Arnulphum Lexov. episcopum : *Divæ ac reverendæ memoriæ Innocentii papæ*. Neque vero solum de principibus Christianis loquentes, eorum memoriam divam appellabant, sed etiam de desertoribus, et hostibus orthodoxæ fidei. Hinc enim est quod a Valentiniano et Valente Julianus imperator dicitur divæ memoriæ, in l. 11 De numerar. actuar. C. Theod. pariter ab Arcadio et Honorio in l. vii, De prox. Comit. dipos. eod. Cod. ut etiam a Leone in l. lxi De decurionib. Cod. Justin. quod postremum non esse ferendum dicit Brissonius in Formulæ. Sed si verum est quod scripsit Minutius Felix in Octavio, reges consecratos fuisse a paganis, non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis: hujusmodi sermo non adeo videri debet insolens. Joannes Salesberienensis in Policr. lib. iii, cap. 10, reprehendit principes fidei luce præsignes, quod audeant **159** et gaudeant se divos appellari, *veteri consuetudine*, inquit, *in vitio et adversus catholicam obtinente*. Ad hoc Georg. Cassander in præfatione Hymnorum ecclesiasticorum, improbat recentem usum appellandi divos, quos antiqui sanctos vel beatos nuncupabant, quia nihil intersit inter divos et deos.

Sancimus, prius consulto principe ad resecandam tam præsumptivam factionem, cognoscendam. Antea

acusum : sancimus ut prius, etc. Apud Gratianum in cap. *De reb.*, caus. 12, q. 2 : « Sancimus ut prius consulatus principem ad resecandam tam præsumptivam factionem, et cognoscendam utrum. »

AD EPIST. LXXXVIII.

Ad Cluniacense monasterium. Glaber Rodulphus Hist. lib. iii, cap. 5, de Regula S. Benedicti agens, dicit illam institutionem jam pene defessam elegisse sibi sapientiæ sedem, et fructificaturam germinæ multiplici in monasterio Cluniaco, sic nominato ex situ loci a clivo atque humili, vel potius a cluendo, quoniam cluere crescere dicimus, insigne quippe incrementum diversorum donorum a sui principio obtinuit. Godfridus abbas Vindoc., in epist. ad Hugonem, appellat secundum paradisum.

Sine omni repulsione ascenderunt. Antea irreperat, *sine ulla*. Sed jam collatione facta complurum veterum codicum sibi bene consentientium restituit, *sine omni*. Nam et multis aliis locis ipsius Ivonis eadem locutio occurrit, nempe epist. 74, et 196, et 281, exempla etiam in aliis auctoribus, ut in Urbani papæ secundi, epist. 1, ad clerum et populum Carnotensem supra initio harum epistolarum. Idem in privilegio cœnobii Cavensis : *Bona ipsa ad ipsum taliter devoluta sine omni sua heredumque et successorum suorum contradictione liceat percipere*. Et alio loco : *Ut ipsa omnes concessionem et exceptionem per eorum vobis privilegia debeant confirmare sine omni pretio et tadio tarditatis*. Tale istud est Gregorii septimi lib. ii, epist. 5 : *Sine omni vestro periculo*; et lib. vii, epist. 12 : *Sine omni formidine*. Petrus Bles. epist. 6 : *Sine omni invidia et deprivatione*. Henricus imp. ad regem Celtar. : *Sine omni Christiana communionem*. Alia exempla in Arnulphi Lexov. episc., epist. 21, 23, 62, 63.

Guimundus. Al. Guitmundus.

Ad episcopatum Aversensem. Ita plures manuscripti; in aliis est *Avernensem*, quomodo etiam exhibuit prior editio. Sed altera lectio sanior est, hic enim Guimundus intelligitur episcopus Aversanus qui scripsit tres libros adversus Berengarium et floruit sub Urbano II. Willielmi Malmesburienensis lib. iii De gestis reg. Angl. in Vita Willielmi primi de Berengario loquens « responderunt ei libris Lanfrancus archiepiscopus, sed præcipue et fortiter Guimundus prius monachus de Sancto Leofredo Normanniæ, postea episcopus Aversanus Apuliæ, nostri temporis eloquentissimus. »

Sancti Laurentii Aversensis. Sic habent multi codices, quibus accedit liber Put. *Adversensis*, in aliis *Avernensis*, quomodo exhibuit prior editio.

AD EPIST. LXXIX.

Humbaldus Antissiodorensis. Eo modo scriptum nomen urbis in plerisque melioribus membranis, sunt etiam quæ habent *Altissiodorensis*, aliæ *Antissiodorensis*, quod vulgo prævaluit. Jam olim variis modis nomen efferebatur, cuius rei fidem faciunt versus Herici de Vita S. Germani lib. 1

*Celtica qua medios expergit Gallia tractus,
Quaque est vel terris vel inerior illa colonis
Urbem haud incelebrem Galli posuere priores,
Uberibus glebis, et optimi munere Bacchi
Ac prælubentis jucundis usibus annis
Magnarum quæ se multis componere possit.
Autricus a priscis olim vocitata refertur.
Ætas posterior pinnas et culmina avitis
Mœnibus imposuit dari munimina belli.
Ex augmentatis verso cognomine muris,
Sive sequax usus dicas Antissiodorum,
Seu mutilare velis et dixeris Altiodorum,
Nomine diverso res est cumulator una.*

Hæc ille poeta ante annos septingentos. In itinerario etiam Antonini Aug. scribitur *Autesiodorum*; in

editione vero Glabri Rodulphi, lib. II, cap. 8, *Antisioderum*, ubi de Roberto rege loquens rem singularem notat : « Eam obsidione circumdedit, qui diu ibi crebris assultibus fatigatus residens, non adversus eam prævaluit, quæ fertur nunquam fraude vel hoste fuisse decepta. »

AD EPIST. LXXXI.

Papæ Urbani successisse. Bertoldus in Chronico ad annum 1099 : « Romæ venerabilis papa Urbanus hujus nominis secundus, postquam sedem Romanam undecim annos et quinque menses gubernavit, post multas tribulationes, tandem IV Kal. Augusti de hac luce migravit; post cujus obitum dominus Paschalis, qui et Regengerus, in ordine CLXII papa ordinatur, et hoc ex divina revelatione factum ubique divulgatur. Ordinatus autem est a clero et populo, post discessum sui prædecessoris, die decima sexta. » Ubi quod addit de divina revelatione, debet illustrari verbis Dodechini abbatis referentis fabulam de schedula partim pilosa, partim pura, qua significabatur papatus illius tempus placidum et turbulentum.

Quod in eundo facile incurreremus. Baron. tom. XII Annal., sic interpretatur hanc locum : « Nimirum si diceret, ut erat, se Romam pergere ad Paschalem, ab illis retineretur qui favent ejus inimico imperatori et antipapæ. Si vero negaret se, ut erat, inhærere Paschali, peccatum incurreret haud leve. » Et paulo post addit : « Certe quidem quæ ad pericula spectant, ita ab hostibus vias obsessas hoc tempore Dominno scribit de Henrico imperatore peruellæ Romanæ Ecclesie, atque viam domini Petri faciebat hic hostis custodire, viros spoliare jubens peregrinos. » Hæc Baron. Scribit autem abbas Urspergensis in Chron. anno 1102, Henricum imperatorem publicasse Romam se profecturum, quatenus tam sua quam apostolici causa canonicè ventilata, catholica inter regnum et sacerdotium confirmaretur unitas, quæ tot annis scissa permanserat. Non tamen venisse, nec nuntia dignitati apostolicæ subjectionem proflentia misisse, nec hoc latere alterum papam Paschali superponere, si fieri posset, conatum fuisse, nec profecisse. Paulo post scribit : « Inter hæc Wertherus quidam ex ordine ministerialium regis, quæ Marchæ, quæ in partibus Aquinæ præerat, quasi eandem hæresim resuscitaturus, collectis undique per Italiam copiis, corruptis quoque multa pecunia Romanis nonnullis, dum dominus apostolicus Beneventanis immoratur fluvibus, quemdam pseudoabbatem de Fafara, pro nefas! cathedræ S. Petri imposuit, et ipsum papam Cæsaris sub vocabulo Sylvestri appellari voluit. Qui tamen post paululum turpiter, ut merebatur, a Catholicis eliminatus, vesaniæ suæ præmium male acquisiti pejusque dispersi aëris retulit damnnum, præter fidei quod amiserat, cæco non doluit corde dispendium. » Eodem spectant verba Dodechini : « Interea Wigbertus Romanæ et apostolicæ **160** sedis invasor moritur, et quia non habuit successorem suæ sectæ, ruit omnis populus ad Paschalem papam, et sic annihilata est hæresis ejus quia hæcenus vigebat. » Hæc ille ad annum Dom. 1098.

Anselmus Cantuariorum archiepiscopus in epist. ad Henricum regem Anglorum in schedis manuscriptis : « Hoc tantum dico, quæ apostolicus Paschalis secundum Deum ecclesiasticè est electus, et per totam Ecclesiam catholicam jam susceptus et confirmatus. Ille vero invasor de qua fama est, nullam habet electionem, aut susceptionem nisi a filiis diaboli inimicis Ecclesie Dei. Quapropter expectamus ut super illum cadat, si non cecidit, quod dixit Dominus, omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis eradicabitur. »

AD EPIST. LXXXIII.

Habetis enim in heptatico. Plerique veteres codices non præfigunt aspirationis notam huic dictioni, sed et in aliorum auctorum libris scriptum offen-

ditur *heptateuchus*, et *heptaticus*. Sic autem int. ligit locum Deuteronomii cap. xxv, cujus verba in hunc modum concepta circumferuntur : *Si habuerint inter se jurgium viri duo, et unus contra alterum rixari cœperit, volensque uxor alterius eruere virum suum de manu fortioris, miserique manu et apprehenderit verenda ejus, absceses manu illius, nec flecteris super eum ulla misericordia.* Peccatum igitur est memoriæ quod hic Ivo dicit, lapidibus obrui qui manum miserit ad genitale membrum (quod Lactantius Firm. appellat divinum et admirabile Dei opus, lib. De officio Dei, cap. 15, et decorum atque pretiosum Cassiodorus lib. De anima cap. 16). Nam de sola uxore verba debent accipi, nec lapide cædi, sed truncari manu jubetur. Hujus vero appellationis ratio est, quia solebant veteres Ecclesiastici in unum conjungere et colligare quinque libros Moysis et insimul duos alios sequentes, Josue et Judicum, itaque, heptaticus complectebatur Pentateuchum. Quod si quem locum proferebant ex illis libris, citabant sub nomine heptatici vel heptateuchi. Cujus rei inscientia fecit ut nonnulli auctorum loci depravati et mutati fuerint : quod ex scriptura vet. cod. pridem observavit Marianus episcopus Reatinus in epist. 7 S. Hieronymi ad Lætam, ubi pro *heptateuchum*, alii substituerant *pentateuchum*; et epist. 28 ad Lucinum, *octateuchum*, pro *heptateuchum*; quemadmodum etiam apud Gratianum in can. *Sancta*, distinct. 15, pro pentateuchum, correctum est, in editione Romana, *heptateuchum*, ex decreto Ivonis. Observavi etiam eodem vitio laborare versum Aratoris apost. Hist. lib. 1, c. 17, qui sic vulgo cuditur :

Comprobat Omnipotens lædaram sedere Mosem

Æthiopam sociasse sibi :

Qui error incubat multis manuscriptis codicibus, ne quis putet nostro sæculo natum. Sed in antiquo optimæ fidei exemplari perspicue legitur, *Comprobat heptaticus* : quam vocem solus Aldus retinuit. Heptateuchi mentio fit ab Eusebio Emiseno hom. in Dominicam septimam post Pentec. et homelia in Lucam, cap. 15, ut etiam a Sidonio Apollinari, lib. v, epist. 15, et Gregorio papa primo lib. vii, epist. 49, et lib. xii, epist. 30, et in cap. *Qualiter*, caus. 7, q. 1. Hincmarus Remensis : *Quæ utraque per se perpetrata in heptatico morte Domino præcipiente mulctantur.* Idem alio loco : *Quod autem in heptatico de zelotipia scribitur.* Henricus de Gandavo lib. De illustrib. Eccles. script. cap. 8, dicit Petrum de Rigam Remensis Ecclesie clericum scripsisse metricè Heptateuchum.

AD EPIST. LXXXIV.

Contra interdictum bonæ memoriæ papæ Urbani coronam ipsi regi impostuerint. Philippus jam antea excommunicatus fuerat a papa Urbano in Claremontensi concilio, ut ait Ivo epist. 211. Pœnitens postea absolutus : at ubi audivit Urbanum obiisse, rediit ad consortium pellicis Bertredæ. Qua causa Paschalis successor Urbani misit in Galliam duos cardinales, qui coacto concilio Pictavis, regem denuo excommunicarunt, quemadmodum indicat auctor. dicta epist. 211.

AD EPIST. LXXXV.

Et cum hoc correctum fuerit. Ita castigatum ex vet. cod.; male antea : *Et hoc quod rectum fuerit.* *Quidquid dixerint vobis legati vestri.* Ita restituit ex plerisque vet. cod.; antea : *Quam quod dixerint vobis legati nostri, ut habet unus manuscriptus.*

AD EPIST. LXXXVII.

Et veterno ipsius Ecclesie morbo. Hæc lectio prioris editionis firmatur, consensu variorum manuscriptorum. Sed in aliis exemplaria, mutata dictione, pro *veterno*, habetur, et *veteri*, ut in vet. cod. Servini. Est etiam liber Put. qui refert, et *tertio*.

Omni canonica obedientia. In uno cod. : Omni canonica electione.

Illitteratum, aleatorum et cæteris hujusmodi lenociniis vacantem. Ita ex melioribus vet. cod. Prior elitio habebat : Aleatorum ludo tantum et cæteris hujus mundi lenoc. vac.

Pro voluntate regis. Philippi, a quo jam antea varias illatas injurias fuisse Belvacensi Ecclesiæ, testatur papa Gregorius septimus, lib. 1, epist. 75, ad eundem scribens.

161 *Stephanus vocatur de Guarlanda. Lectionem plurium et meliorum codicum prætulit, tum quod ejus ætatis scriptores meminere parilis cognominis. Nam apud Sugerium, lib. De vita Ludovici Grossi, memoratur alius Ansellus de Guarlanda, dapifer et miles strenuus, et paulo post Ansellus Guarlandensis baro strenuus, et alio loco Gulielmus Guarlandensis, apud Wilelmum Tyrium, De bello sacro lib. 1, cap. 47, Guido de Garlanda Francorum regis dapifer.*

AD EPIST. LXXXVIII.

Hilgodum quondam Suessionensem episcopum. Ita cudi debuit, quomodo habent meliores vetusti codices, non autem Hilgotum. Nam et in prisco catalogo abbatum a tempore restaurati scilicet non autem conditi Majoris Monasterii, Hilgodus appellatur. Cujus verba faciunt ad interpretationem hujus epistolæ, qua quidem Ivo dicit patrem fuisse electum in monasterio, sed non exprimit nomen loci : « Septimus abbas Hilgodus. Hic privilegia de libertate hujus Ecclesiæ pro qua dominus Bernardus diu laboraverat, data a beato papa Urbano attulit. In Angliam etiam pergens 30 marcas argenti quas annuatim habemus a rege et regina Anglorum et pluralia acquisivit. Hic fuit primum episcopus Suessionensis Ecclesiæ, et postea abbas supradicti cenobii. Hic requiescit in introitu in dextera parte ad altare sancti Antonii. Hic rexit Ecclesiam istam ab anno 1156 usque ad annum 1148 et obiit Idus Octob. » Alius prisca scriptor in libello de tribulationibus Majoris monasterii. « Eo itaque tempore Brivatis quodam assidente concilio, fratribus nostris illuc delegatis, domno Bernardo priore, Hilgodo Suessorum episcopo, et Andrea fratre ejus, et Jacobo medico, causa nostra secundum superiores excursus ventilata est. » Et eodem libello paulo post ejusdem commemorat.

AD EPIST. XC.

Quia trevia Dei non est communi lege sancita. Geminata littera in quibusdam libris, treuvia. Alibi trequa vel treua. Wilelmus Tyrius De bel. sac. lib. 1, cap. 15 : Ut pax quæ verbo vulgari treuga dicitur, ab omnibus observaretur illibata. Glaber Rodolphus Hist. lib. v, cap. 1. « Hoc insuper placuit universis, veluti vulgo dicitur, ut treuga Domini vocaretur : quæ videlicet non solum humanis fulta præconiis, verumetiam multorum divinis suffragata terroribus. »

AD EPIST. XCI.

Et præcipue reculas. Sic castigavi fide meliorum codicum, male enim primitus eorum regulas quæ labecula etiam incubat multis antiquis membranarum. In manuscripto Servini offendi scriptum regulares. Auctor autem dixit reculas ut epist. 101 : cujus reculas saisivi, quo loco unus vetus codex obrudit, regulas. Donatus in Vita Virgilio : Cæmundus sylvis et apibus curandis reculam auxit. Salvianus De vero Dei jud. lib. v : Quia transferre illuc reculas atque habita junculas suas familiasque non possunt. Et paulo post, spoliati reculis suis. Ita enim refert editio Paris. anni 1575. Sed Pithœana habet resculas, et resculis, quod non sine prisca exemplari factum. Idem Salvianus, lib. 1, ad Eccles. cathol. : Cur non bona fide datis a Deo resculis utimur? alii auctores reculas vixerunt. Ag. hardus in epist. ad imperatorem : Eum quem occidere aut superare cupit, jussus est ut diligat sicut seipsum; reculas illas pro quibus contendit, arbitrari ut stercorea. » Sic enim observavi scriptum esse in codice antiquo Pap. Massoni., nam vulgata editio corrupte obrudit reculas illas. In

Capitularibus Caroli et Ludovici lib. vii, cap. 192 : qui reiculum Ecclesiæ petunt a regibus.

AD EPIST. XCIII.

*Duimberto Dei gratia Hieros. In uno exemplari Lamberto, quod nomen varie scribitur in aliis auctoribus. Nam apud Wilelmum Tyrium De bel. sac., passim appellatur Dagobertus, ut lib. ix, cap. 14, et 15, et lib. x, cap. 7, 25 et 26; item lib. xi, cap. 14. Item Dagobertus apud prisca et anonymum auctorem fragmenti historiæ Francorum a Roberto ad mortem Philippi regis, ubi dicitur papam Urbanum direxisse Hierosolymitanis Dagobertum episcopum Pisanum, virum omni probitate decoratum. Mathæus Paris in Historia Anglica ad annum Dom. 1100 refert favore ducis Normannorum Roberti, et episcopi cujusdam Maturanensis de Calabria in sedem patriarchalem fuisse intrusum Arnulphum quemdam sacerdotis filium et inter peregrinos incontinentia et nimia levitate notatum. Sed addit eundem Arnulphum cita morte interveniente coactum fuisse deponere dignitatem temere susceptam. Post illum autem vacante sede per menses quinque, a principibus præsentibus venerabilem Daibertum in throno patriarchali collocatum. Fuit autem inquit, antea episcopus Pisanæ Ecclesiæ, vir ad plenum eruditus, et in agendis ecclesiasticis a puero enutritus. Wilelmus Malmesb. De gest. reg. Angl. lib. iv, cap. 2, ait se non ambigere papæ Urbani consensum fuisse obligatum in illo constituendo, quia reverendus esset senio, potens eloquio, et pollens marsupio. Folcerus Carnotensis vocat illum pium pastorem, et doctorem egregium, qui malevolentem illis vexatus fuit, et ab Ecclesia sua ejectus invidia Roberti cardinalis, et Arnulfi sepulcri sancti archidiaconi : in cujus locum Evermarus quidam idiota suffectus. Sed cum ille Romam profectus fuisset, deque Roberto, Arnulfo et clero suo conquestus, Paschalis papa eundem loco et honori pristino restituit. A. Gul. Tyrio appellatur vir litteratus et prudens, religiosus valde, et honestatis amicus, lib. ix, cap. 14. Ejus tamen ambitio notata fuit. Nam multo labore principum capta Hierosolyma, eam sibi resignari fecit cum universis pertinentiis, specioso scilicet religionis colore, Gothefrido duce spoliato, cui nunquam ea conditione regnum auctoribus principibus traditum fuerat, ut alicui personæ ullius præstationis vinculo se obligaret, quemadmodum loquitur idem **162** Tyrius lib. ix, cap. 16. Quare non immerito a Fr. Belleforetio reprehenditur in sua Cosmographia.*

Matris nostræ orientalis Ecclesiæ. Urbanus papa sec. in sermone habito in concilio Claromontensi : « Ad defendendam Orientalem Ecclesiam velocius concurrere, hæc est enim de qua totius vestræ salutis emanaverunt gaudia, quæ distillavit in os vestrum divini lactis ubera, quæ nobis propinavit evangeliorum sacrosancta dogmata. » A Daimberto patriarcha, Jerosolyma dicitur, omnium Ecclesiarum singularis mater, et gentium domina, apud Wilelmum Tyrium, De bel. sac. lib. x, cap. 4.

AD EPIST. XCIV.

Et episcopatus exutor adjudicetur. Locus restitutus est ope veteris codicis Put. qui solus retinuit veram et sinceram scripturam antea enim eorum usurpat, et episcopatus emptor; quæ depravata lectio tiam habetur in aliis manuscriptis. In libro S. Ger. utraque plane desunt. Hic autem illud observandum, ætate auctoris deposito episcopo, seu mortuo, aut in supremis agente, tam laicos quam clericos solitos fuisse bona illius diripere; cujus pravæ consuetudinis vestigia restant in can. Illud., caus. 12, q. 2, quod postea vetitum fuit concilio Ilerdensi relato in can. Hæc hujus, et concilio Arverneni in can. De laicis, dicta caus. 12, q. 2. Wilelmus Malmesburien. De gest. reg. Angl., lib. iv, refert in Anglia tempore regis Willelmi primi, post decessum episcopi vel abbatis omnes reditus integre custodiri solitos,

qui postea resignandi essent pastori substituendo; A 2 ad regem Hispaniæ: « De illa autem persona, quæ in archiepiscopum fuerat eligenda, dicimus, licet satis prudens et liberalis videatur, tamen disciplinæ fundamento, videlicet litteralis scientiæ peritia indiget. Quæ virtus, quam sit non modo episcopis, verumetiam sacerdotibus necessaria, ipse satis intelligis, cum nullus sine ea aut alios docere, aut sese possit defendere. »

Ad Epist. XCV.

In me propter eum. Sic vet. cod.; antea *perpetim.*

Ex prædecessorum. In duobus vet. cod. *de prædecessorum.* Est quædam differentia utrorumque verborum. Nam prædecessorum nomen latius extenditur. Cassiodorus, Var. lib. iv, epist. 44: « Conquestus est casam sui juris ante decessorem prædecessoremque nostrum longa ætate possessum. » Idem lib. viii, epist. 16: « Nam quod vobis per decessores prædecessoresque nostros temporibus domni avi nostri consuetudo longæva dedit. » Hincmarus Rem. archiep. in epist. ad Nicolaum papam. « Nil petii nisi sicut decessores ac prædecessores mei eo uti in episcopi ordinatione solebant. » Viderit igitur Ant. Contius, qui in præfatione sua ad Codicem Justiniani, inter dictiones quas barbarum sæculum prave inflexisse dicit, numerat prædecessoris vocem, et addit se nulla addita suæ emendationis ratione ubique rescripsisse decessorem, pro prædecessorem.

Ad Epist. C.

Nec caret nævo consensionis. Ita in omnibus manuscriptis. Sed pro *nævo*, substitutum est *scrupulo*, in can. 3, distinct. 86, ubi hæc verba tribuuntur Joanni papæ octavo, ut etiam in can. 8, cau. 23, q. 3, ubi ascribuntur non Joanni, sed Anastasio et Damaso.

Ad Epist. CI.

Cujus recuas saisivit solus cod. Put. *regulus*; simili errore qui supra notatur ad epist. 91. Plures autem membranæ habent, *saisivit*, pro quo quidam codices, *sasivit*, vel *savit*. Eodem verbo usus epist. 121: *In vico coriarorum saisierunt.* Willelmus Malmesbur., De gest. pontif. Angl., lib. 1. *Rex ergo archiepiscopatum saisivit.* Anselmus Cantuar. archiepiscopus in epist. ad Henricum Anglor. reg.: *Me in Normannia in pacem vestram suscepistis, et de archiepiscopatu meo me resaisistis.* Idem in epist. ad Ernulfum: *Rex me resaisivit de toto archiepiscopatu.* Willelmus Malmesburiensis De gest. pontif. Angl., lib. 1: *Anselmum juberet resaisiri.*

Ad Epist. CII.

In suis capitularibus. Basiliensis editio anni 1557, libro titulum dederat legum Francicarum. Ubi ea statuta exstant lib. 1, cap. 78. Sed novissima editio Pithœana anni 1603, rectius inscripsit capitularia, ut nuncupari solent a priscis auctoribus. Eadem appellantur capitula regalia ab Ivone epist. 171, et capitula augustorum ab Hincmaro Remensi archiepiscopo. Locus autem quem hic intelligit Ivo, exstat in iisdem capitularibus dictæ editionis sub cap. 84, in quam sententiam consule Gratianum in cap. *Sacrorum*, distinct. 65.

De obnoxietate parentum. Qui enim servili conditioni obnoxii erant, vetabantur fieri episcopi, cap. 4, dist. 34, ut nec originarii, cap. 9, et cap. 15, eadem dist. atque quilibet obnoxii, cap. 7, dist. 34, et cap. 15, dist. 54.

Ad Epist. CIV.

Domnum Gualonem virum vita honestam. Exstat epistola Anselmi Cantuariensis archiepiscopi, qua mentio fit hujus electionis (Vide epistolam Anselmi, epist. 69, lib. iii, *Patrol.* t. CLIX). 163 Hoc de Galone etiam alia notantur ad epist. 110.

Litteralibusque audiis Ita plures vet. cod. antea, *liberalibusque.* Hincmarus Remorum episcopus lib. Adversus Hincmarum Laudunensem episcopum: « Permissi te interim tantum ut studio litterali incumberes, de sententia jactitare, donec in maturiori ætate ab illo etiam vitio possempescere. » Hildeburtus Cenom. episc., ep. 36: « Ex canonicari postulas, tumque tibi nepotem substitui, moribus insignem, et ad litteralem scientiam cœvis exculturn disciplinis. » Gregorius septimus lib. ix, epist.

2 ad regem Hispaniæ: « De illa autem persona, quæ in archiepiscopum fuerat eligenda, dicimus, licet satis prudens et liberalis videatur, tamen disciplinæ fundamento, videlicet litteralis scientiæ peritia indiget. Quæ virtus, quam sit non modo episcopis, verumetiam sacerdotibus necessaria, ipse satis intelligis, cum nullus sine ea aut alios docere, aut sese possit defendere. »

In cor ejus eliquaverunt: Male solus cod. Put., *eloquerentur*, forte pro *eliquarentur*.

Quod prædictus electus discipulus meus fuerit. Ideo æmulis Ivonis suspectus, quia cum hæc scriberet, nondum reconciliatus erat suo regi Philippo, quemadmodum aperte indicant verba quæ habentur in fine hujusce epistolæ.

Si in regno ejus aliquando fieret episcopus. Ejusdem generis est quod Nicolaus papa reprehendit Lotharium regem, quia non permittebat in suo regno Lothariensi ullum eligi vel provehi ad episcopatum nisi sibi faventem, cap. *Porro*, distinct. 63.

Non vult electioni assensum præbere. Vetusto jure requirebatur consensus regis Gallorum, in electionibus episcoporum et abbatum sui regni, veluti colligitur ex variis locis ipsius Ivonis, epist. 54 et 89.

Quin etiam licet aliquando libera esset cleri et populi electio, tamen consulendus erat rex, quod paucis exemplis satis erit indicari. Nicolaus monachus cœtaneus Ivonis, in Vita S. Godefridi episcopi Ambianensis, lib. 1, cap. 18, scribit Henricum abbatem Novigenti liberam permisisse facultatem eligendi pastoris in sui locum. Tum episcoporum consilio, et Ingelramni comitis castelli Cociaci, decretum fuisse monacho Godefrido hoc onus imponendum, idque relatam ad Philippum regem Francorum, qui tanti viri electione gratulatus, rem jussit accelerari. Et cap. 29, refert eundem Godefridum postea electum fuisse in episcopum Ambianensium, et missam fuisse legationem ad eundem Philippum cui erat charissimus et familiaris. Et addit: « Jussit igitur more regio ejus promotionem accelerari. » Sugerius abbas sancti Dionysii, lib. de Vita Ludovici Crassi, testatur monachos illius cœnobii affectos fuisse conviciis et carcere inclusos, quia ausi fuerant sibi eligere abbatem eundem Sugerium, non prius petita licentia dicti regis, cujus tamen gratiam postea meruit. « Abbatis Adæ decessum denuntiat (inquit) communem de persona nostra pleno conventu factam electionem: sed quia inconsulto rege factum fuerat, meliores et religiosiores fratrum, milites etiam nobiliores cum obtulissent domino regi electionem, ut assensum præberet, multis affectos conviciis, Aurelianis castello inclusos reportat. » Et paulo post: « Triplici angebar dispendio: utrum contra domini regis voluntatem electionem suscipiens Ecclesiæ Romanæ rigore, et domini papæ Galixti qui me diligebat, auctoritate, matrem Ecclesiam, quæ a mamilla gratissimo liberalitatis suæ gremio dulcissime vivere non destiterat, dilapidare et emungere utroque dissipatore occasione mei cum nunquam tale quid affectassent, sustinerem, utrum fratres et amicos pro amore nostro deturpari et deonestari regio carcere permitterem utrum etiam pro his et hujusmodi eam postponens tantæ inproperium repulsæ incurrerem. » Robertus de Monte, in appendice ad Chronicum Sigeberti anni 1141, adnotat orta dissensionem inter papam Romanum et Francorum regem Ludovicum: Gallicanam Ecclesiam fuisse conturbatam. Defuncto enim Alberico Bituricensi archiepiscopo, missum a papa Innocentio ejusdem Ecclesiæ pastorem consecratum, sed a rege Ludovico repudiatum, eo quod sine ejus assensu ordinatus fuerat, atque ideo in civitate minime receptum. De quo etiam infra ad epist. 105. Cæterum exstat epist. 282 S. Bernardi Clar. ad Ludovicum regem Francorum, qua dicit nec rationis nec consuetudinis fuisse toties requirere favorem regis, quoties clerici dissentiebant in eligendo pontifice. Sat.

enim fuisse semel illos promeritos assensum principis.

Nec electo bona episcopalia dimittere. In hanc rem locus egregius in testamento Philippi Augusti regis, quo profecturus Jerosolymam, Adelæ matri et Guilielmo archiepiscopo Remensi avunculo suo tutelam regni commendavit. « Si forte contigerit sedem episcopalem vel aliquam abbatiam regalem vacare, volumus ut canonici Ecclesiæ vel monasterii vacantis monachi veniant ad reginam et archiepiscopum sicut ante nos venirent, et liberam electionem ab eis petant. Et nos volumus quod sine contradictione eis concedant. Nos vero tam canonicos quam monachos monemus, ut talem pastorem eligant qui Deo placeat, utilis sit regno. Regina autem et archiepiscopus tandiu regalia in manu sua teneant, donec electus consecratus sit, vel benedictus : et tunc regalia sine contradictione eis reddantur. » Qui locus exstat apud Rigordum lib. 1 De gestis ejusdem Philippi Augusti.

Francorum rex Romam in proximum se venturum dicit. Tunc enim flagrante adhuc schismate inter Paschalem secundum et Guibertum antipapam, Philippus cum toto regno adhærebat parti Paschalis, quemadmodum etiam favit Urbano, ut notatum ad epist. 46.

Et ad vomitum, sicut jam contigit, reversus fuerit. Vide epist. 84.

AD EPIST. CV.

Præter quod sacramentum sic rectius ex vet. cod. quam ut antea, propter quod. Auctor autem epist. 144, dicit eundem Galonem licet electum, tamen non posse habere pacifice Belvacensem episcopatum, propter sacramentum Ludovici, fuerat igitur duplex jusjurandum in hanc rem, nempe Philippi regis patris, et filii Ludovici Crassi. Uterque princeps mordicus adhærebat suo sacramento. Huc referri potest non dissimile factum Ludovici regis, qui cum papa inscio principe 164 Petrum ordinasset in archiepiscopum Bituricensem mortuo Alberico : id rex (ut ait Mathæus Paris) in injuriam suæ dignitatis factum vehementer indignans, propositis publice sacrosanctis reliquiis in præsentia multorum juravit quod archiepiscopus præfatus, quandiu ipse viveret, civitatem Biturigam non intraret. S. Bernardus, epist. 221, ad eundem Ludovicum appellat illicitum maledictumque juramentum, inconsultissime usurpatum contra Ecclesiam Bituricensem : et epist. 223 ad Stephanum Prænestinum episcopum, vocat Herodianum juramentum. Qui pariter in epist. 219, ad quatuor episcopos curiæ, dicit se non excusare regem, quia juraverat illicite, et perseverabat injuste, verum id non voluntate, sed verecundia : « Nam probo ducebatur apud Francigenas juramentum solvere, quamlibet male publice juratum ; quamvis nemo sapiens dubitet illicita juramenta non esse tenenda, » etc.

Per quemdam servientem suum. Ita vet. cod., ut epist. 63, 116, 121 et 135.

AD EPIST. CVII.

In finibus terræ. Ut epist. 278, in extremis muris, quia penitus toto orbe divisi Britannii Virgilio Eclog. 1. Hericus lib. in de Vita S. Germani Autiss. Britanniam describens :

*Extima telluris limbo cinxisse perenni
Oceanum perhibent patrum instrumenta priorum.
Is certe finem quadrato fecerat orbi
Gallica qua rapidi perstringunt littora fluctus.
Insula ni vasto terrarum plurima ductu
Asterius ferme nomen conduceret orbi,
Edicto veterum vocitata Britannia.....*

Reginæ angelorum Mariæ. Hæc verba adjecta sunt ex vet. cod. quæ antea deerant.

AD EPIST. CVIII.

Non aliunde exarsisse istam malevolentiam. Ne-

• Sic appellat in sequentibus ; alibi *Rodulfus*, vel *Radvolphus*

men archiepiscopi Turonensis quod hic suppressit, potest suppleri inscriptione epist. 235, ubi appellatur Rodulfus ; ex cujus etiam epistolæ lectione, itemque epist. 234 liquet graves et acerbas contentiones tunc temporis inualuisse inter illum archiepiscopum et abbatem monachosque Majoris Monasterii cujus rei obiter commemoravit Goffridus Vindocinensis abbas in epistola ad Goffridum episcopum Carnotensem, quæ exstat inter epist. Goffridi Vindocinensis (*Patrol. t. CLIX*). Ubi superbiam illorum monachorum exaggerat, et reprehendit quod proprio suo pontifici derogarent. Hujus autem controversiæ amplio rem narrationem reperi in libello manuscriptorum vetusti et anonymi monachi supradicti monasterii, qui exstat in bibliotheca Laur. Bouchelli advocati Parisiensis. Verba hæc sunt : « Hostes isti qui nos hactenus afflixerant, non alii fuere quam qui nos custodire debuerant et defensare ut filios et fratres, videlicet Rodulfus a Turonensis Archiepiscopus cum clero suo. » Et mox subjicit : « Difficillimumque et solo auditu intolerabile nobis erat quod ipsi intendebant, nec antecessores eorum præsumperant, ad mensuram cæterorum diocesis suæ cenobiorum, ubi indecenti petulantia lascivire solent et sæculari [vet. cod. secculari] quod dictu nefas est, ad hoc dedecus majus redigere monasterium unde per multas terras religio exordium sumpserat et augmentum. Illud tamen quod ex qua nescimus consuetudine vel ex quo tempore inoleverit, nisi forsitan pro antiqua loci veneratione et dilectione, ut in monasterio nostro Paschalem archiepiscopus solemniter celebraret stationem, nec patres nostri, nec nos eis hactenus negavimus, cum exinde multa mala etiam usque ad homicidia evenisse doleremus, donec sub concessa licentia exigere ceperunt illicita, et quod ad devotionem antiqua consueverat religio, in derisionem et scurrilitatem moderna eorum subvertit abusus. »

« Cum igitur super omnibus querelis quas erga nos habebant, justitiam pacisque concordiam in quacunque curia vellent offerimus, stomachantibus illis et indigne ferentibus quoniam ad nutum eorum singula non procederent, impatienter egit adversum nos archiepiscopus, et absque ullo Dei et hominum respectu excommunicationem super nos et super locum nostrum præcipit, ubique nos diffamavit apud reges et principes, ut ethnicos et publicanos evitandos denotavit, diversarum provinciarum episcopos eandem ferre super nos sententiam, ut super rebelliones et profanos incitavit. In tantum itaque excrevit eorum indignatio et nostra defectio, ut senes nostros ipsis ante veneratos regibus, vernaculi eorum arroganter contemnerent, cum eos equis suis detrusos, rebus ablatis, injuriis et contumeliis illatis per paludes ejulando prosequi secernerent. » Deinde sequitur :

« Providentia Dei super hoc periculo consilium et opem requisivimus domini Amati legati sedis apostolicæ et archiepiscopi Burdegalensis Ecclesiæ. Qui afflictioni nostræ valde compatiens, indicavit nobis cassam esse illam excommunicationem, quam super nos archiepiscopus Turonensis et complices ejus intentaverant. Quippe ipse antea eundem archiepiscopum Rodulfum certis ex culpis excommunicaverat (*conf. not. ad epist. 73*) ; et in hoc magis nos esse reos constanter affirmabat, quod inobedienti suo quoquomodo obediæramus, et excommunicato suo communicaveramus, quam quod ejus temeritati et pertinaciæ rationabiliter occurreramus. Dataque venia noxæ illius et injuncta penitentia interminavit nobis, ne ulterius illi communicaremus, neque ejus obligationem ullatenus servaremus, eumque defensorem et prælocutorem nostrum super hoc ratio. cinio ubique prætenderemus. » Et inferius :

« Eo itaque tempore Brivatis quodam assidentia

concilio fratribus nostris illuc delegatis, causa nostra secundum superiores excursus ventilata est, et diligenter enucleata, sanaque et irreprehensibilis reperta est, et ab omnibus approbata, præsentem illo de quo sæpe conquesti sumus Rodulfo Turonensi archiepiscopo et factoribus ejus, qui pudore ipso in facie notabantur quod unde nos obligasse putaverant, obligatioribus ipsi et reprehensibilioribus judicabantur. » Et paulo post addit : « Huic synodali diffinitioni præfuit dominus Hugo Romanæ sedis vicarius, idem ipse primas Galliarum Lugdunensis metropolitanus, assidentibus ei Auxiensis et Narbonensis archiepiscopis cum multis diversarum provinciarum episcopis et abbatibus. Sed crudelium et insidiantium nobis obstinata et inveterata obturatio, tot sapientium incantatorum molliri non potuit consilio, nec divelli ab odio cui semel conglutinata et confederata fuerit perversæ mentis affectio.

Aliud ergo non multo post concilium Augustiduno celebratum est a supradicto venerabili primatibus et archiepiscopo domino Hugone, ubi præsentem illo infatigabili collectaneo nostro Rodulfo Turonensi archiepiscopo, et domino Hoello Cenomanensi episcopo suffraganeo ejus et fautore, multis quoque ecclesiasticorum officiorum administratoribus undecunque adunatis, astantibus eisdem fratribus nostris, quos in priori concilio 165 adnotavimus, cum quibusdam aliis utrarumque partium causæ replicatæ sunt. Quantoque nostra diligentius est perscrutata, tanto certior laudabiliorque est reperta : illorum autem quo magis mota, tanto reprehensibilior est effecta. » Et paulo post de reconciliatis ibidem agens : « Sed ut postea rei probavit eventus, non tam ex vera charitate huic paci consenserunt, quam pro synodali increpatione, et justæ invectiois inexcusabili confusione, quod in corde non habebant, in facie simulaverunt, nam mox ut hinc discessum est, quidquid sanctum fuerat, diruperunt, et inconsuetas adversum nos obtreactiones et insidias, quasi accepto ictu lacessiti, acerbis insurrexerunt. » Et paucis interjectis addit :

« Denique Dolensi colloquio, quod eo tempore habitum est coram primatibus et legatis sanctæ Romanæ Ecclesiæ, domino videlicet Hugone et domino Amato, de quibus prædiximus præsentibus quoque Cenomanensi et Pictavensi præsulibus, multisque aliis episcopis et abbatibus, assistente etiam domino abbate nostro Bernardo, et de congregatione nostra quam plurimis fratribus, causis utrinque replicatis repertum est et publico conventu divulgatum, Rodulfum archiepiscopum Turonensem qui in facie cum clero suo aderat, ante illam male ab eo super nos illatam sententiam, a domino Amato esse excommunicatum, clarescentibus et propositis culpis, de quibus se excusare si voluit, non potuit. Multis præterea sacerdotum conventibus, et principum curiis, in quibus non diffamaverant, impudentiæ eorum et obstinationis ratione congrua restitimus, plerisque qui inductu illorum in nos erraverant, correctionis satisfactionem ad nos deferentibus; illis tamen in errore suo manentibus, et in errorem et odium quos poterant adversum nos secum trahentibus. » Postea subjicit :

« Rodulfus archiepiscopus in sententia crudelitatis suæ permansens, cum nos a fundamento exinanire machinaretur, iudicio Dei magis ipse exinanitus, et sede sua pulsus, dies suos dimidiare non potuit. Rodulfum Aurelianensem successorem habuit, cujus iste imaginem et potestatem accipiens si quid iudicio illius deerat, opprobriis et injuriis quas ex ejus auctoritate nobis inferebat, plenissime exaggeravit. Veruntamen in primordio introitus sui, benignitatis simulacro affectare nos cœpit, infestationem antecessoris sui quam exercuerat in nos, vehementer reprehendit, et cum quibusdam senioribus nostris

A sub fidei suæ testimonio firmavit, quod pacem dilectionemque erga nos et locum nostrum indissolubiliter teneret, de supradictis questionibus nihil a nobis exigeret : et si nos privilegium tuitionis a sede Romana impetrare possemus, ipse nobis factor [fautor] et suffragator per omnia existeret. Cur hoc nobis promiserit cum nihil tenuerit, nescimus, nisi forsitan quod ordinationi suæ nos nocituros quod non intendebamus, existimaverit. Postquam vero intronizatus et securior redditus est, quod in corde gestabat, in publico aperuit.

« Aggressus est itaque novus hic archiepiscopus opera patris sui renovare; antiquum infestationis spiritum adversum nos resuscitare, ex illius auctoritate et sua publice nos excommunicatos acclamare, et rebelles pontificum ubique denotare.

« Nos igitur qui a facie ursi evasisse sperabamus, postquam in leonem et catulos ejus periculosius offendisse nos conspeximus, et nec primatum patrocinia, nec episcoporum concilia nobis prodesse sensimus; coacti tandem tam longa et intolerabili persecutione, ad sinum et alas sanctæ Romanæ Ecclesiæ confugimus : ubi et suscepti et recreati sumus. Unde et privilegium libertatis adversum inferiorum dignitatum incursiones accepimus, primum auctore apostolico, qui prius abbas (a) venerandæ religionis præfuit montis Cassini monasterio; deinde a successore ejus piissimo ac semper amplectendo papa Urbano.

« Sed neque hoc silere volumus quod ille idem Rodulfus Turonensis archiepiscopus, qui faciem suam erga nos immutaverat, et initum fœdus dissolverat : cum pallium suum a beato papa Urbano postularat, non ante habere potuit quam ab insectatione nostra cessare, et in assensu tuitionis et libertatis nostræ eidem papæ obedire se presentibus quibusdam ex fratribus nostris, quos illuc miseramus, spondidit, etc.

C « Cum fide sua tenere nos hominem qui teneri non poterat, existimarem, et quasi labore consummato pervenisse ad requiem gauderemus : rursum incipere, ad sinum apostolicum inundante diluvio recurrere coacti sumus. Utrinque igitur ad concilium Claromontanum convocamur, ubi Rodulfus Turonensis archiepiscopus de nota excommunicationis quam prædecessor ejus super nos injuste iniecerat, et ipso communicante et patrocinante nobis apostolice publice confirmaverat, proclamantibus nobis a domino papa appellatus, coram omni concilio se excommunicatos nos appellasse, in quantum reminisci posset, denegavit. Quod tamen si unquam ex ore ejus evaserat, plus ex commotione aut indignatione animi, quam ex deliberatione processerat. Cum autem hoc adversum eum protestari legitimarum personarum assertione possemus quod in conciliis suis prædicaverat, et per totam pene intonuerat Galliam, tamen satisfactum nobis esse, assensu omnium qui aderant reputavimus, præstantiusque id nobis fore et omni emendatione honestius, illi vero vituperabilibus omnes asserere, publico concilio proprio ore dedicere quod probare poteramus publice eum dixisse. » Deinde subjicit :

« Post hæc dominus papa privilegium quod nobis dederat, coram omnibus legi præcepit, concedens archiepiscopo Turonensi Rodulfo et clero ejus, cæterisque omnibus qui fautores ejus esse volebant, imo et aliis qui in neutra parte flectentes soli justitiæ intendebant, ut si quid canonice possent, privilegio et auctoritati Romanæ contradicerent. Cumque illi quos causa gravabat, obstinanter obstrarent, qui vero sanum sapiebant, justitiæ assentiendo ratione pacifica acclamarent, dominus papa imperato silentio, etc. Auctorizavit privilegium nostrum, sci-

* Victor papæ, successor Gregorii septimi, de quo in Chronico Casinensi.

licet, ut nullus episcoporum, juxta quod beatus Gregorius prohibet, in domo Majoris Monasterii publicam stationem celebrare audeat, propter servorum Dei inquietudinem: nullus episcoporum ab abbate Majoris Monasterii exigat professionem, nullus episcoporum super domum Majoris Monasterii aut super aliquem monachorum ejus quicumque sit, intentare audeat excommunicationem, præter Romanum pontificem, qui eos in gremium paternitatis suæ propter supradictas necessitates tuendas et refovendos suscepit. Cætera vero ecclesiasticæ disciplinæ sacramenta accipiant fratres monasterii a Turonensi archiepiscopo, ita duntaxat si catholicus fuerit, et in gratia apostolica fundatus. Sin aliter, sententiam habeant accipiendi absque ulla calumnia ordinationes suas et sacrationes a Romano summo pontifice, aut undecunque eis libererit. Et tunc interfectis sequitur:

« Hæc distinctio sive constitutio libertatis Majoris Monasterii facta est in concilio Claromontensi, a domno papa Urbano in octavis beati Martini Turonicæ civitatis archiepiscopi, anno ab Incarnatione Domini 1095, regnante in Gallis rege Philippo, præsentè illo cum quo causam habebamus sæpe dicto Rodolpho archiepiscopo, cum clericis ejus contradicere quidem gestientibus, sed cum rationem dare non possent, ad rationem apostolici inviolabilem obmutescentibus, assistente pariter domno abbate nostro Bernardo, et de monachis nostris domno Rangerio cardinali, qui fuit Regiensis archiepiscopus, » etc.

Sequitur in eodem exemplari antiquo testimonium Arnulfi archiepiscopi Turonicæ sçdis, ex quo elici potest, necdum post superiora conciliorum edicta, pravæ consuetudines desiisse in illo Majori Monasterio, quas hic pontifex paulo apertius exprimit, et prohibere iterum coactus fuit. « Cum, inquit, juxta morem præfatum semel in anno, quarto scilicet Paschalis solemnitate die quod mihi officii erat acturus, ad eum locum pergerem, qui ideo Majoris Monasterium dicitur, quod inibi sanctus Martinus primus Deo deseruisse ac monasticam conversationem instituisse creditur, comperi quædam illic causa adventus mei fieri, quæ loci ipsius habitatoribus exosam magis nostram visitationem redderent quam amabilem. Plerique enim eorum qui mecum tanquam sanctæ celebritatis gratia se venire simulabant, tam ex laico quam etiam ex clericali ordine, adeo totius honestatis oblitæ erant, ut contemptis quæ Dei sunt, missarumque celebrationibus relictis claustra ipsius cœnobiî violenter irrumperent, secretumque monachorum absque Dei reverentia violarent, epulasque sibi in locis divino cultui ordinatis exhiberi consueta redditione, fronte pudoris nescio exigerent. Quæ mala in tantum excrevisse cognovi, ut et ex hujus tam inhonesta exactionis occasione quædam sacrilegia et pene homicidia fierent.

« Ego finem his miseris imponere cupiens statuo, ut hæc quæ prædiximus, a nullo penitus ulterius expetantur vel perpetrentur, sed omnia, ut ait Apostolus cum charitate fiant: quatenus adventus noster ad sancta loca potius dici possit paterna visitatio quam tyrannica deprædatio, vel hostiliis incursio. Quicumque ergo illic mecum venire voluerit, pia ac Deo devota intentione veniat, videlicet ut quæ ad laudem Dei pertinent audiat, quæ salutis sunt animæ inquirat, eligens mentem cibo spiritali reficere, quam inhonestis comessionibus corpus aggravare; nullum debitum in loco eodem requirens, nulla temeritate interiores monachorum recessus violare præsumens, nullisque molestiis eorum tranquillitatem concutiens: et ita ad propria reverti studeat, ut suæ visitationis a solo Deo compensationem expectet, quatenus servi Dei non aliqua nobiscum ventium importunitate molestantur, et visitatio nostra magis sit eis amabilis quam exosa, nullo igitur modo quietem eorum perturbari volen-

tes, præsentis auctoritate præcepti interdicimus, ne quisquam successorum nostrorum stationem in memorato cœnobia faciens, inquietudinem aliquam servis Dei faciat, vel facere cupientibus consentiat. Quod præceptum ut irrefragabile perseveret, et a nobis factum certius credatur, nos et plerique fidelium nostrorum qui tunc nobis assistebant, signis propriis inferius adnotavimus, » etc.

Cæterum eodem pertinet quod a quodam Joanne, Majoris Monasterii monacho scribitur in Historia Gaufridi ducis Northmannorum et comitis Andegavorum, cujus verba profero ex codice antiquo: « Controversia frequens et plurima inter ipsum comitem et Turonensem archiepiscopum versabatur. Contigit ergo aliquando ipsos palam contendere. Archiepiscopus itaque felle commoto dixit ad comitem: Quia rebus Ecclesiæ cui Deo auctore præsum, has et has irrogatis injurias, pro certo sciat quia vos excommunicabo. At comes nil motus, tam voce serena quam facie, quod me, ait, domine præsul injuriarum arguitis, aut purgare crimen, aut emendare convicius non renuo. Porro quas subjungitis minas vestræ excommunicationis penitus non formido. Quo audito episcopus graviter de contemptu quæ de injuriis dolens, meam, inquit, sententiam non timetis? Illatas injurias augetis insolentia, et in nostro contemptu divinam majestatem offenditis. Nunquid noster parochianus non estis? Nunquid animæ vestræ curam ut pastor vester habere non debeo? Ad hæc comes subridens, bone pastor, ait, præsto quibus debes, et de illis habeto curam qui tibi commissi sunt. Canonicis porro Beati Martini, et monachis Majoris Monasterii nunquid dominaris? Ego autem et canonicus sum Sancti Martini, et monachus Majoris Monasterii. Ergo refrena jura, cohibe potestatem, et quam mihi sententiam minabaris, super tuos exerce. Sic vir sapiens et injustam pontificis evasit sententiam, et quanti haberet Ecclesiarum privilegia comprobavit. »

« Et omne noxium. Hæc verba cum septem coherentibus, addita sunt fide veterum membranarum, quæ antea desiderabantur.

In Majori Monasterio publicas missas celebrare, erga monachos imperiose agere, bona monasterii prout liberit usurpare. In similem sententiam Anselmus abbas Becci scribens ad Urbanum, ut monasterium Beccense aliquo privilegio honoraret: « Non enim (ait) ignotum esse puto vestræ excellentiæ, quia plures episcopi non tam gaudent monasteria paterna pietate nutrire, et episcopali cura erudire, quam austeram quædam dominatione, et propria voluntate gravare. » Ivo quoque epist. 193, reprehendit Gaufridum Bellovacensem episcopum, quod privilegia monachorum sancti Quintini temeraret, et exactione fatigaret. Gregorius septimus, lib. II epist. 69, ad Cunibertum Taurinensem episcopum, illum arguit quod monachos Sancti Michaelis molestiis afficiat.

167 Attamen ob varios abusus adversus istas exemptiones abbatum ab episcopali jurisdictione indultas, sive apostolica auctoritate, sive bullis adulterinis, late disputat Petrus Blesensis archidiaconus, epist. 68 ad Alexandrum tertium papam, et S. Bernardus Clar. abbas, De consideratione ad Eugenium papam lib. III, cap. 4, conqueritur nullas vel paucas fuisse Ecclesias quæ plagam istam non dolerent aut timerent, et addit summum pontificem, subtrahendo abbates episcopis, archiepiscopos episcopis, etc., probare se habere plenitudinem potestatis, sed justitiæ forte non item; facere hoc quia potest, sed utrum debeat, questionis esse. His addendi loci Joannis Salesberiensis Polycratici lib. VII, cap. 21.

AD EPIST. CX.

Galonem confratrem et coepiscopum nostrum. Edinerus, lib. II de Vita Anselmi Cantuariensis archiepiscopi, testis est se vidisse Romæ hunc Galonem quem Wallonem appellat: « Inter hæc, ait,

venit ad nos Wallo episcopus Parisiensis, vir bene religiosus, et ecclesiasticarum consuetudinum institutionibus ad ineunte ætate imbutus, hic Romæ notus et apostolicæ legationis ministerio functus, familiaritate patris Anselmi potiebatur. Quamvis autem Ivo hac epistola sedem episcopatus non designet, tamen ex collatione aliorum locorum perspicuum est intelligi debere Bellocensem; de quo vide notas ad epist. 104. Recte igitur monet Baron. tom. XII Annal. ad annum Christi 1104, quod hunc Galonem modo Belvacensem modo Parisiensem episcopum appellari vides, nequaquam tamen esse diversum ob diversos episcopatus. Hunc enim primo Bellocensem consecratum episcopum; inde persecutione regis translatum in Parisiensem. Electum enim a Belvacensibus testatur Ivo epist. 104 et 105. Sed tamen consensu regis fuisse translatum ab episcopatu Belvacensi ad Parisiensem indicat in fine epist. 144. Ideo inscribit varias epistolas Galoni Parisiensi episcopo, nempe epist. 469, 218 et 245; quo etiam spectat locus epistolæ 195. De hoc Galone intelligitur locus epist. 144, ubi dicit Paschalem pontificem verba quædam injunxisse Galoni episcopo super absolutione regis Philippi. Idem postea interfuit coronationi regis Ludovici Crassi, regis Francorum, ut refert continuator Aimoini monachi, Hist. lib. v, cap 50. Sugierus abbas in Vita dicti Ludovici scribit se coram papa Urbano secundo cum esset in Gallis, contra hunc Galonem multis querimoniis ecclesiam Beati Dionysii agitantem, viriliter stando aperta ratione et canonico iudicio satisfecisse.

AD EPIST. CXIII.

Pia tripudatione gaudemus. Ea sanior lectio quam ut in uno prisco cod. *trepidatione*. Similis error latet initio lib. v Roberti monachi Hist. Jeros. « Babylonenses nuntii cum appropinquarent, tantosque tanto gaudio trepidantes conspicerentur, mirati sunt. Castigari debet, tanto gaudio tripudiantes. » Sic enim idem dixit lib. iv. « Quantum gaudium et tripudii exultatio fuit in illa die in castris. » Abbas Urspergensis in Chron. : « Incredibili totius civitatis ac multorum populorum tripudio susceptus, nimis honorifice intronizatur. » Sigebertus in Chron. : « Cum magno tripudio tam cleri quam populi itum est regi Francorum obviam. » Bertoldus in Chron. : « Papa tandem ad apostolicam sedem cum magna gloria et tripudio reversus. » Influita sunt exempla hujusce sermonis.

AD EPIST. CXVII.

Ita gratanter susceperunt. Sic meliores codices, ut epist. 110, 141, 144, in uno vet. cod. graviter. In antea vulgato, graviter.

AD EPIST. CXX.

Etiamsi pensent utrum juste an injuste. Prior editio habuit, *etiamsi præessem*, quomodo nonnulli manuscripti in aliis est, *etiam si possem*. Sed verior vicia est lectio codicis S. Germani, *etiamsi pensent*. Pensare pro cogitare frequens, ut epist. 25, 35, 180, 250, et S. Gregorio papæ primo.

AD EPIST. CXXI.

Et per totum episcopatum, divinum officium interdiciam. Hic observandus mos illius sæculi, quo divini officii celebratio solebat publice prohiberi, si quis res alieni juris occuparet et invaderet. Quo vero tempore ille mos cœperit non facilis conjectura. Hujus exempla proferri possunt ex Gregorio papa septimo, Registri lib. vii, ep. 16 ad Hubertum episcopum Tarvannensium; quo loco interlicit omne divinum omnibus canonicis de casto Sancti Pauli (solo Huberto interim usque ad audientiam excepto) et ipsis, et locis eorum, quousque villam cum ecclesia et aliis suis pertinentiis canonicè restituerint ecclesiæ Sanctæ Mariæ et Sancti Audomari, et coram Hugone Diensi episcopo de inobedientia et excommunicatione satisfecerint. Idem eodem lib. vii, epist. 18, mandat Wilhelmo Auxiensis

archiepiscopo, ut Pezanensem abbatem cogat Aureliacensi cœnobio ecclesiam unde lis erat, restituere. Quod si forte spiritu superbiæ induratus acquiescere noluerit, jubet monasterio illi quod invasum est, officium divinum, et invasori omnem ecclesiæ introitum interdici.

AD EPIST. CXXV.

Daimberto. Mendose quidam codices Umberto. Ad hunc exstant multæ auctoris epistolæ. Chronologia Altissiodorensis ad annum 1096 : *Senonensi ecclesiæ post Richerium præfuit Daimbertus ipsius ecclesiæ vicedominus.* Item ad annum 1120 : *Senonensi ecclesiæ post Daimbertum præfuit Henricus cognomento Aper.*

AD EPIST. CXXVII.

Respectus est inter me et comitissam usque ad adventum Albanensis episcopi. Sic habent omnia exemplaria quemadmodum paulo post : *Infra ergo hunc respectum non est legitimum vel honestum ut ei quæram aliquod malum.* Idem epist. 134 : *Cum etiam respectus esset inter me et comitissam mediante apostolico.* Vox illius sæculi qua etiam usus est Rigordus lib. De gest. Philippi Augusti regis Francorum, cap. de institutione decimarum : *Respectum habebunt a proximo festo Omnium Sanctorum post diem motionis domini regis, in duos annos.* Et paulo post : *Respectum de debito suo habebit iuxta factam ordinationem.* Et mox : « Respectum habebit de debito illo usque ad proximum festum Omnium Sanctorum, præstita quidem bona securitate de pace inde tunc facienda. » Item : « De omnibus debitis unde datur respectus, oportebit ut debito det æque bonam fideiussionem, vel meliorem quam antea dedisset. »

168 Fulbertus Carnot. episc. epist. 75, ad Gauslinum abbatem : *At ego correctionis vestræ non expers in Kal. Octob. ei respectum dedi.* Goffridus Vind. abbas epist. Goffrido episcopo Carnotensi : « Mihi vestra bonitate mancavisti quod inter me et illam aut placitandi, aut concordiam faciendi respectum usque ad festivitatem sancti beati accepistis. »

AD EPIST. CXXIX.

Et Ecclesiæ nostræ cataneus. Ita quidem prima editio, que lectio exstat in multis manuscriptis, uno excepto, in quo *capitaneus*, et nonnullis videtur decurtata dictio, ut ex *capitaneus*, veteres librarii effecerint *captaneus*, unde postea, *cataneus*. Sane prisceus auctor Romoaldus secundus Salerno-tanus archiepiscopus continuator libri nondum editi De vita et moribus omnium principum, qui hodie servatur in bibliotheca regis Gall., circa finem libri, hac voce usus est : « Et comitissa de Berthenora cum Guilhelmo de Markysella, nobili Ferrariensi cataneo, cum magna multitudine militum et pedum ad succursum ejusdem civitatis veniebat. » Capitaneorum autem nomine qui censerentur, habentur in libris feudorum. Ivo nis vero tempore jam Ecclesiæ dotatæ regum munificentia, habebant complures vassalos militares, ut indicant verba auctoris epist. 28, ad Philippum regem, qui jusserat Ivonem occurrere stipatum manu militari. Sed et epist. 153, objicit comiti Mellentino quia parvipenderet beneficium Carnotensis Ecclesiæ, quod aliis magnis viris magnum esse videbatur. Ubi beneficium pro feudo militari accipi debet, hæc conjectura est. Alii acutiores rem melius interpretari poterunt.

AD EPIST. CXXXI.

Qui ei legitime incardinatus est adulterare. Palmaria emendatio ducta e tribus manuscriptis, uno bibliothecæ Regiæ, altero S. Victoris, tertio S. Germani. In aliis est, *incarnatus*, quomodo etiam habet prima editio. Cardinales presbyteri erant non tantum in urbe Roma, sed etiam in cæteris, quibus tituli, hoc est parochiæ solebant commendari. In concilio Neocæsariensi cap. 15 : *Ut in eodem loco, nec futuris temporibus baptisteria construantur, nec presbyter constitutatur cardinalis.* Hujusce nominis

frequens mentio in epistolis S. Gregorii primi papæ, apud quem cardinalis sacerdos vel pontifex sit, lib. 1, epist. 78 et 79. Item cardinalis presbyter constitutus ab episcopo, lib. 11, cap. 9, et lib. vii, epist. 71, et lib. viii, epist. 3, et lib. x, epist. 34. Presbyter quoque dicitur inordinatus, cum est ordinatus, lib. 11, epist. 23. Apud eundem inordinationis mentio sit, lib. 1, epist. 81: *Si a decessore tuo non est factus presbyter cardinalis, abstinendum ab ejus inordinatione.* Vulgatæ editiones Gratiani corruerant id verbi in cap. *Fraternitatem*, dist. 71, ubi referuntur verba dicti Gregorii ad Fortunatum episcopum Neapolitanum, lib. v, epist. 111: *A nobis petiisse recolinus, ut Gratianum Ecclesiæ Venetianæ diaconum tuæ concederemus Ecclesiæ cardinalium.* Alii substituerant: *Ecclesiæ ordinandum.* Idem in can. *Pastoralis*, caus. 7, q. 1: *Ut si prædicta civitas continua captivitate calamitate premitur, in hac, in qua a nobis inordinatus est, debeas Ecclesiæ permanere.* Agit ibi de Joanne episcopo quem e captivata Lissitana civitate, cardinalem constituerat sacerdotem, cardinales autem presbyteri et diacones appellati olim, quia primi et præcipuæ auctoritatis erant. Quod enim principale erat, cardinalis nomine censebatur. Inde est quod Servius Honoratus duobus locis in lib. 1 *Æn.*, quatuor ventos nuncupat cardinales: ut sanctus Augustinus præcipuos partis Donati cardinales, lib. 1 *De bapt. contra Donat.*; ut Aurelius Cassiodorus *Variar.* lib. vii, cap. 31, in formula principatus urbis Romæ, memorat principem cardinalem in obsequio regis Gothorum; itemque Mar. Scotus in Chron. præfectum prætorio Orientis vocat virum superillustrum et cardinalem. Sed et in antiqua notitia utriusque imperii dicitur officium magisteriæ in præsentii potestatis cardinale haberi; et alio loco, officium magisteriæ per Orientem potestatis cardinale haberi. Cæterum horum cardinalium distincta erant munera, nec ob honorem loci licebat illis in alienam messem falces mittere: quod indicant hæc verba Paschalis papæ secundi in epist. ad Didacum Compostellanum episcopum apud Baron., tom. XII *Annal.*: *Ecclesiæ quam regendam disponente Domino suscepisti, jam diu etiam cum pastorem habere videretur pastoris solatiis caret.* Et paulo post: *Cardinales in Ecclesia tua presbyteros, seu diaconos tales constituere, qui digne valeant commissa sibi ecclesiastici regiminis onera sustinere, porro quæ presbyterorum intereunt, presbyteris, quæ diaconorum diaconibus committantur, at in aliena dispendia nullus obrepit.* De cardinalibus lege tractatum Onuphrii.

Anathematis gladium exerere. Ita meliores libri, pro quo alii, *exercere.* Quod etsi defendi potest, tamen altera lectio antistat. In aliis auctoribus sæpe illa duo commutentur. Ut in l. iv. *De colat. fund. patr.* in quo *exercenta est vindicta, pro exerenda.* In l. xxii, *De curs. publ. Cod. Th.*: *Ultio competens exenda est.* Et in l. xii, *De pistor. codem*: *Pœna competens exeratur.* Victor Cartennensis lib. *De pœnit.* cap. 7: *Jure in illum exertum septiforme supplicium.*

AD EPIST. CXXXII.

Caustica verba vestra. Hæc est lectio primæ editionis, quam postea confirmatam reperi auctoritate et consensu multorum veterum codicum. Sed variat in aliis exemplaribus priscis: Habent enim, austera verba, ut videre est in manuscripto S. Germ. et Nic. Fabri. Ad hoc in ora libri Cujacii adnotata est diversa lectio: castigantia verba, quæ postremæ scripturæ videntur fluxisse a glossis. Quia enim rarius aut obscurius erat dici caustica verba, scioli librarii jam olim locum interpolaverunt. Similis autem locutio auctoris epist. 277 ad Aliebertum: *Ut verba mea non graviter accidias, licet aliquantulum caustica et mordacia.*

Graviter animadverti. Duo vet. cod. gravati, forte p. o. gravate.

Cum luce veritatis reserberabatur. Sic meliores libri. In aliis est, *cum luce veritatis cito reserberata.*

In omni pene Ecclesia Gallicana dominetur. Vetus auctor in Vita S. Eligii Noviomensis episcopi lib. 11, cap. 1. *Immaniter (ait) Simoniaca hæresis pullulabat in urbibus et cunctis finibus regni Francorum, maximeque a temporibus Brunehildis reginæ.* Ideo S. Gregorius papa epistola ad reges Francorum scripta, admonerat ut detestabile malum Simoniacæ hæresis ac neophytorum de regni finibus studeant prohiberi. Auctor fragmenti historiæ a Roberto ad mortem Philippi circa annum Domini 1037: *Leo papa in Franciam venit qui Remis multorum adunavit concilium episcoporum 169 et abbatum, in quo Simoniacam hæresim quæ iere totam respererat Galliam, anathematis sigillavit gladio, multos humilianos quos ea pestis extulerat, et sanctorum Patrum statuta quæ propemodum apud Gallos abolita fuerant reformans.* Glaber, *Hist. lib. v, cap. 3.* De extirpatione Simoniacæ: *Dignoscens igitur idem Henricus per universam Galliam atque Germaniam Simoniacæ philargyria grassari cupiditatem, coadunari fecit ex omni imperio suo tam archipresbiteros quam cæteros pontifices, et tale eis intulit colloquium,* etc. Ubi dicitur, graviter reprehensis pontificibus a rege ob hoc spirituale latrocinium, quid responderent non habuisse, quia pertimescebant ob hanc culpam carere propriis sedibus, mox addit: *Cernentes quoque episcopi gravi sese invectioe irretitos, misericordiæ operam implorabant. At ipse princeps misericordiæ motus, tale consolationis per tulit verbum: Ite, inquit, et quod illicite accepistis, bene disponere satagite, ac pro anima patris mei qui hac noxa reus voliscum tenetur, attentius intercedere mementote, quatenus ei indulgentiam hæc facinoris a Deo possitis acquirere,* etc.

Romana Ecclesia laboravit, nec a gremio. Non solum Ivo, sed plures alii coævi scriptores idem testantur. Glaber Rodulfus *Hist. lib. v, cap. ult.* in colloquio regis Henrici de Simonia agentis: *Patet ergo manifestissime quoniam propter hanc offensam venerunt super filios hominum diversæ clades, famæ videlicet atque mortalitas, nec non et gladius. Omnes quippe gradus ecclesiastici a maximo pontifice usque ad hostiarium opprimuntur per suæ damnationis pretium, ac juxta vocem Dominicam, in cunctis grassatur spiritale latrocinium.* Et paulo post: *Et quoniam non solum in Gallicanis episcopis hæc pessima pullulaverat nequitia, verum etiam multo amplius totam occupaverat Italiam, omnia quippe ministeria ecclesiastica eo tempore habebantur venalia, quasi in foro sæcularia mercimonia.* Et in fine capituli addit: *Ipso quoque in tempore Romana sedes, quæ universalis jure habetur in orbe terrarum, præfato morbo pestifero per viginti quinque annorum spatia miserime laboraverat, fuerat enim eidem sedi ordinatus quidam puer circiter annorum duodecim contra jus fasque, quæ scilicet sola pecunia auri et argenti plus commendavit quam ætas aut sanctitas, et quoniam infelicem habuit introitum, infeliciorum persensit exitum.*

Patitur membris Judam proditorem, Ecclesia Nicolaium fornicatoris laudatorem. Sic habent omnia vetera exemplaria quibus usus sum; atamen *Annal. Eccles.* scriptor. hunc locum proferens addit asteriscum cum lacuna, hac forma. *Patitur in membris suis Judam proditorem.* *Ecclesia Nicolaium for. laud.* et ad oram additur *Antiochena.* Sed generaliter dictum illud est ab auctore nec ad solam Antiochenam pertinere Ivonis contemporanei scriptores subindicant, qui plures alias Ecclesias Nicolaitana labe pollutas testantur. In syno. Romano sub Gregorio septimo anno 1088: *Sententia anathematis data est in omnes Simoniacos et Nicolaitas hæreticos, qui in erroris sui secta indurati.*

Petrus Damiani in epist. ad Rodulfum, Vitalem, etc. « Nicolaitarum hæresis quæ voluit nobiscum laborantibus videbatur evulsa, repullulat. Deus vult probare constantiam suorum. Ecce qui prius Nicolaitarum et Simoniacæ hæresis laqueis tenebantur, nunc ad perditionis suæ cumulum sunt etiam violato sacramento perjuri, quod tamen in Mediolanensi Ecclesia non est novum, quæ semper diversi dogmatis homines habuit, initio ab Auxentio atque Ambrasio inchoato. » Bertoldus ad annum Dom. 1095 loquens de Placentina synodo sub Urbano secundo : « In hac quoque hæresis Nicolaitarum, id est incontinentium subdiaconorum, diaconorum, et præcipue sacerdotum irtractabiliter damnata est, ut deinceps de officio se non intromittant qui in illa hæresi manere non formidant, nec populus eorum officia ullo modo recipiat, si ipsi Nicolaitæ contra hæc interdicta ministrare presument. » Abbas Urspergensis in Chron. sub an. Dom. 1105 agens de concilio generali celebrato in villa regia quæ Northusum dicitur. *Nicolaitarum quoque fornicaria commistio ibidem est ab omnibus abdicata.*

AD EPIST. CXXXV.

Coacto rigore ecclesiastico. Ita in omnibus vet. cod. quomodo etiam habet prima editio, nec opus est ut quis mutet legatque *coacti*.

Arma ei abstulimus. Jure enim pontificio miles pœnitens armis cingi vetabatur, cap. *Admonere*, caus. 53, q. 2, nec ulterius illa ferre licebat, nisi concilio episcoporum pro defendenda justitia, cap. *Falsas pœnitentias*, de pœnit. dist. 5. In synodo apud Wormaciam tempore Ludovici imper. ut refert Hincmarus Remorum episcopus : « Quicumque propria uxore derelicta, vel sine culpa interfecta aliam duxerit uxorem, armis depositis, publicam agat pœnitentiam, et si contumax fuerit, comprehendatur a comite, et ferro vinciatur. » Sigebertus in Chron. « Ludovicus imperator a suis desertus ac proditus, et in potestatem filiorum redactus, episcoporum judicio arma deposuit, et ad agendam pœnitentiam inclusus est. »

AD EPIST. CXXXVI.

In omnibus adjuutores. In uno v. c. post hæc verba relictum est interstitium aliquot linearum.

AD EPIST. CXXXVIII.

Cum conniventia suffraganeorum. Ita plures codices, in lib. S. Ger. *convenientia*, quæ varietas frequens alijs locis. Vide notas ad epist. 220.

AD EPIST. CXXLI.

Cujus odium jam per decennium tolero. Hinc notat Baron. tom. XII Annal. hanc epistolam scriptam ab Ivone, anno Christi 1104, Paschalis autem papæ pontificatu quinto.

Vcl circuitu Trecae venire. Hujus concilii celebrati a Richarcho Albanensi commemoravit auctor epist. 258.

AD EPIST. CXLIV.

Absolutionem regis. De qua supra epist. 141, continuatur Aymoini Hist. Franc. lib. v, cap. 50, refert Philippum postquam a papa anathematis vinculo obligatus fuit, tandem post plures annos sententiam tenuisse, et ad terminum vitæ suæ propinquantem respicuisse, veniaque postulata dimisisse pellicem Bertradam ex qua genuerat Philippum et Florum, et comitissam Tripolitanam. Hæc autem absolutio solemniter facta fuit Parisiis, ut habetur in fragmento prisici auctoris historiæ Francorum a Roberto ad mortem Philippi regis. Nam postquam dixit fuisse illum excommunicatum a cardinalibus Joanne et Benedicto, quos Paschalis papa in Gallias miserat, subjicit : « Non post multum temporis idem rex corde compunctus dixit quosdam suorum Romam, spondens papæ pariturum sibi in quibuscunque juberet, tantum ut absolvi mereretur : qui direxit

A illi duos honestæ vitæ viros a latere suo, qui eum a vinculo anathematis solverent. Illi Parisiis regem adeuntes, multa optimatum præsentem frequentia fecerunt ut sibi injunctum fuerat, in communionem videlicet fidelium recipientes, eo tamen tenore, ne Bertrada ulterius commisceretur, se cum ea absque duobus boni testimonii viris colloqueretur. Susceperat autem jam ex ea Philippum et quam Tancredus postmodum in conjugium sumpsit. »

Cæterum postquam anathemate solutus fuit Philippus, sub finem curriculum vitæ monachalem habitum sumpsisse a nonnullis dicitur, tantquam præteritæ ætatis noxas ea specie abolituræ : quod etiam pellex Bertrada præstitit. Id enim aperte sonant verba Willielmi Malmesburiensis De gest. reg. Angl. lib. v : « Philippo interea nulla mora insanæ terulentiæ satietatem fecit, nisi quod extremo vitæ tactus morbo, monachicum apud Floriacum accepit habitum. Pulchrius et fortunatius illa (comitissam Andegavensem paulo ante vocat) quod ætate et sanitate integra, nec specie rugata apud Fontem Evraldi sanctimonialium appetit velum. Nec multo post præsentem vitæ vale fecit : Deo forsitan providente, non posse delicatæ mulieris corpus religionis laboribus inservire. »

Rex clamitans inculcabat. Ita supplementum est fide vet. codd. : huc autem referri potest factum Regis Philippi Augusti in parili causa. Cum anno 1201, ille Ingeburgen uxorem suam in qualemcunque gratiam recepisset, et superductam Mariam ad tempus a se separasset : « Convocatum est concilium Suesionis ab Octaviano et Joanne de Sancto Paulo presbytero cardinali apostolicæ sedis legatis, cui interfuit rex cum archiepiscopis, episcopis et totius regni principibus, tractatumque fuit per 15 dies de matrimonio Ingeburgensis reginæ confirmando vel separando. Post varias autem et multas disputationes jurisperitorum, rex longæ moræ tædio affectus, relictis ibi cardinalibus et episcopis, cum Ingeburge uxore summo mane ipsi insalutatis recessit : mandans illis per nuntios suos, quod uxorem suam secum ducebat sicut sua nec separari tunc ab ea volebat. Quo audito solumest concilium, stupefactis cardinalibus et episcopis qui ad divortium faciendum convenerant. Et tunc Joannes de S. Paulo cum nimia erubescencia penitus recessit. Octavianus autem in Francia remansit, et sic Philippus rex hæc vice manus Romanorum evasit. » Hæc Rigordus in gestis XIX anni Philippi.

AD EPIST. CXLVI.

Sed quia translationes episcoporum necessitate urgente. Supra fine epist. 144, rogat Paschalem papam, ut Galonem episcopum de Belvacensi episcopatu transferri jubeat in Parisiensem. Canonum autem jure translationes episcoporum improbantur, nisi ex necessitate et manifesta communi utilitate, ut sedes non mens mutetur ; qua de re agitur in can. *Mutationes*, cap. *Temporis qualitas*, cau. 7, q. 1, et in decretalis Gregorii lib. 1, tit. 7, de translatione episc. Innocentius tertius graviter reprehendit cardinalem apostolicæ sedis legatum quia motu proprio presumpserat transferre Trojanum episcopum de Trojana Ecclesia ad Panormitanam, ut est in cap. 3 nisi, de officio legati. Zonaras tomo tertio refert Agapetum Romanum pontificem improbasse translationem episcopi factam sine causa a Justiniano. Sic Eugenius tertius noluit confirmare translationem episcopi Guicmari Sicens, qui electus fuerat a Friderico ut præses Ecclesiæ Magleburgensi, uti retulit Otto Frinsig. lib. II, cap. 8, ubi dicitur eas translationes debere proveniri multo ampliore concordia cleri et populi quam alias electiones ; et reprehenduntur nonnulli episcopi Germaniæ qui attendebant quod terreno principi placuerat. Sed mortuo Eugenio imperator ab Anastasio successore obtinuit facti sui rathabitionem cum

pellio, non sine quorundam scandalo, qui ne unquam id fieret, immobiliter fixum Romanos tenere a proprio ipsorum ore audierant. Unde non solum in secularibus, sed et in ecclesiasticis negotiis disponendis auctoritas principis plurimum crevit, ut scribit idem Otto dicti lib. II cap. 10. Paschalis quoque secundus Jordanem Mediolanensibus concessit, et Grossolanum unde fuerat translatus, restituit, quia translatio videbatur in animarum et corporum damna conversa. Auctor abbas Uspergensis in Chron. ad ann. Dom. 1116, exempla tamen episcoporum jam olim translatorum habentur apud Socratem Hist. Eccles. lib. VII, cap. 36, Theodorum Balsamonem in interpretatione, cap. 15 synodi Nicenæ, et Barchardum decretorum lib. I, cap. ult. ipsumque Ivonem in præfatione sui decreti, sive epist. 188 infra. Huc referenda verba Anselmi Cantuariensis archiepiscopi. « Henrico suo charissimo domino, gratia Dei regi Anglorum et duci Northmannorum, Anselmus archiepiscopus fidele servitium cum orationibus. Mandavit mihi dignatio vestra per electum episcopum Wintoniensem, ut sibi scriberem utrum dominus Herveus episcopus Bancornensis posset constitui episcopus in Ecclesia Luxoviensi. Hoc utique facile fieri non intelligo. Sicut enim nullus episcopus sacrari debet alicui Ecclesie sine assensu et consilio archiepiscopi et aliorum episcoporum totius provincie; ita qui sacratus est episcopus, non potest constitui in alia provincia episcopus canonice sine consilio et assensu archiepiscopi et episcoporum ejusdem provincie cum auctoritate apostolica; nec sine absoluteione archiepiscopi et episcoporum provincie in qua sacratus est. Quæ absoluteio fieri nequit sine magna et communi consideratione, et consilio eorum sine quibus consecrari sicut dixi, non possit. Omnipotens Deus dirigat vos in hac et in aliis actionibus vestris. Amen. » Integram exscripsi e priscis membranis, quia nondum typis evulgata fuerat.

AD EPIST. CXLIX.

In Ecclesia Luxoviensi. Ea scriptura sibi constat in priscis membranis Ivonis, ut etiam epist. 153, 154, 157, ne quis fortasse putet fuisse culpam typographi, quod jam in prima editione ubique legatur, Luxoviensi, pro quo hodie passim scribitur *Luxoviensi*, ad differentiam monasterii *Luxovii*; quod quidem nonnulli putant olim appellatum fuisse *Lusædium*, ex duobus locis vetusti auctoris, lib. I de Vita S. Eligii Noviom. episcopi, cap. 21, apud Surium, qui (ut hoc obiter) tribuit illam Audoeno Rothomagensi præsuli, cognomine Dadoni; cum tamen ex cap. 8 et 12 colligi possit diversum auctorem extitisse. In aliis scriptoribus etiam illa vetus scriptura manet, ut apud Anselmum Cantuar. in epistola ad Henricum: « *Utrum posset constitui episcopus in Ecclesia Luxoviensi.* » Petrus Venerabilis Luxoviensem quoque episcopum vocat.

AD EPIST. CLI.

Odonem olim fratrem, nunc vero hostem. Hæc questio super Odone confirmato a Gaufrido Belvacensi episcopo, locum dat conjecturæ ut ille sit quem Anselmus Cantuariensis in epist. nondum evulgata ad Gonherium, scribit canonicos 171 dicti beati Quintini Belv. voluisse removere a sua prælatione, non quidem temere, sed ob multas rationes, et illi substituere hunc Gonherium quamvis invitum; quem propterea adhortatur ne contemplationi deditus velit refugere honorem. Gonherii alibi meminit Ivo, ut pariter Gaufridi Belvac. de quo conqueritur epist. 193, quia infringebat privilegia dicti monasterii Sancti Quintini.

AD EPIST. CLIII.

Ranulfus Dunelmensis episcopus. Quidam libri Ra-

• Aliter legitur apud eundem, lib. I. *De gestis Pontif. Angl.*: subinde ridente rege ac dicente *scilicet* esse.

nulfus. Hujusce perditissimi latronis mores improbos Anglici historici uno consensu damnant, ut iustissima causa Ivo qui illum convenerat, scribat epist. 154, qui de Rannulfo bona prædixerant, mutare debere laudem in vituperium. Willielmus Malmesburiensis paulo post. initium lib. IV *De gestis regum Anglorum*, loquens de Willielmo secundo: « Cum defecisset (ait) quod daret, inops et exhaustus ad rapinas convertit animum. Accessit avidæ menti fomes cupiditatum Ranulfus clericus, ex infimo genere hominum lingua et calliditate proventus ad summum. Is si quando edictum regium processisset, ut nominatum tributum Anglia penderet, duplum adjiciebat, expiator divitum, exterminator pauperum, confiscator alienarum hæreditatum. Invidus caudidicus, et cum verbis tum rebus immodicus, juxta in simplices ut in rebelles furens, et subinde cachinnantibus quibusdam ac dicentibus, solum esse hominem qui sciret sic agitare ingenium, nec aliorum curaret odium, dummodo complacere dominum, hoc auctore sacri Ecclesiarum honores mortuis pastoribus venum locati. Audita namque morte cujuslibet episcopi vel abbatis, confestim clericus regis admitteretur, qui omnia inventa scripto exciperet, omnesque in posterum redditus fisco regio inferret. Interea quærebatur quis idoneus in loco defuncti substitueretur, non pro morum sed pro nummorum experimento, dabaturque tandem honor, ut ita dicam, nudus, magno tamen emptus, hæc eo indigniora videbantur, quia tempore patris, post decessum episcopi vel abbatis, omnes redditus integre custodiebantur, substituendo pastori resignandi: eligebanturque personæ religionis merito laudabiles, at vero pauculis annis intercedentibus omnia immutata. Nullus dives nisi nummularius, nullus clericus nisi caudidicus, nullus presbyter nisi (ut verbo parum Latino utar) firmarius. Cujuscunque conditionis homunculus, cujuscunque criminis reus statim ut de lucro regis appellasset, audiebatur, ab ipsius latronis faucibus resolvebatur laqueus, si regale commodum promississet, » etc. Idem initio lib. V, scribit: « Occiso Willielmo, Henricum electum regem statim per Angliam edictum misisse, injustitias a fratre et Rannulpho institutas prohibuisse, et ne quid gaudio abesset, Rannulphum nequitarum facem tenebris ergastularibus inclusum fuisse. » Idem lib. III, *De gestis Pontif. Angl.* inter cætera sic scribit: « Is est Rannulphus, quondam regis Willielmi capellanus, ex quo ambiguum genere, lingua et calliditate proventus ad summum, et totius regni procurator effectus. » Et mox: « Quibus artibus fretus episcopatum Dunelmensem meruit. Venit ergo Dunelmum, et primum quidem timidius se agebat, sanctum verens offendere, qui fertur peccantium severus in primis correptor esse. Sed uno et altero delicto commisso nec vindicato, eo processit ut reum si quando ad ecclesiam sancti confugeret, abstrahere non dubitaret, austus scelus omnibus retro ante inauditum. » Rogerius Hovedenus, *Anal.* parte priore, in Willielmo juniore: « Rex Anglorum Willielmus junior de Northmannia rediit Angliam, et in Pentecosten Londiniæ curiam suam tenuit, ac Rannulfo, quem negotiorum totius regni exactorem constituerat, Dunelmensem episcopatum dedit, quem Thomas Eboracensis archiepiscopus ibi mox consecravit. » Et paulo post addit: « Multis Northmannis diabolus in horribili specie se frequenter in sylvis ostendens, plura cum eis de rege et Rannulfo et quibusdam aliis locutus est; nec mirum. Nam illorum tempore fere omnis legum siluit justitia, causisque justitiæ suppositis, sola in principibus imperabat pecunia. Denique eadem tempestate nonnullis regiæ voluntatis magis quam justitiæ obedientibus, Rannulfus contra jus ecclesiasticum, et

sui gradus ordinem (presbyter enim erat) ad census primitus abbatias, dehinc episcopatus, quorum Patres a vita discesserant, noviter accepit a rege, et in singulis annis persolvit ei non modicam summam pecuniæ. Cujus potentia tam vehemens exstitit, et parvo tempore adeo crevit ut placitatorem ac totius regni exactorem rex illum constitueret. Qui tanta potestate adeptus, ubique locorum per Angliam ditiores ac locupletiores quosdam rerum terrarumque ablatione multavit, pauperiores autem gravi injustoque tributo incessanter oppressit, multisque modis et ante episcopatum, et in episcopatu majores et minores communiter afflixit. Et hoc usque ad regis ejusdem obitum. Nam eo die quo occisus periiit, Cantuariensem archipræsulum, Wintoniensem et Saresberiensem præsulum in sua manu tenuit. » Idem historicus paulo post, in Vita Henrici primi : « Anno milleno centeno primo Dunelmensis episcopus Ranulfus, Kal. Febr., de custodia calliditate maxima evasit, mare transiit, Robertum comitem Northmannorum adiit, eique suavit ut Angliam hostiliter adiret, » etc. Matthæus Paris in historia Henrici primi : « Tenuit autem eo tempore rex in custodia Ranulphum Dunelmensem episcopum, hominem perversum, et ad omne scelus paratum, quem frater ejus rex Willielmus episcopum fecerat Dunelmensem, et regni Anglorum subversorem. Qui cum regi jam dicto ufimum esset familiaris, constituerat eum rex procuratorem suum in regno, ut evellet et destrueret, raperet et disperderet, et omnia omnium bona ad fisci commodum comportaret. Sed mortuo rege iniquo, et Henrico coronato, de communi consilio gentis Anglorum, posuit eum rex in vinculis, a quibus cum custodibus suis pecunia corruptis evasisset, transfretavit clam in Northmanniam, et sua exhortatione ducem Robertum commovit in regem fratrem suum. » Idem historicus dicit obiisse anno Dom. 1155. Cæterum in epistolis Anselmi Cantuariensis archiepiscopi mentio fit Ranulfi episcopi a rege Angliæ in episcopatum restituti, et postea variis facinoribus accusati apud papam Paschalem II, quod putant referendum esse ad hunc Ranulfum. Verba hæc sunt ex interrogatis Anselmi : « Anselmus. Ranulfus de quo vestrum olim petii consilium, a rege restitutus est in episcopatum. Si ergo vobis placuerit, inquirete vitam ejus ab episcopis nostris qui nunc ad vos venerunt, ac de eo archiepiscopo ejus et mihi primati ejus consulite. Paschalis. Ranulfi episcopi causam, quandoquidem juxta præceptum nostrum in cathedram propriam restitutus est, indiscussam præterire non patimur. Ejus enim facinora gravissima ad sedem apostolicam multorum sunt relatione perlata. Volumus igitur ut apud præsentiam vestram in episcoporum conventu, quæ de eo ad nos scripta sunt, pleniter pertractentur. Discussionem habita, nisi septima sui ordinis manu expurgare potuerit, mox eum litterarum nostrarum testimonio transmittatur ad nos. Si autem de conscientia sua trepidans ad examen nostrum pervenire noluerit, per experientiam vestram ab Ecclesia quam occupat expellatur, et in ea juxta canonicas sanctiones episcopus subrogetur. »

172 AD EPIST. CLIX.

Ut prædictum regem sanis consiliis informes, et leges ecclesiasticas. Hujus comitis Mellentini, qui multum valebat gratia apud regem Anglorum, Henricum primum, mentio fit a Willielmo Malmesburiensi, lib. v De gestis reg. Ang., cujus verba hæc sunt : « Rex Angliæ, Romanos prudentiam Northmannorum mirari et prædicare coegit. Et ut nihil cumulatae pompæ deesset, adolescentulos clarissimi generis, filios comitis de Mellento, ut contra cardinales de dialectica disputarent, subornavit; quorum tortilibus sophismatibus cum pro vivacitate rationum obsisti nequirent; non pudit cardinales confiteri, majori occiduas plagas florere litterarum peritia, quam ipsi audissent, vel putassent in patria.

A Itaque hæc collocutio hunc finem meruit, ut pronuntiaret apostolicus, nihil Anglorum regis causa justius, prudentia eminentius, facundia uberius. Horum puerorum pater erat comes de Mellento Robertus (ut dixi) filius Rogerii de Bellomonte, qui Prætelum cœnobium Northmanniæ construxit, homo antiquæ simplicitatis et fidei, qui crebro a Willielmo primo invitatus ut Angliam veniret, largis ad voluntatem possessionibus munerandus, supersedit, pronuntians patrum suorum hæreditatem se velle favere, non transmarinas et indebitas possessiones vel appetere, vel invadere. Hic duos filios habuit : Robertum istum et Henricum. Henricus comes Warwickensis, dulcis et quieti animi vir, congruo suis moribus studio vitam egit et clausit. Alter astutior et pro moribus ad versutiam cordis, præter paternitatem hæreditatem in Northmannia, et ingentia prædia in Anglia, castellum quod matris suæ frater Hugo filius Gualeranni tenuerat, Mellentum nomine, a rege Franciæ nundinatus est pecunia. Qui cum superiorum regum tempore spe sensim pullulante in gloriam procederet, hujus ætate summo propectu effloruit, habebatque ejus consilium, quasi quis civium consulisset sacrarium. Jamque non immerito assecutus æstimabatur, quod esset ævi maturus ad consulendum, suasor concordiæ, dissuasor discordiæ, et prorsus ad quod intenderet, pro viribus eloquentia citissimus persuasor. » Et paulo post addit : « In placitis propugnator justitiæ, in guerris provisor victoriæ; dominum regem ac severitatem legum custodiendam exactuens, ipse non eas sequens, sed proponens, expers in reges perfidiæ, in cæteros ejus persecutor. » Et longe post eodem lib. refert comitem de Mellento in causa fuisse, ut Henricus primus Anglorum rex diu altercatus fuerit cum Paschali papa super usu investiturarum, « quia allegabat multum regiæ majestati diminui, si omittens morem antecessorum non investiret electum per baculum et anulum. » Exstat in vetusto codice bibliothecæ S. Victoris Paris. Anselmi Cantuariensis episcopi epistola ad Ernulfum in eandem rem. « Dominus papa (de Paschali secundo loquitur) nuper mandavit comiti de Mellento salutem et benedictionem suam, hac videlicet conditione, si libertati Ecclesiæ voluerit favere, cui hactenus visus est resistere; sin autem, ab introitu ecclesiæ tantum illum arcebat, sicut fecerat prius de illo, et de aliis complicitibus ejus consiliariis regis, in litteris illis quarum exemplar misi vobis. Sed quoniam idem comes promisit mihi se conaturum ut rex pape præceptis obediat, permisit ei introitum ecclesiæ: a quo detinebatur. » Idem Willielmus Malmesb. lib. ii De gest. pont. Angl. de eodem Henrico rege loquens : « Ille qui sua prudentia consilio Mellentini comitis Roberti jam in omnibus defæcatus maturuerat, consilia salutaria dignanter accepit. » Ivo meminit Roberti Mellentini comitis epist. 45, et Melletensis epist. 285.

D Ad aliam Ecclesiam transeat, et velut quadam machinatione. Sic rectissime in melioribus codicibus, pro quo in aliis, quadam machinatione, minus apte : machinationis enim nomine voluit intelligi bigamiam in hoc episcopo Ranulfo, qui duarum Ecclesiarum episcopus fieri malis artibus niebatur. A canonum veterum conditoribus Ecclesia vel parochia appellatur uxor episcopi vel presbyteri, ut a Callixto papa in cap. Sicut, caus. 7, q. 1, et sponsa presbyteri in Remensi concilio relato cap. Sicut unaqueque, caus. 21, q. 3, ubi scribitur Ecclesiam non posse dividi inter duos, quia est uxor et sponsa Christi, non scortum. Ivo etiam, epist. 151, dicit adulterari sponsam et cubile sponsæ ascendi, de presbytero loquens qui suam repudiaret Ecclesiam, et illam recuperare volebat vivente altero, qui legitime illi incarnatus erat, vel (ut habent quidam codices) incarnatus erat. Idem Callixtus concubitu Ecclesiæ frui dicit, dicto cap. Sicut, caus. 7, q. 1. Ivo de eodem Ranulfo agens epist. 153. « Eliminetur, inquit, de Luxoviciensi

Ecclesia, ut digamia non admittatur. » Sed et affirmat neminem fieri episcopum duarum Ecclesiarum epist. 66. Sicut plures Ecclesiae uni episcopo committi non posse scribunt Sozomenus, Hist. Eccles., lib. iv, cap. 15; Rufinus, Hist. lib. i, cap. 6, et Epiphanius haeresi 68. Apud Luitprandum Ticin., lib. iv, cap. 3, exstat insignis locus de Manasse episcopo Arelatensi, qui abusus auctoritate et exemplo Petri apostoli et Marci evangelistae, ab Hugone tunc temporis rege Italiae suscepit episcopatum Ecclesiae Tridentinae, Veronensis et Mantuanæ. Ex justa autem causa unus idemque episcopus potest habere duos episcopatus, ut ex Gregorio relatum in cap. *Relatio*, et cap. *Illud*, caus. 21, q. 4.

Bona sererunt. Placet magis ista lectio aliquot manuscriptorum, quam altera, *bona senserunt*, etsi defendi potest. Bona enim serere dixit eo modo quo alii sermonem disseminare.

Ut leges frangant, sed distortores legum. Prima editio obtruserat, *sed doctores legum*, quam lectionem cum mendosam videret esse Baronius, pro distortores, substituit *fractores*, ut videre est, tom. XII *Annal.*, ubi profert hunc locum. Restitui, *distortores*, secutus fidem et consensum priscarum membranarum, quod sincerum esse liquet.

AD EPIST. CLVII.

Accepto pastoralis baculo. De episcopali agi, tota epistolae series ostendit. Baculus autem inter symbola pontificiae dignitatis recensetur. S. Bernardus Clar. in sermone de baptismo: « Sicut in exterioribus diversa sunt signa, variae sunt investiturae secundum ea de quibus investimur. Verbi gratia, investitur canonice per librum, abbas per baculum, episcopus per baculum et anulum simul. Sicut, inquam, in huiusmodi rebus est, sic et divisiones gratiarum diversis sunt traditae sacramentis. » Qui in libro *Sententiarum* cap. 3, dicit episcopum habere virgam in manu ut mites lenius corripiat, baculum ut duos et improbos acrius arguat, cuique necesse fuerit, anathematis sententia feriat. Priscus et innominatus auctor vite S. Romani episcopi Rothomagensis: « Fit itaque inter palatinos proceres de viro sancto communis assensio, qui omnes unanimiter regi consulunt, ne grex Christi suo fraudetur desiderio, sed divina protinus ad effectum ducatur electio. Quo rex gratulatus consilio, convocatis tam episcopis quam abbatibus baculum illi contulit pastorem. Intronizatur ergo pontifici apice, » etc. Qui locus palam arguit antiquissimi juris usum quo Galliae reges investiebant antistes sui regni.

173 Nam ille Romanus claruit sub Ludovico et Clotilde, circa annum 623. Exstat memorabilis historia apud Glabrum Rodolphum, lib. v, cap. 4 de Roberto rege Francorum, cui abbas cujusdam monasterii equum optimum dederat, ut sibi illius amicitiam conciliaret. Dumque praefatus abbas accessisset fuisset, ait ei: « Depone baculum regiminis pastoralis, quem credis largitione mortalis hominis debere gestari. Quem cum a se projecisset, suscipiens illum rex, imposuit dexteræ imaginis Salvatoris, vade inquit abbat, et suscipe illum de manu omnipotentis regis, nec sis ultra pro eo debitor alicujus mortalis, sed libere utere eo, ut decet nomen tantum nominis; at ipse gaudenter illum suscipiens, plurimis de tali facio alacritatem contulit, ac dehinc cum omni libertate vigit. » Vetus fragmentum historiae a Roberto ad mortem Philippi, de Hildebrando et Henrico imp.: « Exigebat quoque idem papa ab eo dimitti dominationem omnium sui imperii ecclesiarum, ne cui baculum pastorem donaret juxta quod in antiquorum statutis continetur Patrum. Quod ille facere renuit; hæc fuit justior causa excommunicationis. » Waltham episcopus in tractatu De investitura: « Pure et integre servanda est antiqua constitutio, ne pusilli Christi scandalizent, nihil enim refert sive verbo, sive praeccepto, sive baculo, sive alia re quam in manu tenuerit, investiat aut inthro-

nizet rex et imperator episcopum; quo die consecrationis veniens anulum et baculum ponit super altare, et in curam pastorem singula accipit a stola et auctoritate S. Petri. Sed congruum magis est, quod per baculum, qui est temporalis et spiritualis, praedens investitura per regem, in fundis et rebus Ecclesiae contra tyrannos et raptos quieti et pacifica reddidit omnia. » Exstat miranda historia apud Matthæum Paridem in Vita Willielmi secundi, de Wlstando episcopo Wigornensi, qui ab adversariis impetitus, baculum seu virgam episcopalem noluit reddere, nisi tumulo regis Edwardi, a quo vivente acceperat: quæ quidem ibi affixa, nullius postea manu avelli potuit, nisi ipsius Wlstandi tali miraculo Deo comprobante, justissime baculum episcopalem antea illi concessum a rege fuisse. Innocentius papa tertius concedit patriarchæ Constantinopolitano uti baculo ad similitudinem aliorum pontificum in cap. *Cum venisset*, de sac. unct., quo quidem loco addit papam Romanum non uti baculo, tum propter historiam, tum propter mysticam rationem. Ea autem ratio petenda est ex Othone Frisigi chron. lib. iii, cap. 15; Durando in *Rationali*, et Jordano, liber De imperio et electione. Quamvis, ut obiter id notetur, dubitari possit an usquequaque verum sit quod ait ille Innocentius pontificem Romanum non uti baculo. Etenim Luitprandus Ticinensis in fine lib. vi, De reb. per Eñropam gestis, refert quemdam Benedictum papam, exactoratum fuisse, sibi que abstulisse pallium et ferulam pontificalem, et eam Leoni reddidisse, quam idem Leo fregit. Quod etiam confirmat Rhegino, Chron. lib. ii, his omnino verbis: « Leo apostolicus condonata multorum episcoporum synodo, eundem Benedictum Romanae sedis invasorem, iudicio omnium ab invaso gradu deposuit, et pontificale pallium quod sibi imposuerat, abscidit, ferulamque pastorem manu ejus arreptam, coram omnibus in frusta confregit, et ad preces imperatoris, diaconatus ei tantum gradu uti concessit. » Quibus locis ferulam idem significare quod baculum seu virgam, indubium est. Alibi pedum appellari videas ut a prisco et anonymo auctore Vitæ S. Ottonis episcopi Babenbergensis et apostoli Pomeranorum, cap. 3: « Per id tempus (ait) imperatores ecclesiarum investiturae conferabant, et quoties episcopus aliquis decessisset e vita, Ecclesia cui praefuerat, pedum et anulum ad imperatorem transmittabat, ab ejus aula petens sibi dari episcopum. Itaque multi nobiles et praestantes viri, cognati et filii principum, imperatoris aulam sequebantur, capellanorum ei ministerium exhibentes, spe alicujus episcopatus obtinendi. » Et paulo post, loquens de Otone imperatore: « Anulum episcopi, ejus digito apposuit, pedum tradidit, et ita investitum legatis attribuit. » His coniungenda sunt quæ de virga pastoralis notata ad epist. 8.

A comite Northmannorum. Hunc locum interpretantur de Roberto qui devotus et in vincula conjectus fuit a fratre Henrico Anglorum rege, totaque Northmannia simul subjugata, de quo Eadmerus in Vita Anselmi Cantuar., et Willelmus Malmesbur. lib. ii, De gest. pontific. Anglor., ubi scribit illum fratris regnum sollicitavisse, et mentium minus habilem ad gubernandam rempublicam pro lenitate ingenii

AD EPIST. CLVIII.

Quod est inter Constantiam filiam praedicti regis et comitem Treccassinum. Solutio hoc matrimonio, Hugo Treccassinus comes aliam sibi uxorem sumpserat, quemadmodum colligi potest ex verbis Ivonis epist. 245, et hæc de re ita scribit Andreas, vetus auctor et ineditus, in Historia Francorum, lib. iii: « Philippus defuncto tutore suo Balduino comite consilio Roberti Frisionis filiam Florentis ducis Frisionum Bertam in uxorem, ex qua Ludovicum et filiam Constantiam genuit: quæ cum adulta esset, usque ad nubiles annos nupsit Hugoni Treccassinio comiti, a quo postea disjuncta propter consanguini-

tatem nupsit Boamundo, principi Barriensi, viro magnanimo et strenuo, » etc. Ejusdem meminit Sugerius in Vita Ludovici Grossi, cujus verba quia depravata sunt in vulgata editione, obiter hic ex vet. cod. castigabuntur. « Boamundi ad partes istas adventus causa fuit, ut nobilissimam domini Ludovici designati sororem Constantiam moribus facetam, persona elegantem, facie pulcherrimam matrimonio sibi copulari quibuscumque modis quaeriret. Tanta etenim et regni Francorum et domini Ludovici praekonabatur strenuitas, ut ipsi etiam Sarraceni hujus terrore copulae terrentur. Vacabat domina, comitem Trecentem Hugonem procum aspernata, nec decentem sponsum iterata copula appetebat. Callebat princeps Antiochenus, et tam doctis quam promissis copiosus, dominam illam celeberrime sibi copulari Carnoti, praesente rege et domino Ludovico, multis astantibus archiepiscopis, episcopis et regni proceribus devote promeruit. »

B *Eorum instinctu moneo.* Ita melius ex vet. cod. quam ut antea: « Dum ergo haec voluntas ita fervens est eorum, moneo. »

AD EPIST. CLIX.

In concilio Turonensi. Bertoldus in chron. adnotat ab Urbano secundo hanc synodum celebratam anno 1096.

Subreptum domno papae Urbano. Scite S. Bernardus Clar. in epist. 247, ad Eugenium papam: « Interest quis, et in quo fallatur. Quanto vestra potestas et dignitas major, tanto ea quae vobis forte subreptio fit, non modo periculosior, sed et turpior est, praesertim in Ecclesiasticis causis. » Idem epist. 178, ad Innocentium papam: « Hoc solet habere praecipuum 174 apostolica sedes, ut non pigeat revocare quod a se forte deprehenderit fraude elicitum, non veritate promeritum, res plena aequitate et laude digna, ut de mendacio nemo lucretur, praesertim apud sanctam et summam sedem. »

C *Urbano ut monasterium Sancti Mauri.* Petrus Diaconus in Chronico Casin. lib. iv, cap. 18, hac de re agens: « Idem praeterea pontifex pro negotiis ecclesiasticis Gallias, ut supradiximus, ingressus, in Turonensi concilio ubi ipse praesidebat, monasterium Sancti Mauri in Glannafolio a Fossatensium monachorum abstractum tyrannide, pristinae dignitati libertatique restituit, sub magistro tantum Casinensis coenobii perpetuo mansurum. » Haec ille monachus Casinensis; vetus autem scriptor miraculorum beati Mauri levitae et abbatis, cap. 3, commemorat edictum Ludovici imper. quo statutum fuerat ut rectores Fossatensis coenobii semper curam agerent monasterii Glannafolii. Verba haec sunt: « Rorigo denique venerabilis comes, ne per succedentia tempora locus ipse habitatorum fortasse negligentia a rectitudine regularis tramitis exorbitaret, praecipuum imperialis edicti, a serenissimo imperatore Ludovico ex sacro promeruit scripto, quatenus rectores Fossatensis monasterii semper providentiam de eodem loco habentes, instantiam sollicitudinis suae tam loco quam congregationi vigilantia cura in omnibus adhiberent, tales videlicet suae congregationis eis magistros et praepositos ordinando fratres, quorum nutu et regimine cuncta illis perficienda et interiorum et exterius studiose disponerentur. Quod qualiter tempore Ingelberti ablatum, ignique crematum fuerit, melius reticendum quam proferendum putamus. »

AD EPIST. CLX.

Gemeticensis monasterii. Variant alii codices, in quibus est, *Gemetensis*, quod minus apte scribi videtur. Vetustus auctor in Vita S. Philiberti abbatis, Gemeticum appellat, situm in pago Rothomagensi, et constructum ait sub Francorum rege Clodoveo, sicut nuncupatum, quia instar gemmarum, multivario decore florum et arborum sit conspicuum; ut

A etiam Thomas Walsingham in hypodigmatum Neustriae, quia velut gemmae in annulo, sic rutilat situ loci et fructuum ubertate. Wilhelmus Gemeticensis coenobita De ducibus Northmannis lib. 1, cap. 6 aliam nominis rationem profert, quia pro suis offensis illuc gemunt qui in flammis ultricibus amittuntur non erunt. Celeberrimum fuisse monasterium indicat quod scribit idem Thomas, nongentorum monachorum numero excrevisse. Et Wilhelmus plurimos episcopos, et nobiles laicos, spretis saecularibus pompis, colla jugo illi subegisse. Sed addit paganorum incursum postea per triginta annos, subversis domibus, cubile ferarum fuisse.

AD EPIST. CLXIII.

Illam administraret obedientiam. Anselmus Cantuar. in epist. ad Ernulphum: « Propter tenendam aliquam potestatem quam dicimus obedientiam. » Gregorius septimus, lib. vi, epist. 21 ad canonicos Lugdunenses: « Obedientiam Ecclesiae, caeteraque beneficia, quae sine communi consensu fratrum acquisierat, in manus nostras sponte renuntiavit. »

AD EPIST. CLXIV.

In manu Romanae Ecclesiae legati nullo cogente. Intelligit Brunonem Signinum episcopum de quo ad epist. 166; hujus autem rei mentio fit a Goffrido Vindocinensi abbate, teste oculato, cujus haec est epistola ad Ivonem Carnot. episcopum, et S. Mariae capitulum: « Hanc esse virtutem cognovimus verae justitiae, amicum non debere juvare mendacio, nec inimico in veritate deesse. De depositione domini Goffridi abbatis, et de promotione domini Mauricii qui contra nos dum injustas exercuit inimicitias, et parum fructuosas sibi egit querelas, sicut vidimus et audivimus, veritatis testimonium perhibemus. Vidimus itaque dominum Goffridum in praesentia domini Brunonis, Romanae Ecclesiae tunc legati, abbatiam suam relinquere, et dominum Mauricium in abbatem propria voce eligere, eumque electum et suis manibus deductum in locum, quem ante ipse tenuerat, collocare. Hoc vidimus, coram Deo et hominibus testificamur palam ita factum fuisse. Sed si quid aliter actum est in occulto, confitemur nos prorsus ignorare; fieri enim potuit ut aliud lingua domnus Goffridus pronuntiaret, et aliud occultaret in pectore. Sed quidquid Blesis nobis praesentibus super hac causa factum extitit, in quantum cognoscere potuimus, domno Mauricio ut credimus, non obesset, si nihil aliud impediret. »

Talibus motionibus imponere. Ita meliores vet. cod. antea *motionibus*, qui eror insidet plerisque membranarum. Sunt etiam quae habent, *nostris admotionibus*. Motiones accipit, ut epist. 197, *mortifera commotio prodit*, et epist. 376, *de qua tantus est motus*.

AD EPIST. CLXV.

D *Samsoni Wigornensis Ecclesiae episcopo,* Willicmus Malinesbur. lib. iv De gestis pontif. Anglor., cap. de episcopis Wigornensibus: « Wlstanus successit Samson, canonicus Bajocensis, non parva litteraturae vir, nec contemnendae facundiae, antiquorum homo morum. Ipse liberaliter vesci, et aliis dapsilliter largiri. Innoxius ad monachos, nisi quod eis Westberiam abstulit, ubi Wlstanus monachos posuerat, et privilegio sanctitatis suae muniverat. Illud Samson diripuit nec multis post annis in eadem villa qua culpam commiserat excessit. » Matthaeus Paris in Historia Anglorum, in Willielmo secundo, circa annum Chr. 1097: « eodem anno (ait) Anselmus Cantuariensis archiepiscopus consecravit Samsonem in episcopum Wigornensem Londonis, in ecclesia Sancti Pauli, die Dominica, decimo septimo Kalendas Julii. »

AD EPIST. CLXVI.

Humbaldo eadem gratia Antissiodorensis. Adeumdem scribit epist. 211, quo tamen loco quidam co-

* Est in diocesi Andegava.

des variat, et Gundaldum appellat. Vetus chronologia uonachii Antissiodorensis ad annum Dom. 1096: « Antissiodorensis Ecclesiam post Robertum rexit Humbaldus, qui eandem Ecclesiam multis beneficiis et ornamentis totus et exterius decoravit, multiplicavit aedificans, honoribus insigniuit. Ecclesiam sane beati Petri, sanctique Eusebii Canoniceorum regularium esse constituit. Vite vero tam honeste fuit ac sobria ut ex quo episcopus factus est, sese a carnibus abstineret, leguminis ei comestio sufficeret, nec vinum nisi parum biberet. Qui tandem Ierosolymam profectus, inter redeundum navi periclitante submersus exspiravit in fluctibus. » Et ad annum 1114 notat cenobium Pontiniacense fundatum esse sub Umbaldo venerabili episcopo, tunc Antissiodoro presidente.

Bruno Signinus episcopus apostolica legatione. Huic pariter parva legatum in Gallis fuisse confirmat epistola mox sequente. Ejusdem meminit Sugerus, lib. de Vita Ludovici Crassi regis, ubi depravatum est nomen, cum *Brunonigani* mendose **175** eusum fuit. Sed fide veterum codicum restituentus est locus hoc modo: « Astitit etiam ibidem Romanæ sedis apostolicæ legatus dominus Bruno, Signinus episcopus, a domino Paschali papa ad invitandam et confortandam sancti sepulcri viam dominum Boamundum comitatus, unde plenum et celebre Pietavis tenuit concilium, cui et nos interfuimus. » Abbas Urspergensis in Chron. ad annum Dom. 1116, « Bruno autem Signinus episcopus alius exorsus est. » Goffridus Vindociensis abbas in ep. ad Ivonem Carnot. episc. relata supra ad epist. 164, ejusdem meminit.

Simplicitate vel duplicitate sua subterfugeret. Antea eusum fuerat, vel *calliditate sua*: quæ scriptura etiam exstat in plerisque membranis, nec mutassem nisi prisens codex Nic. Fabi monuisset. Habet enim scripturam, *duplicitate*, quo verbo pari significato solet uti variis locis, ut dubium non sit, illud *calliditate*, et quam glossa in cæteros libros irrepsisse. Sunt tamen alii vetusti libri a quibus absunt utraque verba, *calliditate* et *duplicitate*, sed imperfecto sensu. Exempla autem quibus castigatio confirmari et illustrari debet, hæc sunt: nempe epist. 65, duplicem ineptias vocat, et epist. 155, duplicitem falsorum fratrum; ut epist. 164, perturbatorum duplicitem. Item epist. 199, opponit palliatam duplicitem veritati simplicis. Item epist. 200, desiderat rugam duplicitem ecclesiæ reduci ad simplicitatem. Denique epist. 245, duplicitem et mollitiem vitiorum dicit. Fulbertus Carnotensis episcopus epist. 7, ad Leoterium Senouicensem archiepiscop. : « Tendendum ad portum cælestis patriæ. Noli ergo tute ipsi tibi bithalassum dubietatis ac duplicitem in corde tuo miscere. Simplex est enim via Domini, et qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. » Urbanus papa sec. in cap. 46, *Excommunicatorum*, caus. 25, q. 5. « Penitentiam eis indicito congruentem, qua divine simplicitatis oculos adversus se complacere valeant, si forte quid duplicitem pro humana fragilitate in eodem flagitio incurrerint. » Sanctus Bernardus, serm. 82, in Cantica: « *Sed perseverat nihilominus in omni anima cum originati duplicitate generalis simplicitas, ut de collatione confusio augetur.* » Joannes Salesberiensis Policratici, seu De nugis curial. lib. vi, cap. 24: « Asserit enim in Romana Ecclesia quamdam duplicitem esse radicem, et fomentum avaritiæ, quæ caput est omnium malorum. » Vetus auctor in libro De unitate Ecclesiæ conservanda: « Christus exhibuit sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, nec per duplicitem rugam; quia et per justitiam est munda, et per simplicem intentionem tersa. »

Ad Erist. CLXVIII.

Militi in beneficium. Eodem sensu id verbi arripit epist. 71, 145, 168 et 208.

Quia alodium erat. Vox feudalis, qua inter cæte-

ros sæpe utitur Goffridus abbas Vindoc., ut in epist. ad Paschalem papam: « Antecessores monasterium fundaverunt, et beato Petro in patrimonium et alodium proprium cum rebus ad ipsum pertinentibus obtulerunt. » Itaque se appellat alodiarium Ecclesiæ Romanæ, in epist. ad Girardum: « *Domno Girardo laudabilis vitæ episcopo, sanctæ Romanæ sedis legato, frater Goffridus ejusdem sedis alodiarius et servus.* » Item in epist. ad Cononem: « Cononi vitæ laudabilis episcopo, sanctæ apostolicæ sedis legato, frater Goffridus ejusdem sedis alodiarius et servus, dilectionem, et totius dilectionis servitium. Vindociense monasterium, alodium beati Petri et patrimonium quid libertatis vel immunitatis, seu dignitatis nunc usque habuerit, et usque in finem sæculi Deo patrocinante habebit. »

Judicatumque est, quia hæc causa sine monomachia terminari non poterat. Observa judicio episcoporum visum fuisse licem militum debere terminari singulari certamine. Attamen legibus ecclesiasticis jam tunc temporis illud potius prohiberi quam juberi dicit epist. 280. Ideo epist. 247, reprehendit Ecclesiam Aurelianensem quæ suo judicio constituerat diem peragenda monomachia inter duos milites altercantes. Hæc olim vocabatur Dei judicium, ut in Bojariorum lege, tit. 2, de Ducibus; et Longobardorum tit. 2, de scandalo. Luitprandus rex in suo edicto, tit. de monomachia, dicebat se non posse vetare istam impiam legem propter consuetudinem suæ gentis. De qua nihil amplius dici licet, cum alii plures in hoc argumento laboraverint. Tantum adiciantur duo testimonia auctorum sæculi Ivoniani nondum in lucem editorum, ex quibus colligi potest, etiam inter clericos et monachos, ejusmodi singularem pugnam in usu fuisse. Goffridus Vindoc. abbas in epist. ad Petrum Sanctonensem episcopum: « Audivimus, dilectissime Pater, Rainaldum Chesnelium clericum vestrum cum domino Guillelmo monacho nostro duellum cœpisse, nullum tamen ex sua parte vel ex parte monachi testem habuisse. Quod quia sæculi leges nulla ratione fieri permittunt, et sacri canonis omnino ne fiat interdicunt, humiliter vos rogamus ut quod in episcopatu vestro ab ecclesiasticis viris contra ecclesiasticas regulas præsumptum dignoscitur, vestra auctoritate irritum fiat et corrigatur, ne forte perversa consuetudine prævaleat hominum iniquitas canonice æquitati, et sic, quod absit, subdat veritas falsitati. Si vero Rainaldus vester claves sanctæ Ecclesiæ agitare, et Romanorum decreta pontificum, quæ inter ecclesiasticos viros monomachiam penitus inhihent, annullare conatur, contra ejus inflatos conatus humilitatem Romanæ Ecclesiæ quæ inflata crepare, et superba premere novit, appellamus. » Vetus historia canonici Laudunensis de quodam Anselmo Beesso religioso cui thesaurus ecclesiæ Laudunensis servandus tradebatur: « Non exigam partem (inquit) furtim discerpens, aurifici enim vendendi causa tradidit, prius ab eo accepta fidei sponcione quod nulli se hujus rei fuisse auctorem propalaret. Sed cum idem artifex aurum illud sive lapides Suessionis venderet, nutu Dei canonici Laudunenses supervenientes, auri sculpturas recognoverunt: et statim querimonia facta præfatum aurificem a iudice comprehendit fecerunt. Ille comprehensus atque perterritus, ab Anselmo sibi ea tradita fuisse confessus est. Unde Laudunum reductus, et contra Anselmum hæc negantem duelli certamine congressus, protinus superatus et victus est, forsitan, ut multi putarunt, pro fidei violatæ reatu, quia promiserat eidem Anselmo, quod cum non detegeret. Pro hæc ergo victoria Anselmus nimis elatus, quia sibi conscius erat et se furtum fecisse, et tamen adversarium superasse, multamque laudem ab hominibus qui se innocenter esse clamabant, acquisivisse, ad majora securus perpetranda provocatur, plurimisque terris ac vicis ditatur. »

Vile tractatum Agobardi antiqui Lugdunensis archiepiscopi ad Ludovicum imp. quo invehitur **176** in monomachiam, dicitur inde colligisse multos judiciorum perversos eventus.

Ad Epist. CLXXI.

Et basilei, id est, fundamentum populi. Sumpsit ex Isidoro, Origin. lib. ix, cap. 3. Nicolaus Papa I Carolo regi: « Nisi enim vos qui in regali sublimitate positi estis, tanquam ingentis fabricae bases vestro sudore mundam quodammodo portassetis, nequaquam Graeco sermone βασιλειω vocabula sortiremini. » Hanc etiam vulgarem opinionem sequitur Nic. Cusanus, De conc. cath. lib. iii, cap. 4.

Non sunt a nobis graviter exasperandi: sed ubi sacerdotum admonitionibus non acquieverint. Locus observatione dignissimus: quam in sententiam pulchre Leo dienses in epistola scripta circa annum Dom. 4107 adversus Paschalem secundum papam: « Igitur ex verbis istorum et sanctorum Patrum, consulant sibi episcopi regibus et imperatoribus obnoxii ex eorum regalibus acceptis, ne proprio gladio, id est eorum beneficiis eos interficiant. Si quis denique respectu sancti Spiritus Vetus et Novum Testamentum, gesta quae revolverit, patenter inveniet quod aut minime aut distulisse possunt reges et imperatores excommunicari, secundum etymologiam nominum illorum, et juxta determinationem excommunicationis et adhuc sub iudice lis est. Admoneri quidem possunt, increpari, argui a timoratis et discretis viris; quia quos Christus in terris Rex regum vice sua constituit, damnandos et salvandos suo iudicio reliquit. » Hildebertus Cenom. episc. in epist.: « Verum apud serenissimum regem opus est exhortatione potius quam increpatione, consilio quam precepto, doctri. a quam virga. His ille conveniendus fuit, his reverenter instruendus, ne sagittas suas in sene completeret sacc. doct. ne sanctiones canonicas evacuaret, ne persequeretur cineres Ecclesiae jam seip. tae: cineres in quibus ego panem doloris madduco, in quibus libo calicem luctus. De quibus eripi et evadere, de morte ad vitam transire est. Inter has tamen angustias, nunquam de me sic ira triumphat, ut alieni super Christo Domini clamorem deponere vellem: seu pacem ipsius in manu forti et brachio Ecclesiae adipisci. Suspecta est pax ad quam non amore, sed vi sublimes veniunt potestates; ea facile rescinditur, et sunt al quando novissima illius pejora prioribus. Alia est via qua compendiosius ad eam Christo ducente pertingam: jactabo cogitatum meum in Domino, et ipse dabit petitiones cordis mei. Ipse est in cuius manu corda regum erea sunt. Quocumque sibi placet, eo solus inclinat, alterat in quam vult formam. Si invenero gratiam in oculis ejus, gratiam regis vel facile consequar, vel utiliter amitam. »

Ad Epist. CLXXII.

Dicebat se prius esse revestendum. Probabile est Vindocinensis abbas appellatione subintelligi Gofridum, qui tales querelas, licet in diversa facti specie, solet ingravare in manuscripto exemplari. Nam epist. ad hunc ipsum Ivonem, conquestus de clericis Carnotensibus, addit: « Cum de re nostra a nobis diu et juste possessa et injuste ablata, secundum sacros canones investiti fuerimus, si postea de nobis conqueruntur, quod justus iudex, quod divina lex faciendum judicaverit, non recusamus. » Idem in epist. ad Ranulfum Sanctonensem episcopum, ait se terminum iudicio praefixum nolle suscipere, nisi prius ex integro investitus fuerit. Quae amplioribus verbis repetit in epist. ad G. episcopum: « Si quis dicit non ad iudicium causae, sed ad iudicium investiturae expoliatum posse vel debere vocari, claves sanctae Ecclesiae agitare, et leges catholicae et apostolicae sedis violare conatur, quibus prohibitum est ne quilibet expoliatus vocetur ad iudicium, sive in aliquo iudicetur, quoniam inane esset et vacuum cum ad iudicium vocari qui in nullo iudicari con-

ceditur. » Et paulo post testatur papam Urbanum in Arvernensi concilio super hoc delinquentem, et ab omnibus qui aderant episcopis et abbatibus laudatam dedisse sententiam: « Ut quicumque sine vocatione et iudicio expoliarentur, etiam sine vocatione et iudicio investirentur. Et alia consequente epistola refutat eundem episcopum qui sua expositione magis praebat occasionem expoliandi vestitos, quam investiendi expoliatos. Gregorius septimus, lib. vi, epist. 25, ad Arnaldum abbatem: « Indignum quippe est, et a canonicis institutis nimis alienum ducimus, causam, quae ventilanda est, ad examen debere deduci, nisi de rebus in lite positis, ille qui vim patitur, prius fuerit revestitus. » S. Bernardus, epist. 45, ad Ludovicum regem, de Parisiensi episcopo loquens: « Idem episcopus per manum omnium religiosorum se ad justitiam offert: si tamen prius (quantumquidem eadem ipsa justitia videtur exigere) res ei saepe ablatae restituantur. » Apud Ivonem decreti parte quarta, referuntur decreta Zepherini, Felicis, Eusebii in eadem sententiam. Quibus adiungendi canones collecti a Gratiano sub caus. 3, q. 1, et capitula in decretalibus Gregorii sub. tit. de restit. spoliator. Qua parte memorabile est quod scribit vetustus auctor in lib. De conser. unit. Eccles., ubi agit de causa Henrici quarti imperatoris, quem episcopi Saxoniae et defensores Hildebrandi papae de regno Saxonico expulerant, deque celebrato postea conventu, ut ea concertatio li. ris non gladiis conficeretur. Refert enim postulatum fuisse ut imperatori saltem concederetur uti eo iure, quo concessum erat uti vel infimae in Ecclesia personae; tum palam locum fuisse capitulum ex decretis Romanorum pontificum, quod nemo expoliatus possit accusari, et iudicari et excommunicari, antequam omnia sibi ablata ex integro restituantur. Addit omnes adversae partis episcopos ita fuisse confusos, ut non haberent quid ad haec responderent, manente apud Ecclesiam Dei victoria.

Ad Epist. CLXXIII.

Postquam crucem acceperat. Vox, *crucem*, adlita est fide veterum codicum, quae antea deerat, truncata verbo una sententia. Nemp. in Hierosolymita expeditione illius saeculi inunctum fuerat ut vivificae crucis salutare signum vestibus imprimerent, et in humeris illius sibi portare memoriam, cui ad nost am redemptionem properanti factus est principatus ejus super humerum ejus. De quo etiam illud Isaiae: Levabit Dominus signum in nationibus, etc., ut dicit Gulielmus Tyrinus, De bello sacro lib. 1, cap. 16. Petrus Diaconus, Chron. Casin. lib. iv, cap. 11, ait signum sanctae crucis super scapulum dextram impressisse vestibus. Carni etiam, id est fronti, impresserunt. Bertoldus, in Chron. ad annum 1096 de Urbano secundo loquens: « Omnes quoque qui se ad hoc iter devoverunt, signo crucis seipso in vestibus notare fecit: quod **177** etiam signum in ipsa carne notatum apparuit; unde et a quampluribus Dei ordinatione et inspiratione ipsum iter incertum fuisse credebatur. » Robertus monachus, lib. ii: « Cumque requireret quod signum gestarent peregrinationis, didicit quod aut in fronte, aut in scapulis dextris signum ferebant sanctae crucis. » Neubrigensis Hist. Anglor., lib. iii, cap. 22, characterem Dominicum accipere dicit, et signum Domini, et signum Regis regum. Ideo crucifer exercitus dicitur abbati Urspergensis in Chron.

Recredita redemptio. Sic omnes codices, ut epist. 275: *Quod libenter reddet aut recredet comitem Arvernensem.* Gofridus Vindocin., in epist.: *Si caperentur, reddi aut recredi faciebat.*

Dominum suum diffiduciasset. Ita plane vetusta exemplaria, pro quo antea typographus ediderat *diffiduasset*. Alii auctores *diffidare* dicunt. Sed etiam altera dictio recta est, qua jam usus ipsemet Ivo, epist. 22, ad Philippum regem, *me diffiduciasset*.

Matthæus Paris, in Prologo Hist. Anglor. : « Ipsum a regni solio depulit diffiduciatum. » Abbas Urspergensis, in constitutione Frederici I : « Sancimus etiam ut quicumque alii damnum facere aut lædere ipsum intendat, tribus ab minus ante diebus per certum nuntium suum diffiduciatum eum. Quod si læsus diffiduciatum se fuisse negare voluerit. » Alibi Ivo dicit fiducia præbere regi, et absolvere a fiducia et sacramento regi factis epist. 71. Robertus monachus, De bello Hierosolym. lib. II : *Hanc illi fiduciam juravit, et imperator acquievit.* Est autem qui scribit, *diffiduciatum*, barbaram esse dictionem præ altera, *diffidare*. Sed si a fide deduci potuit *diffidare*, eadem ratione licere debuit a fiducia dici *diffiduciatum*.

Diffiduciasset, et prædum ejus prior cæpisset. Huc spectat querela Cusani, lib. De concordia cath. cap. 31 : « Hodie videmus (ait) aut confusionem maximam in ordine judiciario, aut penitus nullam justitiam : honor honore distinguitur a jure. Et occupare etiam maxima dominia nobiles licite se posse dicunt, ubi possessorem nihil juris habuisse neque habere concedunt. Per vilissimum diffidationum modum honorem salvari putant, et vi post ipsam intimatam diffidationem, ex quacunque conflictu aut nulla causa qualitercumque rapta palam aut occulte, licite credunt possideri, etiamsi bona Ecclesiæ aut clericorum forent. O præsumpta audacia contra omnes leges et jura ! o iniquissimum judicium distinguens honestum a justo, affirmans injustum honore possideri. » Et cap. 34, consulit statui legem ne ulli liceat ex quacunque causa alterius bona occupare, aut damna inferre per diffidationes : sed omnia fieri judicium auctoritate, qui etiam repressaglias concedere possint contra contumacem.

Et ad forisfaciendum. Ea constans scriptura in manuscriptis. Urbanus papa sec., in diplomate privilegii concessi Petro abbati cœnobii Cavensis : *Ut et de ipsis hominibus liberam curiam et forisfacturas omnes sine ullo bajulo vel ministro habeatis.* Idem : *Si aliquis forisfactum fecerit per quod ipsa ad munus reipublicæ de jure possent applicari.* Matthæus Paris, in Henrico primo : « Si quis baronum vel hominum meorum forisfecerit, non dabit vadium in miseria pecuniæ suæ, sicut faciebat tempore patris vel fratris mei, sed secundum forisfacturæ modum. » Anselmus Cantuariensis in epist. ad Henricum regem : « Audio quod vestra excellentia vindictam exercet super presbyteros Angliæ, et forisfacturam exigit ab eis quia non servaverunt præceptum concilii. » Aliis locis *forisfacere* scribitur, ut apud Dodechinum abbatem, in appendice ad chron. Maria Sc. : *Prædia iudicio proscriptorum a rege, si juste forisfactoribus abjudicata fuerint. Alibi etiam forisfacere et forisfactorem dici videns.* Rigordus, lib. III, De gestis Philippi Augusti : *Et forisfacta quæ proprie nostra sunt, ibi scribentur.* Idem paulo post : *Ut audiant forisfacta baillivorum nostrorum.* Guillielmus Nangiacus, lib. De gest. Philippi : *Et ab ipsis burgensibus quidquid antea clericis forisfecerant, fecit ipsis celeriter emendari.*

Veridicis assertionibus. Ita vet. cod., male antea *assensionibus*.

Falsificare. Sic omnes vet. cod. pro *falsas ostendere* dicentes *novam esse institutionem de tuitione ecclesiastica impendenda rebus militum Hierosolymam proficiscentium.* Novam appellat, quia eo sæculo cœperat in usu esse, auctore papa Urbano secundo, cujus hæc sunt verba in concione habita in concilio Clæromontensi apud Willelmum Tyrium, De bell. sac. lib. I, cap. 15 : « Interim vero eos qui ardore fidei ad expugnandos eos laborem istum assumpserint sub Ecclesiæ defensione, et beatorum Petri et Pauli protectione, tanquam veræ obedientiæ filios recimus, et ab universis inquietationibus tam in rebus alienis quam in propriis statim manere securos. Si vero quispiam molestare eos ausu temerario præsumpserit, per episcopum loci excommuni-

catione feriatur, et tandiu sententia ab omnibus observetur, donec et ablata reddantur, et de illatis damnis congrue satisfiat. Episcopi vero et presbyteri qui talibus forsitan non resisterent, officii suspensione multentur, donec misericordiam sedis apostolicæ obtineant. » Est etiam hic canon ejusdem Urbani in eodem concilio : « Placuit omnia bona eorum qui Hierosolymas pergunt, semper et ubique salva esse in pace et tregua, quousque redierint. » Idem postea factum a Gregorio papa apud Gul. Neubrigensem, Hist. Angl. lib. III, cap. 20 : « Bona quoque ex quo crucem acceperint, cum suis famulis sub sanctæ Romanæ Ecclesiæ, nec non archiepiscoporum et episcoporum atque aliorum prælatorum Ecclesiæ protectione consistant, et nullam de his quæ in susceptione crucis quiete possederunt, donec de ipso cum reditu vel obitu certissime cognoscatur, sustineant quæstione : sed bona eorum integra interim maneant et quietia. » Idem vero Tyrrius testatur dicti libri I cap. 16, plerosque Hierosolymam tunc temporis petiisse, ut suos creditores, quibus multorum debitorum pondere tenebantur obligati, declinantes eluderent.

Ad casamenta eorum. Hæc vox etiam exstat infra epist. 284. S. Bernardus epist. 59, ad principem Theobaldum : « Nostrum quoque ac vestrum pariter episcopum, id est Lingonensem, abundantior ut decet honore suscipiatis, et de casamento quod tenetis, homagium quod debetis reverenter ei et humiliter offeratis. » Pro beneficio seu feudo summi indicat locus Fulberti episcopi in epistola de forma fidelitatis apud Ivonem, decretorum parte XII, cap. 76, ubi postquam exposuit ea sex quorum semper meminisse debet qui domino suo fidelitatem jurat, addit : « Ut fidelis hæc documenta caveat justum est, sed non ideo casamentum meretur. Non enim sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est. Restat ergo ut in eisdem sex supradictis consilium et auxilium domino suo fideliter 178 præstet, si beneficio dignus videri vult, et salvus esse de fidelitate quam jurat. Dominus quoque fideli suo in his omnibus vicem reddere debet ? Ubi scripsi, *casamentum*, pro quo vulgata editio habet, *casamentum*, et in ora, additum est, *casamentum*; sed utraque vox corrupta. De casatis quædam notantur ad epist. 28.

AD EPIST. CLXXVI

A concilio Trencensi. Baron., Annal. tom. XII, ad ann. Christ. 1107, pontificatus Paschalis secundi octavum, diversum facit hoc concilium ab illo cujus mentio fit ab Ivone, epist. 258, quandoquidem antea fuerat celebratum per Richardum cardinalem in Gallia legatum. Vult enim concilium cujus mentio fit hæc epist. 176, tertio a superiori anno celebratum per ipsum Paschalem. Sugerius in Vita Ludovici Crassi, testatur Paschalem venisse Trencas, et celebrasse concilium universale. Chronologia monachi Altisiod. anno 1107 : *Paschalis papa concilium celebravit apud Trencas.* Abbas Urspergensis in Chron. ad ann. Dom. 1107 hujus meminit, dicitque Paschalem circa Ascensionem non modicum apud Trencas habuisse concilium : ubi inter multa quæ pro tempore et necessitate corrigenda correxit, sententiam promulgavit juxta prædecessorum suorum decreta, de libera pastorum electione, et de coercenda laicorum præsumptione in ecclesiasticas dignitates. Addit imperatorem Henricum misisse legatos ad papam pro causa investiturarum.

Quamonus episcopi hoc tempore subiturum. Scilicet propter gravissimam rerum publicarum perturbationem. Quare ipsemet Ivo expertus quantum tunc temporis esset periculum prælatuum (ut ait epist. 15 et 33), sæpe optavit exonerari sarcina pastoralis plena amaritudinis fastidiosæ, quemadmodum indicant verba epist. 17 et 25. Hæc causa Hilgatus episcopus Suessionensis episcopatu renuntiasse dicitur epist. 88. Eodem tempore Fulco Belvacensis

episcopus Romam profectus fuit ut episcopalibus A infulis exueretur, de quo ad epist. 30.

AD EPIST. CLXXX.

Vos ita esse obligatum. Ita omnes vet. cod., antea obligatos. Sed illius locutionis multa exempla in hoc scriptore, ut epist. 8, 30, 75, 86, 95, 134, 124, 209.

AD EPIST. CLXXXVI.

Prout possumus temperamus. Cudi debuit, ad tempus prout possumus temperamus, ut habent vet. cod. Th. et Lois., itemque editio Ivonis in decreto.

Communicant excommunicatis, sive illos qui communicant cum eis qui. Hæc novem dictiones nunc primum insertæ sunt fide et consensu plurium membranarum, et confirmantur lectione Ivonis superiori loco. Bertoldus autem in Chronico ad annum 1089, adnotat papam Urbanum hanc sententiam a prædecessore suo Gregorio promulgatam confirmasse adversus Guibertum antipapam, Henricum imperatorem et cæteros illius partis. Idem, ad annum 1094, adnotat magnam fuisse difficultatem in devitatione excommunicatorum, si non (inquit) papa Urbanus sententiam quodammodo temperasset, et multos more sui prædecessoris Gregorii de excommunicatione seclusisset. Denique ad annum 1100: « Jam multum pene ubique sententia excommunicationis cepit tepescere, ut etiam quidam religiosi, qui usque ad hoc tempus in illa causa erant ferventissimi, a catholicis discederent, et inter excommunicatos promoveri non timerent. » Itaque hac ratione motus Sigebertus Gemblacensis monachus de abusu mutuarum excommunicationum qui illo sæculo invaluerat inter dictum Gregorium, Urbanum, et Guibertum, et utrorumque fautores, sic scripsit ad annum 1088: « Hinc in Ec. lesia scandala et in regno augescunt dissidia, dum alter ab altero dissidet, dum regnum et sacerdotium dissentit, dum alter alterum excommunicat, alter alterius excommunicationem. aut ex cause, aut ex personæ præiudicio contemnit: dumque alter in alterum excommunicandi auctoritate magis ex suo libitu, quam ex iustitiæ respectu abutitur, auctoritas illius qui dedit potestatem ligandi ac solvendi omnino despicitur. » Quod igitur hac epistola Laurentius monachus monasterii charitatis requirit consilium Ivonis de ratione vitandæ excommunicationis, probabile est referri debere ad causam Philippi Francorum regis, qui adhuc innodatus erat vinculo censuræ pontificis Romani, de qua superius dictum est. Nam multi Galli utriusque ordinis a communione illius se suspenderant, eorumque qui illi communicabant. Quod facile colligi potest ex verbis vetusti auctoris librorum De unitate Ecclesiæ conservanda adversus dictum Gregorium septimum. Qui licet regis nomen non exprimat, non alius tamen intelligi potest quam Philippus: « Notum est enim his qui experti sunt, præcipue autem his qui divisionem Ecclesiæ doluerunt, qualiter multi non solum laicorum, sed episcoporum atque clericorum sive monachorum, habentes quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam (sicut ait Apostolus) suspenderunt se ac segregaverunt a communione totius orbis Ecclesiarum, quotquot communicant nostri temporis regi Francorum et imperatori Romanorum, ipsique exigentes a nobis, non nos ab ipsis, verenter nobis communicare, vel in colloquio, vel in pacis osculo, vel in orationis studio. » Et vero existimetur inquisita ab illo monacho pertinere ad excommunicationem regis, studeat etiam verba Ivonis, qui dicit tales disputationes non esse scripto commendandas, ne, si divulgatæ in multorum manus incidant, plus obsint indiscretis quam prosint discretis.

AD EPIST. CLXXXIX.

Murmur Remensium clericorum. Sugerius lib. de Vita Ludovici Crassi, et ex eo continuator Aimoini monachi, lib. v, cap. 50, postquam dixit Ludovicum

Aurelianis coronatum fuisse, addit: « Necdum post celebrationem divinarum festivas deposuerat exuvias, cum subito mali nuntii bajulatores a Remensi Ecclesia assistunt, litteras contradictorias deferentes, et auctoritate apostolica, si tempestive venissent, ne regia fieret unctio interminantes, dicebant si quidem primæ regis coronæ primitias ad jus Remensis Ecclesiæ pertinere (sic legendum est apud Sugerium) et a primo rege Francorum quem baptizavit beatus Remigius, Clodovæo hanc prærogativam illibatam et inconvulsam obtinere; si quis eam temerario ausu violare tentaverit, anathemati perpetuo subjacere. Ea si quidem occasione archiepiscopo suo venerabili et emerito viro Viridi Rodulfo, qui domini regis, eo quod absque ejus assensu electus et inthronisatus fuerat sedi Remensi, 179 gravissimas et periculosas incurrerat inimicitias, pacem impetrare, aut regem non coronari sperabant, qui quia intempesti venerunt, ibi muti, ad propria loquaces redierunt: aut si quid dixerunt, nihil tamen utile retulerunt.

Pro communi utilitate regni et sacerdotii. Observa ordinem verborum. Quia enim in hac regis consecratione potissimum vertebatur causa totius regni, ideo priore loco regnum nominat, et ecclesiam posteriore. Quod ne sine iudicio factum a prudente episcopo putetur, duobus aliis locis hujusce epistolæ eundem ordinem servavit. « Pro integritate regni et pro tranquillitate ecclesiarum, quantum potuimus, prævalere studuimus. » Et longe post: « Quia si consecratio regis differretur, regni status et Ecclesiæ pax graviter periclitaretur. » Idem, epist. 55: « Quem pro pace regni et Ecclesiæ consensu in episcopum eligat. » Eiusdem generis est quod ait epist. 214: « Videmus enim scissum regnum et sacerdotium. » Item epist. 258: « Nulla fuit divisio inter regnum et sacerdotium. » Et paulo post: « Regni Francorum pax et summi sacerdotii nulla subreptione dissolvatur. » Et deinde: « Cum regnum et sacerdotium inter se conveniunt, bene regitur mundus. » Sed et in epist. 259 ad Ludovicum regem scribens super futuro illius matrimonio: « Sicut (inquit) utilitati vestra, ita stabilitati regni, et paci Ecclesiarum providere debetis. » Denique alibi secularis iudicium priore loco nominat, secundo ecclesiasticum, ut epist. 229. Celebre est illud Optati Milevitani episcopi lib. III: « Non enim republica est in Ecclesia, sed Ecclesia in republica, id est in imperio Romano. »

Erant enim quidam regni perturbatores. Ex eorum numero fuit Wido seu Guido de Rupeforti, cuius meminit Sugerius paulo ante illa verba consecrati regis, causamque reddit: « Præfatus itaque comes Wido de Rupeforti, quem æmuloarum machinatione matrimonium quod contrahebatur inter dominum designatum (de Ludovico Crasso intelligit) et filium suam consanguinitate impetium, divortio solutum in præsentia domni papæ fuerat (loquitur de Paschali secundo, qui tunc temporis erat in Galliis) rancore hujus concepto scintillam tenuem commotus pavit in ignes. Nec minus dominus designatus in eum zelabatur: cum subito Garlandenses se intermiscerent, amicitiam solvunt, fœdus defœderant, inimicitias exaggerant. Nactus itaque occasionem bellandi designatus dominus, eo quod Hugo de Pompona miles strenuus, Castellanus de Gornaco castro super fluvium Matronæ sito, mercatorum in regia strata equos ex insperato rapuit, et Gornacum adduxit: ejus contumelia præsumptionis pene extra se positus Ludovicus, exercitum colligit, castrum subita obsidione, ut victualis carerent opulentia, velocissime cingit. Hæret castello insula grata amenitate pabulorum, » etc. Qui locus paulo latius scriptus fuit quia castigatur fide manuscriptorum codicum; depravatus enim est in vulgata editione. Idem historicus paulo post narrata consecratione, meminit Guidonis turbatoris: « Præfatus itaque Guido

Rubeus filiusque ejus Hugo Cruciatensis [Creciacensis], juvenis idoneus, armis strenuus, tam rapinis quam incendiis aptus, totiusque regni turbator celerimus, rancore animi cumulado pro amici castri Gornaci erubescencia, a regiae excellentiae derogatione non cessabant, etc.

AD EPIST. CXC.

Domnum Radulfum. Sic in omnibus Ivonis manuscriptis. Apud Sugerium lib. de Vita Ludovici Crassi, et continuatorem Aimoini, Hist. lib. v, cap. 50, *Rodulfus* scribitur, et additur cum Ludovico rege gravissimas incurrisse inimicitias, quod absque hujus assensu electus et inthronizatus fuerat sedi Remensi. Robertus de Monte, in Chron. ad annum Dom. 1114: « In Remensi metropoli post Manassem illustrem virum, exturbato Gervasio, Radulphus successit, qui Viridis cognomen habuit. » L'siardus in Vita S. Arnulphi Suessionensis, cap. 56, meminit hujusce Rudolphi Viridis Remorum archiepiscopi, ut etiam Nicolaus monachus in Vita Godefridi Suessionensis episcopi, lib. iii, cap. 21. Petrus quoque Venerabilis ait eum fuisse thesaurarium ecclesiae Regiae antequam episcopus fieret

Per manum et sacramentum eam fidelitatem regi faceret. Utrumque pariter conjunxit epist. 182: « Ipsi igitur quamvis mei homines essent et per sacramentum. » Adalgerus presbyter in cap. II synodi Ecclesiae Gallicanae habitae Durocortori Remorum sub Hugone et Roberto Francorum regibus: « Ut hoc factum sub specie honesti tegetur, manus et sacramenta simul Carolo praebui. » In diplomate Ludovici Crassi anni 1157, concessio Gaufrido Burdegalensi archiepiscopo et suffraganeis: « In episcoporum et ablatum suorum electionibus canonice omnino concedimus libertatem, absque homini, juramenti seu fidei per manum date obligatione. » Nimirum manus erat symbolum ac testimonium majoris arctiorisque fidei. Qua causa metropolitanus Turonensis archiepiscopus cum exigeret a majoris monasterii abbate ut data dextera confirmaret plenam obedientiam quam ore promiserat, abbasque repugnaret, Ivo rescripsit non esse majorem obligationem manus quam oris, epist. 234. Sed hac parte studiosi observent, auctoris saeculo gravissimam contentionem subortam fuisse inter imperatores, reges, aliosque laicos super fidelitate praestanda a ministris Ecclesiae per manum, ipsoque hominio, cum tamen id longissimo usu receptum esset. Nam ut vetera principum jura in desuetudinem abirent, nonnulli subtiliores ceperunt inclinare, piaculare scelus esse, si sacerdotes in manibus laicorum fidelitatem promitterent, et rationes commenti fuerunt, quae si validae sint ac irrefragabiles, an vero colorate et fucatae, alii judicaverunt. In synodo Claremontensi sub Urbano secundo, can. 17: « Ne episcopus vel sacerdos regi vel alicui laico in manibus ligiam fidelitatem faciat. » Sic enim refert Baron., ex vet. cod. tomo XI Annal., sub anno Christi 1095. Rogerius Hovedenus Annalium parte I, anno 1099: « Urbanus papa tertia hebdomada Paschae magnum concilium tenuit Romae, in quo excommunicavit omnes laicos investituras ecclesiarum dantes et omnes eamdem investituras de manibus laicorum accipientes, nec non omnes in officium sic dati honoris consecrantes. Excommunicavit etiam eos qui pro ecclesiasticis honoribus laicorum homines fiunt, dicens nimis execrabile videri, ut manus quae in tantam eminentiam excreverunt, ut, quod nulli angelorum concessum est, Deum cuncta creantem suo signaculo creent, et eundem pro salute totius mundi Dei Patris obtutibus offerant, in hac ignaviam vel stultitiam detrudantur, ut ancillae fiant earum manuum quae diebus ac noctibus obsecris contactibus inquinantur, sive rapinis ac injustae sanguinis effusioni addictae maculantur. Et ab omnibus est acclamatum: Fiat! fiat! et in his consummatum est concilium. » Sugerius, lib. de

Vita Ludovici 180 regis agens de controversia investiturarum inter Paschalem papam et imperatorem, postquam dixit Treverensem archiepiscopum nomine Henrici imper. allegasse papae, inveterato jure praesules Ecclesiarum post electionem annulo et virga investiri ab imperatore, et illi fidelitatem et hominum facere, subjicit: « Super his ergo dominus papa consulte oratoris episcopi Placentini voce respondit Ecclesiam pretioso sanguine Jesu Christi redemptam et liberam constitutam, nullo modo ancillari oportere. Si Ecclesia eo inconsulto praelatum eligere non possit, cassata Christi morte ei serviliter subjacere: si virga et annulo investitur, cum ad altaria ejusmodi pertineant, contra Deum ipsum usurpare. Si sacras Dominico corpori et sanguini manus laici manibus gladio sanguinolentis obligando supponat, ordini suo et sacrae unctioni derogare. » Quae quidem verba obiter castigata sunt fide veterum membranarum, quia in vulgata editione mendosa circumferuntur.

Volebant igitur nullum fieri principi saeculari seu laico hominum ac jusjurandum fidelitatis in investitura beneficii. Cujus rei primus auctor dicitur Gregorius, et videtur illi tribuendum esse quod reperitur in antiquo manuscripto codice qui penes Aug. Thuanum: « Ut clericus a laico nunquam justitietur, nec pro terra nec pro aliis rebus quas ab illo teneat, nec sibi hominum faciat; sed omnino quae ab eo tenet, sibi antequam ullam partem injuriam, dimittat. Sin autem, gradum suum perdat. » Cui quidem capitulo nudum nomen Gregorii praefixum est. Sed probabile de septimo accipi debere, cum ille palam extulerit quod alii inusitarent (ut ait Gulielmus Malmesburiensis) excommunicans electos qui investituras Ecclesiarum acciperent de manu laici. Successor Urbanus idem statuit, et postea Paschalis secundus, cujus haec sunt verba: « Paschalis episcopus sanctae sedis Dei venerabili fratri et coepiscopo Anselmo Cantuariorum. Nuper in synodo apud Lateranensem consistorium celebrata, Patrum nostrorum decreta renovavimus, sancientes et interdicientes ne quisquam omnino clericus hominum laico faciat, aut de manu laici ecclesiae vel ecclesiastica dona suscipiat. Haec enim Simoniacae pravitate radix, dum ad percipiendos honores Ecclesiae saecularibus personis insipientes homines placere desiderant, etc. Ea ratione gravis contentio inter Paschalem et regem Angliae suborta fuit. Willelmus Malmesburiensis, De gestis pontificum Anglor. lib. 1, loquens de Henrico rege et eodem Anselmo: « Verumtamen cum rex more antecessorum suorum ab archiepiscopo hominum interrogaret, et ille pro excommunicatione Romae facta differret, missis Romam ab utraque parte nuntiis, jubetur interim regi hominum facere, vel absolutis morarum nexibus regno excedere. Quin potius, respondit ille, insipientium apostolicae litterae, et quod tenor ea. um continet, fiat. Redierant enim jam Roma nuntii, et casso labore semitam treverant, quod Paschalis papa sententiam antecessoris sui invictis roborare tuebatur. Quid ad me de lite is apostolicis, ait rex? Jura regni mei nolo amittere. » Cui simillimum est quod refert Radevicus, Hist. lib. II, cap. 50, de Friderico primo imperatore, cum cardinales legati papae Adriani dictitarent (quod inter durissima capitula numerat idem historicus) episcopos Italiae solum sacramentum fidelitatis sine hominio facere debere domino imperatori, respondisse Fridericum: « Episcoporum Italiae ego quidem non affecto hominum, si tamen et eos de nostris regalibus nihil delectat habere. Qui si grater audierint a Romano praesule, Quid tibi et regi? consequenter quoque eos ab imperatore non pigeat audire, Quid tibi et possessioni? » Quae postrema verba sunt sancti Augustini, et prolata ab Ivone epist. 60, ut probet licite posse episcopos investiri a principe bonis temporalibus.

Hujus hominii frequens mentio in epistolis dicti Anselmi, manuscriptis scilicet, quarum testimonia proferenda, ut tota hæc disputatio melius intelligatur. Cum igitur Paschalis præcepisset Anselmo ut nullam haberet communionem cum illis qui de manu regis Henrici investituras ecclesiarum acceperant, rescripsit Anselmus regi: « Ut autem ita vobiscum sim sicut antecessor meus fuit cum patre vestro, facere non possum, quia nec vobis homagium facere, nec accipientibus de manu vestra investituras ecclesiarum, propter prædictam prohibitionem me audiente factam, audeo communicare. » Idem in epist. ad Ernulfum priorem: « Hoc autem scitote, quia voluntas mea est ut, adjuvante Deo, nullus mortalis homo sim, nec per sacramentum fidem alicui promittam. » Et paulo post addit: « Si quis exegerit ab aliquo monacho ecclesie nostræ sacramentum aut fidei alligationem, aut pactum aliquod quod contra ordinem sit, propter tenendam aliquam potestatem, quam dicimus obedientiam, considerate et in quantum possibile est, et in quantum scitis avertite malitiam. » In alia ejusdem Anselmi epistola ad Paschalem sunt quædam interrogata ad hanc rem pertinentia: « ANSELMUS. Si nullus clericus debet fieri homo laici, et aliqua beneficia aut possessiones non ecclesiasticas debet tenere de laico, nec laicus vult dare nisi fiat suus homo, quid fiet? — PASCHALIS. Liberam esse Ecclesiam Paulus dicit. Indignum est igitur ut clericus qui jam in Dei sortem assumptus est, et etiam laicorum dignitatem excessit, pro terrenis lucris hominum laico faciat: ne forte, dum repetitur servitii secularis obnoxius, vacet, aut gravetur Ecclesia. Scriptum est enim: « Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus. » Quod Apostoli verbum (ut hoc obiter inseratur) David Scotus Baccornensis episcopus fautor Henrici quarti olim dicebat non adversari cupiditatibus pontificum per laicos investitorum, quia non sit sæculare negotium si clericus hominum laico fecerit. Quod frivolum appellat Wilhelmus Malmesb., De gest. reg. Anglor. lib. v. Illemet Anselmus in epist. ad episcopum Gundulfum: « Consilium quod petitis quid vobis faciendum sit, si dominus meus rex et ego non concordamus, in litteris prioris breviter mandavi. Hoc tantum ad præsens dico: nullæ minæ, nulla promissio, nulla astutia a religione vestra extorqueat aut homagium, aut jusjurandum aut fidei alligationem. Si quid horum aliquis exegerit, hæc sit responsio: Christianus sum, monachus sum, episcopus sum, et ideo omnibus volo fidem servare secundum quod unicuique debeo. Quidquid aliud vobis dicatur, his verbis nec addatis quidquam, nec minuatis quod ab hac sententia discedat. Hoc ipsum de me dico, nec super hoc aliquid addere, vel de his minuere, adjuvante Deo, volo. » Denique scribens ad Hugonem Lugdunensem archiepiscopum: « Tota difficultas (ait) causæ inter regem et me jam in hoc maxime videtur consistere: quia rex, quamvis de investituris ecclesiarum apostolicis decretis 181 se vinci, ut spero, permittit: hominia tamen prælatorum nondum vult, ait, dicam, quatenus in hoc suæ voluntatis impetret ab ea licentiam. Quam si adeptus fuerit, dubito quid me facere oporteat, si aliquis religiosus electus homo regis pro episcopatu vel abbacia fieri respuat. Durum enim mihi videtur ut hoc illi præcipiam per obedientiam: et si non fecero, videbor irreligiosus hoc facere volentibus laxare accedendi indigne ad dignitates audaciam. De illis quoque qui jam investituras prohibitas acceperunt, et de his qui eos sacraverunt, puto quia rex postulabit ut in hoc permaneant quod illicite præsumperunt. » Hactenus ille. Post longas autem contentiones acquivit Paschalis ut princeps hominia retineret. Sic enim Wilhelmus Malmesb. De gestis pontif. Angl. lib. II: « Directi Romam legati controversiam tot annis agitatam singulari probitate sedarunt. Concessit siquidem papa ut rex ho-

magia de electis acciperet, sed nullum per baculum et annulum investiret. » Alio loco idem historicus scribit plurimo Anselmi ad urbem ita et reditu effectum fuisse, ut rex indulgeret pontifici investituram annui et baculi, retento tamen electionis et regalium privilegio.

Sunt autem ex superioris sæculi scriptoribus qui probaverint jure investituras fieri a principibus, et ab illis exigi hominia antistitum, inter quos Theodericus a Nyem. Waltramus quoque episcopus Naumbergensis circa annum Dom. 1109 adstruxit, postquam a regibus et imperatoribus Ecclesie dotate fuerunt feudis, et jura illorum translata in episcoporum dominium, congruum ac necesse fuisse ab eis exigere homagia, sacramenta, obsides, ut in hostium irruptione reges scirent cui suas civitates credidissent. Tandem concludit in omnibus regnis servanda esse jura et consuetudines in episcopis investendis, qualia sunt antiqua. Nicolaus quoque Cusanus De concordia catholica lib. III, cap. 29, audacter asserit non solum puras investituras fuisse attractas ab imperatore per Romanum pontificem, sed etiam tantum pecuniæ corrogatum, ut per Alemanniam omnes se gravatos et destructos conquirentur: adjicit rabidum appetitum ambitionis episcopis ita inesse ut de temporalibus omnis cura sit, de spiritualibus nulla. « Non fuit, inquit, imperatorum intentio, non volebant spiritualia a temporalibus absorberi. »

Fidelitatem regi faceret quam prædecessoribus suis. De forma fidelitatis quam quis suo domino jurabat, scripsit olim epistolam Fulbertus Carnotensis episcopus, cujus pars relata ab Ivone Decreti parte XII, cap. 76, et a Gratiano in cap. De forma, caus. XXII, q. 5. In synodo Ecclesie Gallicanæ habita, Durocortori Remorum exstat libellus Arnulfi episcopi his verbis conceptus: « Ego Arnulfus, gratia Dei præveniente Remorum archiepiscopus, promitto regibus Francorum Hugoni et Roberto me fidei purissimam servaturum, consilium et auxilium secundum meum scire et posse in omnibus negotiis præbiturum, inimicos eorum nec consilio nec auxilio ad eorum infidelitatem scienter adjuturum. Hæc in conspectu divinæ majestatis, et beatorum spirituum et totius Ecclesie assistens promitto, pro bene servatis laturus præmia æternæ benedictionis. Si vero, quod nolo, et quod absit! ab his deviavero, omnis benedictio mea convertatur in maledictionem, et fiant dies mei pauci, et episcopatum meum accipiat alter. Recedant a me amici mei, sintque perpetuo inimici, » etc. Hæc fuit illius professio libellaris cum metropoli Remorum donatus est, ut scribit Girbertus archiepiscopus Remensis in apologia ad Wilderodum episcop. A continuatore Aymoini monachi Hist. lib. V, cap. 24, refertur aliud juramentum episcopi Lauduni clavati, sed minus absolutum: « Hincmarus Laudunensis episcopus amodo et deinceps domino seniori meo Carolo regi sic fidelis et obediens secundum ministerium meum ero, sicut homo suo seniori, et episcopus per rectum suo regi esse debet. » Quod juramentum etiam habetur in libro Hincmari Remensis archiepiscopi adversus eundem Hincmarum Laudunensem. Philippus Augustus in diplomate Atrebat. anno 1205: « Canonici prædictæ Ecclesie libere poterunt eligere, non requisita a nobis, vel a successoribus nostris licentia eligendi: sed electum scum confirmatum nobis presentabunt, ut nobis fidelitatem faciat, sicut alii episcopi nobis facere consueverunt. » Cæterum dubitari nequit facilitatem a regibus Gallorum quod ab imperatoribus scribit Cusanus De concordia cath. lib. III, cap. 28: « Erat, ait, imperatorum consuetudo facile accusationes fractæ fidei et perjuri admittere, ut fidelitas per quam solum persistit imperium nunquam negligentia parvipenderetur. Pœna vero erat privationis fidei non servanti. »

Affinitate hujusce argumenti liceat adjicere, a multis jam olim reprehensum fuisse factum Hildebrandi, qui, excommunicato imperatore Henrico, eadem manu populum solvit a vinculo debite fidelitatis. Vetustus enim et nobilis scriptor qui vitam illius Henrici eleganter stylo composuit ea de re loquens: « Quin etiam et hoc addidit, absolvit omnes a juramento qui fidem regi juraverant, ut contra eum impelleret absolutio, quos fidei tenebat obligatio. Quod factum multis displicuit, si tamen cui displicere licet quod apostolicus fecit. » Sigbertus cœnobita Gemblacensis in Chronico apertius id arguit: « Nimirum, inquit, ut pace omnium bonorum dixerim, hæc sola novitas, non dicam hæresis, nec tum in mundo emerserat, ut sacerdotes illius qui dixit regi apostata, et qui regnare facit hypocritam propter peccata populi, doceant populum quod malis regibus nullam debeant subjectionem, et licet eis sacramentum fidelitatis fecerint, nullam tamen debeant fidelitatem, nec perjuri dicantur qui contra regem senserint: imò qui regi paruerit pro excommunicato habeatur: qui contra regem fecerit, a noxa injustitiæ et perjurii absolvatur. » In eandem sententiam pluribus disputat priscus auctor librorum De unitate Ecclesiæ, cujus verba sunt: « Manifestum est supra dictum papam Hildebrandum injuste pariter et indigne posuisse hanc notam vel Zachariæ vel Stephano, religiosi utique pontificibus Romanæ Ecclesiæ, ut alicujus horum exemplo, vel illius sacræ Scripturæ testimonio posset absolvere a juramento, quo fidem juraverant regi suo vel princeps, vel milites reipublicæ. Qui enim solvit pactum, nunquid effugiet? » Et longè post, hunc in modum scribit falsi arguens pontificem in narratione historiæ: « Quorum neuter, ut certo scimus, Francigenas a juramento fidelitatis suæ quam alicui promisissent regi, absolvit, sicut Hildebrandus papa scripsit et prædicavit, ut tali exemplo deciperentur principes regni: quasi ipse posset absolvere eos a sacramento fidei quam juraverant regi suo in nomine Domini, intendens eum perinde privari a regno atque deponi. Quod cum per hos xiv, aut eo amplius annos frequenter tentatum sit, ad effectum tamen pervenire non potuit, etc. Locus autem ubi id scripsit 182 Gregorius, exstat apud Ivonem decreti parte quinta, ex epistola ad Herimannum Metensem episcopum. Apud quem etiam refertur capitulum Gregorii sexti absolventis a sacramento fidelitatis illos qui excommunicatis adherent. Item Urbani secundi qui milites juratos Wigoni comiti excommunicato absolvit sacramentis. Sed et Guibertus antipapa Henricum imperatorem absolvisse ab observatione juramenti quod olim Gregorio papæ præstiterat, legitur in Chronico Casinensi lib. iii, cap. 69.

Sed sola intentione acquirenda libertatis. Dubium videri potest an intelligat de generali libertate Ecclesiarum, an de solius pontificis Romani. Sane in illa tunc temporis vexatissima controversia investituram inter papas et reges, illi persuasum esse volebant se moveri solo amore libertatis Ecclesiæ, non autem inhiare privati commolis. Paschalis enim secundus in Epist. ad Henricum primum Angliæ regem: « Grave nobis est quia id a nobis videris expectare quod omnino præstare non possumus. Si enim consentiamus aut patiamur investituram a tua excellentia fieri, et nostrum procul dubio et tuum erit immane periculum. Qua in re contemplari te volumus, quid aut non faciendo perdas, aut faciendum conquiras. Nos enim in prohibitione hæc nihil amplius obedientiæ, nihil libertatis (editio habet liberalitatis) per Ecclesias nanciscimur, nec tibi debite potestatis aut juris subtrahere quidquam nitimur, nisi ut erga te Dei ira minuat, et sic tibi prospera cuncta contingant. » Quæ epistola exstat

apud Willelmum Malmesbur. De gest. reg. Angl. lib. v. Sed et illemet Paschalis objiciebat imperatori Henrico Ecclesiam sanguine Christi redemptam liberamque constitutam jam denuo ancillari, si princeps investituram sibi retineat, ut ex Sugerio paulo ante relatum fuit. Goffridus Vindocinensis in epistola ad Paschalem: « Fide, castitate ac libertate vivit ac viget Ecclesia: quæ si non habet, languet et separatur a vita. Nam fide fundatur, ornatur castitate, libertate tegitur. Sed, cum laicam investituram quæ secundum traditiones sanctorum Patrum hæresis comprobatur, non contradicit sed præcipit, cum corrumpitur ipsa muneribus, cum seculari potestati subijcitur, fides, castitas et libertas ei simul auferuntur, et quæ vitam non habet, nec immerito mortua creditur. » Idem epist. ad Leonem cardinalem de eadem investitura loquens: « Nam rex et Romanus pontifex cum unus contra alium, alter pro regni consuetudine, alter pro Ecclesiæ libertate prigitur, regnum illam consuetudinem obtinere nec potest nec poterit, et Ecclesia suæ libertatis amittit plurimum. » Ivo quoque sine epist. 256 dicit illam abscedendam pro libertate Ecclesiæ et honestate: sed adjicit, salvo pacis vinculo et sine periculo schismatis, si fieri potest. Illemet quoque Goffridus illa superiore epistola: « Habeat Ecclesia suam libertatem, sed summo opere caveat ne, dum nimis emunxerit, eliciat sanguinem, et, dum rubiginem de vase conatur eradere, vas ipsum frangatur. Hoc est præcipuum discretionis membrum ne quis qualibet actione Ecclesiæ a Satana circumveniat. Tunc enim a Satana quis circumvenitur, quando sub specie justitiæ illum per nimiam tristitiam perire contingit, qui potuit liberari per indulgentiam. »

Petimus ergo flexis genibus cordis. Similis plane locus exstat apud Arnulfum Lexoviensem episcopum in epistola quam scripsit ad papam Alexandrum: ubi agit de causa Cantuariensis archiepiscopi, cui post varias contentiones rex Anglorum bona restituerat ad honorem Dei et Ecclesiæ, salva nimirum regni sui dignitate. Addit nuntius Alexandri hæc clausula offensus: et tandem prudenter consulti, ne hoc prætextu papa sinat a suis conturbari statum publicum. « Postmodum, inquit, revocato consensu, verbum conservandæ in futurum regni dignitatis, admittere noluerunt, ea quæ disposita fuerant exsequi recusantes: cum archiepiscopi, episcopi, abbates, religiose personæ, optimates regni qui aderant, pro bono tantæ pacis multis precibus insistissent: quoniam in observatione regni dignitatis nullatenus videbatur nobis libertas aut dignitas ecclesiastica prægravari. Siquidem dignitas ecclesiastica regiam provehit potius quam adimit (male vulgo ibi casum, quam adjuvat) et regalis dignitas ecclesiasticam conservare potius consuevit, quam tollere libertatem. Etenim quasi quibusdam sibi invicem complexibus dignitas ecclesiastica et regalis occurrunt: cum nec reges salutem sine Ecclesia, nec Ecclesia pacem sine protectione regia conservant. Genibus itaque pietatis vestræ quanta devotione possumus advoluti suppliciter obnixque deposcimus ne sapientia vestra, quasi litterarum apices et conceptiones verborum, potius quam rem ipsam duxerit amplectendam: sed secundum datum a Deo vobis spiritum discretionis. Id agite, ne causa unius in multorum et fere innumerabilium perniciem convertatur, quia ad bonum pacis quandoque magis proficit mansuetudo gratiæ quam severitas disciplinæ. » Hæc Arnulfus. Caterum Baronius Annalium tomo XII, postquam superiorem Ivonis epistolam exserpsit, addit Paschalem papam annuisse post factum petitis, quod faciendum penitus contradixisset, et in suam sententiam citat rationem epist. 260.

Sufficit patri verbum pro verberere. Priscus et anonymus auctor in Vita Henrici quarti cesaris: « Quid multa? condonavit filio tam punam quam culpam,

(*) Alludit ad locum Job. cap. xxiv.

Et hoc fuit illi injuriam filii vindicasse, paterna lenitate filium corripuisse, juxta illud Conici : « Pro magno peccato filii, paululum supplicii satis est. »

AD EPIST. CXCII.

An feri Sarabaitas. Ita etiam paulo post appellat, neque veteres codices hic variant in ea scriptura. Sic quoque nuncupantur a Joanne Salesberiensis poly-cratici lib. vii, cap. 23, in Regula Sancti Benedicti cap. 1. *Alibi Sarabattæ vel Sarabatæ* scribitur, ut duobus locis apud Priscum auctorem librorum De unitate Ecclesiæ conservanda adversus Hildebrandum.

AD EPIST. CXCIV.

Accepi litteras tuas palpantes et pungentes. In vetusto codice manuscripto exstant complures epistolæ istius Goffridi Vindocinensis abbatis, quibus conqueritur de Ivone (vide *Patrologiæ* t. CLVII).

183-184 AD EPIST. CC.

Daimberto. Sic plurimi v. c. : male antea *Lumberto*; ad hunc enim Daimbertum archiepiscopum Senonensem exstant multæ auctoris epistolæ.

Sponso suo immaculatam exhibere possimus. In uno v. c. auctioribus verbis habetur : *Sponso suo non habentem maculam turpitudinis vel rugam duplici-tatis exhibere possimus.* Sed superflua esse quæ sequuntur satis arguunt, itaque inculcare nolui.

Nitro et sapone. Eo modo meliores libri, male alii *intro sapore.* Non dissimilis locus apud S. Cyprianum epist. 76 ad Magnum : « Neque enim sic in sacramento salutari delictorum contagia, ut in lavacro carnali et sæculari sordes cutis et corporis abluuntur, ut sapone et nitris, et cæteris quoque adjumentis, et folio et piscina opus sit. » Ita enim legere libros omnes admonet Pamelius, qui tamen in hac lectione sibi non satisfacit, et ex conjectura pro *nitris et sapone*, emendat, *aphronitris.*

AD EPIST. CCIII.

Et res basilicarum. Ita plures manuscripti, in aliis est et *res ecclesiarum*, quod e glossa manasse videtur. Basilicas enim pro ecclesiis sumi tot veterum auctorum exempla comprobant, ut audiri non debeant qui scripserunt differre hæc verba, et nomine basilicarum significari templa nondum consecrata.

Si quem defraudavi. Unus v. c. *defraudavi.*

AD EPIST. CCIV.

Et morbo qui dicitur sacer ignis. Ita meliores veteres libri : male in aliis quibusdam, et morbo qui dicitur *sacriligium.* Sigebertus in Chronico adnotat, anno Domini 1095, multos sacro igne accensos fuisse, membris instar carbonum nigrescentibus. Abbas Urspergensis id latius exsequitur, et invisibilem ignem vocat, additque ea causa complures Gallos Hierosolymitanæ militiæ nomen dedisse.

« Francigenis occidentalibus, ait, facile persuaderi poterat sua rura relinquere. Nam Gallias per annos aliquot nunc seditio civilis, nunc fames, nunc mortalitas nimis affligerat. Postremo plaga illa quæ circa Nivalensem sanctæ Gertrudis ecclesiam orta est, usque ad vite desperationem terrerat. Erat autem hujusmodi. Tactus quisquam igne invisibili, quacunque corporis parte, tandiu sensibili, imo incomparabili tormento, etiam irremediabiliter ardebat, quousque vel spiritum cum cruciatu, vel cruciatum cum ipso tacto membro amitteret. Testantur hoc hactenus nonnulli manibus vel pedibus ac pœna truncati. » Hunc ignem mortiferi ardoris nomine intellexit Glaber Hist. lib. v, cap. 1, sub anno millesimo quadragesimo primo. « Deinde quoque occulto Dei judicio cepit desevire in ipsorum plebibus divina ultio : consumpsit enim quidam mortifer arder multos tam de magnatibus quam de mediocribus atque infimis populi. Quosdam vero truncatis membrorum partibus reservavit ad futurorum exemplum. » Sacri vero ignis mentio fit Pli-

nio lib. xxvi, cap. 11 ; Columellæ lib. vii, cap. 5, et Cornelio Celso lib. v.

AD EPIST. CCVI.

Hildeberto Dei gratia Cenoman. episc. Hæc lectio tot veterum librorum consensu firmatur ut merito debeat præferri, et rejici altera, *Lumberto.* Sunt autem variæ litteræ Ivonis ad hunc Hildebertum, cujus memoriam renovare placet collectis hinc inde testimoniis. Vetus scheda. « Venerabilis Hildebertus ex Lavardensi castro mediocribus, sed tamen honestis ortus parentibus a domino Hoelo Cenomanensis episcopo factus magister scholarum, deinde archidiaconus, et post decessum domini Hoeli in ejus loco est substitutus. Hic itaque moribus placidus et modestus, primo initio sui episcopatus satagebat restaurare ea quæ antecessorum suorum negligentia vel destructa vel amissa fuerant, infatigabili studio. » Anonymus cœnobita S. Mariani Autissiodorensis in Chronologia ad annum Dom. 1007 : « Florebant hoc tempore Hildebertus prius Cenomanensis episcopus, deinde Turonis archiepiscopus, vir sententia perspicuus, et tam in versificando quam in dictando gratiam peculiarem adeptus. Inducant hoc diversa ejus opuscula quæ metricè edidit, et epistolæ quas ad diversos direxit, quæ omnia miro modo commendat et elegantia sensuum, et lepor brevitasque verborum. Unde quidam de eo sic ait. Inclutus et prosa, versuque per omnia primus Hildebertus olet prorsus ubique rosam.

Hæc ille. Willelmus Gemeticensis lib. v De duobus Northmanniæ, cap. 9, de Anselmo loquens : « Confutaverat enim Græcos in Barrensi concilio, negantes Spiritum sanctum a Filio procedere. Unde sumpta materia rogatu Hildeberti Cenomannorum episcopi hunc librum composuit. » Sic enim ibi restitui debet nomen illius, quia in Vulgata editione mendose cuditur, *Ideberti.* Willelmus Malmesburiensis De gestis reg. Anglorum, lib. iii, eumdem nuncupat prædicabilem episcopum, cujus doctrinam dicit posteris esse exemplo, qua instituit quomodo vivi debeat. Goffridus Vindocinensis abbas appellat virum religiosum, et post metropolitanum, in provincia primum, ad quem etiam multas scripsit epistolæ a sancto Bernardo abbate Clarevallensi vocatur vir totius reverentiæ, epist. 123, et sacerdos magnus et excelsus in verbo gloriæ in titulo epist. 124, et in contextu ejusdem epist. columna magna Ecclesiæ. Est autem historicus qui novissime scripsit hunc Hildebertum, quia liberrime reprehenderit tyrannicem summi pontificis, et depravatissimos mores Romanæ curiæ, fuisse Romæ detentum carcere, et male tractatum, citatque in eam rem Ranulphi Polychronicum. Mirum nondum contigit legisse Ranulphum. Sed quod idem historicus adjicit, verosimile esse duos episcopos contemporaneos ejusdem nominis (quos æquivoce veteres dixerunt) quorum unus Cenomanensis episcopus, alter Turonensis archiepiscopus, non est ut admitti oporteat. Quandoquidem refertur testimonio Chronologiæ Autissiodorensis paulo antea relato, et Platine, qui scribit Honorium papam secundum mirifice extulisse ingenium Hildeberti, quem deinceps Turonensem archiepiscopum creavit, quod plurimum heroico elegiacove carmine valeret. Stabillitur etiam verbis illius veteris schedæ quæ subjiciuntur majoris fidei causa. « Guillebertus Turonensis archiepiscopus moritur, et in sede et in loco illius Hildebertus Cenomanensis episcopus apicem est sortitus, concedente Ludovico Grosso Francorum rege, anno Dom. 1129. Tandem 15 Kal. Januarii, id est 13 Decemb. anno Dom. 1136, in senectute bona obdormivit in Domino, et sepultus est Turonis in ecclesia Sancti Mauricii : rexitque Ecclesiam Turonensem annis septem, et mensibus sex, et Ecclesiam Cenomanensem annis viginti duobus, et fuit vita ejus quasi octoginta annorum. » Hoc de episcopo etiam agetur infra ad epist. 277.

Sola se manu purgare. Tale est quod dicitur manu

sua jurare in feudis lib. II, tit. 27, § Si rusticus. Et a manu propria singula cum sacramento idoneum se facere, in Capitularibus Caroli Magni lib. I, cap. ult. Arnulfus in synodo habita Durocortori Remorum cap. 30 : « Postquam peroravero, mea dextera ita esse sacramento firmabo. » Sanctus Bernardus epist. 255 : « Nisi decanus quod objectum ei fuerat, propriæ manus juramento repelleret. » Hujus moris mentio fit in decretis pontificum : ex quibus etiam colligi potest locum habuisse in causis levioribus, non autem criminalibus. Vetus compiler sub tit. De purgatione subditorum adversus prælatos sequentia tria testimonia profert. Sylvester papa : « Sola manus sua contra testimonium appellatus se jurjurant, si crimen non est, purgabit. » Felix papa : « Si quis episcopus vel archidiaconus quempiam sacerdotum ex aliqua accusaverit occasione, oportebit sacerdotem sola manu, præsentate accusatore, se purgare. Si quidem ex criminali causa eum accusaverit, manu septima adversus magistrum suum, præsentate semper accusatore, se oportuerit defendere. » Augustinus : « Si quis sibi subdito quidquam macule objecerit, oportet illum excusare absque ulla alia assertione, sola manu sua, nisi sit criminalis causa quam oportet quanquam subditum tertia manu excusare. »

Cum tribus, aut quinque, aut septem collegis. Vestustissimus hic mos fuit reos jurare cum multis aliis, quos ideo conjuratores appellari notatur ad epist. 57. Priscus auctor in Vita S. Eligii episcopi Noviomensis lib. III, cap. 51 : « Vir quidam agrum Ecclesie sancti episcopi apud Calvomontem situm, sibi rapaci cupiditate vendicare voluit, sed obsistebat ei Sparnus, ejus Ecclesie abbas. Res ad palatium regis relata est, pronuntiatumque a rege ut, si abbas in sacro loco jurare vellet agrum esse Ecclesie, cum ipse retineret. Sed abbas maluit virum pertinacem jurare suum esse agrum, et non Ecclesie. Lata igitur sententia est ut vir ille cum multis aliis juraret. Sic enim apud Francos in more positum est. Verum abbas aliis omnibus remisit juramentum, ne alterius flagitio implicarentur. Solus ille agri usurper procerum sententiam jurare jussus est. » Abutebantur autem nonnulli illo more jurandi, cum juratores sibi invicem tanquam ex compacto colluderent, quemadmodum liquet ex epistola

186 *Hinemari Remorum episcopi ad coepiscopum Joannem : « Qualiter de infamato presbytero ex auctoritate majorum tenemus, tua dilectioni mandamus, et sicut sanctus Gregorius decrevit : si mala fama ex similitudine per parochiam de presbytero exierit, et accusatores ac testes legales defuerint, ne contra Apostolum, infirmorum corda de mala fama presbyteri percutiantur, et ne vituperetur ministerium nostrum, neque secutores presbyteri existentes licentiam in peccatum labantur, secundum decreta majorum cum denominatis sibi vicinis presbyteris septem, quos scimus nolle perjurare, sacramento famam suam purget. Si autem denominatos a nobis sibi presbyteros ad famam suam purgandum habere nequit, et alios secum ad jurandum conduxerit : quoniam experti sumus quosdam ad invicem conspirasse, ut reputati mutuo in sua purgatione jurent, sicut et presbyteri pleni iniqua cogitatione adversus Susannam conspiraverunt : presbyteri qui in purgatione infamati sacerdotis se una cum eo ad jusjurandum offerunt, examinationem judicii per advocatum infamati presbyteri recipiant, ut in sacramento se Deo non perdant, sicut quosdam hinc jam revocatos comperimus. Invocatio autem super eum qui ad judicium exit, talis habetur : quod ipse presbyter talem accessam et frequentationem ac cohabitationem et actionem contra sacros canones non habuerit, unde mala suspicio et inconveniens sacerdoti fama merito posset exire. » Sic ille, uti verba sunt concepta in vet. cod. Thuani, nam ejus capitulis particula tantum relata est ab*

Ivone Decreti parte VI, cap. 420, et a Gratiano in cap. Si mala, caus. 2, q. 4. Sed et Smaragdus in lib. De pressuris ecclesiasticis (*Patrologia*, t. CII), parte prima improbat eam conjurandi consuetudinem, dicitque adinventam ut in sacerdotes Dei liberius malevoli sevant, quando cogunt accusatam uti defensione quam implere minime valeat, vel quæ illum jure officii omnino impediatur.

Ad Epist. CCVIII.

Hominium facere abbati. Sic veteres membrana, in uno tantum cod. hominatum, quomodo habuit primitiva editio : qua etiam dictione usus Gregorius papa : « Clericus a laico nunquam justificetur, nec pro terra, nec pro aliis rebus quas ab illo teneat : nec sibi hominatum faciat, » etc. Quæ verba habentur in prisco libro calamo exarato, sed non exprimit quis Gregorius sit. Dixerunt etiam hominatum, ut in veteri instrumento recognitionis factæ per Rostagnum de Montepesato, domino P. archiepiscopo de castro de S. Nazario, anno 1226, regnante Ludovico rege, mense Junii : « Manibus juro vobis fidelitatem et hominatum facio. » Ipsemet auctor epist. 241 ad Humbaldum, dixit per hominum cogere, qua voce plures illius sæculi usi. Sed et hominatum plerique dixerunt.

Ad Epist. CCIX.

Hujus conjugii paranympus estis. Ea lectio multorum codicum. Sic epist. 209. Paranymporum in conjugio olim adhibitorum frequens mentio, ut a S. Ambrosio lib. IX, epist. 70, et S. Augustino De Civit. Dei lib. XIV. Item Evaristo papa in cap. Aliter, caus. 50, q. 5, et in concilio Carthaginiensi IV, relato in cap. Sponsus, dicta caus. 50, q. 5. Item in legibus Longobardorum tit. De vi publ. et a S. Bernardo lib. III, De consider. cap. ult.

Ad Epist. CCXI.

Excommunicatus est rex a domino papa Urbano in Claromontensi concilio. Bertoldus in Chronico ad annum Dom. 1094, refert in concilio celebrato ab Hugone Lugdunensi in civitate Galliarum Ostione excommunicatum fuisse hunc Philippum ; cujus verba prolata sunt supra ad epist. 16. Idem ad annum proxime sequentem dicit Urbanum papam celebrasse synodum Placentiæ, ad quam Philippus rex Galliarum legationem suam direxit, seque ad illam iter inceperat, sed legitimis sonis (sic enim obiter corrigo quod vulgo cuditur, sociis) impeditum fuisse mandavit ; unde inducias sibi usque in Pentecosten apud dominum papam synodo intercedente impetravit. Subjicit idem Bertoldus ad annum 1095 : « In Galliis ad Claromontem generalis synodus a domino papa in octava Sancti Martini congregata est, in qua XIII archiepiscopi cum eorum suffraganeis fuerunt, et CCV pastores virgine nuptate sunt. In hac synodo dominus papa eadem statuta quæ et in præterita synodo Placentina confirmavit. Insuper et Philippum regem Galliarum excommunicavit, eo quod, propria uxore dimissa, militis sui uxorem sibi in conjugium sociavit. Ibi etiam aliam synodum in tertiam subsequentis quadragesimæ hebdomadam Turonis celebrandam denuntiavit. » Willelmus Malmesburiensis De gest. reg. Angl. lib. IV ad annum 1095, agens de eodem papa : « Tunc legitimis uxoribus exclusis, multi contrahebant divortium, alienum expugnantes matrimonium ; quare in his et in illis erat confusa criminum silva, ad pœnam quorundam potentiorum designata sunt nomina. Qua de re actum in concilio Claromontano, in quo etiam Philippus rex Galliarum cum sua pellice Bertrada excommunicatus. » Hlemet Bertoldus ad ann. 1096. « Philippus, inquit, rex Galliarum 187 jam dudum pro adulterio excommunicatus, tandem domino papæ dum adhuc in Galliis moraretur satis humiliter ad satisfactionem venit, et abjurata adultera, in gratiam receptus est, seque in servitium domino papæ satis promptum exhibuit. Dominus papa bene dispositis rebus in

Gallia, post reconciliationem regis Galliarum, et post multa concilia, tandem in Longobardiam cum magno triumpho et gloria repeditavit. »

AD EPIST. CCXII.

Et in legibus Theodosianis, si aliquis unam rem. Nulla exemplaria vetera hęc variant, observandum tamen est hęc verba quę citat, esse Aniani prisci interpretis codicis Theodosiani ad Paulum, Sententiar. lib. v, tit. 2, eo modo Gratianus relictis verbis ejusdem Pauli citat verba istius Aniani in cap. *Propter*, caus. 2, q. 6, quamvis nomine suppresso: cujus rei ratio est, quia prisci librarii solebant ut sæpius, solas interpretationes exscribere, ut indicio sunt aliquot membranę codicis Theodosiani, in quibus prætermissio legum ampliore contextu, sola supersunt Aniani scholia; quibus etiam scholiis subscriptiones adjectę sunt habentes consulum nomina; ita fucum faciebant lectori minus cauto. Cujus generis codicem habuisse Ivonem, cum hęc scriberet, vero simile est.

AD EPIST. CCXIV.

In tanta scissura, in tanta procella. Cujus causam præbuit Gregorius septimus, et magno scandalo erat toti mundo, ut ait Sigebertus in Chronico ad annum Dom. 1111. Quam vero justa et urgente ratione Ivone defleat tale dissidium, melius clarescet verbis prisci auctoris lib. II De unitate ecclesię conservanda. « Hildebrandus papa, inquit, sic divisit etiam sacerdotia quemadmodum Ecclesiam Dei, atque republicam imperii: Quoniam partes inde segregavit sibi; inter ipsum namque et inter regem Henricum graves ortę sunt atque inexorabiles discordię, papa plurimum adnitente ut rex deponeretur a regia potestate pariter et dignitate: rege vero contra nitente, ut defenderet se ab hostium suorum circumventionem, qui pro parte ejusdem papę certantes querebant eum opprimere. Exinde divisa est Ecclesia, et divisa sunt Ecclesię sacerdotia, atque omnia scandalorum orta sunt genera: exinde crevit grave et diuturnum bellum, et non solum civile bellum, sed plus quam civile bellum et factę sunt absque divino pariter et humano respectu vastationes ecclesiarum et cędes hominum: exinde etiam corruptę sunt divinę pariter et humanę leges, sine quibus non subsistit vel Dei Ecclesia, vel imperii respublica: et exinde violata est fides et publica et catholica: exinde etiam illa crevit injustitia, ut pro veritate falsa testimonia, et pro fide catholica abundant perjuria, ut postquam bello leges siluere cęctę, » etc. Idem paulo post: « Sed jam facta divisione imperii simul et sacerdotii surrexit rex adversus regem, gens adversus gentem, episcopus contra episcopum, populus contra populum. Exinde vero quantę cędes factę sint hominum, quantę destructiones ecclesiarum, quanta etiam rerum confusio exinde facta sit in omni Ecclesia, indigere videtur tragœdia magis quam historia. » Henricus quartus imp. in epistola ad Coloniensem archiepiscopum: « Vide ne oppressę Ecclesię te subtrahas, sed regno et sacerdotio condoleas: quo utroque sicut hucusque Ecclesia est exaltata, ita nunc heu humiliatur viduata. Nam unus dum utrumque sibi vindicavit, utrumque dissipavit, nec in uno profuit, qui in neutro prodesse voluit, nec potuit. » Et paulo post: « Hanc Dei ordinationem qualiter Hildebrandica insania confuderit, tu ipse nosti, si scire voluisti. Nullum ejus judicio licet esse sacerdotem, nisi qui hoc a fastu suo emendicaverit. » Willelmus Malmesburiensis lib. v De gest. reg. Angl. testatur isto schismate statum Ecclesię conturbatum fuisse plus quam quinquaginta annis.

Sed et dispensationis modus, qui nulli sapienti displicuit. Huc pertinet fragmentum vetusti cujusdam Romani pontificis sed incerti: « Per multos jam annos regni Teutonici latitudo ab apostolice sedis unitate divisa est. In quo nimirum schismate tantum periculi factum est, ut quod cum dolore

dicimus, vix pauci sacerdotes, aut clerici catholici in tanta terrarum latitudine reperiantur. Tot igitur filiis in hac strage jacentibus, Christianę paci necessitas exigit, ut super hos materna Ecclesię viscera aperiantur. Patrum itaque nostrorum exemplis et scriptis instructi, qui diversis temporibus Novatianos, Donatistas, et alios hereticos in suis ordinibus susceperunt, præfati regni episcopos in schismate ordinatos, nisi aut invasores aut Simoniaci, aut criminosi comprobentur, in officio episcopali suscepimus. Id ipsum de clericis cujusque ordinis constituimus, quos vita scientiæque commendat. » Eodem spectant verba Paschalis papę secundi ad interrogata Anselmi Cantuariensis archiepiscopi.

« Anselmus. Sæpe necesse est aliquid de apostolicis et canonicis statutis pro compensationibus relaxare, et maxime in regno in quo fere omnia sic corrupta et perversa sunt, ut vix ibi aliquid omnino secundum statuta ecclesiastica fieri possit. Peto ut per licentiam vestram possim quadam prout mihi discretionem Deus dabit, temperare quod petii a domno papa Urbano, et ipse posuit in mea deliberatione. Paschalis. Dispensationis modus, sicut beatus Cyrillus in epistola Ephesinę synodi loquitur, nulli unquam sapientum displicuit. Novimus enim sanctos patres nostros et ipsos apostolos pro temporum articulis, et qualitatibus personarum dispensationibus usos. Quamobrem nos de religione et sapientia tua diu longeque spectata nihil penitus ambigentes, tuę deliberationi committimus, ut juxta datum tibi divinitus intellectum, cum Ecclesię cujus præpositus es tanta necessitas expetit, sanctorum canonum decretorumque difficultatem opportuna et rationabili valeas providentia temperare. » Quibus etiam conjungenda sunt verba Goffridi Vindocinensis abbatis ad Calixtum papam: « Dispensationes aliquando in Ecclesia faciendę sunt, non quidem amore pecunię, vel quolibet humano favore, sed pia et misericordii intentione. Tunc enim a pastore Ecclesię dispensatio pie et misericorditer fieri creditur, cum aliquid minus perfecte ad tempus fit ab illo, vel fieri permittitur, non voluntate sua, sed aliorum necessitate, ne in ipsis videlicet fides Christiana periclitetur. Sic igitur faciendę est dispensatio ab Ecclesia, ut semper fidei nostrę veritas instruat, et si quid aliter ad horam factum fuerit vel promissum, opportuno tempore corrigatur. » Et aliquanto post: « Possunt etiam et debent fieri dispensationes quibus Ecclesiarum et monasteriorum consuetudines immutentur, sed ubi postponitur minus bonum, ut quod est melius instituitur, » etc., quę hærent in manuscripto exemplari. Videnda sunt quę bellissime disputat S. Augustinus epist. 5 ad Marcellinum, ubi dicit mutata temporis causa, quod recte antea factum fuerat, postea recte non fieri nisi mutetur.

AD EPIST. CCXV.

Thomę Eboracensi archiepiscopo. Inscriptio variat in priscis exemplaribus, in quibus partim legitur *Tustanno*, partim *Thomę*, quod postremum habet prima editio, et fortasse hinc nata est diversitas, quia in aliquot vetustis membranibus **188** prima tantum littera signatur, T., quam alii postea varie interpretati sunt. Sed et infra epist. 276 memoratur ab Ivone Tustannus sive Tustinus electus Eboracensis archiepiscopus. Auctoris vero ætate duo Thomę fuerunt præfecti Ecclesię Eboracensi, scilicet Thomas ille a quo Henricus primus Anglorum rex coronatus est: cui paulo post mortuo successit Gerardus, et Gerardo mox defuncto subrogatus Thomas dicti Henrici cancellarius, anno Dom. 1108, ut refert Matthæus Paris in Vita illius Henrici. Qui etiam notat hunc Thomam Eboracensem archiepiscopum obiisse anno Christi 1113, eique Turstanum successisse. Ad hunc exstat epistola Anselmi Cantuariensis archiepiscopi (epist. 149, lib. II). Sed et habetur alia Anselmi epistola ad eundem Thomam

quæ aperte confirmat quod paulo ante dictum est, duos eodem fere tempore fuisse Eboracenses episcopos qui Thomæ dicti sunt (epist. 155, lib. III).

In tenebris barbaræ nationis. Paschalis papa secundum eandem gentem Anglicam appellat barbaram in epist. ad Anselmum archiepiscopum Cantuariensem : « Deo autem gratias, ait, quia in te semper episcopalis auctoritas perseverat, et inter barbaros positus, non tyrannorum violentia, non potentium gratia, non incensione ignis, non effusione manus, a veritatis annuntiatione desistis. » Idem in alia epist. ad ipsum Anselmum : « Quod ergo tibi super his in barbaris regionibus disponendum, ex ipsius præcepti poteris collatione distinguere. »

AD EPIST. CCXVIII.

Matrimoniales tabulas sibi composuit. Quod hic de canonico Parisiensi, idem de quodam prælato Ecclesiæ Senonensis scribit epist. 200, qui præter duo scorta, pellici matrimoniales tabulas fecerat, unde colligi potest tunc temporis in Ecclesia Gallicana difficile fuisse continentiam clericis persuadere, et multos exstitisse uxoribus alligatos. Nam et auctor epist. 186 respondet presbyteros uxoratos non esse a communione suspendendos, nisi publice convictos vel confessos. Nicolaus monachus lib. II, cap. 8 de Vita S. Godefridi episcopi Ambianensis (ad quam exstant epistolæ Ivonis) : « Sanctitatis et pudicitia custos adeo præclarus et studiosus ubique exstitit, ut infames clericos vel impuro matrimonio copulatos non solum a suo consortio, sed etiam a chori ingressu constanter arceret. Eam ob rem multis convitiis ab illis proscindebatur, multis appetebatur insidiis. » Et lib. III, cap. 15 : « Aderat cum aliis etiam quidam e clero, ex eorum grege, quos supra diximus, impuro conjugio pollutos, quibuscum multum beato episcopo negotii fuit, ut corrigentur. » Chronologia Autissiodorensis ad annum Domini 1119 : « Guido Viennensis archiepiscopus Stephani Burgundionum comitis germanus, in papatum eligitur, et ab eo concilium a prædecessore indictum Remis celebratur, ubi excommunicati sunt Simoniaci universi, et qui exigunt pretium pro sepultura, vel chrismate, vel baptismo; uxorum quoque et concubinarum contubernia presbyteris, diaconibus, subdiaconibus ibi sunt penitus interdicta. »

Et salutaribus episcoporum præceptis obedire continent. Hujus rei exemplum in epistolis Anselmi Cantuariensis ad Ernulphum nondum vulgatis, ubi licet rex Angliæ præcepisset, ut presbyteri Ecclesiæ et feminas haberent sicut tempore patris sui et Lanfranci archiepiscopi, Anselmus contra per totam Angliam jussit omnes sacerdotes qui feminas tenebant, privati Ecclesiæ et omni ecclesiastico beneficio. Idem alia epistola ad dictum Ernulphum et archidiaconum Cantuariensem, excommunicavit eosdem presbyteros qui superbe contempserant jurisdictionem prohibitarum feminarum. Qua de re Mathæus Paris in Hist. Angl.

Quam pro lege habendam censet auctoritas, pertinaciter et superbe. Hæc novem dictiones nunc primum adjectæ sunt auctoritate veterum membranarum, quæ hactenus deerant.

AD EPIST. CCXIX.

Ut Cypriani verbis utar. In exemplari Reg. hujus epistolæ exordium tale est : « Si quid de me adversum me perlatum est ad sedem apostolicam, oportet ut pro me subsequatur cum legato charta non fallax, quæ objectis respondeat, et innocentiam meam defendat. Nuper enim litteras accepi, » etc.

Qui nec auditus fuerat, nec vocatus. Hac parte fœda labe in membranæ, qua etiam prima editio deturpata. Habent enim pluscula verba frustra ex precedentibus repetita et inculcata prisci librarii oscitantia : quæ ideo tolli debuerunt.

189 Qui audiebat missam catechumenorum. Multi v. c. catechumenorum. Hujus missæ usus ve-

lustrissimus, cujus mentio in concilio Carthaginiensi quarto cap. 84 relato in cap. Episcopus, de consecrat., disunct. 1, et in concilio Ilerdensi relato in cap. De his qui, caus. 35, q. 2 et 3. S. Augustinus serm. 38 De tempor : « Ecce post sermonem in missa catechumenis. Manebunt fideles, venietur ad locum orationis. » Hincmarus Remorum episcopus in lib. manuscripto adversus Hincmarum Laudunensem episcopum, cap. 24 : « Utile tibi foret illa querere quæ ad tuam et commissorum tibi salvationem debueras bajulare : scilicet quomodo in regulis sacris debeas intelligere, quia quidam jubentur usque ad missam catechumenorum manere in ecclesia, quidem autem sola intra ecclesiam fidelium oratione jungi sacre mysteriorum celebritati, a dominicæ autem mensæ convivio segregari. »

Ut causam quæ semel decisa est, propter cupidorum et malivorum delationem non iteretis. Hæc verba nunc primum addita sunt ex aliquot priscis libris.

Appellanti non confidentia justitiæ, sed pro dilatione sententiæ. Sic rectius ex v. c. quam ut antea, sed prolatione sententiæ. Tale est quod ait epist. 172 abbatem Vindocinensem sedem apostolicam appellasse non confidentia justitiæ, sed causa asserendæ moræ. Idem epist. 180 conqueritur de nimia appellationum licentia ad sedem apostolicam, ob vexationem, rerum expensam, et incertum negotiorum exitum. Ea etiam de re agit S. Bernardus lib. III De consider. ad Eugenium papam, cap. 2. Quo loco docet quis modus sit adhibendus in appellationibus ad sedem Romanam. Vetus et frequens fuit hæc querela episcoporum Gallicanæ Ecclesiæ, cujus generis habetur epistola Hildeberti Turonensis archiepiscopi ad Honorium papam : qua quidem inter cætera dicit, moratoris et superflui ejusmodi appellationibus plantari in horto domini toxicum mortis, quo subventus afflictorum moritur, pontificalis vigor elanguet, justitiæ parcimonia in nihilum revertitur, incrementum autem suscipit ubertas delictorum.

AD EPIST. CCXX.

Sine conniventia cleri alienet. Variat hic lectio in exemplaribus. Sunt enim quæ habent, sine conniventia, ut apud Gratianum in cap. Sine, caus. 12, q. 2. Vulgati libri referunt, absque omnium conniventia et subscriptione clericorum : ubi Contius jurisc. notat in suo Cod. legi convenientia, quod postremum probat, et prius illud rejicit. In Ivonis autem Pannormia tit. De alien. rer. eccles. (ubi canon ille refertur) legitur sine collaudatione, ut apud Burchardum Decreti lib. III, cap. 170. Sed conniventia vox pro consensu tot locis reperitur, ut temere mutari non liceat. In can. obeuntibus, dist. 64 : Quod absque consensu eorum et conniventia factum fuerit, in ritum habeatur. Hincmarus Remensis lib. adversus Hincmarum Laudun : Cum conniventia clericorum subscribere. S. Bernardus epist. 163 : Viri illi in quorum conniventia res posita est. Arnulfus Lexov. epist. 21 : Donec posset quod mente concepit, assensus vestri conniventia confirmasse. Willielmus Tyrus De bel. sac. lib. 3, cap. 7 : Quem eadem Ecclesia de communi omnium conniventia sibi præfecerat. Eodem significato apud ipsum Ivonem epist. 138, 163, 195, 220, 250.

AD EPIST. CCXXIII.

In quodam falso cæmeterio corpora excommunicatorum sepulturæ tradunt. Quia nimium frequentes erant episcopales censuræ, et sæpe ob leviores causas, non mirum est si tunc temporis excommunicationes contempnerentur, et sepulturæ interdictio insuper haberetur. Quam in rem exstant varæ questiones Goffridi Vindocinensis abbatis in manuscripto exemplari unde verba transferam. In epistola igitur ad hunc Ivonem qui interdixerat divinum officium in castello, et banno leugæ comitis Vindocinensis : « Pauperum corpora sepeliri concessistis, quod nos abstinere nec possumus nec audemus. Sed

saiva vestra pace et reverentia dicimus, si insepulta remaneret pro Ecclesiae justitia, non ideo animae minus, haberent de gloria. Et quia a sanctitate vestra pauperibus sepultura conceditur, sub nomine pauperum a sepultura jam nullus excluditur. » Sequitur alia ejusdem epist. ad eundem Ivonem : « Noverit, charissime Pater, vestra dilectio, in castro Vindocinensi dictos illos regulares beati Georgii canonicos, in Ecclesia Beati Petri apertis januis contra interdictum vestrum solemniter festivitatem celebrasse, aliosque ejusdem castelli clericos quemdam Burgensem defunctum et cum defuncto justitiam quasi defunctam sepelientes, publicis processio-nibus sepulturae tradidisse. De qua Ecclesiasticae justitiae sepultura, quae contumaciae studio acta dinoscitur, et de hujusmodi sepulturae vindicta vestrae sublimitatis nostra humilitas aliquid scripsisset, si monachus unus sufficeret de inobedientia clericorum accusare multitudinem, nec praesumptuosos viderentur tantae discretionis docere pontificem. Illud tamen perpendat vestra dilectio, quod si tanta justitiae injuria patienter portatur, verendum est ne sancta Ecclesia hac occasione de statu suo plurimum perdat, et suae honestatis et ordinis intolerabilem jacturam patiat. » Et paulo post : « Nam quis ex divitiis contra interdictum vestrum sepeliri, et non sepelitur? Pauperibus autem qui culpam non habent, sepultura negatur. Potentibus aperiuntur ecclesiae, impotentes per quos quod male actum est corrigi non potest, ab ecclesiis excluduntur, » etc. Idem in epistola ad Rannulfum Sanctonensem episcopum : « Illud etiam quod in Haimerico de Rancone a vobis actum est, non tacentes. Haimericus siquidem propter multa mala quae nobis fecerat, a domino papa et a vobis fuerat excommunicatus, et in ipsa excommunicatione justo Dei judicio peremptus est, et ideo exstitit a coemeterio alienus. Postea vero precibus uxoris illius, et pretio, ut quidam dicunt, corruptus, excommunicato excommunicatum illum sine satisfactione absolvendo communicastis, et praesentibus fratribus nostris, per quos injuriae nostrae in auribus vestris resonabant, quae adhuc resonare non cessant, corpus ejus sepulturae ipsemet tradidistis. Auctoritate tamen sanctorum canonum firmiter tenemus, et nullatenus dubitamus, quia quibus vivis non communicamus, nec mortuis communicare debemus : et qui aliter fecerit, si laicus est, debet et ipse excommunicari : si clericus, cujuscunque dignitatis vel ordinis sit, debet penitus degradari. Valente, et quae dicta sunt, sapienter advertite. » Haec latius ascripta, quia pertinent etiam ad epist. 62. Qua quidem Sanctio episcopus Aurelianensis consilium petit quid agere debeat in causa clericorum, vel monachorum qui contra interdictum missas celebrant et mortuos sepeliant. Quod de excommunicatis intelligit.

AD EPIST. CCXXIX.

Xisti et Leonis exemplo. Purgationis Xisti tertii papae meminit Nicolaus papa in cap. *Nunc autem*, dist. 21, et Anastasius Bibliothecarius in Vitis pont. Verba ipsius Xisti relata sunt a Gratiano 190 in cap. *Mandastis*, caus. 2, q. 4. Purgationis Leonis papae testimonium exstat apud eundem Grat. in cap. *Omnibus*, caus. 2, q. 5, ubi dicitur habuisse duodecim episcopos in sua purgatione. Monachus Sangalensis in Vita Caroli Magni : « Leo, inquit, assumens evangelium Domini nostri Jesu Christi posuit super caput suum, et in conspectu Caroli ejusque militum, assistentibus etiam persecutoribus suis in haec verba juravit : Sic in die magni judicii sim particeps evangelii sicut immunis sum criminis falso mihi ab ipsis objecti. » Alter monachus Sancti Eparchi Engolismensis in descriptione Vitae ejusdem Caroli, itemque alius incertus scriptor *Annalium Pippini*, Caroli Magni et Ludovici ad annum 1300, tradit id factum Romae coram omni populo in basilica Beati Petri, cum evangelium portans Leo

A ambonem conscendisset. Juramentum dicti Leonis refertur a Burchardo Decret. lib. 1, cap. 198. His junge not. ad epis.

AD EPIST. CCXXXI.

Qui se propter epilepsiam curandam eunuchizavit. Varia erat hujus loci scriptura in codicibus manuscriptorum, habentibus *epileusiam*, *epilepsiam*, *epylensiam* sive *epilemsiam*. Meliores *epilepsiam*. Huc autem pertinet quod in cap. *Ex parte*, tit. De corp. vitiat. ordin., dicitur ab Innocentio tertio, presbyterum qui ne in lepram incideret, de consilio medici, virilia sibi fecit abscindi, liberam habere facultatem exsequendi sui ministerii. Nam et Aetius scribit lib. xiii, cap. 125, castratos hoc lepro morbo non laborare. Theodoros autem Balsamo ad Apostolor. can. 23, refert plurimos homines paulo consideratioribus, qui suos castraturi erant, ad Ecclesiam accedere solitos, et morbum et testiculorum abscisionem aperire. Idem ad cap. 1 : « Nicenae synodi testatur se nullum vidisse suo tempore sacris initiatum, cui propter morbum permissum erat ut castraretur, licet multi hoc synodice expetierint. »

AD EPIST. CCXXXII.

Circa maritalia loca. Haec tria verba deerant primae editioni, quae adjecta sunt auctoritate et consensu plurium membranarum.

Hugoni Gratianopolitano episcopo. Antea cusum *Gratiopolitano*. In aliquot editionibus Gratiani, ubi hoc rescriptum Urbani exstat habetur inscriptio hujusmodi : « Urbanus secundus Gratiano Neapolitano episcopo ; » sed perperam, quod etiam recte castigatum in novissima editione. Monachus Autisiodorensis in Chronico ad annum 1078 : « Hoc anno S. Hugo Gratianopolis episcopus fit, ubi per annos 52 virtutum exemplis incomparabiliter floruit, » etc. Sigebertus Gemblac. meminit illius Hugonis, et Gratianopolitanum pariter episcopum appellat. Agens enim de Brunone Carthusiae fundatore circa annum Domini 1084 : « Hujus, ait, sancti propositi cooperatori et aemulatore beatae memoriae Hugo Gratianopolitanus episcopus, ab eodem Brunone habitum monachicum sumpsit, cunctisque illi habitantibus insigne exemplum praebuit. » Robertus de Monte in Chronico ad annum Dom. 1132 : « Obiit vir sanctus Hugo Gratianopolitanus episcopus, cujus religiosam vitam conscripsit Guigo prior Carthusiae, quae non longe a Gratianopoli. »

AD EPIST. CCXXXIII.

Patrum Gregorii et Urbani. Vox *patrum*, addita ex aliquot v. c.; intelligit autem Gregorium septimum qui et Hildebrandus dictus est, cujus est hic canon in synodo Romana : « Quoniam investituras Ecclesiarum contra statuta sanctorum Patrum a laicis personis in multis partibus cognovimus fieri, et ex eo plurimas perturbationes in Ecclesia oriri, ex quibus religio Christiana conculcatur, decernimus ut nullus investituras episcopatus, vel abbatiae, vel ecclesiae de manu imperatoris vel regis, vel alicujus laicae personae, viri vel feminae suscipiat. Quod si praesumpserit, recognoscat investituram illam apostolica auctoritate irritam esse, et usque ad dignam satisfactionem excommunicationi subjacere. » Urbanum autem idem statuisse indicant verba Wilhelmi Malmesburiensis De gestis pontif. Angl. lib. II, de Urbani concilio loquens : « In hoc concilio papa cum omnibus sententiam excommunicationis vibravit in laicos investitores Ecclesiarum, et investitos a laicis, et in taliter investitos consecrantes, et in illos qui pro Ecclesiasticis honoribus laicorum homines sunt. » Quodquidem concilium Romae habitum fuit circa annum 1098, ut praeter caeteros notat Thomas de Walsingham in ypodigmate Neustriae. Citantur etiam hi canones ex concilio Claromontensi cui interfuit ipsemet Urbanus : « Ut nullus ecclesiasticus aliquem honorem a manu laicorum accipiat. » Item : « Interdictum est ne reges vel alii principes aliquam investituram de ecclesiasticis ho-

noribus faciant. Ivo supra epist. 60 dicit se audivisse reges ab Urbano exclusos fuisse a corporali tantum investitura. Hic autem videtur non esse prætermittendum quod liberrime testatus est. Onuphrius ille, Italorum doctissimus in libro quem scripsit de Vita ejusdem Gregorii septimi: « Superiore illo suo decreto non tantum imperatorem Henricum quartum, sed et omnes reges Latinos et Occidentales petitos fuisse, deinde episcopos et universum clerum Galliarum, Germaniæ et Italiæ: majestatem quoque et dignitatem imperii Romani eversam: quodque longe pejus erat, ea fundamenta jacta quibus illius potestas omnino labefactabatur. »

Schismaticum judico. Idem in fine epist. 256 ait hæreticum esse laicum qui putat in datione et acceptione virgæ se posse tribuere sacramentum. Joannes Lugdunensis archiepiscopus dicit investituras exteriores per laicos factas, non satis proprie hæresis nomine censi; defendere tamen fieri debere, hæresim esse, infra epist. 257. Exstat in codicibus manuscriptorum Jac. Sirmundi, tractatu Goffridi abbatis Vindocinensis ad Petrum Leonem cardinalem, de ordinatione episcoporum, et de investitura laicorum, ubi disputat eam esse hæreticam (Vide *Patrol.* t. CLVII, col. 214).

191 *Quibusdam litteris mihi scripsit se coactum.* Infra epist. 236 dicit Paschalem idem scripsisse aliis episcopis. Quo spectant verba Anselmi Cantuar. archiepiscopi in epist. ad Paschalem: « Misi sanctitati vestræ in hoc anno post Pentecosten litteras per Bernardum servientem domini Petri camerarii vestri, quod rex Angliæ conqueritur quod sustinetis regem Teutonicum dare investituras Ecclesiarum sine excommunicatione, et ideo minatur se sine dubio resumpturum suas investituras, quoniam ille suas tenet in pace. Videat igitur prudentia vestra sine dilatione quid inde agere debeatis, ne quod tam bene ædificastis, irrecoverabiliter destruat. Rex enim noster diligenter inquirat quid de illo rege faciatis. » Anselmo respondit papa his verbis: « Porro quia in eis litteris significasti, scandalizari quosdam, quod regem Teutonicum dare investituras Ecclesiarum toleramus, nec tolerasse aliquando, nec toleraturos scias. Expectavimus quidem ut ferocia gentis illius edomaretur. Rex vero si in paternæ nequitie tramite perseveraverit, beati Petri gladium, quem jam educere cepimus, procul dubio experietur. » Hæc autem ex manuscripto exemplari desumpta sunt, quia hæcenus inedita.

AD EPIST. CCXXXV.

Radulfo Dei gratia Turonum archiepiscopo. Gregorius septimus meminit Rodulphi Turonensis archiepiscopi lib. II, epist. 19 et 20; item lib. IV, epist. 5. Goffridus quoque Vindocinensis abbas, Radulphi Turonensis archiep., qui suo sæculo vixerit, mentionem facit in epistolis, cujus etiam locus prolatus est supra ad epist. 67. Duo autem hujusce nominis existisæ Ivonis ætate, quorum unus alterius proximus successor fuerit, testatur disertis verbis priscus auctor monachus Majoris Monasterii, cujus narratio habetur in observationibus ad epist. 108. In ejus etiam membranis aliquoties scribitur, Radulfus et Rodulfus, ut pro eodem sumi debeat. Sic enim qui Rodulfus Viridis Remorum archiepiscopus a nonnullis dictus est, ab aliis Radulphus appellatur, ut notatum est supra ad epist. 190.

AD EPIST. CCXXXVI.

Titulus hujus epistolæ alius et simplicior fuit in priore editione: « Joanni primæ Lugdunensis sedis archiepiscopo, Ivo Ecclesiæ Carnotensis minister salutem. » Talem enim repereram in priscis membranis quibus tunc temporis usus fueram. Jam vero restituitur ea forma qua conceptus in codice S. Vict.

Hujus nominis quartus.

Appellat Wigebertum abbas Urspr. in Chron. ut

et altero Regio, in quibus episcoporum nomina sic diserte expressa. Est autem probabile compositam ab Ivone quod stylus satis arguit. Sic jam supra epist. 79 suo et quatuor aliorum episcoporum nomine scripsit epistolam ad Philippum Treccassinum; quemadmodum etiam apologiam pro coronatione regis Ludovici 192, suo et cæterorum episcoporum nomine, epist. 189.

Apud Ansam celebrandum. Solus cod. S. Geru. *Ansam*, sed male; nam et Joannes archiepiscopus Lugdunensis infra epist. 257 *Ansam* appellat.

Si ea quæ ad cathedram pertinent, recta præcipiant, ea vero minime faciant. Prior editio habet, *ea vero quæ contra cathedram faciunt, minime faciant.* In v. c. Ser. aliter: *Ea vero quæ ad jus cathedræ pertinent minime faciant;* ubi verborum superflua repetitio.

Salvo vinculo pacis corrigere volumus. Antea eusum, *salvo vinculo corrigere vel*, quod imperfectam habebat sententiam; itaque Bar. qui tomo XII *Annal.* hanc epist. transcriptit, addit, *vinculo charitatis.* Paulo ante Ivo *vinculum pacis* appellat duobus locis.

De remissis Germanico regi investituris fecisse videtur. In uno exemplari tantum legebatur, *de remissis regi investituris.* Sed in aliis codicibus vox *Germanico* exstat, sine qua sensus subobscurior. Hæc eadem epistola paulo ante Teutonicum appellat: « Quod si, ait, papa adhuc in Teutonicum regem debitam severitatem non exercet. » De eodem intelligit, cum epist. 253 dicit papam quibusdam nefandis scripta nefanda permisisse; quo loco pariter agit de investituris a laicis factis. Hæc autem est controversia quæ illo sæculo luctuosissimas et atrocissimas tragœdias excitavit in orbe Christiano, cujus originem et seriem si quis forte desiderat, non inutile fuerit e puris fontibus haurire, prolatis et compositis invicem historicorum coætaneorum testimoniis, ut apertius intelligantur quæ ab Ivone scribuntur tota hæc insigni epistola, Willelmus Malmesburiensis De gest. reg. Angl. lib. III in Willelmo primo: « Imperator Alemannorum Henricus * filius Henrici (de quo supra memoravimus) iratus contra papam quod excommunicationem in eum propter investituras Ecclesiarum promulgaverat, cum exercitu veniens Romam obsedit, Hildebrandum expulsi, Guitbertum ^b Ravennatem introduxit. » Et paulo post exprimit quis fuerit primus auctor ac incensor hujus contentionis: « Alexandro ergo defuncto, inquit, successit Hildebrandus, Gregorius septimus dictus. Hic quod alii inusitaverant (*sic habent editiones, quod quidam mutat in missitaverant*) palam extulit, excommunicans electos qui investituras Ecclesiarum de manu laici par annulum et baculum acciperent. Unde Henricus imperator Alemannorum fremens quod sine sua conscientia talia præsumeret, illum, ut prædixi, post undecim annos Roma deturbavit Guitberto inducto, nec multo post lethali morbo papa ictus. » Sigebertus in Chron. ad ann. Dom. 1111: « Henricus rex Romam vadit propter sedandam discordiam quæ erat inter regnum et sacerdotium, quæ cepta a papa Gregorio septimo, qui et Hildebrandus nominatus est, et exagitata a successoribus ejus, Victore et Urbano, et præ cæteris a Paschali, magno scandalo erat toti mundo. » Willelmus Tyrius De bello sacro lib. I, cap. 13, agens de eodem Gregorio: « Inoleverat consuetudo, præsertim in imperio, quod defungentibus Ecclesiarum prælatis, annulus et virga pastoralis ad dominum imperatorem dirigebatur. Unde postmodum unumquemlibet de familiaribus et capellanis suis * investiens, ad Ecclesiam vacantem dirigebat, ut ibi pastoris fungeretur officio, non expectata cleri electione. Quod dominus papa contra omnia fieri honestatem considerans, et jura in eo facto conculari ecclesiastica perpendens, semel secundo ac

etiam Dodechinus in appendice ad Mar. Scot
* Qui erant filii principum, ut not. ad epist.

tertio eundem imperatorem cōmmonitum cum revo are non posset, vinculo anathematis innodavit. Quod factum nimis indigne ferens imperator, cœpit Ecclesiam Romanam archequi, et domino papæ Guibertum Ravennatem archiepiscopum virum litteratum et locupletem nimis, suscitavit adversarium, etc. Gregorio septimo successit Victor paucorum dierum, qui et ipse prohibuit investituram Ecclesiarum fieri a laicis, ut refert vetus scriptor Chronici Casinensis. Post victoris obitum successor Urbanus secundus, habito Romæ concilio circa annum Domini 1098, easdem pariter vetuit, ut notatum supra ad epist. 233. At, defuncto Urbano, contentio longe atrocior exarsit. Matthæus Paris De gestis reg. Anglor. in Henrico primo : « Anno Domini 1112, facta est contentio Romæ inter papam Paschalem et Henricum imperatorem hac de causa : imperator uti voluit privilegio antecessorum habito annis trecentis sub Romanis pontificibus sexaginta, qui licite dederant episcopatus et abbatias per anulum et baculum pastorem. Econtra ceasebant Romani pontifices, nec posse nec debere, » etc. Quæ verba etiam existant in Sigeberti Chronico ad annum Dom. 1111. Willielmus Malmesb. lib. v De gest. reg. Anglor. : « Cum Urbano papæ Paschalis successisset, rursus quæstio de investituris Ecclesiarum, rursus bella, rursus lites agitari, neutris partibus loco cedentibus. Imperator omnes episcopos et abbates regni sui quod citra montes est, fautores habebat; quia Carolus Magnus pro contumenda gentium illarum ferocia omnes pene terras Ecclesiis contulerat : consiliosissime perpendens, nolle sacri ordinis homines tam facile quam laicos fidelitatem domini rejicere. Præterea si laici rebellarent, illos posse excommunicationis aucto:itate et potentia severitate compescere. Papa ultra montaneas Ecclesias suæ rationi subiecerat, parumque suscipiebant urbes Italiae Henrici dominium, servitio putantes se exutas post Conradi fratris ejus interitum. Qui a patre relictus Longobardiae in regem apud Aretium obierat diem. At vero Henricus antiquis Cæsaribus in nullo virtute dejectior, post pacatum regnum Teutonicum, præsumebat animo Italicum, rebellionem urbium subjugaturus, quæstionemque de investitura suo libitu decisurus. » Hæc ille.

Sugerius autem testatur Paschalem papam venisse ad partes occidentales, « ut regem Francorum, et filium regem designatum, et Ecclesiam Gallicanam consuleret super quibusdam molestiis, et novis investituræ ecclesiasticæ querelis, quibus eum et infestabat, et magis infestare minabatur Henricus imperator. » Et paulo post : « Equidem deliberatum est Romæ, propter Romanorum conductitiam perfidiam, de præfatis, imo de omnibus quæstionibus tutius regis et regis filii et Ecclesiæ Gallicanæ in Francia, quam in urbe, disceptare naufragio. » Sic enim obiter illa verba castiganda fide vet. codd., quia misere depravata sunt in editione vulgata. Unde etiam oblata occasione cætera verba quæ ad hanc contentionem faciunt, proferam multis modis emendata, ut interim locus Vulgatæ editionis suo nitore restituatur, donec Sugerii Historia recudatur integrior. De adventu igitur papæ in monasterium B. Dionysii loquens : « Occurrunt, inquit, ei ibidem rex Philippus et dominus Ludovicus filius ejus, gratanter, et votive amore Dei majestatem regiam pedibus ejus incurvantes, quemadmodum consueverunt ad sepulcrum piscatoris Petri reges submitto diademate inclinari : quos dominus papa manu erigens, tanquam devotissimos apostolorum filios ante se residere fecit : cum quibus de statu Ecclesiæ ut sapiens sapienter agens familiariter contulit ; eosque blande demulcens, beato Petro, sibi que ejus vicario supplicat opem ferre, Ecclesiam manu tenere, et sicut antecessorum regum Francorum Caroli Magni et aliorum mos 193 inolevit, tyrannis et Ecclesiæ hostibus, et potissimum Henrico imperatori audaacter resi-

stere. Qui amicitia auxilii et consilii dextras dederunt, regnum exposuerunt, et qui cum eo Cataulorum imperatoris legatos occurrere festinent, archiepiscopos, et episcopos, et abbatem S. Dionysii Adam cum quo et nos fuimus, conjunxerunt. Ubi cum dominus papa aliquantisper demoraretur, ex condicto ipsi imperatoris Henrici legati non humiles, sed rigidi et contumaces, cum apud S. Memmium hospitia suscepissent, relicto inibi cancellario Alberto, cujus oris et cordis unanimitate ipse imperator agebat, cæteri ad curiam multo agmine, multo fastu, summe phalerati [al., falerati] devenērunt. Hi siquidem erant archiepisc. Treverensis, episc. Alvertatensis, episc. Monasteriensis, comites quamplures, et cui gladius ubique præferbatur dux Welfo, vir corpulentus, et tota superficie longi et lati admirabilis et clamorosus : qui tumultuantes magis ad terrendum quam ad ratiocinandum missi viderentur. Singulariter et solus Treverensis archiepisc. vir elegans et jucundus [al., jocundus] eloquentiæ et sapientiæ copiosus, Gallicano cothurno exercitatus facete peroravit, domino papæ et curiæ salutem et servitium ex parte domini imperatoris deferens, salvo jure regni. Et persequens de mandatis : talis est, inquit, domini nostri imperatoris pro qua mittimur causa. Temporibus antecessorum vestrorum sanctorum et apostolicorum virorum magni Gregorii et aliorum, hoc ad jus imperii pertinere dinoscitur, ut in omni electione hic ordo servetur antequam electio in palam proferatur, ad aures domini imperatoris perferri, et, si personam deceat, assensum ab eo ante factam electionem assumere : deinde in conventu secundum canones petitione populi, electione cleri, assensu honoratoris proferre : consecratum libere nec symoniaco ad dominum imperatorem pro regalibus, ut annulo et virga investiatur, redire, fidelitatem et hominum facere. Nec mirum; etenim civitates et castella, marchias, telonea [al., thelonea], et quæque imperat. dignit. nullo modo aliter debere occupare. Si hæc dominus papa sustineat, prospere et bona pace regnum et ecclesiam ad honorem Dei inharere.

« Super his ergo dominus papa consulte oratoris episcopi Placentini voce respondit : Ecclesiam prætioso Jesu Christi sanguine redemptam et liberam constitutam, nullo modo iterato ancillari oportere : si Ecclesiæ eo inconsulto prælatum eligere non possit, cassata Christi morte ei serviliter subjacere ; si virga et annulo investiatur, cum ad altaria ejusmodi pertineat, contra Deum ipsum usurpare : si sacratas Dominico corpori et sanguini manus laici manibus gladio sanguinolenti obligando supponant, ordini suo et sacrae unctioni derogare. Cumque hæc et his similia cervicosi audissent legati, teutonico impetu frendentes tumultuabant, et si tuto auderent, convicia eructarent, injurias inferrent. Non hic, inquit, sed Romæ gladii terminabitur querela. Verum papa quam plures viros approbatos et peritos ad cancellarium misit, qui eum super his composite et placide convenirent, et audirent, et ad pacem regni eum operam dare, obnixè exorarent. Quibus recedentibus dominus papa Trecas venit, diu submonitum universale concilium honorifice celebravit, et cum amore Francorum, quia multum servierant, et timore, et odio Teutonicorum ad S. Petri sedem prospere remeavit. Imperator vero secundo fere recessionis ejus anno, collecto mirabili triginta millia militum hoste nullas nisi sanguine fuso gaudet habere vias, Romam tendit, mire callens pacem simulat, querelam investiurarum deponit, multa et hæc et alia bona pollicetur, et ut Urbem ingrediatur, quia aliter non poterat, blanditur; nec fallere summum pontificem et totam Ecclesiam, imo ipsum Regem regum veretur. Unde quia audiebant tantam, et tam perniciosam Ecclesiæ Dei sopitam quæstionem, æquo aut plus

æquo Romani Quirites tripudiant, clerus supreme exultat, et quomodo eum honorificentius, et elegantissime recipiant exhilarati decertant. Cumque dominus papa episcoporum et cardinalium togata cum opertis albis operturis equis constipatus turma, subsequente populo Romano occurrere acceleraret: præmissis qui tactis sacrosanctis evangelii ab eodem imperatore juramentum pacis, investiturarum depositionem susciperent, in eo qui dicitur Mons gaudii loco, ubi primum adventantibus limina, apostolorum beatorum visa occurrunt, id ipsum iteratur. In porticu vero mirabili et universalis Romanorum spectaculo, manu propria imperatoris et optimatum triplicatur juramentum. Exinde infinite nobilior quam si Africana victoria potito arcus triumphalis arrideret, cum hymnis et laudum multiplici triumpho, domini papæ manu sacratissima diademate coronatur more Augustorum, ad sacratissimum apostolorum altare præcinentium clericorum odis, et Alemannorum cantantium terribili clamore celos penetrante celeberrima et solemniori devotione deducitur. Cum ergo dominus papa missas gratiarum agens corpus et sanguinem Jesu Christi confecisset, partitam Eucharistiam [at. Eucharistiam] in amoris impariabilis confederatione et pacti conservatione obsidem mirabilem Ecclesiæ devovens suscipiendo imperator communicavit. Necdum dominus papa post missam episcopalia deposuerat indumenta, cum inopinata nequitia, ficta litis occasione furor Teutonicus frendens debacchatur, exercitis gladiis veluti pleni insania discurrerent, Romanos tali in loco jure inermes aggrediuntur, clamant jurejurando ut clerus Romanus, omnes tam episcopi quam cardinales capiantur, aut trucidentur, et quod ultra nulla potest attingere insania, in dominum papam manus impias injicere non verentur. Luctu inexplicabili et dolore præcordiali tam nobilitas Romana quam ipse populus luget, factionem licet sero animadvertunt. Alii ad arma currunt, alii sicut stupidi fugiunt, nec inopinato hostium bello nisi cum trabes de porticu deponentes, eorum ruinam suam fecerunt defensionem, evadere potuerunt. Præfatus autem imperator pessimæ conscientiæ et facinorosi facti perterritus cruciatus urbem quantocius exivit, prædam a Christiano Christianis inauditam dominum videlicet papam et cunctos quos potuit cardinales et episc. adducens, civitate Castellana loco natura et arte munitissimo se recepit: cardinales ipsos turpiter exuens inhoneste tractavit, et quod dictu nefas est, ipsum etiam dominum papam tam pluviali quam mitra cum quæcunque deferret insignia apostolatus, non veritus in Christum Domini mittere manum superbe spoliavit, multasque inferens injurias, nec eum, nec suos multo dedecore affligens dimisit, donec ad præfati pacti solutionem, et exinde facti privilegii redditionem coegit. Aliud etiam de manu domini papæ ut deinceps investire subrepticium privilegium extorsit: quod idem dominus papa in magno concilio trecentorum et eo amplius episc. judicio Ecclesiæ nobis audientibus conquassavit [melius concassavit], et perenni anathemate in irritum reduxit. Verum si quærir quis quare Dominus ita tepide fecerit, noverit quia Ecclesia percusso pastore et collateralibus languebat, et pene eam tyrannus ancillans, quia non erat qui resisteret, tanquam propriam occupabat. Cui certum factu dedit experimentum, quod cum fratres Ecclesiæ columnas ad tuitionem et Ecclesiæ reparationem quomodocunque solvi fecisset, pacemque Ecclesiæ qualemcunque reformasset, ad

^a Vide Petrum Diaconum, lib. iv, Chron. Casinensis cap. 39.

^b Sic habet unus v. c.; alter *factionem*. In editione Sugerii, *sanctionem*. Omnes mendose; fortasse leg. *factionem* vel *fictionem*, quia paulo ante dixit: *ficta*

eremum solitudinis confugit: moramque ibidem perpetuam fecisset, si universalis Ecclesia et Romanorum violentia coactum non reduxisset. Verum Dominus Jesus Christus redemptor et defensor Ecclesiæ suæ nec eam diutius conculcari, nec imperatorem impune ferre sustinuit. Qui etenim nec tenti, nec fide obligati fuerant, quasi Ecclesiæ fluctuantis suscipientes, domini designati Ludovici suffragio et consilio in Gallicano celebri concilio collecta Ecclesia imperatore tyrannum anathemate innodantes, mucrone beati Petri perfecerunt, etc. Hæc Sugerius.

Sed quæ trium septimanarum violenta Paschalis captione conventio extorta fuerat, postea enervata fuit concilio celebrato anno 1112, pontificatus papæ xii, ut scribit Willelmus Malbesb., De gest. pontif. Angl. lib. v. Damnatum enim fuit 1194 investituræ privilegium, quod a pravitate privilegiorum potius vocarunt. Sic enim ea vox cuda debet apud dictum Willelmum, quam lectionem confirmat locus Ottonis Frising. Chron. lib. vii, c. 14; hocque concilio Romæ habito renovata sunt et confirmata decreta Gregorii VII et Urbani III, adversus investituræ laicorum. Unde commotus imperator Henricus, an. xvii pontificatus Paschalis, iterum Romam contendit, acrius in illum ulturus. At cum interea Paschalis obiisset, et Gelasio illius successore mox expulso ac mortuo, Guido electus papa (qui Calixtus dictus est) statim ipse concilium Remis celebravit, quo rursus prohibita investituræ laicorum, simulque (nisi respiceret) imperator anathemate involutus.

Tandem eventit ut imperio multis modis attrito, imperator videns a se regnum paulatim deficere, exemplum patris sui mente revolvens, metu anathematis urgeretur, ut ait Gotfridus Viterb. Chron. parte xvii, et Otto Frising. Chron. lib. vii, c. 16. Quare mollita amositate receptus in communionem sedis Romanæ, ecclesiasticas investituræ per annulum et baculum remisit Calixto. Cui vicissim Calixtus concessit, ut electionibus episcoporum et abbatum Teutonici regni assensum præberet, et ab illo electus regalia per sceptrum reciperet, quem admodum scribit idem Willelmus Malbesb. lib. v, et abbas Urspergensis ad annum Dom. 1125. Quæ verba faciunt ad interpretationem loci Ottonis Frising. De gest. Friderici imp. I, lib. ii, c. 6. Qui etiam Chronici lib. vii, c. 16, refert cavillum Romanorum, qui dicebant privilegium datum imperatori, ut electi non prius ordinarentur quam regalia de manu ejus per sceptrum susciperent, soli Henrico datum pro bono pacis, non tamen successoribus. Sic igitur tandem sedatus est veteris morbus qui Ecclesiæ statum conturbaverat plus quam quinquaginta annis.

Sunt autem alii veteres scriptores qui meminerunt hujusce contentionis inter Paschalem et Henricum, ut abbas Dodechinus in appendice ad Chron. Mariani Scotti, et Martinus Polonus in Vita Paschalis. Ejus quoque rei testimonia reperta in vetustis membranis pridem evulgavi, quorum auctoritate alii usi sunt: quæ quia pertinent ad interpretationem et illustrationem hujusce Ivonianæ epist. 236, iterum subjicere placuit:

Epistola Joannis Tusculani episcopi, de captione Paschalis papæ, Richardo Albano episcopo missa.

JOANNES Dei gratia Tusculanus episcopus agens vices domni Paschalis papæ victi Jesu Christi, venerabili fratri RICHARDO Albano episcopo in Domino salutem.

Quoniam, sicut ait Apostolus, unum corpus

litis occasione.

Hic episcopus, fidelium animos ad opem Ecclesiæ ferendam nunquam excitare litteris destitit, ut ait Petr. Diacon. in Chron. Casin. lib. iv, cap. 41.

samus in Christo, et si patitur unum membrum, A cætera membra compatiuntur, quæ de capite nostro et de tota fere Ecclesia gesta sunt, fraternitati tuæ significamus. Cum igitur Henricus Theutonicorum rex Sutorum [*al.*, Sutriam, *vel* Sutrium] pervenisset, legatos quosdam Romam direxit, qui jurejurando firmaverunt domini papæ Paschalis legatos secure ducere ac reducere, et regem ipsum sacramento firmare omnem Ecclesiarum investituram penitus abdicare, obsides etiam dare, ne ad hoc flagitium iterum rediret, et res ecclesiasticas et regalia ab beati Petri patrimonia libera et quieta omnino dimittere, obsides etiam dare pro securitate cum ad coronandum eum ad beati Petri basilicam exiret. Postea ex parte Ecclesiæ a laicis viris firmatum est, si ista quæ promissa sunt jam dictus rex observaret, quod domnus noster eum benigne susciperet, et ei diadema regni imponeret, et coronatus si vellet urbem intraret. Pro transitu etiam pontis obsides accepit, pro quibus sacramentum exhibuit, quod in ipso die dominico si pontem transiret, eos in liberam nostrorum restitueret potestatem. De his igitur omnibus sacramentis ex utraque parte peractis et obsidibus datis, cum ad coronandum eum ad ecclesiam beati Petri papa exiret, postpositis sacramentis et dimissis obsidibus eum in ipsa ecclesia cum episcopis et cardinalibus et multis Romanis violenter cepit, et in captione artissima detinet. Romani vero post alterum diem collecti in hostes Ecclesiæ impetum facientes de porticu fugere compulerunt interfectis multis de suis, et perditis equis, tentoriis, pecuniis, et infinita suppellectili. Post hæc omnes unanimes contra eum juraverunt uno animo, una voluntate pugnare. Tu igitur prudenter vigila et quanto amplius necessarium conspicis, tanto magis elabora, et matrem Ecclesiarum omnium adjuvare ne desinas. Orationes pro liberatione domni nostri, imo pro ipsa Ecclesia ubicunque potueris fieri facias. Vale. Hoc autem factum est anno Domini 1111, indictione quarta pridie Idus Febr. in basilica S. Petri apostolorum principis, die Dominica ante caput jejunii.

« Hoc modo reconciliatio inter Paschalem papam et Henricum imperatorem facta est.

Juramentum imperatoris.

« Ego Henricus liberos dimittam quarta vel quinta feria proxima domnum papam Paschalem, et episcopos et cardinales, et omnes captivos et obsides qui pro eo et cum eo capti sunt, et liberos produci faciam inter portam Transiberinæ civitatis, nec ulterius capiam, aut capi faciam eos qui in fidelitate domni papæ Paschalis permanent; et populo Romano et Transiberinæ insulæ civitati pacem et securitatem servabo tam per me quam per meos; et in personis et in rebus qui pacem mihi servaverint. Patrimonia et possessiones S. Rom. Eccl. quæ abstulsi restituam; et cuncta quæ habere debet, more antecessorum meorum recuperare et tenere adjuvabo bona fide, et domno papæ Paschali obedi-
D diam, salvo tamen honore regni et imperii, sicut catholici imperatores catholicis pontificibus Romanis. Hæc omnia observabo bona fide, sine fraude et malo ingenio. » Isti sunt juratores ex parte imp. Henrici: Fredericus Coloniensis archiepiscopus. Gebhardus Tridensis episcopus. Bruno Spirensis episcopus. Bruchardus Monasteriensis episcopus. Albertus cancellarius, comes Herimannus, comes Berengarius, Fredericus comes Palatinus. Item Fredericus comes, Bonifacius marchio, Albertus comes de Blandriaco, Godefridus comes, Warnerius marchio.

Concessio papæ de investituris episcopatum.

« Domnus papa Paschalis concedit domno imperatori Henrico et regno ejus, privilegio suo sub anathemate et confirmabit et corroborabit, episcopo vel abbate libere electo sine Simonia assensu imperatoris, quod dominus imperator eum annulo et virga investiat. Episcopus autem vel abbas ab impe-

ratore investitus libere accipiat consecrationem ab episcopo ad quem pertinuerit. Si quis vero a clero et a populo eligatur, nisi ab imperatore investatur, et a nemine consecretur, et archiepiscopi et episcopi libertatem habeant consecrandi ab imperatore investitos. Super his etiam domnus papa Paschalis non inquietabit regem Henricum, nec ejus regnum et imperium.

195 *Sacramentum ex parte papæ.*

« Domnus papa Paschalis non inquietabit domnum imperatorem Henricum, nec ejus regnum de investitura episcopatum et abbatiarum, neque de injuria sibi illata et suis in personis et bonis, neque aliquid malum reddet sibi vel alicui personæ pro hac causa, et penitus in personam imperatoris Henrici nunquam anathema ponet, nec remanebit in domno papa quin coronet eum sicut in ordine continetur et regnum et imperium officii sui auxilio adjuvabit pro posse suo. Et hæc adimplebit domnus B papa sine fraude et malo ingenio. » Hæc sunt nomina illorum episcoporum, et cardinalium qui præcepto domni papæ Paschalis privilegium et amicitiam sacramento confirmaverunt domno imperatori Henrico. Petrus Portuensis episcopus. Centinus Sabiniensis episcopus. Robertus cardinalis sancti Eusebii Bonifacius cardinalis Sancti Martini. Anastasius cardinalis Sancti Clementis. Gregorius cardinalis apostolorum Petri et Pauli. Gregorius cardinalis Sancti Chrysogoni. Joannes cardinalis Sanctæ Potentianæ. Risus cardinalis Sancti Laurentii Rameris cardinalis Sanctorum Marcellini et Petri. Vitalis cardinalis Sanctæ Balbinæ. Dinzo cardinalis Sancti Martini. Theobaldus cardinalis Joannis et Pauli. Joannes diaconus Sanctæ Mariæ in schola Græca. Leo diaconus Sancti Vitalis martyris. Abbo diaconus Sanctorum Sergii et Bachi.

Privilegium Paschalis papæ quod fecit imperator Henrico de investituris episcopatum et abbatiarum.

C « Paschalis episcopus, » etc. Vide in Paschali II ad an. 1118.

Epistola Paschalis papæ, aamans privilegium quod Henricus per vim ab eo extorserat, Guidoni archiepiscopo Viennensi missa.

« Paschalis episcopus, » etc. Vide *ibid.*

Excommunicatio concilii Viennæ celebrati a Guidone archiepiscopo de Henrico imperatore facta

« Investituram episcopatum et abbatiarum et omnium ecclesiasticarum de manu laica, sanctæ Romanæ Ecclesiæ auctoritatem sequentes, hæresim esse judicamus. Scriptum illud seu privilegium quod a domno Paschali papa violenter Henricus rex de investituris, de anathemate in persona sua non sponte extorsit, in virtute S. Spiritus damnamus, atque irritum esse, et nullius beatæ memoriæ judicamus fieri. Henricum Theutonicum **196** regem, qui simulata pace Romam veniens, post data sacramenta domno papæ Paschali, vitæ, membrorum, malæ captionis, refutationis investiturarum, eundem domnum papam in sede apostolica ante corpus beati Petri, post osculationem pedis, oris et faciei, proditione, perjurio et sacrilegio, velut alter Judas, cum cardinalibus, episcopis archiepiscopis, et multis Romanorum nobilibus tradidit, et cœpit, et raptum in castra insignibus apostolicis exiit, et indigne atque inhoneste irrisum tractavit, et ab eo supradictum nefandissimum et detestabile scriptum violenter extorsit, excommunicamus, anathematizamus, et a gremio sanctæ matris Ecclesiæ sequestramus, donec his omnibus abrenuntiatis plenam satisfactionem eidem Ecclesiæ exhibeat. »

Rescriptum Guidonis archiepiscopi ad domnum papam Paschalem de confirmando concilio quod Viennæ celebratum est.

« Domno sancto et dulcissimo patri Paschali,

Guido Viennensis archiepiscopus, et apostolicæ sedis legatus et cæteri omnes episcopi et abbates qui Viennensi adfuius concilio debitam subjectionem et obedientiam. Sanctæ pietatis vestræ mandata sequentes, » etc. Vide in Paschali II.

Filiati charitate excusamus: non enim prævaricator est legis. Paulo ante jam dixit, necessitate non voluntate propter vitandam populi stragem istud factum a papa, ad illustrationem hujus loci maxime faciunt verba abbatis Urspergensis in Chronico ad annum Domini 1116, ubi agit de concilio celebrato Romæ sub Paschali ut retractarentur quæ de investituris paulo antea concesserat Henrico imp.: « Tunc apostolicus causam concilii et animi sui intentionem his verbis exposuit. Postquam dominus de servo suo fecit quod voluit, et me populumque Romanum tradidit in manus regis: videbam quotidie passim fieri rapinas et incendia, cædes et adulteria. Hæc et hujusmodi mala cupiebam avertere ab Ecclesia et populo Dei, et quod feci, pro liberatione populi Dei feci. Feci autem ut homo, quia pulvis sum et cinis. Fateor me male egisse, sed rogo vos omnes, orate pro me ad Deum, ut indulgeat mihi. Illud autem malum scriptum quod in tentorii factum est, quod pro pravitate sui privilegium dicitur, condemno sub perpetuo anathemate, ut nullus unquam sit bonæ memoriæ; et rogo vos omnes ut idem faciatis. Tunc ab universis conclamatum est, fiat, fiat. Bruno autem Signinus episcopus altius exorsus est: Gratias agamus omnipotenti Deo qui dominum papam Paschalem qui præsentis concilio præsidet, audivimus proprio ore damnantem illud privilegium quod pravitatem et hæresim continebat. Ad hæc quidem cavillatorie subjunxit. Si privilegium illud hæresim continebat: quod illud fecit, hæreticus fuit. Joannes autem Cajetanus ad hæc commotus, Signino respondit: Tunc hic et in concilio nobis audientibus Romanum pontificem appellas hæreticum? Scriptum quod fecit dominus papa, malum quidem fuit, sed hæresis non fuit. Et alter quidam adjecit. Imo nec malum dici debet, quia si liberare populum Dei, bonum est, quod dominus papa fecit, bonum fuit. Sed liberare populum Dei bonum est auctoritate evangelii, quæ præcipitur animas quoque pro fratribus ponere. Ad hæc patientia domini papæ horrendo hæresis nomine pulsata, expergefata est, et manu silentium indicens, dissidentium clamores et murmura tali ratione conspexit. Fratres et domini mei audite: Ecclesia ista nunquam habuit hæresim, imo hic omnes hæreses conquassatæ sunt, » etc. Vide notata ad epist. 233.

Jam igitur, lector, habes compendium totius historię de controversia investiturarum inter Pontifices Romanos et imperatores, quæ horrendo schismati originem dedit, unde pendet interpretatio aliquot locorum Ivonis, qui epist. 214 ad Brunonem delet dissidium Ecclesiæ et regni quod suo sæculo contigerat, cujus etiam commemorat epist. 238 ad Paschalem papam, qua illum admonet, caveat ne suscitet in regno Galliarum schisma quod erat in Germanico adversus sedem Romanam.

Ubi ergo sine schismate auferri potest, auferatur: ubi 197 sine schismate auferri non potest. Ita suppletus est defectus ex vet. codd. Sanum autem hoc consilium Ivonis. Eodem spectant verba Goffridi abbatis Vindocinensis in epistola ad Petrum Leonem Romanæ Ecclesiæ cardinalem. Nam postquam multa disseruit adversus investuras a laicis factas (quæ relata sunt, infra in notis ad epist. 233) tandem concludit, quasdam esse investuras laicis permittendas ut vitentur publica schismata.

Sive apud eos qui foris sunt, eadem ipsa sunt. Sic habet v. c. quæ non frustra dicuntur ab Ivone. Tunc enim flagrante schismate Gregorii septimi, Urbani, et Paschalis, et Henrici imp. erant non-

A nulli addictissimi papæ qui asserebant inefficacia plane esse sacramenta partis adversæ. Id testatur Bertoldus in Chronico ad annum Dom. 1091, qui Guibertistis et Henricianis contrarius, refert Bernardum Constantiensem magistrum scholarum, scripsisse pro judicio dicti Gregorii, adversus sacramenta extra Ecclesiam a schismaticis usurpata. Sed nimio zelo ductum alicubi modum excessisse. Negavit enim omnino, ab eis et ab eorum communicatoribus sacramenta posse confici, ita ut ab illis ordinatos si respiciant, iterum ordinandos censeret, cum tamen ea opinio repugnet Nicæno concilio et Africano, item sententiis Augustini, Anastasii papæ, et Gregorii primi. Demum concludens Bertoldus: « Idem venerabilis Bernardus, inquit, in ista, sicut et beatus Cyprianus in rebaptisationis sententia, non pertinaciter contra Ecclesiam egerunt, sed utunque, nimium contra schismaticos zelantes, aliquantulum regulam ecclesiasticam excesserunt. » Bernardi autem illius epistola ad Adalbertum scripta recenter in lucem prodit.

AD EPIST. CCXXXVII

Joannes primæ Lugdunensis, etc. Sic restituta fuit inscriptio fide et consensu aliquot veterum codicum. Superior editio habuit, *Joannes primæ Lugdunensis sedis archiepiscopus Ivoni Ecclesiæ Carnotensis episcopo.* S. Minus recte inscribatur Ioli Ivoni. Hic enim Joannes respondet epistolæ superiori 236 quæ quidem emissæ fuerat nomine Daimberti archiepiscopi Senonensis et aliorum coepiscoporum. Porro in uno vetere codice bis scriptam inveni a prisco librario oscitante. Nam cum ille primo scripsisset, *Joannes primæ Lugdun.*, etc., post aliquot paginas immemor scripsit, *Hugo primæ Lugdun.* Utrumque autem stare non potest et videtur jam mortuus fuisse Hugo archiep., sed et in alio prisco libro prima nominis littera tantum designata habetur. *I. primæ Lugdunensis, etc.*

Siquidem cum prima Lugdunensis provincia, Lugdunensis provincia sit, nihilominus. Hic quoque locus restitutus est duorum codicum auxilio, quorum verborum repetitio clariorem lucem addit sententiæ, quæ alioquin in prima editione et aliis priscis codicibus obscure concepta fuerat hunc in modum: *Siquidem cum prima Lugdunensis provincia sit, nihilominus secunda.* In vetere autem codice Thuani: *Siquidem cum prima Lugdunensis provincia Lugdunensis providentia sit.* Sed in ora manu prisca ibi correctum provincia pro providentia. Triplex autem provincia Lugdunensis memoratur in itinerario Antonini.

Nisi forte et omnes episcopos in eadem emunitate comprehendi volueris. Sic omnes nostri vet. codd. Cujacius adnotaverat in ora sui libri, in eadem enormitate, puto potius ex prisco libro quam ex conjectura. Sed id verbi in nullo exemplari reperi, habent enim pari consensu, in eadem emunitate, in quorum tamen uno ad oram libri librarius jam olim notaverat emunitatis verbo significari violentiam: verum illa notatio plane inepta et insulsa. Scripsit igitur auctor emunitate. Hic enim archiepisc. respexit ad hæc 198 verba epist. 236: « Nec nostro nec ullius hominum probantur subjacere iudicio: unde constat nos esse immunes, si facta eorum oris gladio ferire formidamus. » Emunitatem igitur dixit pro immunitate. Qua voce plerique veteris sæculi scriptores usi. Ivo epist. 155 pro emunitate claustris. S. Gregorius in can. *Cum devotissimam*, cau. 12, q. 2, pro violata emunitate illud emendare noluerunt. In legibus Ripuariæ titulo 67: « Nisi emunitas regis hoc contradixerit. » In concilio Aurelianensi capite 10 apud Burchardum lib. III, cap. 90: *Quia hæc pro emunitate habentur.* In concilio apud Theodonis villam cap. 2 apud eundem Burchardum lib. III, cap. 94: « Quia hæc in antiquis canonibus pro emunitate tenentur, nemo

abstrahere audeat. » In concilio Tribu. iensi cap. 20 (relato etiam a Gratiano in cap. *Si quis*, cau. 17, q. 4): *pro emunitate nongentos solios componit, et cap. 50: quidquid pro emunitate violata emendandum est, altario solvatur.* Item in concilio Mediomatr. cap. 2: *pro emunitate 1400 solidos episcopo componat.* Denique in Capitalaribus Caroli Magni lib. v, cap. 24: *Ut latrones de infracta emunitate a iudice ipsius immunitatis in comitis placito presententur.* Frustra igitur hæc dictio nonnullis suspecta est.

Ambrosii qui Theodosium imperatorem ob suam culpam excommunicavit? Nunquid incusus Gregorium septimum qui regem Henricum. Otto Frisingensis episc. in Chronico lib. vi, cap. 35, loquens de eodem Henrico quarto, affirmat nusquam inveniri quemquam regum et imperatorum ante hunc a Romano pontifice excommunicatum, vel regno privatum: « Nisi forte quis, ait, pro anathemate habendum ducat, quod Philippus ad breve tempus a Romano episcopo inter penitentes collocatus, et Theodosius a beato Ambrosio propter cruentam cædem a liminibus Ecclesiæ sequestratus sit. » Vetustus auctor lib. 1, De unitate Ecclesiæ conservanda, apertius reprehendit eundem Gregorium sive Hildebrandum, qui ut statueret et confirmaret partium suarum schismata, proferebat illam historiam, sed respondet Gregorium abuti exemplo, et longissime discedere a facto sancti illius pontificis. Nam Theodosium leniter quidem fuisse coercitum ecclesiastica disciplina; non tamen Ecclesiam divisam ab Ambrosio, vel soluto fidei sacramento separatos principes et milites reipublicæ ab imperatoris sui consortio simul et obsequio; quod novo more fecerat Gregorius; qui solverat statuta sub anathemate confirmata a multis Romanis pontificibus de investiendis episcopis per reges et imperatores. Neque enim tale quid tentaverat Ambrosius, quando etiam pro studio hæreticorum Valentiniani imperatoris, matrisque ejus Justinæ minis atque verberibus pulsabatur. Hæc et alia plura persequitur ille auctor, quem nonnulli putant fuisse Venericum Vercellensem; alii Sigebertum monachum Gemblacensem, alii alium.

Utinam pro voluntate nostra contegi pateretur. Hoc ideo dicit quia Paschalis papa quodam scrupulo religionis tactus, verebatur suum factum retractare. Nam, ut in privilegio investituræ a se concessio legitur, testatus fuerat Henrico imperatori cum illum coronaret, se dare corpus Domini in confirmationem veræ pacis et concordiæ inter utrosque. Imo etiam, veluti dicit Sugerius, partitam Eucharistiam in amoris impartibilis confederatione, et pacti conservatione obsidem dederat. Quin etiam imprecatione usum fuisse refert Petrus Diaconus in Chronico Casinensi lib. iv, cap. 42. « Cumque ad hostiæ confectionem venisset: partem ipse sumens, reliquam imperatori tradidit dicens: sicut pars ista vivifici corporis divisa est, ita divisus sit a regno Christi qui pactum istud rumpere ac violare tentaverit. » Sed et postquam captivus in tentoriis privilegium illud concessit, tædio affectus in eremi solitudinem secessit, moramque perpetuam ibi fecisset, si non Romani violentia coactum reduxissent, ut ait idem Sugerius. Wilelmus quoque Malmesburiensis lib. v, De gest. pontif. Angl., dicit multas a Romanæ Ecclesiæ ministris passum fuisse injurias, quæ objiciebant illum sublimasse imperiali benedictione Henricum tyrannum, et sacrilego privilegio donasse. Addit præcipuos instigatores fuisse Guidonem vel Vidonem archiepiscopum Viennensem (qui postea papatum obtinuit) et Girardum Engolismensem, legatum in Aquitania; qui duo cæteros coepiscopos irridebant ad exinanienda quæ Paschalis concesserat. Itaque non tam præcipiente quam connivente Paschali, habitum est postea Romæ concilium ut privilegium retractaretur. Non

igitur absque ratione Ivo refragabatur voluntati hujus archiepiscopi Lugdunensis satagentis concilio provinciali Gallicano dissolvi factum Paschalis. Timebat enim verenda papæ deridenda exponere, ut inquit epist. 237.

Verumtamen synodum in Galliis habitam fuisse monet idem Sugerius, cum scribit domini Ludovici designati suffragio, in Gallicanæ Ecclesiæ celebri concilio imperatorem tyrannum anathemate innotatum, et microne beati Petri perfossum. Deinde Gallos regno Theutonico applicantes, adversus illum commovisse partem regni maximam. Wilelmus quoque Malmesb. De gest. reg. Angl. lib. v, ait omnem Galliam ecclesiastici zeli vigorem intentasse in Henricum, nec dissimulasse exsecrari. Sed illi non exprimentur a privilegio investituræ a Paschali concessa Henrico, condemnata fuerint, an vero tantummodo vis illata pontifici.

Intestabilis magister navis. Ea est lectio omnium nostrorum codicum. Attamen in annalibus ecclesiasticis quibus hæc epistola inseritur, depulsa veteri et sincera scriptura, substitutum est, *detestabilis*. Nihil mutari debuerat. Sallustius in Jug.: *improbis intestabilisque videtur.* Lepidus consul apud eundem in lib. Histor.: *si pejor atque intestabilior fuerit.* Tacitus lib. xv Annal.: *incusat ultro intestabilem et consceleratum.* Nonnulli etiam ea parte depravarunt versum Marii Victoris lib. iii in Genesim. Nam ubi primitiva editio,

Ut taceam magici scelus intestabile monstri,

quomodo etiam habetur in manuscripto: contra subrogarunt, *magici scelus execrabile monstri.*

Sed et forsitan formidas quod jura tui præsulatus annulare velimus. Hæc decem verba nunc primum reducta sunt auctoritate priscorum codicum, quia fugitiva deerant in prima editione. Nicæno autem concilio statutum erat sua privilegia singulis Ecclesiis servari debere, quam in rem multi canones relati a Gratiano sub cau. 25, q. 2. Ivo etiam constanter retineri voluit, ut indicio est epist. 69, qua profitetur se nec velle nec debere cedere de tantillo jure suæ Ecclesiæ. Et epist. 61 dicit metropolitanæ sedis et coepiscoporum illius jura non esse usurpanda. Idem epist. 83 metropolitanum absque consensu singulorum **199** coepiscoporum, non debere quidquam moliri quod fiat injuria vel violentia dignitati episcoporum. Goffridus Vindocinensis abbas in epist. ad Ranulfum Sanctonensem episcopum: « Iterum, inquit, contra archiepiscopum qui in parochia vestra vobis inconsulto multa jam agit, et adhuc agere conatur, ex pharetra beati Julii papæ sagitta dirigitur hoc modo: Si quis metropolitanus episcopus, nisi quod ad suam solummodo propriam pertinet parochiam, sine consilio et voluntate omnium com provincialium episcoporum aliquid agere in provincia tentaverit, gradus sui periculo subjacebit, et quod egerit, irritum habeatur et vacuum. » Chronologus quoque Autissiodorensis ad annum Dom. 1081 refert defuncto Meldensi episcopo ab Hugone Diensi episcopo et apostolicæ sedis legato, apud eandem urbem concilium habitum fuisse, et Robertum ecclesiæ Resbacensis abbatem ordinatum episcopum. Quod Richerius Senonensis archiepiscopus sine suo assensu et presentia fieri indignans, Robertum excommunicavit, et alium episcopum ordinavit atque subrogavit. Sed et Glaber Rodolphus monachus Cluniacensis Hist. lib. ii, cap. 4., ubi agit de monasterio Lucacensi exstructo a Fulcone comite Andegavensi, quod Hugo Turonum archiepiscopus in cujus diocesi constitutum erat, sacra distulit, nisi prius Fulco restitueret prædia et mancipia quæ injuste diriperat matri ecclesiæ sedis sibi commissæ. Cumque Fulco Romam pergens multa auri copia obtinisset a Joanne papa, ut misso Petro cardinali postulata Fulconis intrepidè expleantur, addit verba sequentia: « Quod utique au-

dientes Galliarum quique præsules, præsumptionem sacrilegam cognoverunt ex cæca cupiditate processisse, dum videlicet unus rapiens, alter raptum suscipiens, recens in Romana Ecclesia schisma creavissent. Universi etiam pariter detestantes, quoniam nimium indecens videbatur, ut is qui apostolicam regebat sedem apostolicum primitus ac canonicum transgrediebatur tenorem: cum insuper multiplici sit antiquitas auctoritate roboratum, ut non quispiam episcoporum in alterius diocesi istud præsumat exercere nisi præsule, cujus fuerit, compellente seu permittente. » Et paulo post ita caput concludit: « Licet namque pontifex Romanæ Ecclesiæ ob dignitatem apostolicæ sedis cæteris in orbe constitutis reverentior habeatur, non tamen ei licet transgredi in aliquo canonici moderaminis tenorem. Sicut enim unusquisque orthodoxæ Ecclesiæ pontifex, ac sponsus propriæ sedis, uniformiter speciem gerit Salvatoris: ita generaliter nulli convenit quidpiam in alterius procaciter patrare episcopii diocesi.

Ex quo amicitiam et familiaritatem Lugdunensis ecclesiæ recuperasti. Illic locus argumento esse potest, jure censi ad Daibertum archiepiscopum Senonensem scriptam fuisse istam epistolam. Dissidium enim fuerat inter illum et Hugonem archiepiscopum Lugdunensem, quia Daibertus ante consecrationem suam nolebatur profiteri obedientiam Hugoni; ideo Hugo impediens illius consecrationem, ut indicant verba Ivonis epist. 60 et 65. Sed et fuerat contentio altera de primatu inter utrosque archiepiscopos, momente eodem Ivone epist. 50. Baronius autem postquam transcripsit et inseruit hanc Lugdunensis archiepiscopi epistolam suis analibus, addit verba sequentia: « Ipse Ivo nihil respondisse reperitur, imo (quod in aliis hactenus non fecisset) adversarii epistolam perire nolens, cum suis consuit, ut cum eis perpetuo servaretur, indicans illam dignam memoria sempiterna. » Hæc ille, sed aliis videtur studiosum aliquem post mortem Ivonis has potius collegisse epistolas.

AD EPIST. CCXXXVIII.

Semper fuit obnoxium. Quid obnoxium Latinis significet, notat Aulus Gellius lib. vii, cap. 17, et Ivo epist. 102 obnoxietatem accepit pro quadam specie servæ conditionis. Illic vero obnoxium nil aliud significat quam Gallorum spontaneum et propensum animum in amicitiam et favorem Romani pontificis. Cujus rei veritas ne altius repetatur, satis erit proferre aliquot exempla sæculi Ivoniani. Guibertus de Urbano secundo loquens: « Comteum destinavit facere in Franciam. Apostolicæ nempe sedis pontificibus ab antiquo consuetudinarium fuit, si quam sint passi a finitima gente molestiam, auxilia semper expetere a Francis. » Sugerius abbas tribus locis id confirmat in Vita Ludovici Crassi. Refert enim hunc Paschalem secundum propter conductitiam Romanorum perfidiam, venisse in Galliam, ut auxilium supplicaret a Philippo rege, ejusque filio Ludovico adversus Henricum quartum, cujus verba prolata in not. ad epist. 236. Idem de papa Gelasio loquens: « Ad tutelam et protectionem serenissimi regis Ludovici et Gallicanæ Ecclesiæ compassionem sicut antiquitus consueverunt, confugit. » Denique de Innocentio agens: « Tutum et approbatum elegit personæ et Ecclesiæ post domini defensionis asilum, regnum nobilissimum Francorum. » Sane ipsemet Sugerius dicit Francos qui nec tenti nec fide obligati erant, causam Ecclesiæ Romanæ et Paschalis papæ suscepisse adversus Henricum imperatorem, cujus verba prolata sunt in notis ad epist. 236. Gregorius autem septimus lib. viii, epist. 20 ad Philippum Francorum regem scribens: « In hoc te tuæ salutis amicum sollicitumque demonstras, si apostolicam benevolentiam sicut Christianam regem decet, assequi et obtinere

A desideras. » Et in fine epistolæ: « Maximo entere, ut beatum Petrum, in cujus potestate est tuum regnum et anima tua, qui te potest in cælo et in terra ligare et absolvere, tibi facias debitorem. »

Clericos Tornacenses ad apostolicum sedem venisse petiituros. Robertus de Monte in appendice Chronici Sigeberti ad annum Domini 1147: « Ecclesia Tornacensis quæ per annos circiter 600 a tempore beati Medardi sub episcopo Noviomensi sine proprio fuerat sacerdote, hoc anno proprium episcopum cœpit habere. » Sic enim in vulgatis editionibus cusum est, sed alibi variatum est in numero annorum sexcentorum, ut scriptum a prisco et incerto auctore qui tempore Ivonis vixit, fuitque canonicus Lauduni clavati: « Idem Anselmus cum cœnobio Sancti Vincentii fere decem et septem annis præfuisset, et pro utilitate cœnobii cum germano suo domno Galtero ipsius loci monacho Romam profectus fuisset, a clericis Tornacensibus qui jam quadringentes annis proprio episcopo caruerant, mirabili eventu Deo ordinante ibi repertus, in episcopum eligitur, et a domno papa Eugenio invitatus et reluctans, obedientiæ vinculo constrictus pontifex consecratur: sicque per eum Tornacensi Ecclesiæ antiqua dignitas restituitur, anno ab Incarnatione Domini 1145, dominica *Lætare Jerusalem*, rediens ergo a Roma, et cum magna processione Lauduni susceptus, nolens priores filios Vincentii monachos 200 relinquere orphanos, unum ex eis scilicet Balduinum ætate juvenem, sed moribus gravem loco suo abbatem eis constituit, et a domno Bartholomæo episcopo fecit ordinari; sicque Tornacum ad regendum ovile sibi commissum teledit. » Quod autem supra citatus Robertus dicit, a tempore beati Medardi Tornacenses caruisse proprio episcopo, id apertius fit verbis Fortunati presbyteri antiqui scriptoris in Vita S. Medardi episcopi Noviomensis, cap. 18: « Cum ergo ecclesiam, quam Noviomini construxerat, felicissime gubernaret, et suos quoque prout diximus, ad æternam remunerationem confortaret: sanctum Eleutherium, Tornacensis Ecclesiæ pontificem, quem ipse in infantia sua futurum esse prædixerat episcopum, hominem contigit exuere. Post cujus lugubres exsequias, cum de pontificis electione invicem dissenserent, peracto triduo jejunio, et solemnibus hostiarum victimis Deo devote oblatis, subita sancti Spiritus inspiratione inflammati, unanimiter sanctum hunc pontificem Medardum elegerunt. Pontificali demum, metropolitani scilicet et comprovincialium suorum evictus auctoritate, regisque ac procerum assensu plebisque coactus incessabili acclamatione, vix consensit; et unanimi pontificali videlicet ac regali auctoritate comprovincialium episcoporum, tempore Hormisdæ papæ, sub sancto Remigio, tunc temporis Rhemorum archiepiscopo, assensu regis et curialium ac utriusque plebis acclamatione tandem suscepit, et utriusque ecclesiæ cathedralis D semper honor maneret, benigne concessit. »

Quin possit sedes apostolica parochiarum amplitudinem minorare, aut brevitatem dilatare. In duobus v. c. parochiarum multitudinem minorare. Huc autem pertinet quod S. Innocentius in sua decretali epistola ad Alexandrum Antiochenum episcopum dicit, divisim imperiali judicio provinciis ut duæ metropoles flant, et duo metropolitani episcopi debeant nominari: non tamen ad mobilitatem necessitatum mundanarum, Dei Ecclesiæ commutari, honoresque aut divisiones perpetui quas pro suis causis faciendis duxerit imperator, qui locus habetur in cap. *Lege*, dist. 10. Sed et in concilio Carthag. ii (relato in cap. *Felix*, cau. 16, q. 1): « Placuit: ut dioceses quæ nunquam episcopos haberunt, non habeant, et quæ aliquando habuit, habeat proprium. » Gratianus in Argumento, cap. *Et temporis*, cau. 16, q. 1, adnotat posse papam duos episcopatus in unum redigere, et unum in duos

dividere, quo spectat cap. *Quod translationem*, De officio legati. Vetus et ineditus auctor in libello manuscripto De tribulationibus et angustiis Majoris Monasterii, compositus ætate Ivonis, agens de privilegio quod illi monasterio concessit Urbanus secundus in concilio Claromontano, anno 1093, ut eximeretur a censura Turonensis archiepiscopi: « Dominus, inquit, papa imperato silentio erectus in pedes, coram omni concilio ex auctoritate apostolica et decretis pontificalibus concionatus est, licere sibi facere ex uno episcopatu duos, et ex duobus unum similiter, et abbatias cæterasque congregationes dictante ratione æquitatis, quolibet modo sibi melius videretur, aut coadunare posset aut disjungere, et quidquid in dominium et patrimonium sanctæ Romanæ Ecclesiæ suscipere vellet, nullus ejus auctoritati obviare posset. Quæ et a prædecessoribus suis facta ostendit, et ipse in præsentis concilio nullo contradicente fecit. Cum ergo tali ratiocinio vere sapientissimus papa omnium ora conclusisset, ex auctoritate Dei, et beati Petri apostoli omniumque apostolicorum et sua, nodo indissolubili firmavit, et auctorizavit privilegium nostrum, satisfaciens omnibus, præter quos invidiæ et iracundiæ furor exagitat, quia talem qualem prælibavimus, faciendi quod vellet haberet potestatem. » Theodorus Balsamo ad finem cap. 16 synodi Carthaginensis, tradit in potestate imperatoris fuisse episcopatus in metropoles erigere, et a suis metropolitibus alienare, et de novo episcopos et metropolitanos constituere: quia nec canonibus nec legibus subjicitur. Quæ pariter repetit in interpretatione can. 38 synodi sextæ in Trullo; quo dicitur ordo ecclesiasticus consequi civiles ac publicos typos, ubi per typos accepit jussa imperatoris, quæ etiam scribit ad can. 12 Chalced. synodi. His conjungi debet Novella Justiniani de privilegiis archiepiscopi Justinianæ primæ, et quæ collegit Burchardus Decreti cap. 33 et 34 ex concilio Toletano 13, cap. 4, et ipse Ivo decreti parte quinta cap. 144, cujus quidem concilii auctoritate definitum fuit irritum esse Wambæ Hispanorum, vel ut alii legunt, Gallorum regis factum, qui contra canones in villulis novam episcopo sedem crexerat. Episcopi enim non debent constitui in castellis nec modicis civitatibus ac vicis, nec vilescat nomen episcopi., can. *Episcopi*, cum seqq. distinct. 80.

AD EPIST. CCXLI.

Comes per hominum suum vos cogit. Antea eudebatur, per dominum suum. Variat scriptura in aliis codicibus. Habent enim, per hominem suum, ut codex, S. Germ. Utrumque mendosum est. Restitui igitur per hominum suum, quomodo exhibent membranæ regię bibliothecæ: et sane sensus arguit eo modo legi oportere. Jam autem supra epist. 208 hominii nomine usus est, de quo verbo Hotomanus in commentariis feudorum. Vetustiores autem dicebant homagium, quod indicant verba Alberti Krantii Wandalie lib. III, cap. 39: « Apud Cæsarem immenso auro in satisfactionem et hominio, quod nunc vocant homagium, præstito immunitatem coemit. » Alio significato quam solet in materia feudorum, videtur sumi a Roberto monacho Histor. lib. II: « Requisivit a nostris ut sibi principes exercitus facerent hominum, id est securitatem pacis, et ipse conduceret eos per desertas regiones quas ingressuri erant, » et paulo post: « Fecerunt igitur eum sacramento hominum tali conditione, ut tandiu duraret quandiu ipse perseverasset in sacramento suo et promissione. »

Hoc et Julius papa. Sic ex v. c. antea cusum Julianus.

Vel cincti iudicis sententiæ subjiciatur. Nunc primum hic locus suo nitori restituitur, nam antea editum, vel laici iudicis, quod licet probari et retineri possit, maxime cum quidam alii prisci codices tali lectioni astipulentur: tamen indubium est id a glossographi manu hactenus irrepsisse. Voluit enim

A interpretari quid significaret vox *cincti*: quæ quod minus protrita et vulgaris erat, facile potuit degenerare ac mutari. *Cincti* autem plane legitur in antiquis membranarum regię bibliothecæ, item Thuani, Servini et Fabri, eamque lectionem confirmant argumenta epistolarum quæ præfiguntur initio veterum librorum. « Quod apostolico iudicio decisum est non esse retractandum, nec de causis ecclesiasticis a cincto iudice 201 judicandum. » Ubi in v. c. Servini legitur *accincto*. Parili nævo deturpatus fuerat locus ejusdem Ivonis epist. 247, ubi restitui fide prisca, « Faciant hæc cincti iudices qui ad malorum vindictam gladium materialem portant. » Pro *cincti*, superior editio ibi referebat *cuncti*. Sylvester papa in suis decretis: « Nemo clericus, vel diaconus, vel presbyter propter quamlibet causam intret in curiam, nec ante iudicem cinctum causam dicere præsumat, quoniam omnis curia a cruore dicitur et immolatione simulacrorum. » Sic enim citatur ille locus a prisco auctore in libro De unitate Ecclesiæ conservanda, et ab ipsomet Ivone Decreti parte VI, cap. 334. Sed apud Gratianum in can. *Nullus clericus*, cau. 11, q. 2, ubi pars eorum verborum relata est, vetus et elegantior scriptura passim mutata fuit: nam pro *cinctum*, subrogarunt male *civilem*. Cinctorum autem appellatione intelligebantur laici potestatem consecuti; itaque lusit in ea voce Sidonius Apollinarius lib. V, epist. 7 ad Thaumastum: « Hi sunt qui invident reverentiam clericis, originem nobilibus, concessum prioribus, congressum æqualibus, cinctis jura, discinctis privilegia. » Quæ verba ut pluscula alia consequentia ejusdem epistolæ perperam tributa sunt a neotericis auctoribus Catalogi testium veritatis, Hildeberto Cenomanensi episcopo, sive etiam archiepiscopo Turouensi; qui quidem fragmentum illud evulgarunt tanquam novum, necdum antea in lucem editum: imo etiam supposito nomine Romanorum, initio dicti fragmenti præfixerunt: « Romani sunt quos timent et timentur. » Quæ res fucum fecit nupero historico, alioquin valde diligenti et erudito, qui cum id hausisset ex turbidis rivulis, non animadvertit particulam esse epistolæ Sidonii, qui longe antiquior fuit Hildeberto. Neque vero stylus Hildeberti convenit. Adhuc in iisdem catalogis parili errore cuditur, *cunctis jura*, pro, *cinctis*. Illemet Sidonius lib. I, epist. 7: *Prius cinctus custodia quam potestate discinctus*. In Constitutionibus imperatorum crebra mentio fit cinguli administratorum. Cassiodorus in istud psal. xxix: *Præcinxisti me lætitia*: « Perpende verbum, inquit, præcinxisti. Cingulum significat quod ad iudicis pertinet dignitatem. Nam cuncta potestas in ipso vocabulo noscitur constituta. Sic enim cinctum dicimus iudicem, quando ejus fasces honoresque declaramus. » S. Augustinus lib. De verbis Domini, tract. 19, et refertur in cap. *Militare*, cau. 23, q. 4: « Non enim de his tantum militibus Scriptura loquitur, qui armata militia continentur: sed quisquis militiæ suæ cingulo utitur dignitatis suæ miles ascribitur. Atque ideo hæc sententia potest dici, verbi gratia, militibus, protectoribus, cunctisque rectoribus. » Marcellus papa in cap. *Nullus*, cau. 11, q. 1: « Magistratus qui hoc jubere ausus fuerit amissione rerum et cinguli plectetur. » Eorum exemplo clerici sibi vindicantur cingulum honoris et militiæ cælestis, quod ad hanc emendationem nihil pertinet.

AD EPIST. CCXLII.

Quos potius contra. Verba sequentia addita sunt ex v. c. quæ antea desiderabantur.

Fædus nuptiarum vitiaverit. In uno v. c. Pith. *initiaverit*. Fortasse non male, nam et dixit infra epist. 245: « Duxisti uxorem quod lex naturæ initiavit. »

AD EPIST. CCXLIV.

Et in statum rectitudinis justitiæ lance reformari.

Sic Vulgata editio, quam firmant plerique vet. A codd. Auctor epist. 24 : « Perversorum terneritas et audacia recludinis statum labefactare conatur, » et epist. 26 : « Ne te a recludinis tux statu dejiciat. » In uno autem vetusto exemplari nempe regio, legitur aliter, et in statera recludinis. Ac fortasse respicere videtur ad hæc verba sancti Gregorii Moraliū lib. xx, parte iv, cap. 6, quæ etiam referuntur in can. 10, dist. 45 : « Omnis qui recte judicat, stateram in manu gestat. in utroque penso justitiam et misericordiam portat, ut justo libramine quædam per æquitatem corrigat, quædam vero per misericordiam indulgeat. »

AD EPIST. CCXLVII.

Faciant hæc cincti iudices qui ad malorum vindictam gladium materiale portant. Latel:at hic vitium quod sine ope priscarum membranarum facile deprehendi non poterat. Vulgata enim lectio habebat, *cincti iudices*, ut etiam nonnulli prisci codices. Sed cum in tribus manuscriptis perspicue legatur, *B cincti iudices*, nulla amplius dubitatio est quin multo rectius id sit, huic scripturæ accedunt variæ lectiones. Unus codex habet *accincti*, alter *succincti*. Tertius *xcincti*, quod postremum exhibet vetus liber S. Victoris. Emendationem vero palam confirmat locus epist. 241 : « Vel cincti iudicis sententiæ subijciatur, ubi pro *cincti*, hactenus legebatur *laici*. »

Officii quod postposuimus. Ita restitutum ope v. c. Antea cusum, quod proposuimus. In uno v. c., *auod posuimus*.

Capite deorsum posito, et pedibus erectis thymelicorum incessum imitabimur. Alias in v. c. *temilicorum*, sed in exemplari Servini aliter legitur *temulentorum*, quod videri potest fluxisse a manu prisci glossographi, cui incognita vox *thymelicorum*, qui erant scenici artifices. Ex vestigiis atramenti paulo recentioribus non obscurum est in dicto exemplari Servini primitus scriptum fuisse, *thymelicorum*, sed postea interpolatam scripturam. Simili autem sensu dixit S. Augustinus in cap. 3, cau. 52, q. 6 : « Ubi melius vivit mulier quam vir, capite deorsum pendet domus. »

AD EPIST. CCL.

In oculis apostolicæ majestatis. Solus codex Serv. habet, *in oculis divinæ majestatis*, sed minus apte. Solet enim auctor dicere apostolicam majestatem, sive majestatem papæ, ut epist. 8, 147, 157, 159, 201, 258, quemadmodum etiam alii cœvi scriptores. Joannes Salesberiensis Polic. lib. vii, cap. 21 : « Nec ego apostolicæ majestati et regie arbitror reluctandum. » S. Bernardus epist. 268 ad papam Eugenium : « Alii vereantur majestatem in vobis, et tremulis labiis ac digitis quod ad rem pertinet, vix ad id unquam longis ambagibus anfractibusque perveniant. » Sic Arnulfus episcopus Lexoviensis scribens ad papam Adrianum tribuit illi *majestatem* epist. 8, ut et Alexandro papæ epist. 26, 27, 45, 64, qui *majestatis apostolicæ fastigium* vocat epist. 21. Idem Arnulfus appellat *majestatem archiepiscopi* epist. 15, et *cardinalis* epist. 65.

Sed non sunt. Alias, *si non sint*.

Pulso ad thronum justitiæ; cum ratio exigit, cum pia præsumptione pulso ad. Hæc omnia verba adjecta sunt fide et consensu manuscriptorum, quæ antea decrant.

Post mortem bonæ memoriæ Anselmi archiepiscopi Cantuariensis, Ecclesiæ pastore viduata. Locus hic illustrandus est verbis Willielmi Malmesburiensis lib. 1 De gestis pontificum Anglorum : « Postquam venerandæ memoriæ Anselmus lutei 202 corporis nodos evadens, huic vitæ valefecit, vacavit archiepiscopatus pleno quinquennio. Hoc toto spatio cum rex (*intelligit Henricum primum*) admoneretur ut matris suæ Ecclesiæ viduitati consuleret, mitti responso differebat : optimos fuisse archiepiscopos quos pater fraterque misissent : se nolle a parentum felicitate degenerare. Quocirca magno scrutinio debere agitari

consilium, ut eum poneret archiepiscoporum, qui vel æquis passibus virtutum antecessores suos sequeretur, vel æmularetur proximis. » Et paulo post agens de Radulfo Rofensi, cuius mentio fit hac Ivonis epistola, refert ab electoribus dictum fuisse : « Dicatur quod nullius vulneret conscientiam. Satis superque alienæ gentis homines fuisse archiepiscopos : abundare patriæ linguæ viros, qui referant Lanfrancum scientia, religione Anselmum exhibeat, pannis utrumque. Esse Radulphum Roffensem episcopum, qui fama æquet antiquos, humili affabilitate vincat et veteres et novos. Si genus explore, spectabili Normannorum prosapia oriundum : si vitam inquiras, nulla etiam infamia perstrictum. Solum esse cujus religionem nec livor carpere possit quod discreta sit. Si scientiarum litterarum rimeris, totas exhausit Athenas : si eloquentiam exigas, melleo quodam lapsu ex ejus ore fluit oratio : cui accedit genialis soli, id est Cænomanici, accuratus et quasi depexus sermo. Hæc meruerunt suffragia, ut continuo mutata sententia rex in eorum voluntatem transiret. Actum quinto die post exactum quinquennium a morte Anselmi. Radulphus apud Sagium, quæ est abbatia Normanniæ, primo adolescentiæ flore monachum se devoverat, coalescentibusque virtutum incrementis primo subprior, mox prior, postremo abbas fuerat, etc. » Idem paulo post addit de ejus obitu a paralyti : « Obiit xiiii Kalendas Novembris, anno ix patriarchatus, Incarnationis Dominiæ millesimo centesimo vicesimo secundo. Hunc habuit finem Rodolphus religione impar nulli, peritia litterarum magnifice pollens, affabilitate certe facile omnium primus. Qui fortunarum amplitudine nihil plus acquisierit, nisi ut plus benefacere possæ quibus vellet. Quanquam ad æstimationem vulgi tantum ejus decebat gloriæ, quantum accedebat fortunæ. Cæterum nullius delicti suspicione vel lvi notabilis, nisi quod ad risus et jocos inclinior erat, quam vel dignitatis vel gradus interesse videretur C Sæd quæcunque faciebat, bono utique animo vir ille faciebat : de quo quidquam sinistrum suspicari, contra religionem est niti. » Hæc ille.

Obnixæ postulantes. Ita meliores codices, ut epist. 141 *obnixæ rogo*, et epist. 271 *obnixæ precamur*, in quibusdam est, *obnoxie post*, quod non apte quadrat, non enim pallium istud episcopis concedi moris erat, nisi summis precibus a summo pontifice peteretur. Itaque quod hic auctor dixit *obnixæ postulare*, alii dicunt *fortiter et instanter*, ut S. Gregorius primus lib. vii, epist. 5 : « Prisca consuetudo tenuit, ut honor pallii nisi exigentibus meritis causarum, et fortiter postulanti dari non debeat. » Vetus auctor rituum ecclesiasticorum sive sacrarum ceremonialium SS. Romanæ Ecclesiæ, lib. 1, sectione 10, cap. 5 testis est illum cui concedebatur pallium, his usum verbis : « Ego N. electus ecclesiæ N. instanter, instantium et instantissime peto mihi tradi et assignari pallium de corpore beati Petri sumptum, in quo est plenitudo pontificalis officii. » Hæc ille, ubi multa de usu pallii commemorat; atque inter cætera refert, in lege gratiæ antiquum esse illud Ephod (*id est pallium*) quod a Lino post Petrum secundo Romano pontifice institutum, et in singulari potestatis privilegium nostris præsulibus datum fuit. Rupertus Tuitiensis lib. 1 De div. offic. c. 27 scribit Maternum a beato apostolo Petro missum Treverensi ecclesiæ hæreditatem pallii suis successoribus dereliquisse. Videtur autem nonnullis hic mos potius acceptus a Cæsaribus, eamque in rem ducunt argumentum ex verbis Agnelli episcopi Ravennatis, qui refert imperatorem Valentinianum subjecisse episcopo Ravennatensi quatuordecim civitatum episcopos, atque eum adornasse pallio confecto ex lana candida quo soli imperatores tunc temporis utebantur.

Dignitatem ei pallii concedatis. Gregorius papa septimus regesti lib. 1, epist. 24 ad Brunonem Vero-

nensem episcopum, dicit antecessorum decreto nisi A
 præsentī personæ non esse concedendum pallium. Itaque monet illum Romam veniat, ut illud accipiat. Urbanus papa secundus apud Platinam, scribens archiepiscopo Mediolanensi : « Litteris tuis exorati, inquit, cum apostolicæ sedis benedictione pallium fraternitati tuæ mittimus, quod quidem dignitatis genus nulli ante te, nisi præsentī, concessum est. » Sed jam longe antea etiam absentī, nec petenti datum fuisse indicant verba Gregorii papæ primi lib. vii, epist. 5 ad Brunehildam reginam : « Extra hoc autem quia ab eo qui uti desiderat, directa ad nos hoc sibi largiri speciali petitione non poposcerat, et ante causam nullo modo præbere sine ejus postulatione debuimus : maxime quia et prisca consuetudo retinuit, ut honor pallii nisi exigentibus meritis causarum, et fortiter postulanti dari non debeat : nos tamen, » etc. Glaber quoque Rodolphus Hist. lib. v, cap. 4, ubi agit de dissensione Lugdunensis præsulatus, refert pontificem Romanum misisse Odiloni abbati Cluniacensi pallium et annulum, B
 et imperasse ut fieret Lugdunensis archiepiscopus : quod tamen vir religiosus suæ humilitatis propositum attendens omnimodis renuit, pallium et annulum reservans futuro pontifici. Cæterum huic Radulpho Roffensi archiepiscopo Cantuariensi Paschalis papa secundus misit pallium per legatum Anselmum, nepotem ex sorore sancti Anselmi archiepiscopi decessoris, ut refert Willielmus Malmesbur. lib. 1 de gest. pontif. Anglor. Illud notandum, veteres tanti fecisse dignitatem hujus rei, ut S. Bernardus Clar. in epist. 246 ad papam Eugenium scripsit, se tolerabilius habuisse sibi interdici missarum celebrationem quam Bituricensi archiepiscopo usum pallii.

AD EPIST. CCLIII.

Miseras suas et angustias quibus a violatoribus pacis vexatur. Quod hic scribit Ivo, lucem et interpretationem mutuatur a verbis Nicolai monachi in Vita hujusce Godefridi Ambianensis episcopi lib. 11, cap. 30, 31, 34, et lib. 111, cap. 2, 3, 4, 5. Cujus C
 verba diffusiora in compendium redigo. Cum hic episcopus peregre profectus reverteretur Ambianum, secum duxerat Adamum ejus civitatis principem, ac tunc militum præsidio destitutum. Cumque Adamus moneret aliud iter esse capescendum, quia sibi metuebat ab hoste atrocissimo Guermundo Pinquiniacivicedomino, responderat episcopus comitem secorum esse debere, quia Guermundus sancte nuper juraverat se pacem bona fide servaturum, honoremque habiturum episcopo suo temporali domino. Forte mox accidit ut Guermundus multo stipatus equitatu vianibus occurreret, et confestim viso 203 corpore super Adamum incumbit, porrigit jugulum, et exclamat, quibus furiis impulsus Guermundus se præsentē tale facinus audeat ; quin etiam cervicem objicit, precatus ne quid moliatu adversus Adamum. Territis episcopi comitibus et fugientibus, Adamus injectis catenis Pinquiniacum abducitur ; quem episcopus flens et ejulans, comamque vellens, solus sequitur, se ejus proditorem, tantæque calamitatis auctorem clamitans. Ubi Pinquiniacum ventum est, cæteris intromissis episcopus stare foris cogitur. Redit igitur ad civitatem, rem refert clero et populo, captivitatem domini sui Adami, et injuriam præsulis deploranti. Itaque episcopus plectit anathemate Guermundum, et ecclesias regionis infidi domini claudi jubet. Inde crebræ vastationes agrorum, pagorum depopulationes, et temporum incendia ; quibus mire afflicto episcopus, miserum se dicebat qui in ea tempora incidisset. Nec flecti poterat Guermundus ut Adamum captivum dimitteret, quamvis intercedente rege, regniue principibus. Tandem episcopus putans nova humilitate se molliturum duritiam cordis insani subditi regente hieme cilicio indutus, nudis pedibus iterum venit Pinquiniacum,

et medio foro humi prostratus, pedes tyranni amplexus, lacrymans precabatur ut Adamum suum rediret. Sed ille ignominiose repellit episcopum, injuriis affectum et irrisum. Hæc igitur ratio est, cur Ivo obnixè rogat Ludovicum regem, ut lacrymabiles Godefridi conquestiones audiat, quo postea distringat gladium in vindictam malorum, qui pacem impune violaverant.

Faciatur itaque gladius regalis officium suum ad vindictam malorum. Sugerius in Vita Ludovici Crassi, agens de illius coronatione : « abjectoque sæcularis militiæ gladio, ecclesiastico ad vindictam malefactorum eum accingens, diademate regni grantanter coronavit. » Eleganter Hildebertus Cenomanensis episcopus in epist. ad H. Sagiensem episcopum, de duplici gladio loquens : « Apte protecto inventus est uterque apud discipulos Christi, quia adhuc uterque ostenditur in membris corporis Christi. Membrum enim Christi, rex ; membrum Christi sacerdos. Scienti loquor, nosti gladium regis, nosti gladium sacerdotis. Gladius regis, censura curiæ : gladius sacerdotis, ecclesiasticæ rigor disciplinæ. Hoc evangelistam figurasse legisti dicentem : Domine, ecce gladii duo hic. Si esset qui in gladio regni liberaret me ; non peteretur educi gladius sacerdotii propter me. Cæterum vides quia jam potestas sine causa gladium portat : in vagiua conditus est, pelibus mortuorum animalium tectus est. In Christum Malchus, in vasa templi Balthasar impune manus extendit. Nemo est quem zelus domus Domini comedat : nemo est qui cum Moyse minetur et dicat : inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit carnes, » etc.

AD EPIST. CCLIV.

Qui nunc tandem impetravit a principe suo rege Anglorum, ut posset in propria persona. Tunc temporis non licebat antistitibus Anglicis Romuleam urbem proficisci, nisi prius licentia petita a rege. Cujus rei ratio redditur a nonnullis, quia verebantur principes ne si, libere regni fines subditi emigrarent, sub alieno cælo mutarent animos, et ab exteris depravati multa innovarent contra receptas patriæ leges. Willielmus Malmesburiensis De gestis pontif. Anglor. lib. 1 de Anselmo Cantuariensi archiepiscopo agens, « Hæc, ait, communicaturus cum papa, rogavit licentiam pergendi Romam, bis terque frustra. Intellego enim, aiebat rex, licentiam interdiciendam, cum eum nullo gravi peccato sciam onerari, cujus a Roma petat absolutionem, nec egere illius loci consilio, cum ei nullius scientiæ desit copia. Magis certe dixerim, Urbanum Anselmi cedere sapientiæ, quam Anselmum Urbano indigere. Quod si pertinacius cœptis insisterit, omnem archiepiscopatum in meum fiscum redigam. Transgreditur enim promissa sua, quibus fidem suam astrinxit omnes consuetudines servaturum regni mei. Insolitum est quippe mihi, ut quisquam procerum meorum eat Romam, nisi meo potissimum missu. » Inter articulos sive constitutionis capita quæ proponebantur ab Anglorum rege Thoniæ archiepiscopo Cantuariensi : istud numeratur ab Eduardo in illius Vita cap. 6. « Quod non liceat archiepiscopo et episcopo exire de regno, et venire ad vocationem domini papæ sine licentia regis. » Sane idem olim observari solitum in regno Francorum facile colligitur ex epistola Hincmari archiepiscopi Remensis ad Adrianum papam II : « De eo quod pusillitati meæ vestra rescripsit sublimitas, ut eundem Hincmarum (intellegit Laudunensem episcopum nepotem) et alios tres episcopos omnium episcoporum regni domini Caroli vicem ferentes, ad synodum Romam mitterem ; vestra sciat auctoritas, quia nec prædictum Hincmarum, nec etiam quemlibet episcopum dioceseos Renorum, minime autem aliarum provinciarum episcopos, nisi dominus rex præceperit, Romam vel in aliquam partem mea commendatione mittendi habeo potestatem, nec ipse ego ultra fines regni sui

absque illius scientia progredi valeo, sicut missis vestrae sanctitatis coram Odone venerabili episcopo, et Ansegiso religioso presbytero et abbate, quibus nostrae causae sunt cognitae, dixi. » Gregorius autem septimus reprehendit regem Anglorum, qui vetabat antistites Ecclesiarum sui regni Romam proficisci. Sic enim lib. vii, epist. 1 ad Hubertum Romanae Ecclesiae subdiaconum. « Multa sunt unde sancta Romana Ecclesia adversus eum queri potest: nemo enim omnium regum etiam paganorum, contra apostolicam sedem hoc praesumit tentare quod is non erubuit facere, scilicet ut episcopos, archiepiscopos ab apostolorum liminibus vilius tam irreverentis et impudentis animi prohiberet. Unde volumus ut eum nostra vice prudentia tua studeat admonere, quatenus honorem quem sibi a subditis suis graviter ferret non exhiberi, sanctae Romanae Ecclesiae non tantopere labore imminuere, et debitas gratias agendo gratiam beati Petri procuret acquirere. »

In propria persona sedem apostolicam visitare. Hujusce moris tenax fuit Gregorius septimus. Nam lib. vi, epist. 50 ad Lanfrancum Cantuariorum archiepiscopum, dicit se stupere ac mirari, cur ex illo tempore quo papa factus est, ad illum proficisci non multum curaverit. Non enim debuisset metu regis Anglici, aut cujusquam personae superstitioso amore a conspectu papae retrahi. « Quatenus, inquit, de his et aliis negotiis praesentialiter conferre, atque utilitas Ecclesiae de nostro colloquio augmentum valeat, Deo favente, percipere. » Et lib. ix, epist. 20 ad eundem Lanfrancum (sic enim suppliri potest lacuna editionis vulgatae) arguit illum quod licet saepe apostolica legatione fuisset invitatus Romam venire, etiam pro fidei et religionis Christianae comprobatione, tamen aut superbe negligeret abusus patientia 204 Gregorii distulisset, nec etiam canonicam excusationem praetendisset. « Non enim, ait, labor aut difficultas itineris te sufficienter excusat, cum satis notum sit multis longe remotos, licet corpore invalidos et infirmos, et a lectulis vix valentes surgere, tamen beati Petri amore flagrantibus ab ejus limina vehiculis proferare. » Demum minatur ab omni officio episcopali suspendendum fore, nisi postposita occasione vel inani formidine, infra quatuor menses inobedientiae reatum emendare non ulterius negligat. Sed et lib. ix, epist. 1 irascitur W... Rhotomagensi archiepiscopo, quia apostolorum limina visere tanto tempore parvipendisset, cum ab ipsis mundi finibus gentes noviter conversae ad fidem, annue ad illa venirent. Imo quoque legatos papae qui propius erant, adire non multum curaret: quodque dignitatis praerogative insigne, pallium, ab apostolica sede pro more acquirere postponeret. Demum concludit, nisi culpam emendet, cariturum jure ordinationis et consecrationis.

AD EPIST. CCLV.

Uctionem vero quam semel accepisti non aestimo repetendam. Ejusdem sententiae fuit Goffridus abbas Vindocinensis, cujus est epistola in manuscripto exemplari. « Ivoni Carnotensi praesuli frater Goffridus salutem a Domino, et a se debite servitium. Sicut consuetudines monachorum beati Benedicti regulae concordantes laudamus: sic eas quas sanctus Benedictus nec docet nec praecipit, et quae a ratione penitus discrepare videntur, laudare non possumus. Sunt enim quaedam apud monachos institutiones quas ratio nullatenus admittit, nec sanctorum quilibet Patrum invenit, sed insipientium consuetudo hominum instituit; has in monasteriis quidam monachi sibi pro lege vindicant: et cum Christus dixerit, ego sum veritas, nec dixerit, ego sum consuetudo: pro sua tamen consuetudine legem veritatis immutant. Et ut caetera taceamus, in hoc ut nobis videtur, non mediocriter errant, quod unctionem infirmorum cum a sancta catholica et apostolica

A sede sacramentum vocetur, et cum nullum sacramentum iterari debeat, iterandam putant. Uctionis utique sacramentum beatus Innocentius papa adeo magnum dicit, quod poenitentibus, quibus caetera sacramenta negantur, nulla ratione putari posse concedi. Quid tamen super hoc magnitudo vestrae discretionis sentiat, et quid tendendum doceat, scire desideramus: quia quamvis ista et ratione et auctoritate esse vera non dubitemus, eo tamen vestrae auctoritatis decreto firmari volumus et rogamus. » In eodem exemplari subjicitur postrema pars hujusce epistolae Ivonis. Alio loco illemet Goffridus De sacramenti iteratione sic scribit: « Ibi reiteratur sacramentum ubi idipsum iterum datur, quasi quod prius datum est, postea posse dari credatur. Verbi gratia, si aliquis baptizatus, iterum in aquis baptismatis mergeretur ea intentione ut ab originali et aliis peccatis solveretur. Aliter enim non rebaptizatur, etiamsi multoties aliquis aquis baptismatis submergatur. Ubi vero propter aliud et aliud datur, non iteratur sacramentum, sed tribuitur ad virtutis augmentum. Quamvis enim prius in vertice et postea in fronte homo chrismate ungetur, non tamen iteratur chrismatis sacramentum: quia, ut supra diximus, propter aliud et aliud fit. Sicut et baptismus minime iteratur, etiamsi multoties post baptismum aquis baptismatis aspergamur. Injunctio infirmorum, magnum sacramentum est, et ideo nulla est ratio iterandum. Sicut enim caetera sacramenta per apostolos Christiana religio suscepisse creditur, ita et istud suscepisse ab apostolica traditione minime dubitatur. Omne autem sacramentum a Spiritu sancto per doctores sanctos, in quibus ipse loquitur, iterari prohibetur, et ideo videlicet ne medicina sancta vilesceret, et minus utilis esset: quae tanto magis salubrius est quanto minus contemptibilis invenitur. »

AD EPIST. CCLVIII.

Trecis ab eodem legato concilium celebratum est. Hujus rei meminit auctor epist. 141, et Nicolaus monachus Suessionensis in Vita S. Godefridi episcopi Ambianensis lib. 1, cap 30: « Eo tempore Richardus cardinalis, et apostolicae sedis legatus, apud Trecentenses celeberrimum habuit conventum episcoporum, abbatum, et Galliae procerum. » Diversum est concilium apud eandem Trecentenses habitum a Paschali papa, de quo supra epist. 176.

AD EPIST. CCLXIII.

Si laicorum pedibus colla supponatis. Goffridus Vindocin. abbas in epist. ad Gaufridum Carnotens. episcop. agens de lite Ecclesiae suae cum comitissa Vindocinensis lib. 1, cap 30: « Omnino enim justum est, et sacris canonibus, sicut ipse melius nostis, penitus obviare videtur, ut ecclesiastica causa saeculari et peregrino iudicio terminetur, et quod vos et vestros facere decet, aliis etiam ecclesiasticis personis concedatur. Hoc si fieri posset, Ecclesia vestra damnum pateret, et sui juris et honoris perderet plurimum. Ecclesiae etenim vestrae gloriam alteri dare, nec sanctitatis genus, nec religionis membrum. Hoc etiam bene nostis, dilectissime, quod saeculares homines sua consuetudine sanctae Ecclesiae auctoritatem conantur annullare: et cum eis in modico occasio cuiuslibet consuetudinis contra ecclesiastica jura conceditur, hoc deinceps omni tempore sibi vindicare nituntur. Si quis hoc facit contra suam Ecclesiam, mundialem suscitatur rixam: et cum aliquando aliter facere voluerit, saecularis tempestas non patitur. » Idem ad Calixtum papam: « Quando vero Ecclesia saeculari potestati subjicitur, quae ante dominum erat, ancilla efficitur, et quam Christus Dominus dicitur in cruce, et quasi propriis manibus de sanguine suo scripsit chartam libertatis amittit. »

AD EPIST. CCLXVI.

Consent. Dei gratia Praenestinae episcopi. Ita habet

• Fortasse legendum *Willelmo*.

meliores codices; ad eundem scribit tres alias epistolae. In ejus nomine non semel erratum, ut in vulgato Chronico Roberti de Monte qui continuator est Sigeberti. « In civitate Belvacensi, ait, a Conone sedis apostolicæ legato concilium celebratum. » Pro Conone, editum, *canonice*. Confirmat locus Nic. monachi in Vita S. Godefridi episcopi Ambianensis lib. III, cap. 9: « Interim Conon cardinalis, pontifici maximi legatus, et Radulphus Remorum archiepiscopus apud Bellovacum synodum celebrant. » Hujus etiam meminit Sugerius lib. De vita Ludovici Crassi, cujus loci verba quia sunt corrupta in Vulgata editione, hic proponuntur castigatiora. Agens autem de Thoma de Marna homine perditissimo, qui pagum Laudunensem, Remensem et Ambianensem diabolo ei prosperante (ut loquitur) dilapidaverat, subdit. « Cujus intolerabili fatigata molestia cum sederet Belvaci generali conventu Gallicana Ecclesia, ut in hostes veri sponsi Jesu Christi, hic etiam iudicii primordia, et damnativa incipiat promulgare sententiam, venerabilis sanctæ Romanæ Ecclesiæ legatus Cono Prænestinus episcopus, innumerarum pulsatus molestia querelarum, Ecclesiarum, pauperum, et orphanorum, vexationum tyrannidem mucrone beati Petri, anathemate scilicet generali detruncans, cingulum militarem ei, licet absenti, decingit, ab omni honore, tanquam sceleratum, infamatum, Christiani nominis inimicum, omnium iudicio deponit. » Ibi cūsum est *Belvacii*, pro, *Belvacii*: et *Cenoprestinus*, pro *Cono Prænestinus*. In Chronico abbatibus Urspergensis ad annum Dom. 1116 et 1119 appellatur Cuno: ubi adjicitur illum excommunicationis suæ sententiam in Henricum imperatorem dictasse Jerosolymis, et postea in Græcia, Ungaria, Saxonia, Lotharingia, Francia quinque conciliis confirmasse. Vetus chronologus Autissiodorensis.

205 « Anno Domini 1115, tria concilia celebrata sunt in Gallia a Conone sedis apostolicæ legato, primum Remis, secundum Belvacii, tertium Catalauni. » Quæ verba pertinent etiam ad illustrationem loci epistolæ Guidonis archiepiscopi Viennensis prolata infra in notis epistolæ. 236. Exstant Goffridi Vindocinensis abbatibus epistolæ inscriptæ Cononi, vitæ laudabilis episcopo, sanctæ apostolicæ sedis legato. Willielmus autem Malmesburiensis lib. I De gest. pontif. Angl. scribit hunc Cononem, cum legatione fugeretur in Galliis, non fuisse facilem cujus verba prolata ad epistolam 273.

« *Et terræ patris sui injuste divinum officium interdictum esse.* Hujus pœnæ exempla in epistolis Goffridi. Nam scribens Ivoni Carnotens. episcopo: « Gratias agimus quod comitem Vindocinensem pro causa nostra ad rationem mitti fecistis, et quia quod inique gesserat corrigere neglexit, ejus castello et castelli banleugæ divinum officium abstulistis. » Et post pauca rationem hujus pœnæ explicat: « Unum tamen utile nobis, imo valde necessarium esset: pro quo vobis tanquam patri filii humiliter supplicamus: quatenus genus pietatis quo pastor Ecclesiæ cum necessitas exigit, impius pro domino fieri debet (genus enim pietatis est ut beatus Hieronymus dicit, impium fieri pro domino) ita in comitem et in omnem terram ipsius, zelus vestræ rectitudinis propagaret, totum videlicet ejus comitatum a divinis officiis segregans, et ipsum districtioris justitiæ vinculis alligans, ut universa plebs quæ nostram injuriam, et ejus malitiam non ignorat, et cui illius iniquitas multum displicet, nec major justitia displiceret, hinc occasione accepta proclamaret in eum: et sic, quoniam Dei amore ab injusta actione spontaneus non vult desistere, clamore simul et timore hominum desisteret. » Ille tamen Goffridus ipsum Ivonem redarguit quod id ausus fuisset in monasterium Vindocinense, quod vocat alodium Romanæ Ecclesiæ, et ideo se non obtempe-

A rasse dicto palam profiteretur. « Cum in majorem Ecclesiam nostram manum mittere non potestis, nec audetis, in cæteris quæ in episcopatu vestro sunt nostris Ecclesiis divinum officium, non quidem satis juste, abstulistis. Et quia vestra auctoritate hoc injuste actum dignoscitur, auctoritate Romana quæ omnium perversæ auctoritati est contraria, in ipsis Ecclesiis a fratribus nostris privatim et publice cantabitur. Sancta et irtractabili Romanorum pontificum licentia nobis conceditur, ut si interdictum in ecclesiis nostris a quolibet episcopo injuste factum extiterit, nullatenus a nobis observetur. » His conjungenda sunt quæ notantur ad epistolam 50.

« *Accipit quosdam monachos cementarios, al. cæmentarios.* Goffridus Vindoc. in epistola ad Hildebertum Cenomannorum episcopum: « Joannem cæmentarium esse monachum Ecclesiæ nostræ, et ab ipsa Ecclesia sæpius per inobedientiam recessisse firmissime scitis. » Et alia ad eundem epistolam: « Joannem cæmentarium monachum quidem, sed non habentem charitatis cementum, quoniam proprii loci deseruit obedientiam, et suæ professionis fidem irritam fecit. »

AD EPIST. CCLXVIII

In concilio Exoldunensi. Quia hoc loco dicit Hugonem Diensem episcopum et apostolicum legatum interfuisse concilio, palam est debere intelligi concilium celebratum anno 1081. Sic enim scribit auctor Chronologiæ Autissiodorensis: « Anno Domini 1080 magnus terræ motus cum gravi terræ mugitu factus est vi Kalendas Aprilis, prima hora noctis. Sequenti anno apud Exoldunum castrum, quod est in Bituria situm, celebratum est concilium. Anno autem altero defuncto Meldensi episcopo, venerabilis Hugo Diensis episcopus et apostolicæ sedis legatus, apud eandem urbem concilium habuit, et Robertum Ecclesiæ Resbacensis abbatem episcopum ordinavit. »

AD EPIST. CCLXXI.

Patri et Domino suo. Hæc quatuor verba desunt in aliquot manuscriptis, sed confirmantur exemplis titulorum epistolæ 250, 244, 238. Joannes Salesburiensis Polycratici lib. VI, cap. 24, Adrianum papam alloquens: « Omnes applaudunt tibi, Pater omnium vocaris et Dominus, et capiti tuo infunditur omne oleum peccatoris. Si ergo pater es, quare a filiis munera et retributiones expectas? Si Dominus, quare Romanis tuis timorem non incutis, et temeritate repressa, eos ad fidem non revocas? »

Quando personaliter accipiebantur. Martyrologium Ecclesiæ Carnot. de ipsomet Ivone loquens: « Minoratas omnes hujus Ecclesiæ et 206 precarias in communes redegit usus, et eas in posterum personis distribui, tam suo quam apostolico privilegio vetuit. » De personis dictum ad epistolam 12.

AD EPIST. CCLXXIII.

Excommunicationem in episcopos Normanniæ intentatam ita in eo temperetis. Fortasse hic locus interpretandus ex verbis Willielmi Malmesb. lib. I De gestis pontif. Angl.: « In principio regni Henrici, ait, venerat in Angliam ad exercendam legationem Guido Viennensis archiepiscopus, qui postea apostolicus fuit: tunc Anselmi, nec multo post quidam Petrus, omnesque reversi nullo effectu rei, grandi præda sui, Petrus maxime, quod omnes eum incendere caverent, qui esset filius Petri Leonis, summi Romanorum principis. Crebra ergo ad Angliam commebat legatio Romanorum insidiantium imbecillitati Radulphi. Sed effugabantur omnes cautela Henrici. Nolebat enim ille in Angliam præter consuetudinem antiquam recipere legatum, nisi Cantuariensem archiepiscopum: illique libenter refringebant impetum propter violentiam denariorum. At non ita facilis flecti Cono legatus in Gallia omnes

* Sic habet optimus v. c.

episcopos et abbates Normanniæ suspensionis nota implicuit, quod tertio vocati ad concilia sua non venerant. Super quo habito tractatu, missus Romam Radulphus archiepiscopus et Herebertus Norwicensis, ut suo labore tantam legatorum confusionem digerent. »

AD EPIST. CCLXXIV.

Responsales tamen meos. Sic in v. c. ut etiam paulo post. Vicarios appellat epist. 267, quæ est ejusdem plane argumenti. Horum responsalium crebra mentio in scriptoribus antiquis, maxime Gregorio primo papa, qui eorum munus satis subindicat, cum dicit diaconos transmissos ad imperatorem pro responsis ecclesiasticis faciendis, epist. lib. II, indict. 11, cap. 91 et 92; item lib. VII, epist. 5 et 6.

In clericali ordine militavit, eo modo castigata verba auctoritate veterum codicum. Male enim cum autea fuerat, *judiciali ordine.*

Omnium pie pulsantium, Ita melius ex v. c. quam ut antea, *o. pene puls.*

Ab omnibus filiis. Verba hæc cum novem proxime sequentibus addita sunt fide eorundem v. c., quæ imperfecta sententia deerant in edito.

Turstinum in archiepiscopum. Prima editio habet *Turstinum.* Sed postea in aliis exemplaribus offendi varie scribi nomen. Rogerus de Hoveden Annalium parte prima in Henrico primo appellat *Turstinum.* « *Turstinus,* ait, *regis Capellanus ad Eboracensem archiepiscopatum die Assumptionis sanctæ Mariæ eligitur Wintoniæ.* » In cujus editione notatur, alias legi, *Torstanus.* A cæteris appellatur *Turstanus* vel *Turstanus.* Matthæus Paris in Vita Henrici primi Anglorum regis: « Anno Domini 1113 rex Henricus dedit archiepiscopatum Cantuariensem Rodulpho Londoniensi episcopo, et illum per anulum et baculum pastorem investivit. Obiit eodem anno Thomas Eboracensis archiepiscopus, et ei Thurstanus successit. » In vetustis membranis Ant. Oiselli jurisconsulti, quibus continentur nonnullæ epistolæ Hildeberti episcopi Cenomaniensis, appellatur *Rustinus,* sed vitio librarii pro *Turstinus.* Hildebertus proficitur se *Turstini* amicum, et rogat ne falso rumori credat, quo dicebatur velle Romam proficisci nomine Cantuariensis archiepiscopi adversus ipsum *Turstinum.*

« *Turstino Dei gratia venerabili Eboracensi electo, suo charissimo amico Hildebertus humilis Cenomannorum sacerdos, non facile de amico diffidere. Sicut Seneca testatur,* » etc. *Vide in Hildeberto infra, ad an. 1134.*

Quæ exigit ab eo Cantuariensis Ecclesia. Sic v. c. prima editio *Cantuariensis.* Hujus autem contentio- nis ratio est, quia Eboracensis volebat subjici Cantuariensi, quæ querela sæpe renovata, ut indicant Anglici historici. Matthæus Paris in Willelmo conquæstore: « Anno Domini 1072, apud Windleshoram ex præcepto Alexandri papæ, rege etiam Willelmo annuente, in præsentia Huberti Romanæ Ecclesiæ legati, ventilata est causa de primatu Ecclesiæ Cantuariensis super Ecclesiam Eboracensem. Ubi tandem antiquarum auctoritatibus 207 scripturarum probatum est, et ostensum, quod Eboracensis Ecclesia debeat subjacere Cantuariensi, et ipsius archiepiscopo, ut primatis totius Britannicæ dispositionibus, in omnibus quos ad Christianam pertinent religionem, fideliter obedire. Ita quod si archiepiscopus Cantuariensis concilium tenere voluerit, ubicunque sibi utile visum fuerit, Eboracensis archiepiscopus cum omnibus suis suffraganeis et subjectis clericis, sui præsentiam exhibeat, ejusque canonicis dispositionibus obediens existat, benedictionem etiam episcopalem ab ipso debet accipere, et ei canonicam professionem addito juramento præstare. Huic igitur constitutioni consenserunt rex prefatus et Lanfrancus archiepiscopus Cantuariensis, et Thomas archiepi-

scopus Eboracensis, cum prædicto cardinali et omnibus episcopis et abbatibus regni. » Idem sub dicto anno 1113: « Orta est autem inter Rodulfum Cantuariensem et Thurstanum Eboracensem archiepiscopos magna dissensio, eo quod Eboracensis subjici noluit archiepiscopo Cantuariensi de more, sicut ejus antecessores facere solebant. Causa autem sæpe coram rege et domino papa ventilata est, sed nondum sine debito terminata. » Et paulo post subjicit: « Anno Domini 1113, consecratus est Rodulfus Cantuariensis archiepiscopus Cantuariæ, ab Anselmo domini papæ legato, quinto Kalendas Julii, et pallium ab eo susceptum. Et eodem die idem archiepiscopus Theophilum Wigorniensem et Bernardum Menevensem antistites consecravit. Deinde post dies paucos: cum Turstanus, Eboracensis delectus, ab archiepiscopo Cantuariensi maneretur, ut more solito benedictionem ab eo susciperet, et sibi obedientiam faceret, et Ecclesiæ Cantuariensi, respondit, se benedictionem ab ipso suscepturum libenter, sed professionem quam exigebat, se nullo modo facturum. Quod audiens rex Henricus, protestatus est manifeste, quod nisi Ecclesiæ Cantuariensi, juxta morem antecessorum suorum faceret quod debebat, ipsum Eboracensem episcopatu cum benedictione funditus cariturum. Sicque ab archiepiscopo Cantuariensi interposita appellatione, ne ab alio quam a se consecrationem acciperet, ab invicem recesserunt. » Idem paucis interjectis ad annum Dom. 1119 de Callixto papa loquens: « Hic Remis concilium tenuit, ad quod rex Henricus quosdam Angliæ et Normanniæ episcopos destinavit. Turstanus quoque Eboracensis electus, illuc veniendi a rege licentiam impetravit, interposita fide, quod benedictionem ab eo non reciperet. Qui ad concilium veniens, Romanos (sicut mos est) in suum favorem largitatis beneficio transtulit, et per eos, ut a papa consecraretur, impetravit. Quod ut regi Anglorum innotuit, omnem ei locum suæ dominationis interdixit. » Idem post pauca, sub anno Domini 1125: « Quo utique anno disceptatum Willelmi Cantuariensis, et Turstanni Eboracensis archiepiscopos de primatu, quis eorum esse dignior videretur. » Mox addit: « Anno Domini 1127 rex Henricus ad Natale tenuit curiam suam apud Windeleshoram: ubi cum Turstanus Eboracensis archiepiscopus, in præjudicium Willelmi Cantuariensis archiepiscopi regem vellet coronare, judicio omnium repulsus est et lator crucis ejus quam in capellam regis ante se deferri fecerat, extra capellam cum cruce ejectus est. » Hunc autem Turstanum obiisse dicit anno Dom. 1139.

Verum quæ de hac controversiâ scripsit Willelmus Malmesburiensis, digna sunt plane quæ referantur, ut historia rei clarius innotescat. Sic autem lib. III De gestis pontificum Anglorum: « Successit Thurstanus prædicandæ constantiæ clericus, qui cum post aliquot annos acceptæ electionis professionem Radulfo archiepiscopo Cantuariæ facere nollet, volente rege ultro archiepiscopatu cessit. Sed clericorum suorum monitu postea Romam profectus hanc epistolam meruerat: »

« Paschalis episcopus servus servorum Dei Henrico illustri regi Anglorum, salutem et apostolicam benedictionem. Audivimus electum Eboracensem virum sapientem et strenuum sine judicio ab Eboracensi Ecclesia sequestratum, quod nimirum divini justitiæ et sanctorum Patrum institutionibus adversatur. Nos quidem neque Cantuariensem Ecclesiam minui, neque Eboracensem volumus præjudicium pati, sed eam constitutionem quæ a beato Gregorio Anglicæ gentis apostolo inter easdem ecclesias constituta est, firmam censemus illibatamque servari. Idem ergo electus ut justitia exigit, ad suam ecclesiam omnimodis revocetur. Si quid autem quæstionis inter easdem ecclesias nascetur, præsentibus utrisque partibus in nostra præ-

sentia p̄ tractetur. » Hac epistola fretus Turstanus A sedem suam repellit libens. Augebatur in dies dissidium inter eum et Radulphum archiepiscopum, quia Radulphus nullis delinimentis, nullis minis adduci potuerat ut ei manus imponeret, nisi professionem faceret, nec Turstanus id se facturum pro cap̄tis periculo pollicebatur. Successore ergo Paschalis papæ Gelasio citra montes venienti, ambo statuerunt occurrere causarum patrocinio adfuturi. Sed mors apostolici non diu prolongata tardavit eorum impetum, donec Callixtus, qui ei successerat, Remis ad celebrandum venit concilium. Eo Turstanus impiger contendit pollicitus regi nihil se contra decus Ecclesiæ Cantuariensis moliturum. Quod mox ut opportunum vidit, oblitus effregit, ab apostolico contra omnes consuetudines majorum, benedictionem episcopalem suscepit. Præcesserat sane Turstanum ad papam legatus regis, idemque frater Radulfi Sefredus postea Cicestrensis episcopus, denuntiaturus papæ ne ullo modo Turstanum aut ipse sacraret, aut ab aliquo, nisi a pontifice Cantuariorum secundum antiquum morem sacrari permitteret. Et si contra hoc ipse apostolatus sui jure niti vellet, certus existeret quia nec pro amissione coronæ suæ propositum suum in hac causa mutaret. His respondit apostolicus: « Ne putet rex me, de quo agit negotio, aliter acturum quam ipse velit. Neque enim voluntas mea unquam me tulit, ut Cantuariensis Ecclesiæ dignitatem, cui tot præclari patres ut pene toti mundo notissimum est, præcederent, quoquo modo humiliem. » Illis blanditiis persuasus legatus reditum maturavit. Post cujus discessum apostolicus Romanorum jussis obnoxius, qui in amicitiam Turstani transierant, eum sacra vit, palam illud interdicens Joanne archidiacono Cantuariensi, responditque ei apostolicus: « Nullam **208** injustitiam Ecclesiæ Cantuariensis volumus facere. Sed salva justitia et dignitate illius, quod proposuimus exsequimur. » Frivolum id audientes C judicaverunt, cum dissideret factum a dicto. Hoc audito, rex Turstano interdixit omnem dominationis suæ terram, quam severitatem nec tunc voluit diminuire cum eum apud Gisortium præsens appellasset apostolicus, asserens se de fide, qua se rex obligatum esse dicebat, cum auctoritate beati Petri solutum. Quod cum frustra fuisset, tunc quidem rex impacatus remansit. Sed sequenti anno cum jam præfatus papa in sede apostolatus corroboratus, liberius quæ vellet disponderet, misit epistolam qua jubebatur ut aut Turstanus episcopatu suo potiretur, aut rex anathemate, et pontifex Cantuariensis suspensione sacerdotalis officii plecteretur. Hic metus coegit regem cæptis desistere; receptus est Turstanus in sede. Ita ille quamvis Radulphus et successor ejus Willelmus multa conarentur, multa effunderent, omnes eorum allegationes instantia sua dissolvit, et irritas fecit. » Hæc Willelmus Malmeshuriensis, qui etiam alio loco aperte indicat Romanos callidis artibus antea fovisse istiusmodi contentiones. Nam lib. i De gestis pontificum Anglorum, cap. De archiepiscopis Dorobernensibus, sub finem, profert verba epistolæ ipsius Paschalis papæ scriptæ ad Angliæ episcopos, et Henricum regem super hac causa Radulphi, ubi inter cætera concludit: « Dignitatem quam per beatum Augustinum suscepit Ecclesia, et quam sanctæ memoriæ frater noster Anselmus jure ac possessione legitima tenuisse cognoscitur, nos profecto nullatenus minuimus, sed in eodem statu esse Cantuariensem Ecclesiam volumus, ut authentica ejus privilegia juxta canonum sanctiones nullis perturbationibus violentur. » Subjicit autem historicus: « Ille si papa expresse dixisset, has et has dignitates habuit Ecclesia Cantuariensis, et easdem illi confirmo, absol-

A visset litigium, controversiis imposuisset modum. Sed dicens, Quæcunque authentica habet, nos nullatenus imminuimus, indeterminatam rem ut erat, reliquit in medio. » Quibus postremis verbis convenit quod dixit S. Bernardus epist. 42 ad Henricum Senonensem archiepisc., Romanos sui sæculi non valde curasse quo fine res terminarentur, quia valde diligebant munera et sequebantur retributiones. Cæterum, qui plura desiderat super controversia illarum Ecclesiarum, legat que scripsit idem Willelmus Malmesb. lib. iii De gest. reg. Angl. in Willelmo primo.

Prout dignus est. Hæc addita ex v. c

AD. EPIST. CCLXXV.

Et regis, et comitis Nivernensis exaggerat injuriam. Hæc septem verba quæ deerant in prima editione, nunc adjecta sunt fide membranarum. Huc autem referendum est quod scribit Joannes monachus Majoris Monasterii, in prisca historia Gaufridi ducis Normannorum et comitis Andegavorum: « Comes Theobaudus vir illustris, quo suo in tempore in regno Francorum ditior opibus, fide præstantior, æquior censura nullus exstitit. Sub hujus itaque dominio comes Nivernensis et Hugo cognomento Cenomannicus sese infestabant. Quos ut suos homines comes Theobaudus ad jus in curia sua sæpius invitabat. Porro Nivernensis ille, ut superior, hostem potius viribus obtinere quam ad jus descendere volens, comitis Theobaudi curiam subterfugebat. Dum igitur lentis et jugibus inimicitiiis utrimque certatur, comes ille Nivernis volens ad unguem hostem conterere, regem Francorum et Ednensem episcopum, utrumque cum copioso exercitu super eum adducit. Nec minus ille cum quanta militum peditumque manu valet, in hostem procedit. Tribus igitur exercitiibus congregatis, rex, præsul, comes, Hugonem obsident in castro Cona dicto. C Spes nulla penitus evadendi cum vallato undique castro ab hostibus nullus posset ingredi, egressi nullus. In arcto itaque constitutus Cenomannicus ad comitem Theobaudum legatos transmittit discrimen suggerens, flagitans auxilium. Nec mora, vir proprius quia mora periculum esset, suos homines jussu, affines precibus conducit pariter et amicos. Quos inter et præ cunctis Andegavorum comitem Gofredum obnixius orat, postulat confidentius, de cujus nimirum auxilio fiducialius præsumit. Nec cunctatus ille ut semper promptissimus in subveniendo amicis, pollicetur opem, fidem coarctatur. Selectos itaque comites et probatos milia cxi, sibi concopulat, satellites ccc, cum his tantum properans. Juncti ergo pariter comes Theobaudus et Andegavus noster obsessio Cenomannico festinant succurrere. Quorum adventum fama prævolante rex Francorum audiens, sano sane consilio sedem solvit, linqvit obsidionem, ad comitem Nivernensem odium inimici ad fugam paululum efficit tardio- D diorem. In quem persequendum Gaufridus comes invehitur; comite Theobaudus occupato in reliquis. Tum vero videns virum illustrem sicut dignitate socios, sic præcedere probitate, pictos leones præferens in clypeo, veris leonibus nulla erat inferior feritudo; consecutus igitur fugientes modus ei fuit absque modo in hostem desævire. Ad primum velut quoddam militiæ fulmen primus eos penetrat, socii subsequuntur, hos detrunctat gladio, illos impetu sternit: nemo illesus effugit subsequentem. Quid plura? necatis quampluribus cæterisque regibus ipsum Nivernensem comitem consul capit, captaque reddidit comiti Theobaudus. Talibus insignis virtutibus tantisque probitatis clarus consul noster Gaufridus, sicut humanus erat, et dulcis misericorditer, sic probis et fortis et animosus virili-

* In territorio Antissiodorensi oppidum dictum Cona, ait Goffridus, de Vita S. Bernardi lib. iv, cap. 4.

ter; unde consequens est quod vere suum erat, A
Parcere subjectis et debellare superbos.

VIRG. *Æn.* vi, 855.

AD EPIST. CCLXXVII.

Aldeberto Cenomanensis Ecclesie electo. Antea
 cusum *Hildeberto*; nescio an culpa typographi, an
 quod ita scriptum invenerit in sua vetere membrana
 quisquis hanc epistolam primæ editioni adjici curave-
 rat. Desiderabatur enim in illis veteribus libris quibus
 tunc temporis usus 209 fueram. Novissime cum
 incidissem in priscum codicem S. Vict. eandem
 reperi in calce epistolarum Ivonis, sed tamen di-
 verso electi nomine. Habet enim non *Hildeberto*, sed
Aldeberto, quam scripturam confirmat aliud exem-
 plar calamo exaratum; idque in varietate et dissi-
 militudine scripturæ visum est jam potius sequen-
 dum, ut suus honor reddatur memoriæ *Hildeberti*
Cenomanensis episcopi. Nam conditor *Annalium*
ecclesiasticorum, tomo XII, ex verbis hujus episto-
 læ reprehendit mores *Hildeberti*; tum quod etiam
 scripserat epitaphium poeticum in laudem *Beren-*
garii magistri sui hæretica labe notati: quod quide-
 m elegans et integrum exstat apud *Willelmum*
Malmesb. lib. iii *De gestis reg. Angl.*, nimirum se-
 cutus lectionem vulgatæ hætenus editionis, potuit
Hildebertum impudicitie coarguere: adeo magni
 momenti res est incidere in libros certæ fidei. At
 duplex ratio retractandæ sententiæ. Prima quod in
 illis veteribus archetypis, ut dixi, *Aldebertus* diserte
 nominatur, non *Hildebertus*. Altera quod exstant
 præcedentes epistolæ ad *Hildebertum* jam *Cenoma-*
nensem episcopum, quæ suo ordini restitutæ fide
 aliquot priscorum codicum, subindicant hanc po-
 steriorem vix posse eidem recte inscribi. *Hilde-*
bertus vero inter optimos et laudabiles sui sæculi
 episcopos numeratur, de quo latius in notis ad epist.
 206. Quis autem fuerit iste *Aldebertus* mihi hæc-
 tenus ignotum.

Licet aliquantulum caustica et mordacia. Illemet
Annalium scriptor dicto loco hanc totam epistolam
 transcribit, et lacunam cum asterisco proponit hoc
 modo, *licet aliquantulum ... et mordacia*, et ad
 oram ibi additur forte legendum, *aliquantulum sint*
ipsa mordacia, sed lectio nostrorum codicum plane
 sincera est, nec quidquam vitii alit, similis enim
 locutio epistola 153 ad *Richardum*.

AD EPIST. CCLXXVIII.

Roberto Lincolnensis Ecclesie episcopo. Hujus
 mentio fit ab *Henrico Hunringo* historiæ lib. vii:
 « Junior *Willelmus* sexto anno regni sui dedit
Roberto cognomento *Bloet* cancellario suo episco-
 patum *Lincolniæ*: quo non erat alter forma venu-
 stior, mente serenior, affatu dulcior. Promisit quo-
 que rex se pravas leges emendaturum, et in domo
 Domini pacem positurum. Sed ex quo sanus fuit,
 pœnituit cum, et solito pejor factus est, condolens
 igitur quod episcopatum *Lincolniæ* non vendiderat,
 cum archiepiscopo *Eboracensi* calumniatus est *Ro-*
bertum episcopum, quod urbs *Lincolniæ*, et provin-
 cia *Lindessæ* archiepiscopo eidem subjacere debuissent.
 Nec potuit causa terminari, donec *Robertus*
 quingentas libras regi pro libertate Ecclesie sue

pepigerit. Quod regi quidem *Simonie*, præsul
 vero justitiæ deputatum est. » Quæ habet etiam
Matthæus Paris in *Willelmo secundo*, sub anno
 Domini 1092, nisi quod paulo aliter in extremis
 verbis. « Sed hoc (ait) primo regi pro *Simonie*,
 post vero pro justitia reputatum est. » *Rogerus*
Hovedonus *Annalium* parte prima, notat hunc præ-
 sulem obisse morbo subitaneo, cum esset in comi-
 tatu regis *Henrici* primi Anglici, decima die *Janua-*
rii anno 1112. *Willelmus Malmesburiensis* lib. iv
De gestis pontif. Anglor., cap. de *Episcopis* *Lincol-*
niensib., refert id accidisse cum regio lateri adæqui-
 taret, additque vixisse in episcopatu paulo minus
 annis triginta, hominemque fuisse hilarem et parum
 gravem, negotiorum sæcularium scientia nulli se-
 cundum, ecclesiasticorum non ita.

AD EPIST. CCLXXX.

Petræfungensis, alias, *Petræfungensis*, *Petræfun-*
gensis, *Petræfuntensis*.

AD EPIST. CCLXXXV.

Per manum laici, quod contra canones fieri dicit
 epist. 151 et 219.

Et per librum ipsam Ecclesiam. Confer locum
 epist. 182, ubi dicit se investituram subdecania fa-
 cere voluisse porrecto libro. *S. Bernardus* in sermo.
 de baptismo: « Investitur canonicus per librum. »
 In vetusto exemplari sub tit. De revestimento præ-
 bendæ exstat formula *Gelasii* papæ his verbis:
 « Frater, in nomine Domini ego te revestio per
 hunc librum et per istum panem de hac præbendâ.
 jussu nostri prelatoris et jussu canonicorum istius
 Ecclesie, » etc.

AD EPIST. CCLXXXVII.

Hæc epistola cum ab auctore scripta fuerit ante-
 quam fieret episcopus *Carnoti*, videri poterat ob
 rationem temporis non autem pontificiæ dignitatis
 collocanda in fronte operis. Nam in vulgatis exem-
 plaribus inscriptio præfert scriptam fuisse ab *Ivone*
 presbytero beati *Quintini* *Belvacensis*. Tamen in
 nullis vetustis codicibus præfigitur initio harum epi-
 stolarum. Imo plane deest in plerisque. Variat au-
 tem titulus. Nam in antiquo exemplari collegii *Na-*
varrici habetur: « *Ivoni* *Cartonensis* episcopi ad
Haimericum abbatem *Aquaciniensem*, de corpore et
 sanguine Domini. » In veteri quoque scheda *Ant-*
Loiselli duplex epigraphæ. Prima: « Epistola *Ivoni*
Sancti Quintini *Belvacensis* præpositi ad *Americum*
monachum tunc *Atrebatensem*, postea abbatem
Aquicinti de corpore et sanguine Domini. » Secun-
 da: « *Ivo* minimus Ecclesie *Belvacensis* b. *ati* *Quin-*
tini presbyter, *Haimericus* bonæ spei fratri, » etc.
 Alibi scribitur *Aquiscincti*, ut in epist. 65 *S. Ber-*
nardi ad *Alvisum* abbatem. *Aquiciniensis* Ecclesie
 mentio fit a *Sigeberto* in *Chronico* ad annum dom.
 1100. *Robertus* monachus hist. *Hierosol.* lib. vii,
Aquiscingensem appellat, si modo recta est ibi
 scriptura. « *Aquiscingensis* canobii (ait) indefes-
 sus adjutor in omnibus fuit. »

Sapa sit an carenum. Hæc lectio vetus firmatur
 verbis *Bernardi Bonævallensis* abbatis lib. ii de *Vita*
S. Bernardi cap. 1: « *Panis* ibi opicus pro simila, pro
 careno sapa, pro rhombis blera, pro quibuslibet de-
 licis legumina ponebantur. »

JOAN. BAPT. SOUCHETI

D. THEOLOGI, ET CARNOTENSIS ECCLESIE CANONICI

IN IVONIS EPISTOLAS NOVE OBSERVATIONES.

210 Cum multa Juretus, vir antiqui moris studiosissimus, in observationibus suis ad Ivonis Carnotensis episcopi epistolas, vel consulto prætermiserit, vel neglexerit, cui certe homo alicui teli, et cui patriæ historie